

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
ODDZIAŁ TERENOWY WE WROCŁAWIU

WAŁBRZYCH – PODGÓRZE

Wytyczne konserwatorskie do programu rewitalizacji

Tekst

Iwona Rybka-Ceglecka

Donata Trenkler

Mapa

Elżbieta Bałacińska

Anna Zamorowska

Wrocław MMXVIII

Spis treści

Wstęp.....	3
Stosowane pojęcia	4
Zarys historii Wałbrzycha Górnego i Podgórza	5
Układ przestrzenny Wałbrzycha Górnego i Podgórza	7
Osiedle Melchior przy kopalni Mieszko	12
Osiedle Nowodworskie	16
Osiedle przy ul. Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej.....	18
Ochrona układu urbanistycznego	19
Zabytki archeologiczne	20
Ul. Maurycego Beniowskiego.....	21
Pl. Bohaterów Pracy.....	23
Ul. Cicha.....	25
Ul. Gdyńska.....	29
Ul. Bartosza Głowackiego.....	32
Ul. Handlowa	37
Ul. Kaszubska.....	45
Ul. Katowicka.....	68
Ul. Małopolska	70
Ul. Mączna	79
Ul. Adama Mickiewicza.....	82
Ul. Niepodległości.....	84
Ul. Okrężna	141
Ul. Pohulanka	159
Ul. księcia Józefa Poniatowskiego	165
Ul. Poznańska.....	187
Ul. Władysława Reymonta.....	197
Ul. Rolnicza.....	219
Ul. Piotra Skargi.....	223
Ul. Marii Skłodowskiej-Curie	228
Ul. Szkolna.....	241
Ul. Świdnicka	245

© Narodowy Instytut Dziedzictwa 2018

Wstęp

Podgórze to obecnie połączone przestrzennie dawne wsie Górny Wałbrzych i właśnie Podgórze. W swym zasadniczym zasięgu, jego zabudowa ukształtowała się wzdłuż doliny Pełcznicy. Już w 2. poł. XIX w. widoczne było przestrzenne zespolenie z Wałbrzychem. Mimo sporych ubytków w najstarszej zabudowie, które spowodowane są uszkodzeniami górnictwem, nadal jest czytelny podział na w większości czynszową zabudowę przy ul. Niepodległości i równoległej do niej ul. Poznańskiej i Szkolnej oraz na samodzielne osiedla domów wielorodzinnych i jednorodzinnych otoczonych ogrodami, zlokalizowanych na wyżej położonych terenach, poza dawnym siedliskiem.

Szkody górnicze przyczyniły się do powstania wielu luk w zabudowie ul. Niepodległości i sąsiednich. Zapewne należy się liczyć z kolejnymi wyburzeniami. Wprowadzenie nowej zabudowy o miejskim charakterze będzie zapewne trudne i uwarunkowane względami technicznymi.

W stosunkowo dobrym stanie, pod względem zachowania rozplanowania, natomiast gorzej gdy bierze się pod uwagę poszczególne budynki, są dwa wyróżniające się urodą osiedla – Osiedle Nowodworskie i Osiedle przy kopalni Mieszko. Właśnie te enklawy, umiejętnie wpisane w teren, skomponowane w przemyślany sposób, zasługują na szczególną ochronę, w tym opracowanie jednolitych zasad termomodernizacji i odnawiania elewacji.

Stosowane pojęcia

Wojewódzka Ewidencja Zabytków (WEZ) – prowadzony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zbiór kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych i ruchomych opracowanych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (D.U. Nr 113, poz. 661).

Gminna Ewidencja Zabytków – prowadzony przez prezydenta miasta zbiór kart adresowych zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie miasta opracowanych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (D.U. Nr 113, poz. 661).

Zarys historii Wałbrzycha Górnego i Podgórza

Obecna dzielnica Wałbrzycha Podgórze jest złożona z dwóch dawnych wsi: Wałbrzycha Górnego i z Podgórza. W obszarze objętym programem rewitalizacji znajdują się tylko części tych miejscowości. W przypadku Wałbrzycha Górnego jest to południowa część dawnej miejscowości, na południowy wschód od zespołu pałacowego przy Zamkowej, a w przypadku Podgórza — północna i środkowa część dawnej wsi.

Wałbrzych Górny – zarys historii

Około 1400 r. znajdował się w Wałbrzychu Górnym folwark, należący wówczas do Czettritzów. W 1462 r. Czettritzowie powiększyli swe dobra o posiadłości w Podgórzu, odkupując swą dawną siedzibę rodową, Nowy Dwór i tam rezydowali. Po 1581 r., po pożarze zamku Nowy Dwór, Dipprandt Czettritz zbudował na folwarku w Wałbrzychu Górnym nowy dwór.

Na tym etapie prac nie natrafiono na więcej danych o samej wsi Wałbrzych Górny. Z pośrednich przekazów wynika, że miała być ona późniejsza od posiadłości i miała być założona dopiero przed 1723 r., gdy została wymieniona jako nowa gmina. W 1738 r. majątności w Wałbrzychu Górnym kupili Hochbergowie z Książa. Jak wynika z pierwszych danych o wsi pochodzących z 2 poł. XVIII w. była ona wówczas niewielka. Zamieszkiwało ją 3 kmieci, 5 zagrodników i 24 chałupników. Istniał we wsi folwark z dworem, a na terenach nad Pełcznicą znajdował się bielnik. Już od pocz. XIX w. rozwijany był lokalny przemysł. W 1818 r. zbudowano fabrykę włókienniczą. Ok. 1845 r. działało we wsi pięć kopalń, a w 1843 r. powstała przędzalnia przy obecnej ul. Cichej, na miejscu bielnika. W 1869 r. z kilku kopalń pozostała jedna z szybem *Ida*. Ponadto w 1896 r. założono we wsi fabrykę malowanej porcelany. Wałbrzych Górny przyłączano do Wałbrzycha etapami, pierwszą część w 1896 r., drugą (zespół dworski przy ul. Zamkowej, siedzibę dyrekcji i zarządu dóbr Hochbergów) — w 1921 r., trzecią — w 1931 r. oraz pozostałą, wraz z Podgórzem, w 1934 roku.

Podgórze – zarys historii

Podgórze wzmiankowane było po raz pierwszy w 1305 r., tutejszy, murowany zamek Nowy Dwór (*Neuhaus*) zbudowano ok. poł. XIV w., a istnienie dóbr odnotowano dokumentarnie dopiero w 1412 r. Dobra te pozostawały w posiadaniu różnych właścicieli, a po 1426 r. przez parę stuleci — w posiadaniu Czettritzów. Zamek został opuszczony po pożarze w 1581 r., natomiast dalej użytkowano towarzyszący mu folwark z domem zarządcy. W czasach nowożytnych Podgórze było wsią rolniczą z rozwiniętym tkactwem chałupniczym. Wieś została poważnie niszczone w czasie wojny trzydziestoletniej. Od 1649 r. czynna była w Podgórzu dominialna kopalnia węgla. We wsi nie było kościoła, w związku z czym należała ona do parafii w Wałbrzychu. W 1700 r. założona została w Podgórzu szkoła ewangelicka.

W 2 poł. XVIII w. Podgórze było niezbyt zamożną górką wsią z folwarkiem, z dwoma młynami i z kopalnią *Ernestine*. Wieś zamieszkiwało 9 kmieci, 65-68 zagrodników oraz 38-75 chałupników. W na pocz. XIX w. nadal rozwijało się chałupnicze tkactwo. W 1840 r. została założona kopalnia *Melchior* należąca początkowo do gwarectwa, kupiona później przez wałbrzyskiego przemysłowca C. Kulmitza. Ale największe znaczenie miało wybudowanie

w 1863 r. w Podgórzu wielkiej stacji kolejowej na linii kolejowej z Wrocławia, przedłużonej do Jeleniej Góry, a od 1880 r. do Jedliny i Kłodzka, po przebiciu tunelu pod Małym Wołowcem. Pierwotnie końcowa stacja stała się stacją węzłową mającą największe znaczenie w transporcie towarowym, przede wszystkim węgla. Na początku XX w. był to największy w Sudetach dworzec kolejowy. W latach 1916-1921 linię kolejową zelektryfikowano. Ponadto w 1899 r. doprowadzono do Podgórza linię tramwajową z Wałbrzycha. Wszystko to oraz rozwój lokalnego górnictwa przyczyniło się do skokowego wzrostu liczby mieszkańców wsi w latach 1905-1941 (11.461-15.392 osób).

W 1934 r. całe Podgórze przyłączono do Wałbrzycha.

Układ przestrzenny Wałbrzycha Górnego i Podgórza

Wałbrzych Górny — układ przestrzenny i zabudowa w 2 poł. XIX w. i w XX w.

Na rozwój przestrzenny Wałbrzycha Górnego bezpośredni wpływ miał rozwój lokalnego przemysłu i Wałbrzych Górny był niewątpliwie bardziej uprzemysłowiony niż Podgórze. Od 1843 r. działała w Wałbrzychu Górnym, przy ul. Cichej przędzalnia mechaniczna wałbrzyjskich kupców Albertich, a na północny wschód od ul. Niepodległości czynna była w XIX w. kopalnia Hochbergów *Ida* (później *Zofia*). Dwie fabryki znajdowały się na terenie między obecną ul. B. Głowackiego i S. Moniuszki, a na południe od przędzalni prowadziła produkcję duża cegielnia.

Wszystko to rzutowało na rozwój przestrzenny Górnego Wałbrzycha i stopień jego urbanizacji. W okolicy przędzalni wykształcił się do 1884 r. układ urbanistyczny o dość gęstej sieci złożonej z obecnych ulic: P. Skargi, Rolniczej, z obiegającej fabrykę drogi (od ul. Skargi do ul. B. Głowackiego) — z ul. Cichej (o nieco innym przebiegu) i z ul. Mącznej. Ok. 1884 r. zabudowę miejską miał tylko kwartał na północ od przędzalni wydzielony przez północno-wschodni odcinek ul. P. Skargi, północny odcinek ul. B. Głowackiego i przez zaczątek ulicy Rolniczej (z odnogą ku nie zachowanemu obecnie młynowi przy ul. B. Głowackiego). Przy środkowym, zwężonym odcinku ul. P. Skargi znajdował się zespół zabudowy zwartej, złożony z kilku budynków, z których zachował się jeden, nr 35. Na pozostałym obszarze dominowały zabudowa przemysłowa lub pojedyncze budynki szerokofrontowe rozrzucone na siedlisku wsi. W południowej części Wałbrzycha Górnego, na wysokości obecnych posesji przy ul. Niepodległości 32-64 działały fabryka wyrobów szamotowych (kaflarnia) i obok niej cegielnia, ale tu do 1884 r. nie nastąpiły rozwój układu urbanistycznego i znaczące przekształcenia zabudowy.

Po 1922 r. zmieniono fragment układu ruralistycznego Wałbrzycha Górnego w jego centrum, w sąsiedztwie rozwidlenia ul. Niepodległości i B. Głowackiego. Założono tu, na wydłużonej, nieregularnej działce, w miejscu skanalizowanej Młynówki i jej niezbyt pięknego otoczenia obecny plac Bohaterów Pracy, z miejscem wypoczynku w części północnej i z komponowanym zieleńcem z obrzeżnymi nasadzeniami. Ustawiono na zieleńcu pomnik poległych na I wojnie światowej.

Dalsze zmiany układu urbanistycznego Górnego Wałbrzycha nastąpiły w l. 1925-1926, kiedy to generalna dyrekcja kopalń należących do Hochbergów podjęła rozbudowę starszego górniczego osiedla z lat ok. 1880-1900 znajdującego się przy ul. B. Głowackiego. Skorygowano wówczas istniejący układ urbanistyczny wytyczając prosto odcinki ulic B. Głowackiego, Rolniczej, Cichej oraz Mącznej, przy której znajdowały się jeszcze robotnicze ogrody. Układ urbanistyczny tego osiedla komponowano już w inny sposób niż np. układy urbanistyczne wcześniejszych, projektowanych w 1920 r. osiedli w Podgórzu — *Nowodworskiego* i przy kopalni *Melchior*. Zaprojektowano je bardziej modernistycznie, silniej geometryzując układ drożny. Stworzono zewnętrzne widoki osiedla (od strony ul. B. Głowackiego i Mącznej) jak i wnętrza urbanistyczne (przy południowym odcinku ul. Rolniczej i przy północnym odcinku Cichej), albo też w zbiegu ulic Cichej i Rolniczej. Można przypuszczać, że budowy osiedla nie dokończono i jeszcze planowano dwuklatkowy budynek przy ul. Mącznej pomiędzy obecnymi domami nr 1 a 4.

Jeśli chodzi o zabudowę Górnego Wałbrzycha to z obiektów użyteczności publicznej znajdują się na obszarze opracowania dwie szkoły (przy pl. Bohaterów Pracy 1 i przy ul. P. Skargi

47-49) oraz dawna duża gospoda przy ul. Niepodległości 24 (*Gasthof zum Kronprinz*). Najstarszy budynek mieszkalny na omawianym obszarze pochodzi z ok. poł. XIX w. i jest to budynek przy ul. B. Głowackiego 1. W latach 70. XIX w. budowano w Wałbrzychu Górnym najczęściej domy dwu- trzykondygnacyjne z dachami dwuspadowymi oraz z ryzalitami.

W okresie od 1884 po pierwsze dziesięciolecie XX w. włącznie zabudowa Wałbrzycha Górnego była intensywnie zagęszczana w związku z przeludnieniem miejscowości. Nastąpił wówczas w Wałbrzychu Górnym intensywny ruch budowlany. Wznoszono domy czynszowe, bardziej lub mniej okazałe, zasadniczo wzdłuż głównej ulicy wiejskiej, ul. Niepodległości. Budowano je najczęściej jako wolnostojące, sytuowane w podobny sposób jak starsze domy wiejskie, zasadniczo nadal szeregowo, częściowo w zespołach zabudowy zwartej i częściowo w skupiskach. Taki kompleks czynszowych kamienic, bardzo zresztą dużych jak na Wałbrzych Górny, wzniesiono przy ul. P. Skargi nr 42-46. Nazywano go na pocz. XX w. *Teuberhäuser*, co pozwala przypuszczać, iż w tej nazwie kryło się nazwisko inwestora. Niektóre budynki wznoszono na miejscu budynków wyburzonych, inne na wolnych parcelach. Domy budowano w stylu historyzmu z dominacją neoklasycyzmu, w stylu secesji i postsecesji. Rozbudowywane były także kompleksy przemysłowe, przędzalnia przy ul. Cichej, sąsiadująca z nią cegielnia, czy też fabryka wyrobów szamotowych (kaflarnia).

W ostatnim dwudziestoleciu XIX w. powstało w Wałbrzychu Górnym pierwsze górnicze osiedle zbudowane przez generalną dyrekcję kopalń należących do Hochbergów, związane początkowo z kopalnią *Anna*, a później z kopalnią *Ida* i zlokalizowane u wylotu ul. Południowej przy ul. B. Głowackiego. Było to małe osiedle bez układu urbanistycznego, złożone z różnie usytuowanych siedmiu domów, z których obecnie zachowały się dwa, przy ul. B. Głowackiego 6a i 8a (poza obszarem rewitalizacji Podgórze). Osiedle to zostało przekształcone i rozbudowane w latach 1925–1926 również przez generalną dyrekcję kopalń należących do Hochbergów, z udziałem Funduszu mieszkań górniczych ze Szczawna. Przy ulicach B. Głowackiego, Rolniczej, Cichej oraz Mącznej wzniesiono wielorodzinne, paroklatkowe bloki licowane cegłą klinkierową. Warto też wspomnieć, że w latach 1935-1936, po przyłączeniu Wałbrzycha Górnego do Wałbrzycha zbudowano na jego obszarze duże, górnicze osiedle *Szczęść Boże* (*Grenzland-Siedlung Glückauf*) zajmujące także grunty Podgórze (poza obszarem opracowania).

Po 1945 r. układ ruralistyczno-urbanistyczny historycznego Górnego Wałbrzycha zachował się za wyjątkiem urządzenia pl. Bohaterów Pracy. Część zabudowy została rozebrana, część wyremontowana z zatarciem cech stylowych, niemniej nie zmieniło to historycznego charakteru dawnej, przemysłowej wsi.

Podgórze — układ przestrzenny i zabudowa w 2 poł. XIX w. oraz w 1 poł. XX w.

W 2 poł. XIX w. Podgórze było uprzemysłowione w mniejszym stopniu niż Wałbrzych Górny. W zakolu linii kolejowej, dość daleko od siedliska wsi działała kopalnia *Melchior* (Mieszko) i koksownia. Ponadto na terenie gminy czynne były dość liczne kamieniołomy, nawet przy ul. Niepodległości. Ale największe znaczenie miała wielka stacja kolejowa (1863), dzięki której południowa część miejscowości w sąsiedztwie dworca nabrała wyglądu miejskiego i stała się funkcjonalnym centrum wsi. Przebudowano układ drożny i w 1869 r. zbudowano nową drogę do Mieroszowa, obecną drogę nr 35 omijającą Podgórze od zachodu, w związku z czym stracił znaczenie stary trakt biegnący ul. Niepodległości.

W latach ok. 1884-1926 uległ rozbudowie układ ruralistyczny Podgórze, szczególnie w południowej i środkowej części miejscowości. Nabrał charakteru układu urbanistycznego. Systematycznie wykształcały się kolejne ulice: Gdyńska jako ulica dojazdowa do dworca (lata 60. XIX w.), ul. Przeskok, Górnicza, Poznańska (do 1884), W. Reymonta (1901-ok. 1930)

i Katowicka (1911). Z tych nowych ulic największe znaczenie zyskała ul. Poznańska, przy której znalazły się kościół katolicki, siedziba urzędu gminy (1898–1899), szkoła katolicka (k. XIX w.) i dobudowana do niej po 1903 r. szkoła ewangelicka. Ulica ta została na pocz. XX w. dwustronnie obsadzona lipami. Przy dwóch innych ulicach, Reymonta (nr 1, 2, 4, 6, 7 i 18-24) Katowickiej (nr 3, 4, 5, 6) powstały kompleksy zabudowy zwartej, wznoszone przez prywatnych inwestorów lub przez lokalną spółdzielnię mieszkaniową. Przy ul. Reymonta wzniesiono także dominujący nad otoczeniem kościół ewangelicki.

Oprócz nowych ulic wytyczanych w ramach starego układu ruralistycznego zbudowano w Podgórzu na początku lat 20. XX w. dwa osiedla o komponowanym układzie urbanistycznym.

Jedno z nich *Nowodworskie* (1921-1926), w południowej części wsi miało za główną oś prosty odcinek starej drogi z Podgórza ku posiadłości Nowy Dwór, drogi częściowo kształtowanej jako aleja (ul. M. Skłodowskiej-Curie). Pozostałe ulice rozwiązano już jako tworzące obrys podkowy, malowniczo prowadzone łukami drogi wewnętrzne. Osiedle zaprojektowane zostało z dużymi działkami, przeznaczonymi na frontowe ogrody ozdobne i tylne ogrody użytkowe. Starannie wytyczone drogi wysypane piaskiem lub jasnym kruszywem odcinały się mocno od zieleni i zbliżały kolorystycznie do jasnych elewacji domów. Ponadto posesje wygrozione były drewnianymi płotami, a bliźniacze budynki gospodarcze otrzymały charakter wiejskich budynków bramnych. To wszystko jednoznacznie nadawało osiedlu charakter wiejski. Zostało ono zbudowane na stoku wzniesienia i doskonale rozplanowane, w związku z czym uzyskało malowniczy charakter. Jest on czytelny w obrębie samego osiedla, jak i w jego widokowym powiązaniu z najbliższym otoczeniem. Zrealizowane zostało osiedle, nowoczesne pod względem ogólnej koncepcji bliskiej koncepcji miasta-ogrodu. Zadbano także o oprawę osi układu osiedla ulicy-alei, ul. M. Skłodowskiej-Curie, po obu stronach której ukształtowano nasypy. Ich brzegiem poprowadzono wąskie chodniki, a na ich linii i poprzecznie do nich zbudowano krótkie schody terenowe z podestami prowadzące ku ścieżkom ku budynkom.

Drugie osiedle zbudowano w latach 1921-1931 przy kopalni *Melchior* w środkowej części Podgórza. Planowano je jako dość rozległe, większe od *Nowodworskiego*, ale w całości go nie zrealizowano i nie powiązano tak silnie z istniejącym układem ruralistycznym wsi. Zostało ono zaprojektowane przez ten sam zespół co osiedle *Nowodworskie*, stąd podobieństwa układu ul. Okrężnej i układu ul. Ks. J. Poniatowskiego oraz podobieństwo układu ul. Małopolskiej i ulicy M. Skłodowskiej-Curie. Pozostałe ulice osiedla, w tym Kaszubską poprowadzono różnie ukierunkowanymi łukami, co było rozwiązaniem typowym dla planistyki lat 20. XX w. Zaokrąglano narożniki chodników.

Warto też wspomnieć, że w latach 1935-1936, po przyłączeniu do Podgórza do Wałbrzycha zbudowano na jego obszarze duże, górnicze osiedle *Szczęść Boże* (*Grenzland-Siedlung Glückauf*) zajmujące także grunty Wałbrzycha Górnego (poza terenem rewitalizacji).

Jeśli chodzi o zabudowę Podgórza to z ważniejszych obiektów na obszarze opracowania należy wymienić dwa kościoły. Pierwszy, katolicki pw. Św. Franciszka przy ul. Poznańskiej 7, powstał w wyniku dwukrotnej przebudowy w latach 1889 i 1933 dawnego etablisementu. Drugi kościół w Podgórzu, ewangelicki, został wzniesiony w 1901 r. w stylu neogotyckim. Zbudowano go dość daleko od siedliska wsi na stoku wzniesienia, przy ul. Reymonta.

Ponadto wzniesiono w Podgórzu mającą pałacowy charakter siedzibę zarządu gminy (ul. Poznańska 3, 1898-1899), szkoły katolicką i ewangelicką (ul. Poznańska 8, k. XIX w., 1903), drugą szkołę ewangelicką (ul. Niepodległości 88), salę gimnastyczną (ul. Poznańska 8) oraz gospody *Gasthof zum Zepter* (ul. Niepodległości 23-23a), *Gasthof zum Tiefbau* (ul. Niepodległości, nie zachowana), *Gasthof zum Friedenshoffnung* (ul. Niepodległości, między budynkami nr 118 a 124, nie zachowana), *Gasthof zur Burg* (ul. M. Skłodowskiej-Curie 16) oraz

hotele: *Hotel Giehmann* (ul. Niepodległości 215) i hotel *Zur Gebirgsbahn* (ul. Niepodległości 162).

Obecna zabudowa Podgórza pochodzi z 2 poł. XIX w. oraz z pierwszego trzydziestolecia XX w. W latach 70. XIX w. budowano w Podgórzu, jak w i w innych wsiach koło Wałbrzycha, najczęściej domy dwu- trzykondygnacyjne z dachami dwuspadowymi. W okresie od 1884 po pierwsze dziesięciolecie XX w. włącznie intensywnie zagęszczano zabudowę Podgórza w związku z jego przeludnieniem. Te często bardzo poważne inwestycje budowlane podejmowane były w pierwszych trzech dziesięcioleciach XX w. przez zarządy kopalń, przez lokalną administrację, przez prywatnych inwestorów oraz przez spółdzielnie mieszkaniowe. Te ostatnie działały na podstawie przepisów z lat 1868 i 1889 i miały wsparcie państwa. Dzięki temu zyskały szczególne znaczenie. Funkcjonowały na takiej zasadzie, że lokalna administracja tworzyła komisje mieszkaniowe dla poznania potrzeb. Następnie poszukiwano ogólnokrajowych ofert na typowe domy robotnicze, zabezpieczano tereny po zabudowę i tworzone spółdzielnie mieszkaniowe dla realizacji tych zadań. Taka spółdzielnia *Gemeinnutzige Baugesellschaft Dittersbach mbH* działała w Podgórzu.

Domy czynszowe wznoszono w Podgórzu zasadniczo wzdłuż głównej ulicy wiejskiej, ul. Niepodległości, często na tyłach działek i raczej mniej okazałe niż np. w Starym Zdroju, czy Białym Kamieniu. Budowano je najczęściej jako wolnostojące, sytuowane w podobny sposób jak starsze domy wiejskie, zasadniczo nadal szeregowo, częściowo w zespołach zabudowy zwartej i częściowo w skupiskach. Niektóre budynki wznoszono na miejscu budynków wyburzonych, inne na wolnych parcelach. Domy budowano w stylu historyzmu z dominacją neoklasycyzmu, w stylu secesji, postsecesji oraz modernizmu z elementami art déco i ekspresjonizmu. Ogólnie zabudowa mieszkalna Podgórza kształtowana w tradycyjnych formach i w stylu historyzmu była bardzo skromna i stypizowana. Budowano nieliczne wielkomiejskie kamienice oraz nie wzniesiono ani jednej okazałej willi, jak np. w Białym Kamieniu. Dominowała i dominuje standardowa architektura wernakularna o skromnych formach, realizowana w paru powtarzalnych projektach typowych. Dlatego też na tym tle bardzo wyróżnia się architektura lat 20. XX w., zarówno ta uzupełniająca, reprezentowana przez domy przy ul. Niepodległości 110-116, 165-167, przy ul. Poznańskiej 11a-b, i przez najwartościowsze pod względem artystycznym domy przy ul. Reymonta 18-24, jak i reprezentowana przez zabudowę osiedlową. Wielki wpływ na jej obecność i formy w Podgórzu miał radca budowlany Dehmel kierujący w latach 20. XX w. lokalną spółdzielnią mieszkaniową *Gemeinnutzige Baugesellschaft Dittersbach mbH*).

Pierwsze projekty typowe zabudowy osiedla *Nowodworskiego* wykonano w 1920 r. Opracowywano je następnie w różnych wariantach formalnych, ze zmienionymi szczegółami, co też wzmogło malowniczość osiedla jako całości. Różnicowano kompozycję układów otworów w elewacjach frontowych, wprowadzano podcienia, rzadziej loggie. Dość jednolicie zaprojektowano artykulację elewacji, z cokołem licowanym rustykowanym kamieniem. Partie dachów ożywiano zgeometryzowanymi oknami powiekowymi, neoklasycystycznymi facjantami z trójkątnymi naczółkami lub trójkątnymi szczytami. Stylistycznie zabudowa ta była bardzo silnie zależna od neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w., podobnie jak bliźniacze budynki gospodarcze kształtowane jako wiejskie budynki bramne. Stylistyczna nowoczesność wyrażała się głównie w komponowaniu układów otworów oraz w formach w stylu art déco: w zgeometryzowanych obrysach wykrojów podcieni, w przekształceniu gzymsu nad przyziemiem w zgeometryzowane obramienia okienne czy w formach stolarki drzwiowej lub czasem okiennej nasuwającej także skojarzenia ze sztuką ludową. Jeżeli chodzi o stronę funkcjonalną budynki zaprojektowano jako dwutraktowe z sienią z przechoodem, z klatką schodową w tylnym traktie, z dwoma mieszkaniami na każdej kondygnacji (jedno- lub dwuizbowymi z mieszkalną kuchnią i WC) oraz z łazienką i pralnią w piwnicy. Wewnątrz budynków

ozdobnie kształtowano balustrady schodów, w stylu art déco albo w stylu rodzimego neobaro-
roku.

Można powiedzieć że zabudowa drugiego osiedla przy kopalni *Melchior* Mieszko jest podobna. Widoczne to jest w proporcjach budynków, w zestawieniu domów z budynkami gospodarczymi, w zastosowaniu podcieni czy loggii, w formalnej zależności od neoklasycyzmu, czy w formach balustrad wewnętrznych schodów, neobarokowych lub w stylu art déco. Przy budowie osiedla wykorzystano cztery projekty lokalne i jeden importowany z katalogu berlińskiej firmy *Deutsche Land und Baugesellschaft GmbH*. Dominowały oczywiście ciągi zabudowy o regularnie i rytmicznie różnicowanym gabarycie, złożone z domów i znajdujących się między nimi mniejszych budynków gospodarczych, poprzedzone ogródkami frontowymi. Ale też układem zabudowy i różnicowaniem jej wzbogacano kompozycję osiedla, czego przykładem jest ul. Okrężna. I tak jej początek (zachodni, wyżej położony wylot przy ul. Małopolskiej) architektonicznie zaakcentowano budynkami gospodarczymi skrajnych domów tworzącymi swego rodzaju bramę. W najwyższym miejscu ul. Okrężnej zmieniono bryły dwóch budynków i wprowadzono platformy oraz schody terenowe, a część ulicy rozwiązano jako ulicę miejską z zabudową zwartą. Co więcej dwa domy przy wschodnim, dolnym wylocie ul. Okrężnej rozwiązano jako kompozycję zamkniętą. Przed domami w zabudowie zwartej nie założono frontowych ogródków. Niemniej nawiązując do nich poprowadzono od drzwi budynków ku jezdni krótkie, brukowane kostką dojścia. Jezdnię ulicy wybrukowano kostką granitową. Dwojaki charakter otrzymała też ul. Kaszubska, choć pierwotnie nie było to zamierzone. Przy zabudowanym wcześniej, do 1925 r., jej odcinku wzniesiono 4 domy podobne do zabudowy ul. Małopolskiej, Pohulanka i Okrężnej. Dopiero w latach 1929-1931 zrealizowano pozostałą inną stylistycznie zabudowę ulicy Kaszubskiej, projektowaną przez wspomniane powyżej berlińskie przedsiębiorstwo budowlane. Uzupełniono zabudowę po wschodniej stronie południowego odcinka ul. Kaszubskiej, gdzie wzniesiono wolnostojące zespoły budynków zestawionych po dwa, zachowując tym samym gabaryty i nawiązując do zastanego układu zabudowy. Przy północnym odcinku ulicy kierującym się ku ul. Niepodległości wzniesiono dwa ciągi zabudowy wyższej, zwartej, bardziej miejskiej, malowniczo się prezentującej dzięki poprowadzeniu odcinka ulicy łukiem. Budynki przy obu odcinkach ulicy poprzedzono zróżnicowanymi ogródkami frontowymi. Przy starszym odcinku południowym miały one bardziej wiejski charakter, ponieważ szpaler głogów wysadzono w ich obrębie albo przy ich granicy. Przy odcinku północnym ogródki te urządzono po miejsku zakładając przed domami trawniki wydzielone niskim, metalowym ogrodzeniem. Niezależnie od tego wzdłuż chodników, od strony jezdni wysadzono szpalery.

Po 1945 r. układ ruralistyczno-urbanistyczny historycznego Podgórza doznał wielu ubytków będących wynikiem szkód górniczych. Proces ten nie jest jeszcze zatrzymany, nadal widoczne są budynki w bardzo złym stanie — jak cenne pod względem artystycznym i urbanistycznym domy przy ul. W. Reymonta 18 i 19. Budowa obwodnicy śródmiejskiej rozdzieliła na dwie części osiedle przy kopalni Mieszko (*Melchior*).

Osiedle Melchior przy kopalni Mieszko

Dawne nazwy osiedla: *Melchior Siedlung*.

Gdy w związku z rozwojem lokalnego przemysłu, w tym górnictwa zaczęła od początku XX w. lawinowo wzrastać liczba ludności Podgórza, nastąpiło duże przeludnienie miejscowości. Brakowało mieszkań. W związku z tym podjęto we wsi, podobnie jak i w innych miejscowościach w okolicach Wałbrzycha działania mające temu stanowi zaradzić. W tę działalność zaangażowały się zarządy kopalń, lokalna administracja, prywatni inwestorzy oraz nowe organizacje — spółdzielnie mieszkaniowe. W Podgórzu intensywność ruchu budowlanego przypadła na lata dwudzieste XX w., kiedy to powstały: osiedle Nowodworskie, osiedle przy kopalni *Melchior* (*Melchiorgrube*) a także nowa zabudowa przy ulicach Niepodległości 28-30, 29-35, 110-116, 165, 167, Poznańskiej 11a-b i Reymonta 18-24. W powstaniu większości z tych realizacji miał swój udział gminny radca budowlany Dehmel, który bardzo się przyczynił do rozbudowy Podgórza i Wałbrzycha Górnego. W latach 20. XX w. kierował on gminną spółdzielnią mieszkaniową (*Genmeinnutzige Baugesellschaft Dittersbach*) i intensywnie pracował m.in. nad budową obu wspomnianych powyżej osiedli.

Górnice osiedle przy kopalni *Melchior* (*Melchiorgrube*) planowane było już w 1920 r. i to z bardzo dużym rozmachem, gminna spółdzielnia pozyskiwała środki finansowe na budowę z różnych źródeł i wchodziła w różne kooperacje.

Osiedle budowano w paru etapach, do 1931 r. i ostatecznie nie dokończono. Prace rozpoczęto w 1921 r. W latach 1921-1922 wytyczono i zabudowano ulice Okrężną i Małopolską, tworząc część osiedla bliższą kopalni. Do 1925 r. wytyczono i częściowo zabudowano krótką ulicę Pohulanka (nr 1, 2, 3) oraz wytyczono ul. Kaszubską. Zabudowano tylko jej odcinek południowy (nr 22, 23, 24). W międzyczasie, aby dalej budować osiedle gminna spółdzielnia mieszkaniowa zawarła w 1924 r. porozumienie z nowymi udziałowcami, właścicielami kopalni *Melchior* (*Gewerkschaft des Steinkohlen-Bergwerks von Kulmiz*) oraz z księciem von Pless hrabią von Hochberg. W inwestycję zaangażowane też było stowarzyszenie *Schlesische Heimatstaette Provinzielle Wohnungs-fürsorge-Gesellschaft*. W latach 1925-1927 wzniesiono jeszcze jeden dom przy południowym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 9-10). W 1927 r. powstał kolejny projekt rozbudowy osiedla opracowany przez radcę budowlanego Dehmela, który też wykonał trzy projekty wielorodzinnych domów typowych, ale nie wykorzystano ich. Ostatecznie w 1928 r. zarząd gminy zlecił berlińskiej spółce *Deutsche Land und Baugesellschaft GmbH* budowę ośmiu osiemnastorodzinnych domów. Wybrano do realizacji projekty katalogowe, domy dwu- i trzykondygnacyjne, szeregowe z niewielkimi mieszkaniami jedno- lub dwuizbowymi o pow. 35 i 41 m².

Układ przestrzenny i zabudowa osiedla

Osiedle powstało na stoku wzniesienia, na gruntach kupionych od kopalni¹, na zachód od siedliska Podgórza. Znajdowały się pomiędzy nim a zakolem linii kolejowej, za którym od lat 60. XIX w. działała kopalnia *Melchior* (*Melchiorgrube*), a później także koksownia. Na tym terenie, wykupionym od kopalni wytyczone były w końcu XIX w. dwie drogi. Jedną była obsadzona drzewami droga dojazdowa do kopalni, obecna ul. Górnicza. Drugą — wyjazdowa droga w pola wychodząca z narożnika dużego, nie istniejącego obecnie gospodarstwa przy ul. Niepodległości. Zbiegała się z ul. Górniczą przed przepustem w nasypie kolejowym. W 1920

¹ *Forschungen zur Geschichte des Waldenburger Berglandes. Herausgegeben vom Gemeindevorstand der Industrielandgemeinde Dittersbach, Breslau 1932.*

r. wykonano projekt osiedla, z głównymi ulicami Górniczą, Kaszubską i Małopolską tworzącymi trójkąt połączony w dwóch punktach z ul. Niepodległości (główną ulicą wiejską) oraz w trzecim — z drogą ku kopalni. W projekcie wyprostowano ul. Górniczą. Zlikwidowano drogę dojazdową do gospodarstwa i w podobnym kierunku, ale w innym miejscu i pod trochę innym kątem wytyczono ul. Małopolską. Połączono ją z ul. Górniczą tuż przed przepustem w nasypie kolejowym. Wytyczono też dodatkowe, węższe ulice wewnętrzne. Ulicę Okrężną poprowadzono po obrysie połowy podkowy, ulicę Pohulanka i inne nie zrealizowane — łukiem, a ul. Kaszubską — przeciwstawnymi łukami, w formie litery S. Taki sposób wytyczania ulic był charakterystyczny dla urbanistyki lat 20. XX w. i sprzyjał malowniczości ich widoków. Można też powiedzieć, że część układu osiedla wykazywała pewne analogie z częścią układu powstającego równocześnie osiedla Nowodworskiego, bo odpowiednikami ulic Okrężnej i Małopolskiej na osiedlu przy kopalni *Melchior* był układ ulic ks. J. Poniatowskiego i M. Skłodowskiej-Curie na osiedlu Nowodworskim. Wzdłuż wszystkich ulic na osiedla przy kopalni *Melchior* planowano ciągi jednolitej zabudowy złożonej z bliźniaczych domów łączonych budynkami gospodarczymi. Oś ulicy Małopolskiej miała mieć komponowane zamknięcie od wschodu w formie czterosegmentowego budynku na zakręcie ul. Kaszubskiej. Przed domami przewidywano ogródki frontowe, a na tyłach posesji — wygradzane ogrody użytkowe.

Do 1922 r. zrealizowano część osiedla najbliższą kopalni, złożoną z ulic Małopolskiej i Okrężnej. Szczególnie zadbano o kompozycję fragmentów ul. Okrężnej. Jej wylot przy ul. Małopolskiej zaakcentowano układem budynków gospodarczych przy domach nr 1 i 2, tworzącym jakby bramę. A w obrębie ul. Okrężnej wyróżniono kompozycyjnie dwa miejsca, jedno najwyżej położone z domami na platformach, nr 5-5a i 6 oraz drugie przy dolnym, wschodnim odcinku ulicy — komponowany układ domów nr 9 i 10. Nadawał on dolnemu wylotowi ulicy charakteru miejskiego. Posesje przy ul. Małopolskiej wygradzono drewnianymi płotami jak w osiedlu Nowodworskim oraz częściowo niskimi, prowizorycznymi ogrodzeniami. Punktowo sadzono drzewa. Jeszcze w 1925 r. podtrzymywano ideę budowy osiedla w projektowanym zasięgu. Wykonany został wtedy plan osiedla z zaznaczeniem jego zbudowanych partii, planowanego układu i drobnych zmian zabudowy. Na planie tym ul. Małopolską określono jako ulicę nowo założoną, a ul. Górniczą nazwano *Melchiorstrasse*. Część osiedla z ulicami Małopolską i Okrężną w obecnym układzie i z obecną zabudową, trochę zmienionymi względem projektu z 1920 r. scharakteryzowano jako *Bergarbeiter Heimstätte*. Zaznaczono też na projekcie tym lub planie zrealizowaną, obecną zabudowę ul. Pohulanka i południowego odcinka ul. Kaszubskiej, też powstałą w mniejszym zakresie niż planowano w 1920 r. Planowano również jakieś zmiany projektowanego zamknięcia osi ul. Małopolskiej przy ul. Kaszubskiej. A teren, na którym osiedle miało być rozbudowane określono jako „teren osiedla, teraz ogródki działkowe” (*Siedlungs Gelände jetzt Schrebegarten*).

Ostatecznie tak szeroko zakrojonego projektu osiedla nie zrealizowano. Dokończono tylko w latach 1929-1931 zabudowywanie ul. Kaszubskiej, budowę ulic, ich nawierzchni, boiska i kanalizacji. Całkowicie zmieniono koncepcję zabudowy ul. Kaszubskiej. Po wschodniej stronie jej południowego odcinka uzupełniono istniejącą zabudowę o wolnostojące zespoły budynków zestawionych po dwa, zachowując tym samym gabaryty. A przy północnym odcinku ulicy kierującym się ku ul. Niepodległości wzniesiono dwa ciągi zabudowy wyższej, zwartej, bardziej miejskiej, malowniczo prezentującej się dzięki poprowadzeniu odcinka ulicy łukiem. Budynki przy obu odcinkach ulicy poprzedzono zróżnicowanymi ogródkami frontowymi. Przy odcinku południowym miały one bardziej wiejski charakter, a przy odcinku północnym ogródki te urządzono po miejsku. W latach 80. XX w. teren osiedla przecięto drogą przelotową, ul. W. Sikorskiego, ale mimo to osiedle przy kopalni *Melchior* można nadal uznać za modelowy przykład górniczego osiedla w górskim krajobrazie. Uderzająca była dba-

łość urbanistów i architektów o estetykę osiedla, szczególnie widoczna w urządzeniu północnego odcinka ul. Kaszubskiej.

Na terenie osiedla zbudowano domy według kilku projektów cechujących się ogólnie charakterystycznym dla śląskiej architektury lat 20. XX w. formalnym dualizmem. Z jednej strony stosowano nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne, np. koncepcję domu bliźniaczego, szeregowego, organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, stolarkę drzwiową w formach art déco. Ta nowoczesność łączona była z elementami historyzmu w tym przypadku neoklasycyzmu (artykulacja z dominacją podziałów horyzontalnych) oraz stylu rodzimego, inspirowanego śląskim neoklasycyzmem pocz. XIX w. (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). I to byłaby pierwsza ze zrealizowanych koncepcji architektonicznych (domy przy ulicach Okrężnej 1, 2, 3, 4, 7, 8 i Małopolskiej 4, 5, 6). W koncepcji i projekcie drugim, według którego wzniesiono domy z dachami naczółkowymi przy ul. Okrężnej 5-5a i 6 silniej zaznaczyły się styl rodzimy i dodatkowo odniesienia do późnego baroku. W koncepcji i projekcie III połączono nowoczesny, szeregowy układ budynków z jeszcze silniejszymi odniesieniami do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. (domy przy ul. Okrężnej 9-10). I w końcu w projekcie IV bazującym na projekcie I wzbogacono kompozycję fasady o podcień w przyziemiu i sklepioną loggię na piętrze, co z jednej strony mogło być jeszcze echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione zostały przy ul. Małopolskiej 2 i 3, przy ul. Pohulanka 1, 2, 3 i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24. Podobny budynek powstał dość późno na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Zupełnie inny charakter stylistyczny otrzymały domy przy ul. Kaszubskiej 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 21 wzniesione według katalogowych projektów typowych, opracowanych przez berlińską spółkę, w ujęciu bardziej modernistycznym, z bardziej zredukowanym detałem architektonicznym.

Co trzeba odnotować, powstałe lokalnie projekty zabudowy I-IV różniły się od projektów budynków dla powstającego w tym samym czasie osiedla Nowodworskiego, ale miały podobny charakter stylistyczny. Podobne były też budynki gospodarcze wznoszone na obu osiedlach.

Stan zachowania historycznej substancji

- Średni.
- Obecnie zachowane są: przebieg ulic, historyczna zabudowa oraz częściowo ogródki frontowe, osiedle zostało podzielone na dwie części nową drogą.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulic, historyczna zabudowa oraz ogródki frontowe.
- Wskazane uzupełnienie linii zabudowy północnego odcinka ul. Kaszubskiej o trzy domy pomiędzy budynkami nr 16 i 20 oraz o cztery domy, od domu nr 5, w kierunku północnym. Wskazane też, aby nowe budynki otrzymały elewacje frontowe odtworzone wraz z wystrojem na wzór elewacji frontowych zachowanych domów i według ikonografii. Wystrój elewacji domów przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej złożony był z licówki cokołu wykonanej z ciemnej cegły, z portalu ze sztucznego kamienia, z wąskich, wgłębnych, bielonych opasek okiennych oraz z bielonego gzymsu koronującego w kształcie belki. W dachach nad bocznymi elewacjami skrajnych budynków znajdowały się trójkątne lukarny. Wydłużone okna klatek schodowych powinny mieć stolarkę o takich podziałach jak w przypadku okna klatki schodowej domu nr 20.
- Zalecane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla budynków osiedla, w nawiązaniu do zachowanej ikonografii i badań stratygraficznych. Domy przy ulicach Małopolskiej, Okrężnej Pohulanka i budynki przy ul. Kaszubskiej 22-24 powinny mieć odsłonięte cokoły licowane nie obrobionym kamieniem, trochę ciemniejsze płaszczyzny elewacji

i bielone elementy wystroju: bielony pasowy gzyms nad przyziemiem, bielone uproszczone belkowanie koronujące oraz bielone obramienia okienne, wgłębne, bardzo wąskie, albo występujące przed lico elewacji.

- Zalecane odtworzenie i ponowne urządzenie ogródków frontowych i wydzielenie ich ujednoliconymi formalnie dla całego osiedla metalowymi ogrodzeniami, raczej niższymi, podobnymi w formach do ogrodzeń z miejskiego, północnego odcinka ul. Kaszubskiej. Tu ogrodzenia powinny mieć wysokość utrwaloną na fotografii z lat 30. XX w., a w innych częściach osiedla mogą być trochę wyższe.

Osiedle Nowodworskie

Dawne nazwy osiedla: *Neuhäusergelände, 1921 Neuhäuser Siedlung.*

Decyzja o budowie w Podgórzu willowego osiedla zapadła już w 1912 r. na mocy pierwszego planu miejscowego (*Ortsstatut*) określającego warunki zabudowy. Osiedle to miało powstać na gruntach odkupionych od właścicieli dóbr Nowy Dwór, położonych na stoku wzniesienia, koło wiaduktu kolejowego. W 1920 r. opracowano projekt urbanistyczny przyjmując za oś założenia odcinek starej drogi z Podgórza ku posiadłości Nowy Dwór, któremu nadano cechy alei. Planowano obsadzić ją lipami. Pozostałe ulice rozwiązano już jako tworzące obrys podkowy, malowniczo prowadzone łukami drogi wewnętrzne. Pierwotnie nie wytyczono wschodniego odcinka ul. ks. J. Poniatowskiego i w miejscu wschodniej części osiedla z dzisiejszymi posesjami przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 6, 7, 8 i przy ul. ks. J. Poniatowskiego 16-21 planowano rozległy, prostokątny plac i położony na północ od niego zapewne jakiś budynek użyteczności publicznej. W 1924 r. od projektu tego jednak odstąpiono i opracowano plan rozbudowy osiedla od wschodu, wytyczając już brakujący odcinek ul. ks. J. Poniatowskiego. W projekcie tym nie zaplanowano jeszcze drogi istniejącej dziś na tyłach domów przy ul. ks. J. Poniatowskiego 2, 4, 6, 7 prowadzącej m.in. do zbudowanego w latach 1924–1926 budynku przy ul. ks. J. Poniatowskiego 8. Droga ta dopełniała kompozycyjnie układ urbanistyczny osiedla. Dla wygody mieszkańców osiedla powstały też prosto wytyczone drogi na tyłach budynków przy ul. M. Skłodowskiej-Curie, przy których to drogach zbudowano wolnostojące budynki gospodarcze. Osiedle zaprojektowane zostało z dużymi działkami, przeznaczonymi na frontowe ogrody ozdobne i tylne ogrody użytkowe. Starannie wytyczone drogi wysypane piaskiem lub jasnym kruszywem odcinały się mocno od zieleni i zbliżały kolorystycznie do jasnych elewacji domów. Ponadto posesje wyгородzone były drewnianymi płotami, a bliźniacze budynki gospodarcze otrzymały charakter wiejskich budynków bramnych. To wszystko jednoznacznie nadawało osiedlu charakter wiejski. Zostało ono zbudowane na stoku wzniesienia i doskonale rozplanowane, w związku z czym uzyskało malowniczy charakter. Jest on czytelny w obrębie samego osiedla, jak i w jego widokowym powiązaniu z najbliższym otoczeniem. Zrealizowane zostało osiedle, nowoczesne pod względem ogólnej koncepcji bliskiej koncepcji miasta-ogrodu.

Jeśli chodzi o zabudowę to w 1912 r. przewidywano wzniesienie na osiedlu małych domów w układzie szeregowym, w odstępie 3 m od ulicy. W 1920 r. wykonano pierwsze projekty typowych domów, jedno- i dwupiętrowych, cztero- i sześciopokojowych. Pierwsze projekty opracowała spółdzielnia *Schlesischesheim*. I początkowo przewidywano zabudowę nieco inną niż obecnie, bardziej jednolitą, w formie wolnostojących bliźniaczych domów z dobudowanymi skrajnie budynkami gospodarczymi. Projektowano zgodnie z wytycznymi z 1912 r., ale ograniczono stosowanie drewnianego budulca. W latach 1921-1925 wykonano dwa zasadnicze projekty budynku, jednokondygnacyjnego (ul. ks. J. Poniatowskiego 9-15) i dwukondygnacyjnego z dachem czterospadowym (większość zabudowy). Ten podstawowy projekt opracowano w kilku wariantach formalnych, ze zmienionymi szczegółami, co też wzmogło malowniczość osiedla jako całości. I tak zróżnicowane budynki, które nie miały charakteru willi ale raczej *cottage'u* wznoszono na osiedlu w różnych lokalizacjach. Różnicowano komponowane układy otworów w elewacjach frontowych, niekiedy wprowadzano podcienia kryjące otwory wejściowe, rzadziej loggie. Partie dachów ożywiano zgeometryzowanymi oknami powiekowymi, neoklasycystycznymi facjatami z trójkątnymi naczółkami lub trójkątnymi szczytami. Dość jednolicie zaprojektowano artykulację elewacji, choć w tym przypadku

najbardziej różnicowano licowaną kamieniem dolną część cokołu. Stylistycznie zabudowa ta, szczególnie domy przy ul. ks. J. Poniatowskiego 2, 3, 6, 9-15, przy ul. M. Curie-Skłodowskiej 9, 12 i przy ul. Handlowej 3, 4 była bardzo silnie zależna od neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w., podobnie jak bliźniacze budynki gospodarcze kształtowane jako budynki bramne. Z neoklasycyzmem kojarzą się zwarte bryły wszystkich budynków z wysokimi dachami czterospadowymi. Stylistyczna nowoczesność wyrażała się głównie w komponowaniu układów otworów oraz w formach w stylu art déco: w zgeometryzowanych obrysach wykrojów podcieni, w gzymsu nad przyziemiem w zgeometryzowane obramienia okienne czy w formach stolarki drzwiowej lub czasem okiennej nasuwającej także skojarzenia ze sztuką ludową. Jeżeli chodzi o stronę funkcjonalną budynki zaprojektowano jako dwutraktowe z sienią z przechoodem, z klatką schodową w tylnym trakcie, z dwoma mieszkaniami na każdej kondygnacji (jedno- lub dwuizbowymi z mieszkalną kuchnią i WC) oraz z łazienką i pralnią w piwnicy. Wewnątrz budynków ozdobnie kształtowano balustrady schodów, w stylu art déco albo w stylu rodzimego neobaroku.

Górnice osiedle budowane było od 1921 r., kiedy to wzniesiono domy przy ul. ks. J. Poniatowskiego 9-15. Potem w dwóch fazach, w latach 1922–1924 i 1924–1926 zbudowano domy pozostałe. Środki na budowę osiedla pozyskiwano z funduszy powierniczych, wpłat kopalń i z przedpłat członków spółdzielni. Osiedle budowała gminna spółdzielnia mieszkaniowa (*Gemeinnützige Baugesellschaft Dittersbach mbH*) pod kierownictwem jej naczelnika, radcy budowlanego Dehmela. Prace budowlane i wykończeniowe prowadziła firma architektoniczno-budowlana Jaegera. Urządzono też główną ulicę M. Skłodowskiej-Curie. Po obu stronach jezdni zbudowano chodniki. Poprzecznie je poprzecinano na osiach wejść do budynków terenowymi schodkami (z podestami) wyprowadzonymi od jezdni. Po 1945 r. osiedle zostało przejęte przez PKP. Budynki poddawane były i są remontom oraz przebudowom, które niejednokrotnie, w mniejszym lub większym stopniu zatarty oraz zacierają ich cechy stylistyczne. Znikły chodniki wzdłuż ul. M. Skłodowskiej-Curie. Częściowemu zniszczeniu uległa mała architektura, schody terenowe. Znikły niektóre ogródki frontowe, a te zachowane nie mają ogrodzeń lub mają bardzo zróżnicowane ogrodzenia, od prowizorycznych po nowe z metalowymi ozdobnymi segmentami.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulic i historyczna zabudowa osiedla.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulic i ich zabudowa osiedla.

Osiedle przy ul. Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej

Dawne nazwy osiedla: *Oberwaldenburg*.

Pierwsze osiedle górnicze w Wałbrzychu Górnym zbudowane zostało ok. 1880-1900 przez generalną dyrekcję kopalń należących do Hochbergów i związane było z kopalnią *Anna*, a później z kopalnią *Ida*. Zlokalizowano je u wylotu ul. Południowej przy ul. B. Głowackiego. Było to małe osiedle bez układu urbanistycznego, złożone z siedmiu domów, różnie usytuowanych, częściowo na siedlisku częściowo poza nim. Z domów tych obecnie zachowały się tylko dwa, przy ul. B. Głowackiego 6a i 8a. Osiedle to zostało przekształcone w l. 1925–1926 również przez generalną dyrekcję kopalń należących do Hochbergów, z udziałem Funduszu mieszkań górniczych ze Szczawna. Skorygowano istniejący układ urbanistyczny wytyczając prosto odcinki ulic B. Głowackiego, Rolniczej, Cichej oraz Mącznej i wznosząc przy nich wielorodzinne, paroklatkowe bloki mieszkalne licowane cegłą klinkierową. Układ urbanistyczny osiedla komponowano jest w inny sposób niż układ urbanistyczny wcześniejszych osiedli *Nowodworskiego* i przy kopalni *Melchior*, bardziej modernistycznie, silniej geometryzując układ drożny. Stworzono zewnętrzne widoki osiedla (od strony ul. B. Głowackiego i Mącznej) jak i wnętrza urbanistyczne (przy południowym odcinku ul. Rolniczej i przy północnym odcinku Cichej), albo też w zbiegu ulic Cichej i Rolniczej. Można też przypuszczać, że budowy osiedla nie dokończono, i że jeszcze planowano dwuklatkowy budynek przy ul. Mącznej, pomiędzy obecnymi domami nr 1 a 4. Budynki osiedla otrzymały eleganckie formy i zostały zaprojektowane na wysokim poziomie artystycznym, nowocześnie, z cechami ekspresjonizmu i art déco. Są porównywalne z wrocławskimi realizacjami z tego czasu. Reprezentują w stosunku do osiedla *Nowodworskiego* i osiedla przy kopalni *Melchior* w Podgórzu kolejny etap rozwoju śląskiego budownictwa osiedlowego. Projektant osiedla w Wałbrzychu Górnym nie jest znany, niemniej książę pszczyński zatrudnił niewątpliwie dobrego architekta.

Wieloklatkowe bloki mieszkalne zostały wzniesione w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w., która z jednej strony cechowała się nowoczesnością rozwiązań funkcjonalno-formalnych i formalnych (układy przestrzenne osiedli, koncepcja domu szeregowego, organizacja elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, dekoracja w duchu ekspresjonizmu i art déco), a z drugiej odnosiła się do szeroko pojętego stylu rodzimego, inspirowanego śląskim neoklasycyzmem pocz. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem). oraz do historyzmu, szczególnie neobaroku (kompozycja osi okiennych, umieszczanie okien górnych kondygnacji bezpośrednio pod gzymsem koronującym, balustrady klatek schodowych). Widoczne są też nawiązania do szeroko pojmowanej architektury obrotnej (osie okienne ze szczelinowymi oknami sanitariatów).

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulic i historyczna zabudowa osiedla.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulic i ich zabudowa osiedla.

Ochrona układu urbanistycznego

Na obszarze objętym programem rewitalizacji Podgórza należy zachować historyczny układ ulic. Dopuszczalne są korekty techniczne jego przebiegu, co jest nieuniknione ze względu na wcześniej przyjęte i częściowo zrealizowane rozwiązania komunikacyjne. Wskazane jest uzupełnienie linii zabudowy, zwłaszcza tam gdzie rozebrano budynki tworzące zwarte pierzeje. Nowa zabudowa winna w zakresie wysokości i gabarytu nawiązywać do sąsiedniej. Przy tym nie oznacza to konieczności powtarzania form historycznych. Jedynym wyjątkiem od tej zasady są dwa domy przy ul. W. Reymonta 18 i 19, gdzie w wypadku podyktowanej względami technicznymi rozbiórki, zaleca się odtworzenie bryły obu budynków dla zachowania charakterystycznego, kaskadowego zakończenia pierzei.

Dla każdej z ulic sformułowano ogólne wytyczne konserwatorskie, niezależne od wytycznych dla poszczególnych budynków.

Na mapie oznaczono budynki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków (na terenie opracowania nie ma budynków wpisanych do rejestru zabytków). Oznaczono również obiekty istotne jako element struktury urbanistycznej ulicy lub wnętrza urbanistycznego. Są to budynki historyczne lecz znacznie przebudowane i obecnie pozbawione wartości artystycznej. Niektóre z nich znajdują się w bardzo dobrym lub dobrym stanie technicznym. Wówczas wskazane jest jedynie utrzymanie ich bryły. Natomiast w wypadku złego stanu technicznego dopuszczalna jest przebudowa budynku lub zastąpienie go nowym budynkiem z zachowaniem linii zabudowy i gabarytu, bez potrzeby powtarzania form historycznych.

Na terenie objętym programem rewitalizacji znajdują się dwa bardzo wartościowe osiedla mieszkaniowe – Nowodworskie i przy kopalni Mieszko. Modernizacja termiczna zabudowy, dokonywana na ich terenie w ostatnich latach, doprowadziła w wielu wypadkach do zmian niekorzystnych z punktu widzenia artystycznego. Zastosowane materiały, faktura nowych tynków i ich kolorystyka odbiegają od historycznej. Należy dążyć do zachowania historycznego układu kompozycyjnego, skromnego detalu oraz kolorystyki elewacji, względnie do przywrócenia stanu pierwotnego tam, gdzie wcześniej dokonano istotnych zmian w danym zakresie. Przekształcenia rzutują bowiem nie tylko na odbiór wizualny pojedynczych obiektów, ale obniżają estetyczną wartość całego wnętrza urbanistycznego. Postuluje się aby dla obu tych osiedli przyjąć jednolite zasady prowadzenia prac termomodernizacyjnych i opracować, w oparciu o badania stratygraficzne, koncepcję kolorystyki.

Południowa część Podgórza została objęta wpisem do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Przeprowadzona waloryzacja zabudowy pozwala wyodrębnić na tym obszarze komponowane osiedle o bardzo dobrze zachowanym układzie przestrzennym: osiedle Nowodworskie. Pozostały obszar Podgórza został znacznie przekształcony w wyniku wyburzeń zabudowy i budowy nowych dróg lub przebudowy istniejących. Z tego względu proponuje się, aby zakres wpisu do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków ograniczyć do wspomnianego osiedla Nowodworskiego. Oprócz tego na obszarze objętym programem rewitalizacji w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków należy ująć osiedle przy kopalni Mieszko i osiedle przy ul. Mącznej, Cichej i Rolniczej (historycznie część Wałbrzycha Górnego).

Zabytki archeologiczne

Obecnie z obszaru objętego programem rewitalizacji Podgórze znane są 3 stanowiska archeologiczne, datowane na pradzieje lub o nieokreślonej chronologii. Jedno z nich posiada dokładną lokalizację. Nie zdecydowano się oznaczać tego stanowiska na mapie, ponieważ znajduje się w znacznej odległości od granicy obszaru rewitalizowanego. Okoliczności i miejsce odkrycia – hałda przy szybie „Staszic” – budzą pewne wątpliwości odnośnie zalegania znalezisk *in situ*. Nie można wykluczyć, że w trakcie prowadzenia prac ziemnych związanych z inwestycjami zostaną dokonane odkrycia kolejnych stanowisk pradziejowych i późniejszych.

Tabela – stanowiska archeologiczne w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków

Numer stanowiska	Obszar AZP	Funkcja	Kultura	Chronologia	Uwagi
58/31	87-21	Znaleziska luźne (ostrze krzemienne, nóż, miecz, czaszka ludzka)		Nieokreślona	Odkrycie z 1925 roku.
<i>Źródła:</i> Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej, sygn. 776, s. 236-239, 657. K. Demidziuk, <i>Katalog archiwalnych stanowisk archeologicznych powiat Wałbrzych</i>, Wrocław 1994, nr 48, s. 48, mps archiwum OT NID we Wrocławiu. K. Demidziuk, <i>Archiwalia archeologiczne z terenu Wałbrzycha do 1945 roku</i>, „Silesia Antiqua”, 2008, t. 44, s. 336.					
59/32*	87-21	Grób szkieletowy/groby (?)		Nieokreślona	Informacja o grobie szkieletowym z wyposażeniem (?) od kierownika budowy Bienka.
<i>Źródła:</i> „Altschlesische Blätter”, 1940, R. 15, nr 1, s. 40. K. Demidziuk, <i>Archiwalia archeologiczne z terenu Wałbrzycha do 1945 roku</i>, „Silesia Antiqua”, 2008, t. 44, s. 337.					
60/33*	87-21	Znalezisko luźne		Pradzieje	Znalezisko zgłosił Zimmermann.
<i>Źródła:</i> „Altschlesische Blätter”, 1940, R. 15, nr 1, s. 215.					

* Stanowisko bez lokalizacji.

Ul. Maurycego Beniowskiego

Dawne nazwy ulicy: *Hermann Stehr Strasse*.

Obecna ul. M. Beniowskiego wytyczana była od strony kościoła ewangelickiego już na początku XX w., o czym świadczy pochodzący z tego czasu budynek nr 2. Zapewne do 1920 r. został wytyczony dalszy jej odcinek z ostrym zakrętem lub był dopiero planowany. Jeszcze w 1922 ulica nie była doprowadzona do obecnej ul. W. Reymonta, tylko przechodziła w ścieżkę obiegającą teren kościoła ewangelickiego. Do 1931 r. połączono obecną ul. M. Beniowskiego z obecną ul. W. Reymonta. Ulica M. Beniowskiego stanowi zachodnią granicę osiedla Nowodworskiego. Znajdują się przy niej trzy wolnostojące i izolowane przestrzennie budynki, wzniesiony na pocz. XX w. dom nr 2, zbudowany w latach 1924-1926 dom nr 1, związany formalnie z osiedlem Nowodworskim oraz wzniesiony przed 1931 r., przy najnowszym odcinku ulicy blok wielorodzinny, nr 1a.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania przebieg ulicy i jej zabudowa.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy pomiędzy posesjami nr 1 a 2.

ul. M. Beniowskiego 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924-1926, według projektu wykonanego w latach 1921-1924. Frontowa część budynku formalnie nowocześniejsza. Pozostałe elewacje komponowane bardziej tradycyjnie. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Podcień z otworem wejściowym — stosowany już w secesji. Nadwieszony łuk podcienia — neobarok, dwa boczne pełne murki zwężające otwór podcienia — jak sedille w średniowiecznych lub renesansowych wykuszach. Loggia na piętrze — jak w przypadku zabudowy osiedla II, choć wykroje inne. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji, wystroju elewacji oraz stolarki drzwiowej. Dokonany wtórny podział loggii. Powiększone okna w fasadzie. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwuspadowy dach facjaty — szczytu oraz facjaty z pulpitowymi dachami.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych, o łuku koszowym, trójkątnych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, z komponowanym układem otworów. W osi fasady sklepiony podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o łuku nadwieszonym, ujętą listwowym obramieniem, zwężaną u dołu dwoma murkami z kapnikami z cegły. Powyżej, na I piętrze sklepiona loggia z arkadą o łuku odcinkowym. Podcień i loggia flankowane wąskimi, wertykalnymi oknami. Nad loggią, w centralnie usytuowanym, trójkątnym szczycie para kwadratowych okien z podokiennikiem na kostkowych konsolach. Nad oknami gzymsy nadokienne, każdy w formie jednorzędowego ceglanego pasa, wyżej trójkątne okno ze stolarką, z układem szprosów. Artykulacja złożona z cokołu, w dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), w górnej części (do poziomu okien przyziemia) wykonanego w tynku, z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z odcinków bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Elewacja tylna też z komponowanym układem otworów. Artykulacja jak w elewacji frontowej, z tym, że z tynkowego fragmentu cokołu wyprowadzona listwa obiegająca wejście, a gzyms nad przyziemiem obiega okno klatki schodowej. Elewacje boczne z podobnym podziałem. Otwory w elewacjach bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Jak wynika z ikonografii wąskie, wertykalne okna w elewacji frontowej miały podział na trzy kwatery, a okna w szczycie elewacji frontowej zamykane były okiennicami. Zachowane drewniane okazalsze drzwi frontowe z nadświetlem i skromniejsze drzwi tylne bez nadświetla. Oboje drzwi jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w dolnych częściach zdobione płyciną lub odeskowaniem, w górnych częściach przeszklone, z ozdobnymi obrysami otworów z dekoracyjnymi układami szprosów. Zdobione snycersko szlakami. Wykonane w stylu art déco, ale też z pewnymi cechami sztuki ludowej.
- Stan zachowania otaczającej zieleni: budynek izolowany od osiedla przestrzennie, położony poniżej niego, przy starszej drodze, w otoczeniu ogródków działkowych. Pierwotnie koło budynku założone trzy komponowane rabaty z krzewami i niskimi roślinami oraz z centralnie sadzonymi drzewkami². Na osi wejścia do budynku, pomiędzy rabatami poprowadzone dojście do ulicy. Obecnie zachowane: wyłożone wtórnie płytami dojście do drogi i obrysy trawników odpowiadające ogólnie dwóm dawnym rabatom.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, drzwi frontowe i tylne.
- Wskazana wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w. – w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

² Wałbrzych, ul. M. Beniowskiego 1 – <https://polska-org.pl/3459992,foto.html>.

Pl. Bohaterów Pracy

Dawne nazwy ulicy: *Albertiplatz*.

Do ok. 1922 r. w centrum pl. Bohaterów Pracy w Górnym Wałbrzychu znajdowały się koryto Młynówki i grunt, ujęte od wschodu i zachodu, ulicami, w tym obecną ul. P. Skargi. Cały ten obszar wydzielono od wschodu nieozdobnym ogrodzeniem, a od zachodu, od strony ul. P. Skargi drewnianym płotem. Co więcej teren przy samym korycie Młynówki podzielony był dodatkowo płotami na odrębne ogródki. Przez koryto Młynówki przerzucone były drewniane mosty. Ok. 1920 młynówkę skanalizowano, zasypano i na wydłużonej, nieregularnej działce założonej na łuku urządzono komponowany zieleniec. W jego północnej części rozplanowano prostokątny plac z ławkami. Pozostałą część zielenca urządzono jako trawnik z nasadzeniami (drzewa, krzewy). Ustawiono też na zieleńcu pomnik poległych w I wojnie światowej.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany zarys placu i jego historyczna zabudowa.
- Czytelne granice zielenca.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: historyczny układ placu i jego historyczna zabudowa, zieleniec.
- Postulowane odtworzenie urządzenia zielenca i urządzenia placu na podstawie ikonografii.

pl. Bohaterów Pracy 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek szkoły przy kopalni *Ida-Schacht* w Wałbrzychu Górnym, określanej w 1937 r. jako *Hilfsschule*. W latach 1959–1972 budynek wykorzystywany jako Technikum Mechaniczne i Zasadnicza Szkoła Metalowa. Obecnie obiekt częściowo użytkowany. Budynek mur., wzniesiony najprawdopodobniej na przełomie XIX i XX w. w stylu budownictwa przemysłowego. Może też początkowo to budynek biurowy związany z kopalnią i dopiero w okresie międzywojennym użytkowany jako szkoła. Budynek reprezentatywny, jak już wspomniano dla budownictwa przemysłowego, ceglanego, neoklasycystycznego na wzorach opracowanych w 3 ćw. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Zbudowany niewątpliwie według projektu typowego. Budynek z surowej cegły, nie licowany. Po 1945 r. budynek remontowany z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Częściowo wymieniona stolarka okienna, wymienione drzwi frontowe. Przebudowane północne schody zewnętrzne. Zbudowane nowe ogrodzenie szkolnej działki.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, budynek użytkowany zapewne tylko częściowo, albo wcale nie użytkowany.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjowego, nakrytego dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólne kompozycje wszystkich elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów (zamkniętych lekko zaznaczonym łukiem odcinkowym) oraz wystrój elewacji wykonany w cegle. Elewacja zachodnia z cokołem z ciemniejszej cegły, rozczłonkowana podziałem ramowym wydzielającym grupy osi okiennych oraz dzielona gzymsami: nad przyziemiem i pod oknami I oraz II piętra. Okna bez obramień. Elewacje boczne, północna i południowa szczytowe, rozwiązane identycznie. Każda z nich ze środkowym ryzalitem pozornym, w którym otwór wejściowy poprzedzony schodami zewnętrznymi. Każda z elewacji i ryzalit zwieńczone mocno spłaszczonym trójkątnym szczytem. Ryzalit i boczne partie elewacji wydzielone podziałem ramowym z górną listwą obiegającą szczyt. Ryzalit zaakcentowany wysuniętym bardziej okapem dachu. Boczne partie obu elewacji z parami ślepych okien, dzielone odcinkami gzymsów: nad przyziemiem, pod ślepych oknami I piętra oraz pod oknami II piętra. Okna bez obramień. Elewacja tylna wschodnia bez artykulacji, z rozkładem nieobramionych otworów.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: W dużej części zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym. Nie zachowane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Wymagane określenie nowych funkcji budynku.
- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, stolarka okienna.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według ikonografii. Na zdjęciu budynku z 1987 r. widoczna boczna elewacja północna z drzwiami z nadświetłem, drewnianymi, dwuskrzydłowymi, ramowo-płycinowymi, neoklasycystycznymi, z podziałem każdego ze skrzydeł na trzy obramione kwatery, ze środkową największą.

Ul. Cicha

Dawne nazwy ulicy: *Spinnereistrasse, Spinnereiweg*.

Ulica Cicha istniała już w 1884 r., jako droga prowadząca od ul. Południowej i od ul. B. Głowackiego ku przędzalni. W 1925 r. została wytyczona na nowo w związku z budową osiedla. Poprowadzono ją prosto w kierunku południowo-zachodnim do wysokości tylnych elewacji budynków przy ul. Cichej 4 i Rolniczej 3c. Dalszy odcinek ulicy wiodący ku przędzalni nie został już urządzony.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.

ul. Cicha 1, 2, 3, 4 — w obrębie osiedla górniczego związanego z kopalnią Ida (Zofia)

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Wielorodzinny, czteroklatkowy blok mieszkalny na terenie osiedla przy ulicach: Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej, wzniesiony w latach 1925-1926 w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w. Z jednej strony cechowała się ona nowoczesnością rozwiązań funkcjonalno-formalnych i formalnych, którymi były np. układ przestrzenny osiedla, koncepcja domu szeregowego, organizacja elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, czy ich dekoracja w duchu ekspresjonizmu i art déco. Z drugiej strony występowały elementy stylu rodzimego, inspirowanego śląskim neoklasycyzmem pocz. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem) oraz — elementy historyzmu, neobaroku (np. zasady kompozycji osi okiennych, umieszczanie okien górnych kondygnacji bezpośrednio pod gzymsem koronującym) czy też — nawiązania do architektury obronnej (tu — szczelinowe okna sanitariatów). Budynek przy ul. Cichej 1, 2, 3, 4 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, ogólnej kompozycji elewacji i ich wystroju. Wymienione pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty, jedna, w dachu segmentu budynku nr 4 przebudowana. Przebudowane niektóre okna, wymieniona częściowo stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. Blok usytuowany po południowo-zachodniej stronie ulicy, dobudowany do budynku przy ul. Mącznej 1, w związku z tym tworzy bryłę w formie litery T.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła czteroklatkowego budynku na planie litery L, trzykondygnacjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dwoma, prostopadłymi do siebie dachami trójsпадowymi, z których jeden osłania dom przy ul. Mącznej 1. W dachu zróżnicowane facjaty, w połaci dachu nad elewacją frontową wbudowane w rzędzie, w połaci dachu nad elewacją tylną — jedna wielookienna facjata, odeskowana, z dachem pulpitowym. Podobna, wieloosiowa facjata w połaci dachu budynku przy ul. Cichej 4.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji bloku, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych). Detal architektoniczny wykonany w cegle. Zachowane wspólne elementy wystroju elewacji: cokół licowany rustykowanymi ciosami ze sztucznego kamienia, ceglana licówka elewacji (cegła o różnych odcieniach i stopniu wypału), pasowy gzyms koronujący. Osie okienne rozmieszczone regularnie. Otwory bez obramień. W połaci dachu nad elewacją frontową rząd jednoosiowych facjat mieszkalnego poddasza zwieńczonych trójkątnymi szczytami i nakrytych dwuspadowymi daszkami. W połaci dachu nad elewacją tylną wielookienna, odeskowana facjata z dachem pulpitowym. Podobna facjata w dachu nad częścią budynku nr 4. Elewacja frontowa głównego korpusu dzielona na trzy segmenty, w tym jeden wydłużony dla pomieszczenia bramy przejazdowej. Każda klatka schodowa wyróżniona płytkim, jednoosiowym ryzalitem pozornym z otworem wejściowym oraz z osią okienną wypełnioną prostokątnymi płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu lub litery X. Nad górnym oknem w ryzalicie wykonany w tej samej technice trójkątny naczółek. Ryzalite klatek schodowych flankowany przez osie okienne ze szczelinowymi oknami sanitariatów, a cały układ — przez wyprowadzone z poziomu cokołu, ukośnie ustawione smukłe półfilary z profilowanymi gzymsami. W południowym, trójosiowym segmencie budynku przebita centralnie brama przejazdowa o obrysie trapezu, zamknięta zgeometryzowanym łukiem dwubocznym. Osie okienne także z prostokątnymi płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu, litery X lub w formie licówki ułożonej prostopadle do przebiegu licówki zasadniczej. Elewacja tylna głównego korpusu budynku z cokołem licowanym rustykowanym sztucznym kamieniem, z pasowym gzymsem koronującym oraz z ozdobnym układem cegły-licówki w osiach okiennych, jak w elewacji frontowej. Podobnie rozwiązane północno-zachodnia, boczna elewacja głównego korpusu budynku (nr 1-3) oraz północno-wschodnia elewacja skrzydła wschodniego (nr 4). Południowo-zachodnia elewacja tego skrzydła jedynie z cokołem licowanym rustykowanym sztucznym kamieniem oraz z pasowym gzymsem koronującym.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym. Nie zachowane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, jeśli ceramiczne, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej, kute barierki schodów oraz kute barierki przy zejściach do piwnic.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z lat 20. XX w.

ul. Cicha 5

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek przemysłowy na terenie dawnej przędzalni lnu, następnie WZPL Camela. Przędzalnia w Wałbrzychu Górnym zbudowana została w 1843 r. przez wałbrzyskich kupców i przedsiębiorców Albertich, a w 1883 r. sprzedana przez nich spółce Methner i Frahne z Kamiennej Góry (*Schlesische Textilwerke Methner & Frahne AG*). Od 1884 do 1913 r. była rozbudowy-

wana. Czynna była do 2008 r., gdy zamknięto przędzalnię, a część jej zabudowy w 2009 r. rozebrano. Pozostawiono najstarszy budynek z 1843 r., sąsiedni budynek z drugiej fazy, halę z czwartej fazy oraz komin. Obiekty remontowano i przystosowywano do nowych funkcji lub pozostawiono nie użytkowane.

Jak wynika z ikonografii historyczna zabudowa przędzalni powstawała co najmniej w czterech etapach. Najpierw zbudowano w 1843 r. po północno-zachodniej stronie placu dwa zestawione ze sobą obiekty, budynek biurowy ze spłaszczonym dachem czterospadowym i murowany, tynkowany, wydłużony trzykondygnacyjny budynek produkcyjny z dachem płaskim, mający bryłę i wystrój elewacji nasuwający skojarzenia z neogotykiem, choć detalu takiego tu nie było. Frontowa elewacja tego najstarszego budynku ze środkowym, lekko podwyższonym ryzalitem pozornym (z mocno spłaszczonym trójkątnym szczytem) przepruta została oknami o łuku pełnym i rozczłonkowana podziałem ramowym. Tak podkreślono naroża elewacji, naroża ryzalitu oraz zwieńczono elewację. Zwieńczenie szczytu ryzalitu ukształtowano uskokowo, jako profilowane i przełamane sterczynami na konsolach. W drugiej fazie rozbudowy, na początku lat 80. XIX w. dostawiono do tego starszego budynku produkcyjnego ceglany budynek o podobnych funkcjach (przedmiot opisu), a następnie dobudowano do niego prostopadle, w trzeciej fazie, w 1884 r. kolejny budynek produkcyjny, niższy, także ceglany. Po tej rozbudowie budynki przędzalni tworzyły zwarty zespół zabudowy na planie litery L. W kolejnej fazie, w l. 1884-1907 zbudowano na placu przed budynkami przędzalni nową, parterową halę z dachem płaskim.

Przed 1945 r. budynek przemysłowy sąsiadujący z najstarszym budynkiem fabrycznym skotwiono na całej wysokości. W 2 poł. XX w. był on okazjonalnie remontowany wewnątrz. Wymieniono też w większości oryginalną armaturę okienną na luksfery. W 2009 r. naruszono elewację boczną budynku przy rozbiórce sąsiadującego z nim obiektu produkcyjnego. W latach 2008-2018 naruszony fragment elewacji zabezpieczono pod względem konstrukcyjnym. Wymieniono częściowo luksfery na stolarkę okienną, z tym że w okna o łuku odcinkowym wmontowano stolarkę w obrysie prostokąta.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, budynek zabezpieczony, ale nie użytkowany.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z wysokimi piwnicami, nakrytego dachem pulpitowym z ukośną połacią nad elewacją frontową.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na całej wysokości.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej i tylnej, układy osi okiennych, wykroje otworów (o łukach odcinkowych). Detal architektoniczny wykonany w cegle. Wystroje elewacji frontowej i tylnej identyczne, złożone z: cokołu licowanego rustykowanymi ciosami ze sztucznego kamienia, ceglanej licówki elewacji, sieciowego podziału ramowego z łukami odcinkowymi na poziomie II piętra i z profilowanego gzymsu koronującego.. Okna z ceglanymi parapetami, bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana w elewacji pn.-zach., w jednym oknie armatura o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Wymagane określenie nowych funkcji dla budynku.
- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty armatury.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

Ul. Gdyńska

Dawne nazwy ulicy: *Bahnhofstrasse, Memeler Strasse*.

Obecna ulica Gdyńska została wytyczona niewątpliwie już w latach 60. XIX w. jako ulica dojazdowa do nowopowstałego dworca głównego. Połączona została z ulicą Tunelową, przy której usytuowane były: osiedle domów górniczych, i dalej kopalnia i koksownia *Melchior* (Mieszko) i kopalnia *Eugen*. Do 1884 r. obecna ul. Gdyńska nie była zabudowana, dopiero w latach 1884-1907 powstały po jej północnej stronie trzy wolnostojące budynki w układzie szeregowym, z których obecnie zachowały się dwa, nr 1, radykalnie przebudowany i nr 3 z lat ok. 1902-1905 zachowujący swą historyczną formę.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy pomiędzy posesjami nr 1 a 3.

ul. Gdyńska 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, może pensjonat w sąsiedztwie dworca głównego, mur., wzniesiony w latach ok. 1902–1905, w stylu historyzmu łączonego z „kwietną” secesją. Ogólna koncepcja bryły budynku, korpusu z podwyższonym ryzalitem pozornym zwieńczonym trójkątnym szczytem inspirowana neoklasycyzmem 1 ćw. XIX w. I rozwiązanie takie bardzo chętnie stosowane przez architektów w 4 ćw. XIX w., w architekturze wernakularnej i w budownictwie mieszkalnym wiejskim, oczywiście w skromniejszej wersji. W rozwiązaniach szczegółowych także widoczne odniesienia do neoklasycyzmu (szczyty trapezowe, detal), ale też zastosowany detal neorenesansowy (tralkowa balustrada loggii). W stylu secesji utrzymane: układ trapezowych szczytów oraz trójkątnych facjat oraz roślinny detal. Budynek remontowany w 2 poł. XX w z zachowaniem bryły i kompozycji elewacji. W 2009 r. przełożone pokrycie dachowe. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Przeszkłone loggie.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z suteroną, z wysokim przyziemiem i z mieszkalnym poddaszem oraz ze środkowym, podwyższonym ryzalitem pozornym w elewacji frontowej. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami oraz z wbudowanymi wień dwuspadowymi dachami nad ryzalitem i dachami facjat.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Częściowo zniszczone tynki i niektóre elementy wystroju elewacji.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólne kompozycje wszystkich elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych, o łuku odcinkowym, termalne) oraz wystrój elewacji wykonany w tynku. Elewacja frontowa, południowa z cokołem, dzielona gzymsem nad suteroną i gzymsem nad przyziemiem. Jej naroża i naroża środkowego ryzalitu pozornego podkreślone boniowanymi lizenami przyziemie) oraz lizenami gładkimi (I piętro i II piętro ryzalitu), przechodzącymi w pasy koronujące pod okapami dachu korpusu i dachu ryzalitu. Okapy dachów oparte na ozdobnych wspornikach. Okna odsłoniętej kondygnacji suterren w listwowych obramieniach. Okna przyziemia z podokiennikami i z fartuchami podokiennymi, w listwowych obramieniach z przewiązkami. W ryzalicie pozornym na tej kondygnacji okno trójskrzydłowe z bardzo ozdobną stolarką. Okna I piętra z podokiennikami i z prostokątnymi, obramionymi płycinami podokiennymi na cokołach, zdobionymi secesyjnym motywem roślinnym. Same okna w listwowych obramieniach z przewiązkami oraz z tynkowymi, gładkimi, pasowymi łukami odcinkowymi z kluczami (nad nadprożami). W polach między nadprożami a łukami tarcze herbowe flankowane secesyjną dekoracją roślinną. W ryzalicie pozornym na tej kondygnacji okna jednoskrzydłowe, zdwojone, z dużą płyciną podokienną z secesyjną dekoracją roślinną. Samo okno w obramieniu listwowym z przewiązkami, z profilowanym gzymsem nadokiennym oraz powyżej z dużym naczółkiem o trójlistnym łuku, z kartuszem w polu i z secesyjną dekoracją roślinną. W polu szczytu ryzalitu, na poziomie II piętra zdwojone okno jak w kondygnacji niższej, w listwowym obramieniu z przewiązkami. Nad nim profilowany gzymś, na którym posadowione okno termalne z kluczem. We wschodniej części elewacji frontowej, w przyziemiu i na I piętrze duże loggie, pierwotnie nie przeszklone. Otwarte dużymi, prostokątnymi otworami ujętymi skrajnie filarami z trzonami boniowanymi (przyziemie) lub kanelowanymi (I piętro), wspierającymi belkowania. Loggie wydzielone pełnymi balustradami z rzędem tralek od frontu, rozdzielonych słupkami. Elewacja boczna wschodnia zwieńczona trapezowym szczytem, nad którym trójkątna facjata o konstrukcji szkieletowej. Elewacja z gzymsem nad odsłoniętą suteroną. Ujęta skrajnie częściowo gładką listwą przechodzącą w obramienie szczytu połączone z dwiema podwieszonymi, krótkimi listwami. Południowy skraj elewacji z bocznymi elewacjami loggii rozwiązanymi jak ich elewacje w fasadzie. W centrum elewacji budynku dwie osie okienne, z oknami w listwowych obramieniach z przewiązkami. W polu trapezowego szczytu dwa okna duże oraz dwa skrajne, małe o regularnym układzie, z podokiennikami, fartuchami podokiennymi, w teowatych obramieniach listwowych. W jednej z osi główny otwór wejściowy w listwowym obramieniu z przewiązkami, poprzedzony dwubiegowymi, łamanymi schodami z podestem. Schody ograniczone kutą, ażurową, secesyjną balustradą. Konstrukcja schodów murowana, tynkowana, z wejściem do sutereny, stopnie schodów ze sztucznego kamienia. Elewacja boczna zachodnia zwieńczona trapezowym szczytem, nad którym trójkątna facjata o konstrukcji szkieletowej. Elewacja z gzymsem nad suteroną (częściowo zasłoniętym skarpą). Ujęta skrajnie gładką listwą przechodzącą w obramienie szczytu z dwiema podwieszonymi, krótkimi listwami. Oś okienna umieszczona bocznie, z oknami w listwowych obramieniach z przewiązkami. W polu trapezowego szczytu dwa okna duże oraz dwa skrajne, małe o regularnym układzie, z podokiennikami, fartuchami podokiennymi, w teowatych obramieniach listwowych. Elewacja tylna bez artykulacji, z użytkowym rozkładem otworów w listwowych obramieniach z przewiązkami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: W dużej części zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna w stylu historyzmu. Okna o podziale krzyżowym. Zachowane też drzwi frontowe, ramowo-płycinowe, drewniane, dwuskrzydłowe, częściowo przeszklone, z ozdobnymi kratami, w stylu secesji.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, stolarka okienna i drzwiowa.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji, z wymianą tynku cyklinowanego na gładki lub ewentualnie na szlachetny, gruboziarnisty, z uzupełnieniem ubytków wystroju elewacji, z konserwacją konstrukcji szkieletowej facjat. Zalecane usunięcie przeszklenia loggii i zaprojektowanie nowej kolorystyki elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Ul. Bartosza Głowackiego

Dawne nazwy ulicy: *Ritterstrasse, Peterstrasse*.

Ulica istniała już w 1824 r. jako poboczna droga z Wałbrzycha Górnego ku traktowi do Mieroszowa i dalej do Czech. Przy odcinku tej drogi w ramach siedliska Wałbrzycha Górnego znajdowała się zabudowa złożona z nielicznych wolnostojących budynków. I z tego wcześniejszego okresu, do poł. XIX w. pochodzi obecny dom przy ul. B. Głowackiego 1. Ok. 1884 r. zabudowa ulicy nadal miała podobny, wiejski charakter, a około 1900 r. na południe od domu przy ul. B. Głowackiego 3 znajdował się młyn, obecnie nie zachowany. Urbanizacja ul. B. Głowackiego zaczęła postępować od lat 80. XIX w., kiedy to generalna dyrekcja kopalń Hochbergów zbudowała po zachodniej jej stronie ulicy małe osiedle górnicze, m.in. z obecnymi domami nr 6a i 8a (poza obszarem rewitalizacji) i kiedy to wykształcił się ciąg zabudowy zwartej z budynkami nr 1-3. W latach 1925-1926 rozebrano starszy budynek przy zachodnim odcinku ul. B. Głowackiego i na jego miejscu zbudowano wielorodzinny budynek mieszkalny nr 7a, 7b, 7c i 7d stanowiący część drugiego, niewielkiego, górniczego osiedla przy ul. Cichej, Rolniczej i Mącznej, także budowanego przez dyrekcję kopalń Hochbergów.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.

ul. B. Głowackiego 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony ok. poł. XIX w., reprezentatywny dla późnej fazy śląskiego neoklasycyzmu. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i kompozycji elewacji oraz z redukcją ich wystroju. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Wymieniona częściowo stolarka okienna. Budynek, najstarszy na ulicy i jeden z najstarszych w okolicy obok dawnej gospody przy ul. Niepodległości 23-23a. Budynek przy ul. B. Głowackiego 1 usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej z domami nr 2 i 3. Prawdopodobnie częściowo użytkowany lub nie użytkowany.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, budynek zapewne użytkowany tylko częściowo. Możliwe, że nie użytkowany.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem naczółkowym z oknem powiekowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Uszkodzone tynki zewnętrzne. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych na elewacjach przyziemia.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, bocznej i tylnej, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych) oraz wykonany w tynku detal architektoniczny złożony z: profilowanego gzymsu

nad przyziemiem oraz z profilowanego gzymsu koronującego. Podobne gzymsowania w elewacji tylnej. W elewacji szczytowej zwieńczonej trapezowym szczytem zachowane skrajnie odcinki profilowanego gzymsu koronującego, profilowany gzyms pod oknami w szczycie oraz odcinek gzymsu, na którym oparty naczółek. Zachowany w elewacji frontowej kamienny? profilowany portal. W elewacjach otwory bez obramień.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym (okno na piętrze elewacji frontowej). Drzwi frontowe, zachowane, znacznie zniszczone, obite od zewnątrz blachą? Na tylnych częściach ich skrzydeł widoczna ich forma i podziały (uproszczony neoklasycyzm).

Zalecenia konserwatorskie:

- Konieczne określenie nowych funkcji budynku, aby był w pełni użytkowany.
- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane docelowo remont budynku, zalecane odtworzenie brakujących elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. B. Głowackiego 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Kamienica czynszowa wzniesiona w latach ok. 1875–1890 w stylu historyzmu, neoklasycyzmu szkoły berlińskiej, na wzorach opracowanych ok. poł. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i ogólnej kompozycji elewacji ale z redukcją elementów jej wystroju. Uproszczone m.in. obramienia okienne. Wymieniona częściowo stolarka okienna. Założone na niektóre okna zewnętrzne rolety. Wymienione drzwi frontowe. Wymienione pokrycie dachowe. Budynek w zabudowie zwartej, usytuowany po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie litery L, ze ściętym narożnikiem oraz z podwyższonymi, asymetrycznie umieszczonymi ryzalitami pozornymi w elewacji zachodniej frontowej i w elewacji bocznej, południowej. Budynek trzykondygnacyjny z podstryszem, nakryty dachem pulpitowym z wysuniętymi okapami na drewnianych, ozdobnych wspornikach. Nad ryzalitami dachy dwuspadowe o bardzo małym nachyleniu połaci, także z wysuniętymi okapami na drewnianych, ozdobnych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych i zawilgocenie murów m.in. ze względu na nieszczelne rury spustowe.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznej (z asymetrycznie usytuowanymi, podwyższonymi ryzalitami pozornymi zwieńczonymi mocno spłaszczonymi, trójkątnymi szczytami osłoniętymi wysuniętymi okapami dachów. Zachowane układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych), cokół licowany kamieniem oraz wykonany w tynku detal architek-

toniczny złożony z: profilowanych gzymsów nad przyziemiem, pod oknami I piętra i z odcinków profilowanego gzymsu pod oknami podstrysza. Ścięty narożnik budynku podkreślony szeroką, pionową listwą stanowiącą element podziału ramowego części elewacji frontowej i części elewacji bocznej, pomiędzy ryzalitami. Obie elewacje zwieńczone pasowymi gzymsami także stanowiącymi element podziału ramowego. W skrajnych partiach obu elewacji — zwieńczenie w formie podobnego, pasowego, szerokiego gzymsu koronującego. W ryzalicie pozornym w elewacji frontowej, zachodniej głęboka wnęka ujęta profilowanym obramieniem, zawierająca schody i drzwi frontowe. Nad portalem rozbudowane obramienie okienne złożone z prostokątnej płyciny podokiennej, pilastrów, odcinka belkowania i z trójkątnego naczółka. Pozostałe okna bez obramień. Nad oknami I piętra profilowane gzymsy nadokienne.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale kwatrowym. Nie zachowane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane przeprowadzenie remontu elewacji budynku z odtworzeniem brakujących elementów wystroju.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z 4 ćw. XIX w., w stylu neoklasycyzmu.

ul. B. Głowackiego 7a, 7b, 7c, 7d — w obrębie osiedla górniczego związanego z kopalnią Ida (Zofia)

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Wielorodzinny, czteroklatkowy blok mieszkalny na terenie osiedla przy ulicach: Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej, wzniesiony w latach 1925-1926 w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w. Z jednej strony cechowała się ona nowoczesnością rozwiązań funkcjonalno-formalnych i formalnych, którymi były np. układ przestrzenny osiedla, koncepcja domu szeregowego, organizacja elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, czy ich dekoracja w duchu ekspresjonizmu i art déco. Z drugiej strony występowały elementy stylu rodzimego, inspirowanego śląskim neoklasycyzmem pocz. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem) oraz — elementy historyzmu, neobaroku (np. zasady kompozycji osi okiennych, umieszczanie okien górnych kondygnacji bezpośrednio pod gzymsem koronującym) czy też — nawiązania do architektury obronnej. Budynek przy ul. B. Głowackiego 7a, 7b, 7c, 7d remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, ogólnej kompozycji elewacji i ich wystroju. Wymienione pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty, przebudowane niektóre okna, wymieniona częściowo stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. W elewację frontową wmontowane blaszane kominy instalacji grzewczej. Blok usytuowany po południowo-wschodniej stronie ulicy, zestawiony z domem przy ul. Rolniczej 4a, z którym tworzy układ w kształcie litery T.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła czteroklatkowego budynku na planie litery L, z wysokimi piwnicami, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dwoma połączonymi ze sobą, prostopadłymi dachami trójspadowymi ze zróżnicowanymi facjatami, wbudowanymi pojedynczo lub w rzędach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych, dwuskrzydłowych i sześcioskrzydłowych), Detal architektoniczny wykonany w cegle. Zachowane wspólne elementy wystroju elewacji: wysoki cokół licowany rustykowanymi ciosami ze sztucznego kamienia, ceglana licówka elewacji (cegła o różnych odcieniach i stopniu wypału), pasowy gzyms koronujący. Osie okienne rozmieszczone regularnie, Otwory bez obramień. W połaciach dachu nad elewacjami frontową i tylną rząd jednoosiowych facjat mieszkalnego poddasza zwieńczonych trójkątnymi szczytami i nakrytych dwuspadowymi daszkami. Nad elewacjami bocznymi lub krótszymi m.in. dwuosiowe facjaty z odeskowanymi horyzontalnie frontami, zwieńczone trójkątnymi szczytami odeskowanymi wertykalnie. Elewacja frontowa głównego członu budynku wydłużona, dzielona na trzy segmenty z centralnie usytuowanymi klatkami schodowymi zespolonymi dwustronnie z sanitariatami oraz z jednoosiowymi partiami elewacji, choć widoczne odstępstwa. Narożny segment 7a tylko z jedną osią okienną wewnątrz mieszkalnych, segment 7b kompletny, symetryczny, z dwiema osiami, segment 7c komponowany asymetrycznie, z trzema osiami. W każdym z tych trzech segmentów klatka schodowa wyróżniona płytkim, jednoosiowym ryzalitem pozornym (z otworem wejściowym poprzedzonym schodami) zwieńczonym nieco poniżej belkowania koronującego własnym gzymsem koronującym. Oś okienna ryzalitu wypełniona dodatkowo prostokątnymi płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu lub litery X. Ponadto nad górnym oknem ryzalitu pozornego wykonany w podobnej technice trójkątny naczółek. Ryzalit klatki schodowej flankowany przez osie okienne ze szczelinowymi oknami sanitariatów, a cały układ — przez wyprowadzone z poziomu cokołu, ukośnie ustawione smukłe półfilary z profilowanymi kapitelami na wysokości gzymsu ryzalitu klatki schodowej. W osiach okiennych w pozostałych partiach elewacji także prostokątne płyciny z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu, litery X lub w formie licówki ułożonej prostopadłe do przebiegu licówki zasadniczej. Elewacja tylna głównego korpusu budynku (nr 7a, 7b, 7c) i elewacja boczna, wschodnia segmentu nr 7a z artykulacją i z płycinami w osiach okiennych jak w elewacji frontowej. W cokole elewacji tylnej okna i zagłębione wejścia do piwnic. Elewacja frontowa prostopadłego do głównego korpusu budynku segmentu 7d z artykulacją poziomą jak w pozostałych elewacjach budynku oraz z jedną osią okienną z płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki, a także z otworem wejściowym, poprzedzonym schodami ze sztucznego kamienia, zabezpieczonymi kutymi barierkami. Elewacja boczna, północna segmentu nr 7d podobna do bocznej elewacji segmentu 7a, ale z nieco inną facjata. Elewacja tylna segmentu nr 7d kompozycyjne i formalnie zespolona z elewacją tylną budynku przy ul. Rolniczej 4a, z artykulacją poziomą oraz z osiami okiennymi z dekoracyjnymi płycinami jak w innych elewacjach budynku nr 7a, 7b, 7c.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym i kwaterowym. Nie zachowane drzwi frontowe. Zachowane zewnętrzne drzwi piwnic.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i zewnętrzne drzwi piwnic, kute barierki schodów oraz kute barierki przy zejściach do piwnic.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z lat 20. XX w., może w nawiązaniu do form drzwi piwnic.

Ul. Handlowa

Dawne nazwy ulicy: *Mittelweg, Dipperandt Weg.*

Ulica o funkcji drogi wewnętrznej została wytyczona w latach 1920–1921 na terenie osiedla Nowodworskiego (patrz: historia osiedla) i poprowadzona łukiem (po poziomicach), równolegle do odcinka ul. J. Poniatowskiego 9-15. Pozostaje ważnym elementem urbanistycznej kompozycji osiedla. Przy ulicy wzniesiono dwa zespoły zabudowy złożone z domów i budynków gospodarczych, kształtowane wg dwóch wariantów jednego projektu.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.

ul. Handlowa 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922-1924. Połączony z bliźniaczym budynkiem gospodarczym z domem nr 2. Frontowa część budynku nr 1 formalnie nowocześniejsza. Pozostałe elewacje komponowane bardziej tradycyjnie, ale z dążeniem do ozdobności. W elewacji frontowej podcień z otworem wejściowym — stosowany już w secesji. Jego zgeometryzowany otwór, przebieg gzymsu nad przyziemiem w elewacji tylnej i drzwi frontowe — art déco. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. W doborze pozostałych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX wieku. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Pierwotnie loggia na piętrze — jak w przypadku budynku przy ul. M. Beniowskiego 1., a przed 1945 r. przeszklona czteroskrzydłowym oknem. Budynek doraźnie remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji, wystroju elewacji oraz stolarki drzwiowej. Niektóre elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Wymieniona stolarka okienna. Zamurowane częściowo okno w elewacji frontowej, nad podcieniem. Rozebrany wschodni budynek gospodarczy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwuspadowy dach facjaty-szczytu (w elewacji frontowej) oraz oryginalne facjaty (zgeometryzowane okna powiekowe) z łamanymi daszkami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne uszkodzenia i ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W osi fasady nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu, ujętą listwowym obramieniem, zwężaną u dołu dwoma murkami. Do nich dobudowane pełne balustrady schodów poprzedzających podcień. Powyżej, na I piętrze trójskrzydłowe okno. Podcień i okno flankowane wąskimi, wertykalnymi oknami. W centralnie usytuowanym, trójkątnym szczycie para prostokątnych okien z podokiennikiem na kostkowych konsolach oraz z pozostałościami okiennic. Artykulacja elewacji frontowej i bocznych złożona z cokołu, w dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), w górnej części (do poziomu okien przyziemia) wykonanego w tynku, z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Elewacja tylna też z komponowanym układem otworów i z artykulacją jak w elewacji frontowej. Różnice: tynkowy fragment cokołu wyprowadzony jako fragment obramienia otworu wejściowego, a gzyms nad przyziemiem przekształcony częściowo w trójkątny naczółek obiega okno klatki schodowej. Okna we wszystkich elewacjach bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane identyczne, drewniane drzwi frontowe i drzwi tylne. Oboje drzwi jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w dolnych częściach zdobione płyciną lub odeskowaniem, w górnych częściach przeszklone, z ozdobnymi obrysami otworów z dekoracyjnymi układami szprosów. Zdobione snycersko szlakami. Wykonane w stylu art déco, ale też z pewnymi cechami sztuki ludowej.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, wschodni pojedynczy i zachodni, bliźniaczy zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 2. Obecnie wschodni budynek nie istnieje. Budynek zachodni, bliźniaczy zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, utrzymany w stylu śląskiego, skromnego budownictwa gospodarczego z 1 ćw. XIX w. Rozwiązany jako budynek bramny z centralnie usytuowanym przejazdem bramnym nakrytym stropem, otwartym łukami parabolicznymi. Elewacja frontowa z kamiennym cokołem i odbojnikami oraz z deskowym gzymsem koronującym nad przejazdem bramnym. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z oknami powiekowymi i z ceramicznym pokryciem. Znacznie zniszczone tynki zewnętrzne, w tym tynki w przejeździe bramnym.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany wąski przedogródek przedzielony schodami i krótkim dojściem do ulicy, łączący się z resztą działki, na której dom.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, drzwi frontowe i tylne.
- Wskazana wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w. – w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Jak też wynika z ikonografii dotyczącej domu przy ul. M. Beniowskiego 1 wąskie, wertykalne okna w elewacji frontowej miały podział na trzy kwatery. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykrój otworów i wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów (deskowe drzwi w przejeździe bramnym).
- Budynek gospodarczy kwalifikuje się do ujęcia w GEZ.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (przy schodach i od ulicy) w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Handlowa 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922-1924. Połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z identycznym domem nr 1. Frontowa część budynku nr 2 formalnie nowocześniejsza. Pozostałe elewacje komponowane bardziej tradycyjnie, ale z dążeniem do ozdobności. W elewacji frontowej podcień z otworem wejściowym — stosowany już w secesji. Jego zgeometryzowany otwór i przebieg gzymsu nad przyziemiem w elewacji tylnej — art déco. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. W doborze pozostałych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Pierwotnie loggia na piętrze — jak w przypadku budynku przy ul. M. Beniowskiego 1., a przed 1945 r. przeszklona czteroskrzydłowym oknem. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Budynek doraźnie remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przebudowane niektóre okna. Częściowo ocieplone piętro. W większości wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe, facjaty przebudowane na prostokątne z daszkami pulpitowymi. Przemurowane murki w obrębie podcienia i górne części balustrad schodów. Zbity tynk zewnętrzny z zachodniego budynku gospodarczego.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwuspadowy dach facjaty-szczytu (w elewacji frontowej) oraz facjaty z pulpitowymi daszkami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W osi fasady nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu, ujętą listwowym obramieniem, zwężaną u dołu dwoma murkami. Do nich dobudowane pełne balustrady schodów poprzedzających podcień. Powyżej, na I piętrze czteroskrzydłowe okno w licu elewacji (w miejscu loggii?). Podcień i okno flankowane wąskimi, wertykalnymi

oknami. W centralnie usytuowanym, trójkątnym szczycie para prostokątnych okien z podokiennikami na kostkowych konsolach oraz z pozostałościami okiennic. Artystyka elewacji frontowej i bocznych złożona z cokołu, w dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), w górnej części (do poziomu okien przyziemia) wykonanego w tynku, z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Elewacja tylna też z komponowanym układem otworów i z artykulacją jak w elewacji frontowej. Różnice: tynkowy fragment cokołu wyprowadzony jako fragment obramienia otworu wejściowego, a gzymsem nad przyziemiem przekształconym częściowo w trójkątny naczółek ujęte okno klatki schodowej. Ze względu na częściowe ocieplenie piętra (jednego mieszkania) zakryty fragment gzymsu nad przyziemiem i przesłonięty częściowo gzyms koronujący. Okna we wszystkich elewacjach bez obramień.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna, trójskrzydłowe okno z podziałem kwatrowym (w przyziemiu elewacji tylnej) i okno wertykalne, trójdzielne (w elewacji frontowej).
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, wschodni, bliźniaczy, zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 1 oraz zachodni pojedynczy. Budynek wschodni, bliźniaczy zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, utrzymany w stylu śląskiego, skromnego budownictwa gospodarczego z 1 ćw. XIX w. Rozwiązany jako budynek bramny z centralnie usytuowanym przejazdem bramnym nakrytym stropem, otwartym łukami parabolicznymi. Elewacja frontowa z kamiennym cokołem i odbojnikami oraz z deskowym gzymsem koronującym nad przejazdem bramnym. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z oknami powiekowymi i z ceramicznym pokryciem. Znacznie zniszczone tynki zewnętrzne, w tym tynki w przejeździe bramnym. Budynek zachodni, na planie prostokąta, nakryty trójpłaciowym dachem z nowym, ceramicznym pokryciem. Elewacje z prostokątnymi, niewielkimi oknami oraz z półkoliście zamkniętym otworem wejściowym w elewacji południowej. Zachowany cokół licowany kamieniem, relikty tynków zewnętrznych oraz nowy deskowy gzyms koronujący.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany wąski przedogródek przedzielony schodami i krótkim dojściem do ulicy, łączący się z resztą działki, na której stoi dom.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Wskazana usunięcie częściowego ocieplenia budynku. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. Przy wymianie stolarki drzwiowej, zewnętrznej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Handlowej 1.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich bryły, formy i pokrycie dachu, układy osi okiennych, wykroje otworów i wystroje elewacji.
- Konieczne otynkowanie zachodniego budynku gospodarczego. W przypadku malowania elewacji budynków gospodarczych wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów (deskowe drzwi w przejeździe bramnym budynku wschodniego).
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (przy schodach i od ulicy) w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Handlowa 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922-1924. Połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z podobnym domem nr 4. W elewacji frontowej podcień z otworem wejściowym — stosowany już w secesji. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. W doborze pozostałych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła ze środkowym ryzalitem pozornym z trójkątnym szczytem oraz z wysokim, czterospadowym dachem — to nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Koszowo zamknięty otwór podcienia — nowożytna tradycja budowlana. Budynek remontowany na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły. Ocieplony od poziomu cokołu, zlikwidowana artykulacja elewacji za wyjątkiem gzymsu koronującego. Przełożone pokrycie dachowe, dwie jednoosiowe facjaty w połaci dachu nad elewacją tylną przebudowane w jedną, dużą, prostokątną, trójosiową facjatę z dachem pulpitowym. Przebudowane niektóre okna. Zamurowane górne okno klatki schodowej w elewacji tylnej. Rozebrane boczne murki w obrębie podcienia, przebudowane schody przed podcieniem. W miejsce usuniętej ich pełnej balustrady wykonana nowa balustrada, metalowa, ażurowa. Na elewacji frontowej i tylnej wprowadzona nowa dekoracja w postaci rombów. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. Do elewacji tylnej dobudowany bezstylowy, prowizoryczny, drewniany, przeszklony ganek z dachem pulpitowym. Wyremontowany i chyba też ocieplony wschodni budynek gospodarczy i dobudowany do niego garaż.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dachy: dwuspadowy dach facjaty-szczytu (w elewacji frontowej) oraz pulpitowy dach nowej facjaty (w połaci dachu na elewacją tylną).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i częściowo pierwotne wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi środkowy ryzalit pozorny zwieńczony trójkątnym szczytem. Na poziomie wysokiego parteru ryzalitu nakryty stropem podcień z otworem wejściowym o łuku koszowym. Po remoncie z artykulacji elewacji frontowej zachowane tylko dolna część cokołu z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach) i odcinki bardzo wydatnego gzymsu koronującego. W pozostałych elewacjach także tylko lico- wany kamieniem cokół oraz gzyms koronujący. Okna we wszystkich elewacjach bez obramień.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna, mające kwaterowy podział okno klatki schodowej (w elewacji tylnej).
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, wschodni pojedynczy i zachodni bliźniaczy, zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 4. Budynek wschodni, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty trójpłociowym dachem z nowym pokryciem z blachodachówki. Zapewne też ocieplony. Elewacje z prostokątnymi, niektórymi przebudowanymi, niewielkimi oknami. Zachowany cokoł licowany kamieniem. Budynek zachodni, bliźniaczy zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, utrzymany w stylu śląskiego, skromnego budownictwa gospodarczego z 1 ćw. XIX w. Rozwiązany jako budynek bramny z centralnie usytuowanym przejazdem bramnym nakrytym stropem, otwartym łukami parabolicznymi. Elewacja frontowa z kamiennym cokołem i odbojnikami oraz z deskowym gzymsem koronującym nad przejazdem bramnym. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem z blachodachówki. Strop przejazdu bramnego pseudobelkowy.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie zachowany przedogródek, jego teren wyłożony płytami betonowymi.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, z omawianego budynku (dla okien dwuskrzydłowych) oraz z domu przy ul. Handlowej 1 (dla okien trójskrzydłowych). Przy wymianie stolarki drzwiowej, zewnętrznej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Handlowej 1.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich bryły, formy dachu, układy osi okiennych, wykroje otworów i wystroje elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynków gospodarczych wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów (deskowe drzwi w przejeździe bramnym budynku przy domach przy ul. Handlowej 1, 2), stolarka okienna według wzoru z budynku bliźniaczego domów przy ul. Handlowej 3 i 4.
- Do odtworzenia ogródek frontowy. Zalecane wykonanie jego ogrodzenia (wzdłuż ulicy) w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Handlowa 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922-1924. Połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z podobnym domem nr 3. W elewacji frontowej podcień z otworem wejściowym — stosowany już w secesji. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. W doborze pozostałych rozwiązań — widoczny histo-

ryzm. I tak bryła ze środkowym ryzalitem pozornym z trójkątnym szczytem w osi fasady oraz z wysokim, czterospadowym dachem — to nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Budynek remontowany na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły. W połowie ocieplony od poziomu cokołu, w części ocieplonej zlikwidowana artykulacja elewacji za wyjątkiem gzymsu koronującego. Przełożone pokrycie dachowe, dwie jednoosiowe facjaty w połaci dachu nad elewacją tylną przebudowane w jedną, dużą, prostokątną, trójosiową facjatę z dachem pulpitowym. Przebudowane niektóre okna. Zamurowane górne okno klatki schodowej w elewacji tylnej. Przebudowane schody przed podcieniem. W miejsce usuniętej ich pełnej balustrady wykonana nowa balustrada, metalowa, ażurowa. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. W elewację boczną, zachodnią wbudowany blaszany komin instalacji grzewczej. Wyremontowany zachodni budynek gospodarczy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dachy: dwuspadowy dach facjaty-szczytu (w elewacji frontowej) oraz pulpitowy dach nowej facjaty (w połaci dachu nad elewacją tylną).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony do poziomu I piętra włącznie. Na nieocieplonej części budynku widoczne znaczne ubytki tynku.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W osi fasady zachowany środkowy ryzalit pozorny z trójkątnym szczytem. W przyziemiu ryzalitu umieszczony nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o prostokątnym obrysie, zwężoną u dołu dwoma skrajnymi murkami. Zachowane w elewacjach układ osi okiennych i w większości wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). We wschodniej, nieocieplonej części budynku zachowane relikty pierwotnego wystroju elewacji, frontowej i bocznej, wschodniej: cokół, w dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), w górnej części (do poziomu okien przyziemia) wykonany w tynku, profilowany gzyms nad przyziemiem i bardzo wydatny gzyms koronujący. We wschodniej części elewacji tylnej zachowane tylko gzymsowania. Po remoncie w zachodniej części budynku z dawnej artykulacji elewacji frontowej pozostawione tylko dolna część cokołu z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach) i bardzo wydatny gzyms koronujący. Okna we wszystkich elewacjach bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, zachodni pojedynczy i wschodni bliźniaczy, zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 3. Budynek zachodni, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty trójpołaciowym dachem z nowym pokryciem z blachodachówki. Wyremontowany. Zachowany cokół licowany kamieniem. Budynek wschodni, bliźniaczy zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, utrzymany w stylu śląskiego, skromnego budownictwa gospodarczego z I ćw. XIX w. Rozwiązany jako budynek bramny z centralnie usytuowanym przejazdem bramnym nakrytym stropem, otwartym łukami parabolicznymi. Elewacja frontowa z kamiennym cokołem i odbojnikami oraz z deskowym gzymsem koronują-

cym nad przejazdem bramnym. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem z blachodachówki. Strop przejazdu bramnego pseudobelkowy.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie zachowany przedogródek, jego teren częściowo o nawierzchni ziemnej (miejsce postojowe), częściowo porośnięte trawą.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów z domu przy ul. Handlowej 3 (dla okien dwuskrzydłowych) oraz z domu przy ul. Handlowej 1 (dla okien trójskrzydłowych). Przy wymianie stolarki drzwiowej, zewnętrznej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Handlowej 1.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich bryły, formy dachu, układy osi okiennych, wykroje otworów i wystroje elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynków gospodarczych wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów (deskowe drzwi w przejeździe bramnym budynku przy domach przy ul. Handlowej 1, 2). Stolarka okienna według wzoru z budynku bliźniaczego domów przy ul. Handlowej 3 i 4.
- Do odtworzenia ogródek frontowy. Zalecane wykonanie jego ogrodzenia (wzdłuż ulicy) w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

Ul. Kaszubska

Dawne nazwy ulicy: *von Kulmitz Strasse*.

Ulica Kaszubska w jej obecnym przebiegu planowana była już w 1920 r. jako ważny element układu urbanistycznego osiedla przy kopalni Mieszko (*Melchior Siedlung*) i jako jedna z trzech głównych dróg komunikacyjnych na jego terenie, obok ulic Małopolskiej i Górniczej. Inaczej też początkowo widziano zabudowę ulicy Kaszubskiej, jako ciągi domów łączonych bliźniaczymi budynkami gospodarczymi, jak to zrealizowano w przypadku ulic Małopolskiej (częściowo), Pohulanka i Okrężnej. Ulica Kaszubska wytyczona została w latach 1922-1925 wzdłuż lekko poprowadzonej łukiem litery S. Południowy odcinek ulicy poprowadzono równolegle i lekkim łukiem, w nawiązaniu do przebiegu ul. Pohulanka. I najwcześniej, częściowo zabudowano. Do 1925 r. po jego zachodniej stronie wzniesiono domy nr 22-24, identyczne z zabudową ul. Małopolskiej i ul. Pohulanka. W 1925 r. zmieniono częściowo koncepcję zabudowy ul. Kaszubskiej, ale i tak była ona inna od później zrealizowanej. Następnie, w latach 1925-1927 przy południowym odcinku ulicy i na osi zespołu domów nr 22-24 zbudowano dwusegmentowy budynek nr 9-10, zbliżony formalnie do domów przy ul. Okrężnej 9 i 10. Nie zrobiono tego według wspomnianej powyżej koncepcji z 1925 r., ale z innych, bliżej nie znanych względów. Dopiero w latach 1929-1931 zrealizowana została pozostała zabudowa ulicy Kaszubskiej, projektowana przez berlińskie przedsiębiorstwo budowlane (patrz: historia osiedla). Uzupełniono zabudowę po wschodniej stronie południowego odcinka ul. Kaszubskiej, gdzie wzniesiono wolnostojące zespoły budynków zestawionych po dwa, zachowując tym samym gabaryty i nawiązując do zastanego układu zabudowy. A przy północnym odcinku ulicy kierującym się ku ul. Niepodległości wzniesiono dwa ciągi zabudowy wyższej, zwartej, bardziej miejskiej³, malowniczo się prezentującej dzięki poprowadzeniu odcinka ulicy łukiem. Budynki przy obu odcinkach ulicy poprzedzono zróżnicowanymi ogródkami frontowymi. Przy odcinku południowym miały one bardziej wiejski charakter, ponieważ szpalery głógów wysadzono w ich obrębie albo przy ich granicy. Przy odcinku północnym ogródki te urządzono po miejsku zakładając przed domami trawniki wydzielone niskim, metalowym ogrodzeniem. Niezależnie od tego wzdłuż chodników, od strony jezdni wysadzono szpalery. Ale co ciekawe w sąsiedztwie zbiegu ulic Małopolskiej i Kaszubskiej, przed domami nr 6 i 20 ustawiono też drewniane płoty. Obecnie przy południowym odcinku ulicy Kaszubskiej zachowane są kompletna zabudowa i relikty ogródków frontowych, a przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej istnieje tylko część zabudowy, domy nr 5 i 6, 15 i 16 oraz 20 i 21. Znikły tu ogródki frontowe i szpalery.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy, jej historyczna zabudowa, ogródki frontowe przy południowym odcinku ulicy Kaszubskiej.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania przebieg ulicy, jej zabudowa i ogródki frontowe.
- Wskazane uzupełnienie linii zabudowy północnego odcinka ul. Kaszubskiej o trzy domy pomiędzy budynkami nr 16 i 20 oraz o cztery domy, od domu nr 5, w kierunku pół-

³ Wszystkie podstawowe projekty budynków wzniesionych na terenie osiedla omówione są w rozdziale poświęconym osiedlu przy kopalni Mieszko (*Melchior Siedlung*).

nocnym. Wskazane też, aby nowe budynki otrzymały elewacje frontowe odtworzone wraz z wystrojem na wzór elewacji frontowych zachowanych domów i według ikonografii⁴. Wystrój elewacji domów przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej złożony był z licówki cokołu wykonanej z ciemnej cegły, z portalu ze sztucznego kamienia, z wąskich, wgłębnych, bielonych opasek okiennych oraz z bielonego gzymsu koronującego w kształcie belki. W dachach nad bocznymi elewacjami skrajnych budynków znajdowały się trójkątne lukarny. Wydłużone okna klatek schodowych powinny mieć stolarkę o takich podziałach jak w przypadku okna klatki schodowej domu nr 20.

- Zalecane odtworzenie i ponowne urządzenie ogródków frontowych i wydzielenie ich ujednoliconymi formalnie dla całego osiedla metalowymi ogrodzeniami, raczej niższymi, podobnymi w formach do ogrodzeń z miejskiego, północnego odcinka ul. Kaszubskiej. Tu ogrodzenia powinny mieć wysokość utrwaloną na fotografii z lat 30. XX w., a w innych częściach osiedla mogą być trochę wyższe.

ul. Kaszubska 5

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V). Wzniesiony w latach 1929–1931 według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane w Berlinie. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Ogólnie widoczne większe ograniczenie form dekoracyjnych na elewacjach, budynek bliższy modernizmowi. Podobne budynki wznoszone na Śląsku. Budynek przy ul. Kaszubskiej 5, dawniej w ciągu zabudowy zwartej złożonej z sześciu budynków, obecnie po rozbiórkach dokonanych po 1945 r. zestawiony tylko z domem nr 6. Remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły i bardzo skromnego wystroju elewacji, z którego zachowany tylko portal. W latach 2000–2012 przełożone pokrycie dachowe (obecne ceramiczne). Następnie w latach 2012–2018 przeprowadzony remont kapitalny. Dom ocieplony. Wykonana nowa licówka cokołu. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjowego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ w niej osi okiennych i wykroje okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Brak artykulacji elewacji. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej zwieńczony uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej wydłużone okno klatki schodowej. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. W osi elewacji

⁴ Wałbrzych, ul. Kaszubska, widok w kierunku ul. Niepodległości <https://polska-org.pl/3233115.foto.html>

tylnej prostokątne w obrysie balkony z pełnymi balustradami zaopatrzone w kute, ażurowe barierki.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych w fasadzie, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według ikonografii i opisu zawartego w charakterystyce ulicy.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki np. według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 6. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

ul. Kaszubska 6

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V). Wzniesiony w latach 1929–1931 według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane w Berlinie. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Ogólnie widoczne większe ograniczenie form dekoracyjnych na elewacjach, budynek bliższy modernizmowi. Podobne budynki wznoszone na Śląsku. Budynek przy ul. Kaszubskiej 6, dawniej w ciągu zabudowy zwartej złożonej z sześciu budynków, obecnie po rozbiórkach dokonanych po 1945 r. zestawiony tylko z domem nr 5. Remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły i bardzo skromnego wystroju elewacji, z którego zachowany tylko portal. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecne ceramiczne). Zlikwidowana wówczas trójkątna lukarna nad elewacją boczną. Następnie w latach 2012-2018 przeprowadzony remont kapitalny. Zamurowane niektóre okna w elewacji frontowej, w całości lub częściowo. Dom ocieplony. Wykonana nowa licówka cokołu. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem trójspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ w niej osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Brak artykulacji. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej zwieńczony uskokowym

szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej wydłużone okno klatki schodowej. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. W osi elewacji tylnej prostokątne w obrysie balkony z pełnymi balustradami zaopatrzone w kute, ażurowe barierki.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych w fasadzie, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według ikonografii i opisu zawartego w charakterystyce ulicy. Zalecane odczyszczenie z tynku cokołu licowanego cegłą.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru, ewentualnie według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 13. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

ul. Kaszubska 7

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V wersja 2). Wzniesiony w latach 1929–1931 zapewne według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Budynek przy ul. Kaszubskiej 7 różni się od mających bardziej miejski charakter budynków przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 5-6, 15-16, 20-21) sposobem usytuowania na terenie osiedla, skalą i zastosowaniem cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem. Ze względu te formy detalu i na przestrzenne izolowanie obu budynków nr 7 i 8 jak i pozostałych zespołów zabudowy ul. Kaszubskiej (nr 9-14) można wskazać na analogie z zabudową starszej części osiedla przy kopalni Mieszko. Budynek przy ul. Kaszubskiej 7 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i portalu (w fasadzie). Jego elewacje otynkowane tynkiem gładkim, malowane. Przemurowane niektóre okna. Wymieniona stolarka okienna. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Budynek przy ul. Kaszubskiej 7 zestawiony pierwotnie i obecnie tylko z domem nr 8.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem trójsпадowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej, układy osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Z zachowanym cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej z uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej okna klatki schodowej. Boczne partie elewacji frontowej zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego. Okna bez obramień. W osi elewacji tylnej zachowane prostokątne balkony z pełnymi balustradami oraz z kutymi barierkami. Elewacja boczna zwieńczona trójkątnym szczytem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany niejednolicie urządzone ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w fasadzie, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według wzoru, wystrojów elewacji domów przy ul. Kaszubskiej 12-14.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 16. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).
- Wskazane jest jednolite urządzenie obu części ogródków frontowych i wykonanie nowego ich ogrodzenia, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 8

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V wersja 2). Wzniesiony w latach 1929–1931 zapewne według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Budynek przy ul. Kaszubskiej 8 różni się od mających bardziej miejski charakter budynków przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 5-6, 15-16, 20-21) sposobem usytuowania na terenie osiedla, skalą i zastosowaniem cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem. Ze względu na formy detalu i na przestrzenne izolowanie obu budynków nr 8 i 7 jak i pozostałych zespołów zabudowy ul. Kaszubskiej (nr 9-14) można wskazać na analogie z zabudową starszej części osiedla przy kopalni Mieszko. Budynek przy ul. Kaszubskiej 8 remontowany w 2 poł. XX w.

z zachowaniem bryły, cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i portalu (w fasadzie). Przemurowane niektóre okna. Budynek ocieplony. Wymieniona stolarka okienna. W latach 2000-2012 położone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Usunięte metalowe barierki balkonów. Budynek przy ul. Kaszubskiej 8 zestawiony pierwotnie i obecnie tylko z domem nr 7

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem trójspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej, układy osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Z zachowanym cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej z uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej okna klatki schodowej. Okna bez obramień. Elewacja boczna zwieńczona trójkątnym szczytem. W osi elewacji tylnej zachowane prostokątne balkony z pełnymi balustradami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany niejednolicie urządzone ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w elewacjach, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według wzoru, wystrojów elewacji domów przy ul. Kaszubskiej 12-14. Wskazane też odtworzenie metalowych barierki balkonów według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 7.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 16. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej nr 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).
- Wskazane jest jednolite urządzenie obu części ogródków frontowych i wykonanie nowego ich ogrodzenia, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 9-10

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny czterosegmentowy, ówczesna szeregowka (projekt III wersja 2), mur., z dwustronnie dobudowanymi pojedynczymi segmentami bliźniaczych bu-

dynków gospodarczych. Wzniesiony w latach 1925- 1929 według tego samego projektu co domy przy ul. Okrężnej 9-10 (1921-1923). Ze względu na ogólne założenia projektu budynek przy ul. Kaszubskiej 9-10 powinien być traktowany jako przestrzenna i kompozycyjna całość. Tworzy wraz z zespołem trzech domów bliźniaczych (z budynkami gospodarczymi) przy ul. Kaszubskiej 22-24 kompozycyjną i zbieżną formalnie całość. Zapewne dla formalnego urozmaicenia całego zespołu otrzymał kształt inny niż domy naprzeciwko. Dom przy ul. Kaszubskiej 9-10 jest reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu szeregowego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek nr 9-10 złożony z dwóch jednosegmentowych członów różnej wysokości i komponowany tak, jakby chciano pokazać, że powstawał sukcesywnie. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji frontowej. Przebudowane niektóre otwory. Przełożone pokrycie dachowe nad niższą częścią domu połączone z przebudową facjat na facjaty z dachami pulpitowymi oraz z przekształconymi ścianami frontowymi. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe domu nr 9. W elewację boczną wmontowany metalowy komin instalacji wentylacyjnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku zbudowanego na lekkim odcinku łuku, dwukondygnacyjowego, dwusegmentowego, złożonego z dwóch segmentów wyższego i niższego, nakrytych dwoma połączonymi dachami trójspadowym (nad domem nr 9) i czterospadowym (nad domem nr 10), z kalenicami na różnym poziomie oraz z wysuniętymi okapami. W połaciach dachów nad elewacjami frontowymi i tylnymi facjaty z dachami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki oraz ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne uszkodzenia i ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Elewacje obu segmentów ujednolicane elementami wspólnego wystroju złożonego z: niskiego cokołu licowanego kamieniem, pasowego gzymsu nad przyziemiem (w niższych segmentach poprowadzonego pod oknami piętra) oraz z założonych na różnej wysokości odcinków uproszczonego belkowania koronującego. Okna bez obramień. Otwory wejściowe domu nr 9-10 w rozglifionych niszach. Elewacje boczne z wystrojem jak elewacja frontowa.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe domu nr 9.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu nr 9-10, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, północny i południowy. Budynek południowy pojedynczy, zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, z cokołem licowanym nie obrobionym kamieniem, przeputy otworami, w tym wejściowymi w elewacjach bocznej i tylnej. Jeden z otworów, w elewacji tylnej, zamknięty łukiem pełnym. Budynek nakryty dachem trzyspadowym z pokryciem ceramicznym. Tynki zewnętrzne oraz pokrycie dachowe z ubytkami. Północny budynek gospodarczy, segment nie dokończonego domu bliźniaczego, zbudowa-

ny na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, z cokołem licowanym nie obrobionym kamieniem, przepruty otworami, z północną elewacją boczną z odeskowanym, trójkątnym szczytem. Nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Widoczne zniszczenie tynków zewnętrznych oraz nieszczelne pokrycie dachowe.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany niejednolicie urządzone ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, ceramiczne pokrycie dachu domu nr 10, kształty facjat w dachu tegoż budynku, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji frontowej i obu bocznych.
- Konieczne przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem elementów wystroju elewacji. Zalecane przywrócenie pierwotnych form facjatom w dachu domu nr 9, na wzór facjat z domu nr 10.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 10. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru, z domu przy ul. Kaszubskiej 10.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachów, układy i wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów lub np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Wskazane jest jednolite urządzenie obu części ogródków frontowych i wykonanie nowego ich ogrodzenia, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 11

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V wersja 2). Wzniesiony w latach 1929–1931 zapewne według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Budynek przy ul. Kaszubskiej 11 różni się od mających bardziej miejski charakter budynków przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 5-6, 15-16, 20-21) sposobem usytuowania na terenie osiedla, skalą i zastosowaniem cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem. Ze względu te formy detalu i na przestrzenne izolowanie obu budynków nr 11 i 12 jak i pozostałych zespołów zabudowy ul. Kaszubskiej (nr 9-14) można wskazać na analogie z zabudową starszej części osiedla przy kopalni Mieszko. Budynek przy ul. Kaszubskiej 11 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i portalu (w fa-

sadzie). Przemurowane niektóre okna. Budynek ocieplony. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Wymienione balkony na nowe o innych formach. Budynek przy ul. Kaszubskiej 11 zestawiony pierwotnie i obecnie tylko z domem nr 12.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej, układy osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Z zachowanym cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem, częściowo zasłoniętym przez warstwę ocieplającą. W osi elewacji podwyższony pion klatki schodowej z uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej okna klatki schodowej. Okna bez obramień. Elewacja boczna zwieńczona trójkątnym szczytem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany niejednolicie urządzony ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w elewacjach, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według wzoru, wystrojów elewacji domów przy ul. Kaszubskiej 12-14.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 13. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z domów przy ul. Kaszubskiej nr 7 i 20 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).
- Wskazane jest jednolite urządzenie obu części ogródków frontowych i wykonanie nowego ich ogrodzenia, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 12

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V wersja 2). Wzniesiony w latach 1929–1931 zapewne według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np.

koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Budynek przy ul. Kaszubskiej 12 różni się od mających bardziej miejski charakter budynków przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 5-6, 15-16, 20-21) sposobem usytuowania na terenie osiedla, skalą i zastosowaniem cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem. Ze względu na te formy detalu i na przestrzenne izolowanie obu budynków nr 12 i 11 jak i pozostałych zespołów zabudowy ul. Kaszubskiej (nr 9-14) można wskazać na analogie z zabudową starszej części osiedla przy kopalni Mieszko. Budynek przy ul. Kaszubskiej 12 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i portalu (w fasadzie). Przemurowane niektóre okna. Budynek wyremontowany na poziomie przyziemia. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Budynek przy ul. Kaszubskiej 12 zestawiony pierwotnie i obecnie tylko z domem nr 11.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynku na elewacjach, na poziomie piętra.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej, układy osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Z zachowanym cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem. W osi elewacji podwyższony pion klatki schodowej z uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej okna klatki schodowej. Okna bez obramień. Boczne partie elewacji zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego. Elewacja tylna także z cokołem licowanym kamieniem i z pasowym gzymsem koronującym. W jej osi prostokątne balkony z pełnymi balustradami i metalowymi barierkami. Elewacja boczna zwieńczona trójkątnym szczytem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany stosunkowo jednolicie urządzone ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w elewacjach, oryginalne wykroje otworów, portal, wystrój elewacji, balkony z metalowymi barierkami.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 13. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z domów przy ul. Kaszubskiej nr 7 i 20 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

- Wskazane jest wykonanie nowego ogrodzenia ogródka frontowego, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 13

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V wersja 2). Wzniesiony w latach 1929–1931 zapewne według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Budynek przy ul. Kaszubskiej 13 różni się od mających bardziej miejski charakter budynków przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 5-6, 15-16, 20-21) sposobem usytuowania na terenie osiedla, skalą i zastosowaniem cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem. Ze względu na formy detalu i na przestrzenne izolowanie obu budynków nr 13 i 14 jak i pozostałych zespołów zabudowy ul. Kaszubskiej (nr 9-14) można wskazać na analogie z zabudową starszej części osiedla przy kopalni Mieszko. Budynek przy ul. Kaszubskiej 13 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i portalu (w fasadzie). Przebudowane niektóre okna. Elewacje malowane. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Budynek przy ul. Kaszubskiej 13 zestawiony pierwotnie i obecnie tylko z domem nr 14.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynku na elewacjach.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej, układy osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Z zachowanym cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem. W osi elewacji podwyższony pion klatki schodowej z uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej okna klatki schodowej. Okna bez obramień. Boczne partie elewacji zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego. Elewacja tylna także z cokołem licowanym kamieniem i z pasowym gzymsem koronującym. W jej osi prostokątne balkony z pełnymi balustradami i metalowymi barierkami. Elewacja boczna zwieńczona trójkątnym szczytem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym. Nie zachowane drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany stosunkowo jednolicie urządzony ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w elewacjach, oryginalne wykroje otworów, portal, wystrój elewacji, balkony z metalowymi barierkami.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z domów przy ul. Kaszubskiej nr 7 i 20 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).
- Wskazane jest wykonanie nowego ogrodzenia ogródka frontowego, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 14

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V wersja 2). Wzniesiony w latach 1929–1931 zapewne według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu) z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Budynek przy ul. Kaszubskiej 14 różni się od mających bardziej miejski charakter budynków przy północnym odcinku ul. Kaszubskiej (nr 5-6, 15-16, 20-21) sposobem usytuowania na terenie osiedla, skalą i zastosowaniem cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem. Ze względu te formy detalu i na przestrzenne izolowanie obu budynków nr 14 i 13 jak i pozostałych zespołów zabudowy ul. Kaszubskiej (nr 9-14) można wskazać na analogie z zabudową starszej części osiedla przy kopalni Mieszko. Budynek przy ul. Kaszubskiej 14 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i portalu (w fasadzie). Przebudowane lub zamurowane niektóre okna. Elewacje malowane. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Budynek przy ul. Kaszubskiej 14 zestawiony pierwotnie i obecnie tylko z domem nr 13.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenie dolnych partii murów i ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej, układy osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Z zachowanym cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem. W osi elewacji podwyższony pion klatki schodowej z uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożo-

ny z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej okna klatki schodowej. Okna bez obramień. Boczne partie elewacji zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego. Elewacja tylna także z cokołem licowanym kamieniem i z pasowym gzymsem koronującym. W jej osi prostokątne balkony z pełnymi balustradami i metalowymi barierkami. Elewacja boczna zwieńczona trójkątnym szczytem.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany stosunkowo jednolicie urządzony ogródek frontowy przedzielony w połowie przejściem od budynku ku chodnikowi ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych w elewacjach, oryginalne wykroje otworów, portal, wystrój elewacji, balkony z metalowymi barierkami.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 13. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z domów przy ul. Kaszubskiej nr 7 i 20 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).
- Wskazane jest wykonanie nowego ogrodzenia ogródka frontowego, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 15

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V). Wzniesiony w latach 1929–1931 według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Ogólnie widoczne większe ograniczenie form dekoracyjnych na elewacjach, budynek bliższy modernizmowi. Podobne budynki wznoszone na Śląsku. Budynek przy ul. Kaszubskiej 15, dawniej w ciągu zabudowy zwartej złożonej z sześciu budynków, obecnie po rozbiórkach dokonanych po 1945 r. zestawiony tylko z domem nr 16. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i portalu (w fasadzie). Jego elewacje oraz licowany cegłą cokół otynkowane tynkiem gładkim. W latach 2000–2012 przełożone pokrycie dachowe (obecne ceramiczne). Zlikwidowana wówczas trójkątna lukarna w połąci dachu nad elewacją boczną. Częściowo zamurowane niektóre okna. Malowane elewacje. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem trójspadowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Miejscami widoczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ w niej osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Brak artykulacji. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej zwieńczony uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej wydłużone okno klatki schodowej. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. W osi elewacji tylnej balkony trójboczne w obrysie, z pełnymi balustradami, zaopatrzone w kute, ażurowe barierki.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w fasadzie, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według zachowanej ikonografii i opisu zawartego w charakterystyce ulicy. Zalecane odczyszczenie z tynku cokołu licowanego cegłą.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z budynku przy ul. Kaszubskiej 16. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

ul. Kaszubska 16

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V). Wzniesiony w latach 1929–1931 według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Ogólnie widoczne większe ograniczenie form dekoracyjnych na elewacjach, budynek bliższy modernizmowi. Podobne budynki wznoszone na Śląsku. Budynek przy ul. Kaszubskiej 16, dawniej w ciągu zabudowy zwartej złożonej z sześciu budynków, obecnie po rozbiórkach dokonanych po 1945 r. zestawiony tylko z domem nr 15. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i portalu (w fasadzie). Jego elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym, a licowany cegłą cokół otynkowany tynkiem gładkim. W latach 2000–2012 przełożone pokrycie dachowe (obecne ceramiczne). Zamurowane niektóre okna. Naprawiany szczyt. Częściowo wymieniona stolarka okienna i wymienione drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Miejscami widoczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ w niej osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Brak artykulacji. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej zwieńczony uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej wydłużone okno klatki schodowej. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. W osi elewacji tylnej balkony trójboczne w obrysie, z pełnymi balustradami, zaopatrzone w kute, ażurowe barierki.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w fasadzie, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według zachowanej ikonografii i opisu zawartego w charakterystyce ulicy.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

ul. Kaszubska 20

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V). Wzniesiony w latach 1929–1931 według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Ogólnie widoczne większe ograniczenie form dekoracyjnych na elewacjach, budynek bliższy modernizmowi. Podobne budynki wznoszone na Śląsku. Budynek przy ul. Kaszubskiej 20, dawniej w ciągu zabudowy zwartej złożonej z sześciu budynków, obecnie po rozbiórkach dokonanych po 1945 r. zestawiony tylko z domem nr 21. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i portalu (w fasadzie). Jego elewacje i licowany cegłą cokół otynkowany tynkiem gładkim. Zamurowane niektóre okna. W osi elewacji tylnej zbudowane pseudobalkony. Okna przebudowane na

drzwi balkonowe, zabezpieczone metalowymi barierkami. W mieszkaniach wymieniona stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne duże ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ w niej osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Brak artykulacji. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej zwieńczony uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej wydłużone okno klatki schodowej. Otwory w elewacji frontowej bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe i oryginalna armatura wydłużonego okna klatki schodowej.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych w fasadzie, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według zachowanej ikonografii i opisu zawartego w charakterystyce ulicy.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 16. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. Podobne drzwi w domu przy ul. Kaszubskiej 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

ul. Kaszubska 21

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny dom robotniczy, mur. (projekt V). Wzniesiony w latach 1929–1931 według projektu typowego opracowanego przez przedsiębiorstwo budowlane z Berlina. Podobnie jak i w przypadku śląskiej architektury lat 20. XX w. w architekturze tego budynku połączono nowoczesne rozwiązania funkcjonalno-formalne (np. koncepcję domu wielorodzinnego, ogólną organizację elewacji w duchu rodzącego się modernizmu z elementami historyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, portal na wzorach z wczesnego baroku, schodkowe, neogotyckie szczyty pionów klatek schodowych). Ogólnie widoczne większe ograniczenie form dekoracyjnych na elewacjach, budynek bliższy modernizmowi. Podobne budynki wznoszone na Śląsku. Budynek przy ul. Kaszubskiej 21, dawniej w ciągu zabudowy zwartej złożonej z sześciu budynków, obecnie po rozbiórkach dokonanych po 1945 r. zestawiony tylko z domem nr 22. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i portalu (w

fasadzie). Jego elewacje i licowany cegłą cokół otynkowany tynkiem gładkim. Przemurowane niektóre okna. W osi elewacji tylnej zbudowane pseudobalkony. Okna przebudowane na drzwi balkonowe, zabezpieczone metalowymi barierkami. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W latach 2000-2012 przełożone pokrycie dachowe (obecnie blachodachówka). Zlikwidowana wówczas trójkątna lukarna nad elewacją boczną. Obecnie, w 2018 r. prowadzony jest remont kapitalny, a w jego ramach zakładana jest izolacja przeciwwilgociowa i ociepla się budynek.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem trójsпадowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne duże ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ w niej osi okiennych i wykroje oryginalnych okien (prostokątnych, dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. Brak artykulacji. W jej osi podwyższony pion klatki schodowej zwieńczony uskokowym szczytem. W osi pionu klatki schodowej portal ze sztucznego kamienia przypominający barokowe obramienie listwowe. Złożony z lekko ukośnie ustawionych węgarów, nadproża oraz z opartego na nim niedużego, prostokątnego, płaskiego daszku. Powyżej wydłużone okno klatki schodowej. Otwory w elewacji frontowej bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych w fasadzie, oryginalne wykroje otworów, portal.
- W przyszłości korzystne byłoby przywrócenie dawnego wystroju elewacji, według ikonografii i opisu zawartego w charakterystyce ulicy.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 16. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z domu przy ul. Kaszubskiej 20. Podobne drzwi w domu przy ul. Kaszubskiej 7 (drzwi jednoskrzydłowe, o wzorze geometrycznym, jakby opierzone, z przeszklonym otworem w formie wydłużonego sześcioboku podciętego dwubocznie od dołu).

ul. Kaszubska 22

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 24. Wzniesiony w latach 1922–1925. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat

inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka 1, 2, 3 i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, częściowo kompozycji i wystroju elewacji. Przebudowane otwory w przyziemiu, szczególnie w elewacji tylnej. Ociepłona połowa piętra budynku z zatarciem wystroju. W elewacji tylnej zbudowane dwa balkony. Elewacje malowane. Wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe nad połową domu i przebudowane fragmenty facjat w połaciach dachu nad elewacją frontową i tylną. W dachu z przełożonym pokryciem dachowym dachy facjat przebudowane na pulpitowe, zachowana stolarka okien facjat o podziale kwatrowym. W dachu z nie przełożonym pokryciem dachowym zachowane części facjat z dachem o dawniej geometrii oraz częściowo ze starą stolarką okienną.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami. W połacie dachu nad elewacjami frontową i tylną wbudowane facjaty z dachami nowymi pulpitowymi i starymi, pulpitowymi połączonymi z wklęsłymi bocznymi połaciami, w naśladownictwie okien powiekowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu częściowo ceramiczne częściowo z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i oryginalne wykroje części okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murem parapetem w formie belki. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien. W elewacji zachowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem (w który wbudowane okna piwniczne w obramieniach ze sztucznego kamienia), pasowy gzyms nad przyziemiem i uproszczone belkowanie koronujące. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. Pozostałe elewacje, boczne i połowa tylnej z wystrojem jak w przypadku elewacji frontowej. W el bocznych nad cokołem okna piwniczne z rustykowanymi nadprożami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane oryginalne drzwi frontowe, o geometrycznych podziałach, drewniane, ramowo płycinowe, częściowo przeszklone, trochę w górnej części przekształcone. Zachowane oryginalne drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię, drewniane, ramowo płycinowe, w większej części przeszklone.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, pojedynczy — do bocznej elewacji północnej, i bliźniaczy (także z lokalnością gospodarczą domu nr 23) — do jego bocznej elewacji południowej. Północny budynek pojedynczy, na planie prostokąta. Jego elewacje z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem, zwieńczone uproszczonym gzymsem koronującym, prze-

prute otworem wejściowym i dużymi arkadami, wszystkimi o łuku koszowym. Budynek nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami i z ceramicznym pokryciem. W otworze wejściowym oryginalne drzwi deskowe. Arkady zamykane okiennicami deskowymi. Budynek południowy, bliźniaczy dla domów nr 22 i 23 także zbudowany na planie prostokąta. Bez artykulacji, nakryty dachem dwuspadowym. Część budynku należąca do domu nr 22 z prowizorycznym pokryciem dachowym z papy. Elewacja frontowa z otworem wejściowym o łuku koszowym oraz z prostokątnymi oknami. Uszkodzone tynki zewnętrzne obu budynków oraz ich pokrycia dachowe.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowane urządzenie terenu przed budynkiem, wtórnie wyłożone płytami betonowymi przejście wzdłuż budynku, wyłożony kostką granitową oryginalny rów odpływowy oraz ogródek frontowy na skarpie lekko obniżającej się w kierunku budynku. Ogródek przedzielony schodami terenowymi ze sztucznego kamienia na osi przejścia od domu w kierunku chodnika ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, drzwi frontowe i drzwi loggii.
- Konieczne dokończenie ocieplenia i wyremontowanie elewacji, aby miały one jednolity wygląd. Konieczne ujednolicenie wyglądu facjat, ich dachów (w nawiązaniu do form historycznych) oraz stolarki. Wskazana rozbiórka balkonów.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1 lub Małopolskiej 5. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego kompletnego wzoru — drzwi domu przy ul. Kaszubskiej 10. W przypadku wymiany stolarki okiennej facjat wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form dachu południowego budynku gospodarczego, form i ceramicznego pokrycia dachu budynku północnego, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu. Konieczne pokrycie dachu budynku południowego dachówką ceramiczną.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, drzwi deskowych z budynku gospodarczego między domami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia terenu dawnego ogródka frontowego, wzdłuż chodnika i w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 23

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczymi budynkami gospodarczymi z sąsiednimi domami nr 22 i 24. Wzniesiony w latach 1922–1925. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w for-

mach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka 1, 2, 3 i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły i cokołu licowanego nie obrobionym kamieniem. Przed 2013 r. położone pokrycie dachowe i przebudowane facjaty w połaciach dachu nad elewacją frontową i tylną. Wymieniona ich stolarka okienna, a one same nakryte dachami pulpitowymi. W latach 2013–2018 budynek ocieplony. Zrealizowany nowy wystrój elewacji złożony z odtworzonych elementów dawnego wystroju (malowanego gzymsu nad przyziemiem, gzymsu koronującego) i z nowych elementów wystroju: (przemiennego boniowania naroży budynku i po obu stronach osi fasady z podcieniem i sklepioną loggią oraz — z malowanych obramień okiennych. Przebudowane otwory w elewacji tylnej. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami. W połacie dachu nad elewacjami frontową i tylną wbudowane facjaty z dachami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: W elewacji frontowej i w bocznych zachowane układ osi okiennych i oryginalne wykroje okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murowanym parapetem w formie belki. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien. W elewacji zachowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem (w który wbudowane okna piwniczne w obramieniach ze sztucznego kamienia), odtworzone: pasowy gzyms nad przyziemiem i uproszczone belkowanie koronujące. Otwory w elewacji frontowej w malowanych opaskach. Pozostałe elewacje, boczne i tylna z wystrojem jak w przypadku elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalne, drewniana stolarka okienna, drzwi frontowe oraz drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, bliźniacze (także z lokalnościami gospodarczymi domów nr 22 i 24). Budynek północny, bliźniaczy dla domów nr 23 i 22 zbudowany na planie prostokąta. Część budynku należąca do domu nr 23 bez artykulacji, nakryta dachem dwuspadowym z pokryciem z blachodachówki. Elewacja frontowa z otworem wejściowym o łuku koszowym oraz z prostokątnym oknem, wyremontowana. Część południowego, bliźniaczego budynku gospodarczego należąca do domu nr 23 podobna pod względem

formalnym i po względem stanu technicznego, wyremontowana, z nowym pokryciem dachowym z blachodachówki.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Czytelne granice ogródka frontowego przed budynkiem, obecnie złożonego z dwóch różnie urządzonych części. Ogródek frontowy przedzielony przejściem od domu w kierunku chodnika ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych i wykroje otworów w elewacji frontowej i w elewacjach bocznych, cokół licowany kamieniem.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1 lub Małopolskiej 5. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z np. z domu przy ul. Małopolskiej 2 (drzwi frontowych i drzwi loggii).

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drzwi deskowych z budynku gospodarczego między domami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby jednolite urządzenie ogródka frontowego i wykonanie nowego jego ogrodzenia wzdłuż chodnika i w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Kaszubska 24

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 23. Wzniesiony w latach 1922–1925. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka 1, 2, 3 i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły i cokołu licowanego nie obrobionym kamieniem. Przed 2013 r. gruntownie wyremontowany. Przebudowane otwory w elewacji tylnej. Budynek ocieplony bez odtwarzania wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, z zachowaniem pierwotnych kształtów facjat w połaciach dachu nad elewacją frontową i tylną. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami. W połacie dachu nad elewacjami frontową i tylną wbudowane facjaty z dachami pulpitowymi połączonymi z dodatkowymi, niewielkimi, bocznymi wklęsłymi połaciami (naśladownictwo okien powiekowych).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: W elewacji frontowej i w bocznych zachowane układ osi okiennych i oryginalne wykroje okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murem parapetem w formie belki. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien. W elewacji zachowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem (w który wbudowane okna piwniczne w obramieniach ze sztucznego kamienia). Pozostałe elewacje, boczne i tylna bez wystroju jak elewacja frontowa.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalne, drewniana stolarka okienna, drzwi frontowe oraz drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, bliźniacze (także z lokalnością gospodarczą domu nr 23). Budynek północny, bliźniaczy dla domów nr 23 i 24 zbudowany na planie prostokąta. Część budynku należąca do domu nr 24 bez artykulacji, nakryta dachem dwuspadowym z pokryciem z papy. Elewacja frontowa niewidoczna, zasłonięta przez budowany właśnie garaż. Południowy, bliźniaczy budynek gospodarczy nie zbudowany w całości, jednosegmentowy, należący do domu nr 24, podobny pod względem formalnym do budynku między domami nr 22 i 23. Wyremontowany.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Czytelne granice ogródka frontowego przed budynkiem, złożonego z dwóch części. Ogródek frontowy przedzielony przejściem od domu w kierunku chodnika ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych i wykroje otworów w elewacji frontowej i w elewacjach bocznych, cokół licowany kamieniem.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1 lub Małopolskiej 5. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z np. z domu przy ul. Małopolskiej 2 (dla drzwi frontowych i drzwi loggii).

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drzwi deskowych z budynku gospodarczego między domami przy ul. Okrężnej 6 i 7.

- Korzystnym byłoby jednolite urządzenie ogródka frontowego i wykonanie nowego jego ogrodzenia wzdłuż chodnika i w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

Ul. Katowicka

Dawne nazwy ulicy: *Kirchstrasse, Kattowitzer Strasse*.

Obecna ulica Katowicka, stanowiąca stromy łącznik pomiędzy ul. W. Reymonta i Szkolną została wytyczona ok. 1911 roku. Od razu zbudowano ją wielorodzinnymi domami o bardzo uproszczonych formach. Ukształtowano dwie zwarte pierzeje zabudowy (w stylu postsecesji), z komponowanym układem budynków od strony ul. W. Reymonta, z których zachowany tylko jeden, przy ul. W. Reymonta 28. Ulicę w całości wybrukowano kostką granitową. O ile nowa zabudowa ulicy otrzymała jednorodny i jednolity charakter stylistyczny, o tyle zabudowa jej krańca zachodniego przy ul. Szkolnej bliższa była już zabudowie tej ulicy. Wylot ul. Katowickiej przy ul. Szkolnej flankują budynki powstałe w różnym czasie, może przebudowywane, wzniesione w różnych fazach neoklasycyzmu, dom przy ul. Szkolnej 11 i dom przy ul. Katowickiej 1.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa, bruk z kostki granitowej.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy, jej zabudowa i bruk z kostki granitowej.

ul. Katowicka 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w latach ok. 1920–1930, w stylu neoklasycyzmu. Budynek remontowany w 2 poł. XX w z zachowaniem bryły i kompozycji elewacji. Przełożone pokrycie dachowe. Przebudowane drzwi w przyziemiu oraz poprzedzające je schody. W większości wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku w przyziemiu na planie prostokąta ze ściętym narożem, od I pietra wzwyż na planie prostokąta, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem. Budynek nakryty dachem płaskim z ukośnymi, łamanymi połaciami nad trzema elewacjami. W dach wbudowane dwuspadowe dachy trzech facjat.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Częściowo zniszczone tynki i niektóre elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólne kompozycje wszystkich elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz skromny wystrój elewacji wykonany w tynku. Elewacja frontowa, zachodnia z przyziemem ze ściętym narożem, dzielona pasowym gzymsem nad przyziemem, zwieńczona szerokim pasem tynku nad oknami II piętra oraz gzymsem koronującym.

Okna bez obramień, z podokiennikami. W połaci dachu duża facjata zwieńczona gzymsem i trójkątnym szczytem z obramionymi bokami. Okna facjaty bez obramień.

- Elewacja boczna południowa z artykulacją jak w fasadzie. Okna rozmieszczone mijankowo ze względu na ścięcie naroża przyziemia i zachowanie naroża budynku na poziomie wyższych kondygnacji. W przyziemiu okna grupowane po dwa, ujęte listwowymi obramieniami. Okna I i II pietra też grupowane, w rytmie AA-B-AA, z rozminięciem się z oknami przyziemia. W środkowej osi okna trójskrzydłowe. Okna z podokiennikami, bez obramień. W połaci dachu także duża facjata, większa niż w fasadzie, ale do niej formalnie zbliżona. Elewacja wschodnia częściowo zasłonięta przez jednokondygnacyjną przybudówkę (warsztat?) z czasu budowy domu, bezokienna, zwieńczona gzymsem koronującym. W połaci dachu facjata mniejsza od tych w pozostałych elewacjach, zbliżona do nich formalnie.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna w stylu neoklasycyzmu, z drobnym podziałem kwatrowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i stolarka okienna.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji, z uzupełnieniem ubytków wystroju elewacji. Zalecane zaprojektowanie nowej kolorystyki elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z lat 20. XX w., w stylu neoklasycyzmu z elementami art déco.

Ul. Małopolska

Dawne nazwy ulicy: *Melchiorstrasse*.

Ulica o funkcji drogi wewnętrznej została wytyczona w latach 1920–1921 na terenie osiedla przy kopalni Mieszko (patrz: historia osiedla *Melchiorsiedlung*) i poprowadzona prosto w kierunku południowy zachód — południowy wschód. W kompozycji układu urbanistycznego osiedla jest ona odpowiednikiem obecnej ul. M. Skłodowskiej-Curie na osiedlu Nowodworskim. Ulica została wytyczona wzdłuż dawnej drogi polnej, pieszej, prowadzącej do kopalni i koksowni Melchior. Droga ta przed nasypem kolejowym łączyła się z dojazdową drogą do kopalni, ul. Górniczą i przez przepust kolejowy docierała na teren kopalni. Obecna ul. Małopolska również została założona na stoku wzniesienia opadającym w kierunku północno-wschodnim, ku ul. Niepodległości. Nie była tak komponowana łącznie z zabudową tak jak ul. Okrężna, ale została urozmaicona zachodnią, górną „bramą” ul. Okrężnej. Ul. Małopolska została zabudowana dwoma przesuniętymi względem siebie zespołami budynków złożonymi z domów połączonych budynkami gospodarczymi. Wzniesiono je według projektów I (nr 4, 5 6) i według projektu IV (nr 2, 3). Przed zespołami zabudowy założono ogródki frontowe wydzielone pierwotnie drewnianymi płotami. Ulica Małopolska, pierwotnie wybrukowana kostką granitową jest ważnym elementem urbanistycznej kompozycji osiedla.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy, jej historyczna zabudowa, ogródki frontowe oraz częściowo bruk jezdni z kostki granitowej.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania przebieg ulicy, jej zabudowa i ogródki frontowe i bruk jezdni.

ul. Małopolska 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły. Elewacje może ocieplone. Wymieniona stolarka okienna. W elewację boczną wbudowany metalowy komin instalacji grzewczej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, z częściowo odsłoniętymi piwnicami, nakrytego dachem czterosпадowym z wysuniętymi okapami oraz z facjatą z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na całej swojej wysokości.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje większości okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murywanym parapetem w formie belki, przy którym zamocowane ozdobne, metalowe zabezpieczenie skrzynki na kwiaty. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien i zewnętrzny, prostokątny otwór wejściowy do piwnic. W elewacji zachowany cokół, uskokowo prowadzony ze względu na topografię terenu, licowany nieobrobionym kamieniem. W pasie cokołu rozmieszczone okna piwnic z rustykowanymi nadprożami. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. Elewacje boczne jednoosiowe, z cokołem licowanym nie obrobionym kamieniem oraz z oknami bez oprawy.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane oryginalne drzwi frontowe, o geometrycznych podziałach, drewniane, ramowo płycinowe, częściowo przeszklone. Zachowane też oryginalne drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię, drewniane, ramowo płycinowe, w większej części przeszklone.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murywane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, pojedynczy — do bocznej elewacji południowo-zachodniej, i bliźniaczy (także z lokalnością gospodarczą domu nr 3) — do jego bocznej elewacji północno-wschodniej. Budynek pojedynczy z dwoma prostokątnymi otworami wejściowymi, ze skromnym wystrojem elewacji złożonym z cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem i z gzymsu koronującego nakryty dachem trójsпадowym z wysuniętymi okapami i z ceramicznym pokryciem. Budynek bliźniaczy dla domów nr 2 i 3 także zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwusпадowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa części budynku należącej do domu nr 2 w podobnym kształcie jak elewacja frontowa budynku pojedynczego. W jednym z otworów zachowane oryginalne drzwi deskowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie zachowany ogród frontowy przed domem. Jego teren obecnie wybrukowany kostką betonową polbruk. Zieleń zachowana przed budynkami gospodarczymi oraz na skarpie obniżającej się w kierunku jezdnii ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych i wykroje otworów, cokół oraz drzwi frontowe i drzwi loggii.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów oraz wystrojów elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia terenu dawnego ogródka frontowego, w zasięgu określonym na podstawie zachowanej ikonografii⁵ i w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Małopolska 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły. Elewacje ocieplone. Zachowany cokolwiek licowany nie obrobionym kamieniem, pozostałe elementy wystroju elewacji namalowane. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, z częściowo odsłoniętymi piwnicami, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami oraz z facjatą z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje większości okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami.

⁵ Wałbrzych, ul. Małopolska, widok ogólny z okresu międzywojennego, <https://polska-org.pl/927077.foto.html>.

kątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien i zewnętrzny, prostokątny otwór wejściowy do piwnic. W elewacji zachowany cokół, uskokowo prowadzony ze względu na topografię terenu, licowany nieobrobionym kamieniem. W pasie cokołu rozmieszczone okna piwnic z rustykowanymi nadprożami. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. Elewacje boczne jednoosiowe, z cokołem licowanym nie obrobionym kamieniem oraz z oknami bez oprawy.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane oryginalne drzwi frontowe, o geometrycznych podziałach, drewniane, ramowo płycinowe, częściowo przeszklone. Zachowane też oryginalne drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię, drewniane, ramowo płycinowe, w większej części przeszklone. Obecnie trochę przekształcone, bez szprosów.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, pojedynczy — do bocznej elewacji północno-wschodniej i bliźniaczy (także z lokalnością gospodarczą domu nr 2) — do jego bocznej elewacji południowo-zachodniej. Budynek pojedynczy z dwiema bramami w elewacji frontowej, nakryty dachem trójsпадowym z wysuniętymi okapami i z ceramicznym pokryciem. Zachowane przynajmniej jedno oryginalne wrota, z lat 20. XX w. Budynek bliźniaczy dla domów nr 2 i 3 także zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Jego część należąca do domu nr 3 przebudowana na garaż. Zachowany jeden oryginalny, prostokątny otwór wejściowy zamykany drzwiami deskowymi.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie zachowany ogród frontowy przed domem i nieczytelne jego granice. Cały zieleniec, łącznie ze skarpą obniżającą się w kierunku jezdni ulicy urządzonej na nowo.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych i wykroje otworów, cokół oraz drzwi frontowe i drzwi loggii.
- W przyszłości zalecane wykonanie wystroju elewacji w formie plastycznej. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów oraz wystrojów elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.
- Zalecane ponowne urządzenie ogródka frontowego. Jego zasięg przed domem przy ul. Małopolskiej 3 można określić na przykładzie granic ogródka frontowego przed domem przy ul. Małopolskiej 2. Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia terenu dawnego ogródka frontowego w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Małopolska 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły. Elewacje może ocieplone. Pokryte współczesną licówką (siding). Wymienione stolarka okienna i drzwiowa.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjowego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami, w którego połac dachu nad elewacją frontową wbudowana facjata z dachem pulpito- wym połączonym z wklęsłymi bocznymi połaciami, w naśladownictwie okien powie- kowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz kon- strukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwu- skrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Po wschodniej i zachodniej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Oblicowane wtórnie także pozostałe elewacje budynku.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i oryginalne drzwi frontowe.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do tylnej elewacji budynku oraz do jego wschodniej elewacji bocznej, na linii tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tyn- kowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, zachodni, pojedynczy i wschodni, bliźniaczy zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 5. Zachodni budynek na planie prostokąta, z elewacjami bez artykulacji, dostawiony do elewacji tylnej. Nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami i z pokryciem ceramicznym. Budynek wschodni, bliźniaczy, dla domów nr 4 i 5, zbudowany na planie litery L, nakryty da- chem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Część budynku należąca do domu nr 4 przebudowana na garaże. Zachowana bryła.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany układ ogrodzonego ogrodu frontowego z przejściem wzdłuż budynku. Ogród urządzony na skarpie obniżają- cą się w kierunku domu.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu z facjatami i ich formami. Do zachowania pokrycie dachu, układ osi okiennych i wykroje otworów.

- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z sąsiedniego domu nr 5.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia ogródka frontowego, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Małopolska 5

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i zasadniczo wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu, przebudowane facjaty (zmiana formy zadaszenia). Okładziną ceramiczną częściowo licowane przyziemie. W większości wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjowego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami, w którego połąć nad elewacją frontową wbudowana facjata z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów, ubytki tynków zewnętrznych i uszkodzenia elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Po wschodniej i zachodniej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwu-

skrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jedno-skrzydłowych. Elewacja frontowa częściowo z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem (spadek poziomu terenu), z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana (w oknie fasady) oryginalna, drewniana stolarka okienna (podział kwaterowy). Zachowane w obu otworach wejściowych oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszklone, z dekoracją w formie rombów. W jednych drzwiach brak w części przeszklonej ozdobnych szprosów.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, bliźniacze, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, zachodni także z lokalnością należącą do domu nr 4 i wschodni, zawierający również lokalność gospodarczą domu nr 6. Budynek zachodni, bliźniaczy dla domów nr 4 i 5, zbudowany na planie litery L, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Część budynku należąca do domu nr 5 zachowana w pierwotnym stanie, ze skrajnie usytuowanym, prostokątnym otworem wejściowym oraz z dwoma, prostokątnymi oknami. Uszkodzone, z dużymi ubytkami tynki zewnętrzne. Wymienione pokrycie dachowe, obecnie ceramiczne lub bitumiczne. Wschodni budynek gospodarczy z lokalnościami domów nr 5 i 6 zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z wysuniętymi okapami i z pokryciem ceramicznym. Część należąca do domu nr 5 z prostokątnym otworem wejściowym i prostokątnym oknem. Uszkodzone tynki zewnętrzne. Przełożone pokrycie dachowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany układ ogrodu frontowego z brukowanym przejściem wzdłuż budynku oraz z brukowanym rowem odpływowym. Ogród urządzony na skarpie obniżającej się w kierunku domu, nie ogrodzony. Przedzielony jednym dojściem (ze schodami terenowymi) łączącym wejście do budynku z ulicą.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachu, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia ogrodu frontowego, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Małopolska 6

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i zasadniczo wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu z likwidacją facjat. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów i uszkodzenia elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Po południowej i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem, z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i oryginalne drzwi frontowe.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do elewacji domu, dobudowane dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze. Jeden, bliźniaczy, zachodni zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 5 dostawiony do bocznej, zachodniej elewacji domu nr 6, na linii tylnego traktu. Zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Przebudowany na garaż. Zachowana bryła. Drugi, wschodni, pojedynczy budynek gospodarczy dobudowany do tylnej elewacji domu nr 6. Wzniesiony na planie prostokąta, z elewacjami bez artykulacji. W centrum elewacji wschodniej, frontowej otwór wejściowy o łuku koszowym dwa małe okna i brama garażowa?. Budynek nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami i z pokryciem ceramicznym. W otworze wejściowym drzwi deskowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany układ ogrodzonego ogrodu frontowego z dwoma, równoległymi dojazdami do ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru np. z budynku przy ul. Okrężnej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i ceramicznego pokrycia dachu, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji, deskowych drzwi, o ile pochodzą z lat 20. XX w.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

Ul. Mączna

Dawne nazwy ulicy: *Ziegeleiweg, Am Mühlberg*.

Ulica Mączna istniała już w 1884 r. jako dojazdowa od obecnej ul. B. Głowackiego ku dużej cegielni położonej na południowy-zachód od przędzalni przy ul. Cichej 5. Droga ta powstała w wyniku naturalnych potrzeb, nie była wytyczana przez planistów, dlatego biegła lekkimi łukami. Znajdowały się przy niej pojedyncze budynki, ogródki robotnicze oraz dalej ku południu droga ta wchodziła głęboko w teren cegielni. W 1925 r., w związku z budową osiedla droga ta została wyprostowana i przebudowana na ulicę.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.

ul. Mączna 1 — w obrębie osiedla górniczego związanego z kopalnią Ida (Zofia)

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Jednoklatkowy segment bloku mieszkalnego na terenie osiedla przy ulicach: Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej wzniesiony w latach 1925-1926, dobudowany prostopadle do budynku przy ul. Cichej 1-4, w związku z czym cały zespół budynków na planie litery T. Pierwotny zamysł był inny, ponieważ boczna, południowo-wschodnia elewacja budynku przy ul. Mącznej 1 przygotowana do dobudowy kolejnego domu. Budynek przy ul. Mącznej 1 utrzymany w duchu w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w., ale z elewacjami rozwiązanymi bardziej modernistycznie i z mniejszym udziałem elementów stylu rodzimego (tylko bryła z wysokim, dwuspadowym dachem). Występują jeszcze elementy historyzmu, neobaroku (np. umieszczanie okien górnych kondygnacji bezpośrednio pod gzymssem koronującym, podkreślanie pionów osi okiennych). Budynek przy ul. Mącznej 1 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, ogólnej kompozycji elewacji i ich wystroju. Wymienione pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Wymieniona w większości stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- . Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła segmentu bloku, na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z niewielkim, mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym, łączącym się z dachem bloku przy ul. Cichej 1-4. W połąci dachu wielookienna facjata, odeskowana, z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne? pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja dwóch elewacji bloku, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych). Detal architektoniczny wykonany w cegle. Zachowane wspólne elementy wystroju elewacji:

cokół licowany rustykowanymi ciosami ze sztucznego kamienia, ceglana licówka elewacji (cegła o różnych odcieniach i stopniu wypału), pasowy gzyms koronujący. Osie okienne rozmieszczone regularnie. Otwory bez obramień. W elewacji północno-wschodniej osie okienne z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu lub litery X. W szczytowej elewacji południowo-zachodniej brak takiej dekoracji, elewacja gładka, tylko z licowanym cokołem oraz z pasowym gzymsem u podstawy szczytu. Szczyt bez obramienia, ozdobiony w górnej partii motywem przypominającym gmerk.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z lat 20. XX w.
- Budynek kwalifikuje się do ujęcia w GEZ.

ul. Mączna 4, 5, 6, 7 — w obrębie osiedla górniczego związanego z kopalnią Ida (Zofia)

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Czteroklatkowy blok mieszkalny na terenie osiedla przy ulicach: Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej, wzniesiony według nieco innego projektu niż domy przy pozostałych ulicach osiedla, nieco później i dwuetapowo, w latach 1926–1931 (nr 4, 5) i po 1931 r. (nr 6, 7). Nadal utrzymany w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w. ale już w zewnętrznej architekturze budynku silniejsze cechy modernizmu i słabsze przejawy art déco (daszki na konsolach drzwi zewnętrzne). Brak cech ekspresjonizmu. Formy detalu silniej zgeometryzowane i uspokojone. Spłaszczona rustyka cokołu, uproszczone formy dekoracyjnej licówki w osiach okiennych, ogólnie mniej dekoracji. Styl rodzimy widoczny tylko w geometrii dachów. Ale wewnątrz budynków zastosowane balustrady schodów z elementami w stylu neobaroku lub w stylu art déco. Budynek przy ul. Mącznej 4, 5, 6, 7 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, ogólnej kompozycji elewacji i ich wystroju. Wymienione pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Wymieniona stolarka okienna. Częściowo wymienione drzwi frontowe i zewnętrzne. W elewację frontową wmontowane blaszane kominiki instalacji grzewczej. Blok usytuowany po południowo-wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Bardzo dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana komponowana bryła czteroklatkowego budynku na planie wydłużonego prostokąta połączonego z większym, skrajnym członem na planie litery L. Budynek trzykondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym i trójspadowym z facjatami z odeskowanymi elewacjami, nakrytymi pulpitowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych, w tym wieloskrzydłowych). Detal architektoniczny wykonany częściowo w cegle. Zachowane wspólne elementy wystroju elewacji: cokół licowany rustykowanymi ciosami ze

sztucznego kamienia, ceglana licówka elewacji (cegła o różnych odcieniach i stopniu wypału) oraz dekoracyjna licówka w rozmieszczonych regularnie osiach okiennych. Utworzona z cegieł ułożonych prostopadle do ukierunkowania licówki zasadniczej. W elewacjach frontowej i tylnej wejścia do klatek schodowych osłonięte betonowymi daszkami opartymi na stylizowanych uskokowych konsolach.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane jedynie okno piwniczne z oryginalną stolarką o podziale kwaterowym. Częściowo zachowane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej, drzwi frontowe.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki w nawiązaniu do stolarki okna piwnicy. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Ul. Adama Mickiewicza

Dawne nazwy ulicy: *Chausseestrasse*.

Końcowy odcinek ul. A. Mickiewicza przechodzący w pl. Bohaterów Pracy.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni – na odcinku objętym programem rewaloryzacji Podgórza.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg południowej części ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg południowej części ulicy i dom nr 69.

ul. A. Mickiewicza 69

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony na pocz. XX w. Zbudowany w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem, w typie wielkomiejskiej kamienicy. W okresie międzywojennym wykonana licówka przyziemia, do poziomu parapetów okien. Remontowany w 2 poł. XX w. Zachowana bryła i wystrój elewacji. Wymienione pokrycie dachowe. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, przy jej wylocie przy placu Bohaterów Pracy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie nieregularnego czworoboku, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego oraz detalu architektonicznego.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz detalu architektoniczny wykonany w tynku, częściowo ryty (obramienia okienne i płyciny nadokiennne), częściowo wykonany plastycznie. Zachowana artykulacja elewacji frontowej: pasowe boniowanie przyziemia, profilowane gzymsy: nad przyziemiem, pod oknami I i III piętra. Trzy środkowe osie elewacji wydzielone skrajnie gładkimi lizenami. Naroża elewacji podkreślone przemiennym boniowaniem (na poziomie I i II piętra) oraz także gładkimi lizenami (na poziomie III piętra). Wszystkie lizeny wprowadzone w uproszczone belkowanie koronujące z wydatnym gzymsem, nad którym pełna, prostokątna attyka. Portal w osi elewacji w profilowanym obramieniu. Flankowany przez dwa podobnie oprawione okna. Zachowane oryginalne witryny sklepowe, północna i południowa, każda ujęta profilowanym obramieniem. Okna I–II piętra w profilowanych obramieniach rytach w tynku, z podobnie wykonanymi płycinami nadokiennymi. Ponadto okna I piętra z prostokątnymi płycinami podokiennymi i z gzymsami nadokiennymi oraz z trójkątnymi naczółkami w centrum fasady. Okna II piętra z podokiennikami i gzymsami nadokiennymi. Okna III piętra w obramieniach gładkich.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji i wykroje oraz oprawa witryn sklepowych.
- Wskazany remont elewacji z uzupełnieniem brakujących elementów detalu architektonicznego i z uczynieniem elementów obramień okiennych rytych w tynku.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowo-kwaterowym według wzoru z ikonografii⁶. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

⁶ Wałbrzych, ul. Mickiewicza 69, fotografia z okresu międzywojennego, <https://polska-org.pl/901117.foto.html>.

Ul. Niepodległości

Dawne nazwy ulicy: *Hauptstrasse, Hindenburgstrasse*.

Poniższa analiza dokonana została tylko dla obszaru rewitalizacji.

Ul. Niepodległości jest odcinkiem jednego z odgałęzień traktu z Mioszowa do Wałbrzycha. Ok. 1824 r. była najintensywniej zabudowana na odcinku od Wałbrzycha po obecną ul. Świdnicką, tu znajdowały się większe fragmenty siedliska z bardziej zagęszczoną zabudową, natomiast przy dalszym, południowym odcinku ulicy, na wysokości obecnych numerów 108-162 i 159-225 istniały mniejsze fragmenty siedliska z rzadszą zabudową. Na obu obszarach dominowały budynki szerokofrontowe rozrzucone na siedlisku. Większe zagrody były nieliczne. Do ok. 1884 r. w związku z rozwojem górnictwa i innych gałęzi przemysłu w Wałbrzychu i jego okolicach zabudowa Podgórza była systematycznie zagęszczana. Brakowało mieszkań dla robotników i innych pracowników. Czyniono to jednak w tradycyjny sposób. Nowe budynki wznoszono głównie jako wolnostojące, wzdłuż ulicy, na wolnych parcelach lub na parcelach po rozebranych starszych budynkach. Budowano też na tyłach siedliska. W 2 poł. XIX w. przy bliższej Wałbrzycha części obecnej ul. Niepodległości powstawały zakłady przemysłowe. Natomiast przy południowej jej części, na wysokości obecnych posesji nr 152-162 i 215-227 i zapewne też na południe od wiaduktu kolejowego wykształciło się funkcjonalne centrum miejscowości związane z dworcem Wałbrzych Główny istniejącym od 1867 r. W końcu XIX w. i w 1 ćw. XX w. nadal zabudowywano ul. Niepodległości tworząc izolowane co prawda, ale już ciągi zabudowy zwartej. Budynki budowano według projektów typowych, reprezentatywnych dla architektury wernakularnej, nawiązującej do śląskiego neoklasycyzmu lub wznoszonej wg projektów opracowanych w tzw. szkole berlińskiej na bazie budownictwa szwajcarskiego. W każdym razie stosowano kilka typów rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych. Zbudowano niewiele okazalszych kamienic, nie zbudowano żadnej willi. Niemniej całkowicie zlikwidowano wiejski charakter ulicy i rozebrano prawie wszystkie zagrody, z których pozostała tylko jedna, nr 42-44. W każdym razie na tle tego bardzo stypizowanego budownictwa wyróżniają się swoim indywidualizmem na pewno domy w stylu modernizmu łączonego z art déco i z historyzmem, wzniesione przy ul. Niepodległości w latach 20. XX w. (nr 28-30, 110-116, 165, 167). Niektóre z tych realizacji były przedsięwzięciami zarządu gminy, według projektu architekta gminnego Dehmela.

Trzeba też podkreślić, że w związku z rozwojem górnictwa już na pocz. XX w. odnotowywano szkody górnicze. Wiele takich obiektów znajduje się przy ul. Niepodległości. Były one wzmacniane kotwami, niektóre na wszystkich kondygnacjach. Robiono to też po 1945 r. Zły, czasami wręcz katastrofalny, stan techniczny niektórych z budynków zdecydował o ich rozbiorce, co szczególnie dotkliwie odbiło się na zwartości zabudowy przy ul. Niepodległości.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni, miejscami zły.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania przebieg ulicy i jej objęta Gminną Ewidencją Zabytków zabudowa.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy pomiędzy posesjami nr 8 a 14, 16 a 24, 25 a 29, 46 a 52, 57 a 63, obok posesji nr 67, między posesjami 89 a 109, 72 a 78, 82 a 86, 119 a 129, 159 a 163, 118 a 124, 126 a 130, 179 a 183, 189 a 199, 203 a 207, 217 a 223.

ul. Niepodległości 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony na pocz. XX w. w stylu secesji łączonej z formami historycznymi. Nie wykluczone, że związany z jakimś małym przedsiębiorstwem na tyłach działki, o czym mogłaby świadczyć odrębna brama wjazdowa w fasadzie zamykająca szeroką i wysoką, przelotową sień. Tylne trakt budynku rozwiązany jako wysoki podcień. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Ok. 1999 r. w przyziemiu budynku urządzona siedziba firmy, w związku z czym jedno z okien w elewacji frontowej przebudowane na otwór wejściowy. W latach 2010-2015 budynek gruntownie wyremontowany z zachowaniem bryły, kompozycji, wystroju elewacji oraz stolarki drzwiowej. Przełożone pokrycie dachowe i zlikwidowane wówczas ozdobne okno powiekowe w połaci dachu nad niższą częścią fasady. Wymieniona w większości stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie litery L, ze skośnie ściętym, krótkim skrzydłem, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym, w który wbudowane dwuspadowe dachy facjat.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej zwieńczonej skrajnie wolutowym szczytem i kompozycja zwieńczonych trójkątnymi szczytami, zachodniej, bocznej elewacji korpusu budynku i ukośnie ustawionej elewacji krótkiego, tylnego skrzydła. Zachowane układ osi okiennych w elewacjach i wykroje otworów (prostokątnych, termalnych, o łuku odcinkowym i półkolistym, dwu- i trójskrzydłowych). Wystrój elewacji wykonany i zachowany tylko w przypadku fasady. Złożony z elementów wykonanych w cegle i tynku. Z cegły wykonane: niski cokół, wspólna oprawa drzwi frontowych i okna klatki schodowej (w formie prostokątnej płyciny z nadbudowanym, wysokim zwieńczeniem zamkniętym łukiem pełnym), ceglany, pasowy gzyms na poziomie ślemion okien I piętra, zwieńczenie niższej części elewacji w formie kratownicy, elementy obramień okien klatki schodowej oraz artykulacja szczytu (układ szlaków-gzymsów i obramień skrajów szczytu). W tynku wykonane obramienie górnej części drzwi frontowych oraz częściowo obramienia okien klatki schodowej (węgary z przewiązkami, płycina międzyokienna z secesyjną dekoracją) oraz listwowe obramienia okien II piętra (ze zgeometryzowaną, secesyjną plecionką). Obok okna w szczycie fasady wykonane w tynku wyobrażenie fragmentu tarczy słonecznej oraz wyobrażenie księżyca w formie kolistej twarzy.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drewniane drzwi frontowe, dwuskrzydłowe, asymetryczne, częściowo przeszklone, secesyjne, dekorowane. Zachowane podobne wrota sieni przejazdowej, dwuskrzydłowe z nadświetlem, skromnie zdobione.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, drzwi frontowe oraz brama.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z pocz. XX w. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 14

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony przed 1884 r. jako wolnostojący, według projektu typowego, w uproszczonej wersji neoklasycyzmu. W latach 20. XX w. gruntownie przebudowany i rozbudowany od zachodu. Dobudowany do budynku nr 16. Dom przebudowany w stylu art déco z elementami neoklasycyzmu. Budynek wyraźnie dostosowywany do sąsiedniego domu i do linii przebiegu ulicy, stąd też asymetrycznie komponowana elewacja frontowa i załamanie jego osi. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. wewnątrz. Nie przeprowadzony remont elewacji. Wymieniona w większości stolarka okienna. Budynek połączony przestrzennie z domem nr 16, usytuowany po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie czworoboku, z załamaną osią, trzykondygnacyjnego z podstryszem, nakrytego dachem dwuspadowym, w który wbudowany pulpitowy dach wydłużonej, skrajnej facjaty.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Znacznie zniszczone tynki oraz elementy wystroju elewacji, szczególnie w południowej części fasady.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej wschodniej i bocznej, północnej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych, dwu- i trójskrzydłowych). W elewacji frontowej zachowany detal architektoniczny wykonany w tynku. Zachowane: profilowane gzymsy na linii nadproży okien przyziemia i nad przyziemem, pasowy gzyms pod oknami podstrysza, i gzyms koronujący. Okna I i II piętra ujęte profilowanymi listwami akcentującymi pionowy osi okiennych, doprowadzonymi na gzyms nad przyziemem. Na poziomie II piętra listwy te włączone w obramienia okien. Międzyokienne płyciny w trzech osiach bliższych centrum fasady zdobione dekoracją w formie gwiazdy i kompozycji złożonej z motywu roślinnego oraz strzałek. Nad oknami II piętra wydłużone klucze podpierające gzymsy nadokienne. Pomiędzy obramieniami okiennymi a gzymsami stylizowane motywy roślinne. Pas elewacji z oknami podstrysza dzielony na segmenty gładkimi ramami, z którymi połączone półkoliste, tynkowe łuki obiegające okienka. U podstawy wydłużonej, skrajnej facjaty o załamanej osi poprowadzony wąski gzyms stanowiący przedłużenie gzymsu u podstawy okien podstrysza sąsiedniej części fasady. Facjata zwieńczona gzymsem koronującym. Elewacja boczna, północna z ceglanym cokołem, zwieńczona trójkątnym szczytem. Ożywiona artykulacją taką jak w fasadzie, z tym że gzyms u podstawy szczytu poprowadzony z dwoma skrajnymi, ukośnymi uskokami. Osie okienne z oknami I i II piętra ujęte listwami jak w fasadzie, z tym że klucze założone na nadproża okien klasycznie. Okna w szczycie w listwowych obramieniach z kluczami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana na II piętrze elewacji frontowej drewniana stolarka okienna (trójskrzydłowe okno skrzynkowe o podziale krzyżowo-kwaterowym). Zachowane też oryginalne, drewniane drzwi, ramowo-płycinowe, z nadświetlem, w stylu historyzmu z elementami neorenesansu, w ujęciu z 4 ćw. XIX w.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej oraz drzwi frontowe.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem brakujących elementów wystroju elewacji.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 17

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1902-1905 w stylu secesji. Bryła (korpus z ryzalitem środkowym ze szczytem) kształtowana tradycyjnie, w nawiązaniu do śląskiego neoklasycyzmu 1 poł. XIX w. i stylizowana w duchu secesji. Wystrój elewacji utrzymany w duchu wcześniejszej fazy secesji, secesji kwietnej. W niewielkim stopniu widoczne odniesienia do historyzmu (boniowania, gzymsy, klucze). Zastosowanych więcej rozwiązań charakterystycznych dla secesji: struktura artykulacji, dobór detalu i motywów zdobniczych, trójdzielne okna, ćwierćlukowe ich zamknięcia. Efektownie rozwiązana geometria dachu, szczególnie nad ryzalitem w elewacji frontowej. Wprowadzone nietypowe formy trójokiennych facjat. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., wewnątrz. Nie przeprowadzony remont elewacji. Wymieniona w większości stolarka okienna. Przed 2010 r. przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni. Obecnie nie użytkowane wnętrza przyziemia, za wyjątkiem sieni i klatki schodowej.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym, z wbudowanym, komponowanym dachem facjaty wieńczącej ryzalit w fasadzie.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Znacznie zniszczone tynki zewnętrzne oraz elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych, zamkniętych łukiem odcinkowym, ćwierćlukiem, jednoskrzydłowych, grupowanych, dwu- i trójskrzydłowych). Zachowany detal architektoniczny wykonany w tynku: pasowe boniowanie przyziemia, szeroki i wydatny, profilowany gzyms pod oknami I piętra. Nad bocznymi partiami fasady zachowane odcinki pasowego gzymsu nad I piętrem i koronująca kratownica, a w partii ryzalitu środkowego — boniowane lizeny zwieńczone profilowanymi gzymsami na poziomie ślemion okien II piętra. Elementy artykulacji połączone z obramieniami okiennymi. Szczyt ryzalitu (facjaty) wykreślony linią falistą, bez oprawy. W przyziemiu zachowane: profilowane obramienie otworu wejściowego, sfazowania nisz okiennych i ich klucze włączone w rysunek boniowania. Międzyokienne filary w grupach okien (w bocznych partiach elewacji) zdobione nacięciami. Okna I i II piętra ujęte bocznie gładkimi listwami akcentującymi pionowo osi okiennych, połączonymi z nadprożami okien I piętra, na które nałożone klucze. Pod oknami II piętra prostokątne płyciny z secesyjną dekoracją roślinną lub roślinno-geometryczną. Górne partie okien II piętra ujęte kolistymi obramieniami z kluczami. Trójdzielne okna w bocznych partiach elewacji rozdzielone filarami tak jak okna przyziemia. Nad oknami I piętra — klucze, a nad filarami rozdzielającymi okna — konsole. Powyżej, nad odcinkiem pasowego gzymsu płycina podokienna okna II piętra ze zgeometryzowaną dekoracją. Okna I i II piętra w bocznych partiach elewacji frontowej również ujęte bocznie listwami połączonymi z obramieniem łuków okien II piętra i z wieńczącą kratownicą.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo i tylko częściowo zachowana w elewacji tylnej drewniana stolarka okienna (okno trójskrzydłowe) z dekoracyjnymi nacięciami.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wymagane zagospodarowanie przyziemia. Wskazany remont budynku z odtworzeniem brakujących elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z pocz. XX w.

ul. Niepodległości 23-23a

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Gospoda pod berłem (Gasthof zum Zepter), wzniesiona w 1858 r. w duchu śląskiego wczesnego neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w. Budynek usytuowany względem ulicy kalenicowo, rozwiązany pod względem architektonicznym bardzo tradycyjnie. Zbudowany zapewne przez lokalnego mistrza murarskiego. W końcu XIX w. dobudowana do gospody (pod kątem) duża sala nakryta otwartą więźbą dachową, wykorzystywana jako sala taneczna lub koncertowa. Po 1931 r. ta nowsza część gospody przebudowana w duchu modernizmu, przede wszystkim dokonana nowa aranżacja frontowej jej części. W 2 poł. XX w. budynek przekształcony na budynek mieszkalno-usługowy, remontowany, malowane elewacje. Zamurowane niektóre okna, zwężony jeden z otworów wejściowych. Wymieniona w większości stolarka okienna. Przed 2008 r. przełożone pokrycie dachowe. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy,

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni. Obecnie nie użytkowane wnętrza przyziemia.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjowego z facjatą zwieńczoną trójkątnym szczytem, nakrytego dachem dwuspadowym z wbudowanym dwuspadowym dachem facjaty.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne bez widocznych uszkodzeń. Częściowo zniszczone tynki zewnętrzne oraz elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych, zamkniętych łukiem odcinkowym). Zachowany detal architektoniczny wykonany w tynku: profilowany gzyms nad przyziemiem, profilowany gzyms koronujący, rama szczytu facjaty. W przyziemiu otwory bez obramień. Zachowane profilowane obramienia okien I piętra. Elewacja boczna, północna, z dolną częścią zasłoniętą przez nowszą przybudówkę gospody. Zwieńczona trójkątnym szczytem w profilowanym obramieniu. Okna w partii I piętra i w szczycie w profilowanych obramieniach.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna drewniana stolarka okienna i drzwiowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Wymagane zagospodarowanie przyziemia budynku i wskazany jego remont.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z pocz. XX w.

ul. Niepodległości 24

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Gospoda pod następcą tronu (Gasthof zum Kronprinz) wzniesiona przed 1884 r. i gruntownie przebudowana lub wzniesiona na nowo w obecnych formach w latach ok. 1910-1915. Utrzymana w stylu postsecesji z elementami neogotyku i z nawiązaniem do ogólnie pojmowanej architektury średniowiecznych zamków, co logiczne w kontekście nazwy gospody. Bryła (korpus z podwyższonym fragmentem elewacji z trapezowym szczytem) kształtowana tradycyjnie, w nawiązaniu do śląskiego neoklasycyzmu 1 poł. XIX w. Elewacje organizowane układem i formami otworów, grupowanych i pojedynczych. Wystrój elewacji bardzo oszczędny ograniczony do gzymsu koronującego i obramień blend z oknami. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Do 2011 r. zlikwidowane zamknięcia nisz okiennych w partii I piętra fasady i przebudowane okna. Inne okna zmniejszone. Częściowo otynkowana wtórnie konstrukcja szkieletowej facjaty. W latach 2011-2012 wymieniona stolarka okienna. Przed 2010 r. położone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym, z wbudowanym weń naczółkowym dachem facjaty wieńczącej podwyższoną część fasady i z wbudowanym dwuspadowym dachem nad mniejszą facjatą o konstrukcji szkieletowej.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne miejscami spękane. Konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Znacznie zniszczone tynki zewnętrzne oraz elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (z podwyższonym fragmentem zwieńczonym trapezowym szczytem oraz z mniejszą, szkieletową facjatą), układ osi okiennych i wykroje otworów (o łukach pełnych i prostokątnych o różnych proporcjach). Zachowana artykulacja w formie odcinków gzymsu koronującego na konsolach, ułożonego z kamiennych ciosów i w formie wydłużonej, prostokątnej płyciny w osi podwyższonej części elewacji (łącznie ze szczytem). Zachowana licówka z rustykowanych ciosów kamiennych ujmująca skrajnie usytuowany otwór wejściowy do dawnej restauracji i półkoliście zamkniętą blendę z oknami restauracji (trzema oknami o łuku pełnym). Niektóre okna przyziemia bez obramień, inne w $\frac{3}{4}$ ujęte wałkiem z zaciosem. Okna na poziomie I i II piętra umieszczone w płytkich blendach ujętych wąskimi wałkami, zamkniętych stylizowanymi, neogotycznymi łukami o różnych proporcjach i rysunku: dwulistnymi, trójlistnymi, trójlistnymi ostrymi, dwuramiennymi, oślimi, ostrymi i kotarowymi. W osi elewacji, w której umieszczone okna restauracji zachowana nadwieszona facjata o konstrukcji szkieletowej wspartej na czołach belek, zwieńczona trójkątnym szczytem, w którym dwa pięcioboczne okna. Elewacje boczne z układem okien, w tym ślepych, zwieńczone trójkątnymi szczytami
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniane stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem brakujących elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z pocz. XX w.

ul. Niepodległości 28

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony w latach ok. 1925-1930, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z art déco (formy ceglanej licówki) oraz z historyzmem (dwuspadowy dach). Dom zbudowany jako integralny element, segment jednolicie zaprojektowanego bloku zabudowy nr 28, 30 wraz z półcyldrycznym pawilonem handlowym. Elewacja frontowa domu nr 28 organizowana układem i formami otworów. Jej wystrój bardzo oszczędny, ale z pokazaniem zróżnicowania materiału. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Malowana ceglana licówka elewacji i ceglane elementy wystroju. W większości wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym z jednookiennymi lub z wydłużonymi, dwuokiennymi facjatami z dachami pulpitowymi. Od północy do elewacji bocznej budynku dobudowana (pierwotnie) dwukondygnacyjowa przybudówka z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i tylnej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Zachowany detal architektoniczny wykonany w cegle, tynku i ze sztucznego kamienia. Zachowana ceglana licówka przyziemia wykonana z cegieł ułożonych pionowo i poziomo. Cokół i płycina z otworem wejściowym w osi elewacji — z pionowym układem cegieł, pozostałe partie przyziemia po obu stronach otworu wejściowego i witryn sklepowych, dzielone wąskimi pasami — z poziomym układem cegieł. Zachowany portal ze sztucznego kamienia zdobiony żłobkowaniem (wraz z niszą). Zachowane: gzyms nad przyziemiem złożony z pasa cegieł oraz z wysuniętego ku przodowi pasa ze sztucznego kamienia, ze żłobkowaniem (jak portal) oraz pasowy gzyms koronujący z pionowo ułożonych cegieł. Nad elewację wysunięty, odeskowany, otynkowany okap dachu. W osi elewacji, na całej wysokości I i II piętra zachowane wydłużone, wąskie, prostokątne okno klatki schodowej zawarte w głębokiej niszy. Pod jego podokiennikiem ceglana licówka z pionowo ułożonych cegieł. Nisza okienna i sąsiadujące z nią partie elewacji ozdobione ceglanymi przewiązkami z poziomym układem cegieł. Zachowane podokienniki nieobramionych okien. W elewacji tylnej zachowane: ceglana licówka na poziomie piwnic i ceglany gzyms koronujący jak w elewacji frontowej. Elewacja frontowa przybudówki budynku bez artykulacji.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: reliktoowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji, z oczyszczeniem z farby ceglanych elementów wystroju fasady.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 28 i 30 i dla pawilonu handlowego.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat ok. 1925-1930.

ul. Niepodległości 29

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1925-1930, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z historyzmem (dach). Zbudowany jako integralny element, segment jednolicie zaprojektowanego ciągu budynków nr 29, 31, 33, 35. Elewacja frontowa domu nr 29 organizowana układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Przed 2015 r. gruntownie odnowiony i ocieplony. Ceglana licówka w dolnej części elewacji otynkowana i pomalowana. Wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Facjata otynkowana. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego jednym dachem czterospadowym wraz z domami nr 31, 33 i 35. W połaci dachu nad domem nr 29 wydłużona, dwuokienna facjata z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i bocznej, północnej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych).
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 29, 31, 33 i 35.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z budynków przy ul. Niepodległości 33 i 35.

ul. Niepodległości 30

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1925-1930, w stylu łączącym modernizm (bryła budynku do poziomu dachu, półcylicylniczny pawilon handlowy) z historyzmem (dach). Dom zbudowany jako integralny element, segment jednolicie zaprojektowanego bloku zabudowy nr 28, 30, wraz z półcylicylnicznym pawilonem handlowym. Elewacje domu nr 30, frontowa i tylna organizowane rozmieszczeniem dwóch podwyższonych ryzalitów pozornych i układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i w latach 2011-2017. Malowana ceglana licówka dolnej części fasady. Wymienione pokrycie dachowe. Częściowo wymieniona stolarka okienna. W latach 2011-2017 remontowany także pawilon handlowy. Wykonana na wzór starej nowa ceglana licówka jego elewacji, zmniejszone witryny sklepowe, wymieniona stolarka witryn i drzwi oraz kraty. Budynek nr 30 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana rozcłonkowana bryła budynku na planie prostokąta z aneksami, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, z podwyższonym, skrajnym, czterokondygnacyjnym ryzalitem pozornym (z loggiami) w elewacji frontowej oraz z podwyższonym, czterokondygnacyjnym ryzalitem pozornym (z dobudowanymi balkonami) w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem trójpółłaciowym (z facjatami) oraz dachami pulpitowym i trójpółłaciowym nad ryzalitami. Od południa dobudowany (pierwotnie) do niego jednokondygnacyjny pawilon na planie półowału, nakryty dachem płaskim.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachów (ceramiczne i z papy) bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja wszystkich elewacji **budynku nr 30**, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). W elewacji frontowej zachowany detal architektoniczny wykonany z cegły i ze sztucznego kamienia. W przyziemiu zachowana ceglana licówka z pionowym układem cegieł na poziomie piwnic oraz z poziomym układem cegieł powyżej. W centrum elewacji portal ze sztucznego kamienia zdobiony żłobkowaniem, ujęty dodatkowo oprawą w formie licówki z cegieł ułożonych pionowo. Nad przyziemiem szeroki gzyms ze żłobkowanych listew ze sztucznego kamienia. Nad portalem, w partii I i II piętra prostokątne, wydłużone okno klatki schodowej. Pozostałe okna z podokiennikami. W skrajnej osi ryzalitu, na poziomie I i II piętra loggie. Główna część elewacji i ryzalit zwieńczone gzymsem koronującym wykonanym z pionowo ułożonych cegieł. Okapy dachów nad elewacją wysunięte, odeskowane i otynkowane. Elewacja boczna, południowa zwieńczona jak elewacja frontowa. Elewacja tylna z ceglana licówką na poziomie piwnic, zwieńczona jak elewacja frontowa. Balustrady balkonów pełne. **Pawilon handlowy.** Odtworzona ceglana licówka jego elewacji, z cokołem z pionowym układem cegły oraz z pozostałą, wschodnią częścią elewacji z poziomym układem cegły. Zachodnia część elewacji pawilonu tynkowana. Pawilon zwieńczony nadwieszonym gładkim belkowaniem i pełną attyką.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: W oknach budynku nr 30 częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym. W otworach pawilonu nie zachowana oryginalna stolarka.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku nr 30 i pawilonu: bryły obu, formy i pokrycie dachów, układy osi okiennych, wykroje otworów, wystroje elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z oczyszczeniem z farby ceglanej licówki i ceglanych elementów wystroju. Wskazane przywrócenie pierwotnej wielkości witryn pawilonu handlowego.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 28 i 30 i dla pawilonu handlowego.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej domu nr 30 wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku pawilonu handlowego wymaga się stosowania drewnianej stolarki według fotografii z 1994 r.

ul. Niepodległości 31

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1925-1930, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z historyzmem (dach). Zbudowany jako integralny element, segment jednolicie zaprojektowanego ciągu budynków nr 29, 31, 33, 35. Elewacja frontowa domu nr 31 organizowana układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. W latach 2015-2018 gruntownie odnowiony i ocieplony. Przebudowane okna piwnic i przyziemia. Ceglana licówka w dolnej części elewacji otynkowana i pomalowana. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego jednym dachem czterospadowym wraz z domami nr 29, 33 i 35. W połaci dachu nad domem nr 31 wydłużona, dwuokienna facjata z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana oryginalna facjata, z odeskowaniem w formach z lat 20. XX w.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 29, 31, 33 i 35.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z budynków przy ul. Niepodległości 33 i 35.

ul. Niepodległości 33

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1925-1930, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z art déco (formy portalu) oraz z historyzmem (dach). Dom zbudowany jako integralny element, segment jednolicie zaprojektowanego ciągu budynków nr 29, 31, 33, 35. Elewacja frontowa domu nr 33 organizowana układem otworów, ozdobiona rozbudowaną oprawą portalową. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Malowana ceglana licówka dolnej części fasady. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego jednym dachem czterospadowym z domami nr 29, 31 i 35. W połaci dachu nad domem nr 33 wydłużona, dwuokienna facjata z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych). Zachowany detal architektoniczny wykonany z cegły, tynku i ze sztucznego kamienia. W przyziemiu zachowana ceglana licówka (z pionowym układem cegieł), z ceglanymi obramieniami okien piwnic (z cegieł układanych wokół węgarów i nadproża). W osi elewacji wspólnie oprawione portal i jednoskrzydłowe okna. Portal z nadświetłem, prostokątny, w oprawie ze sztucznego kamienia zdobionej żłobkowaniem. Ujęty skrajnie i zwieńczony od góry ceglaną licówką z wąskimi pasami i z pionowym układem cegły. Po obu stronach tej oprawy, powyżej portalu jednoskrzydłowe okna z węgarami podkreślonymi pasami cegły w układzie poziomym. Nad oknami odcinki profilowanego gzymsu zachodzące na ceglaną licówkę ujmującą portal. Zwężona, część licówki nad portalem zwieńczona podobnym gzymsem jak nad oknami, przerwany przez ukośnie ustawiony, dekoracyjny półfilar z kapitelem. W połaci dachu facjata z odeskowaniem w formach z lat 20. XX w.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym. Zachowane drzwi frontowe, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, z okuciami, pierwotnie przeszklone, w stylu art déco.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, relikty wystroju elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki i z oczyszczeniem z farby ceglanej licówki i ceglanych elementów wystroju elewacji.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 29, 31, 33 i 35.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 35

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1925-1930, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z historyzmem (dach). Zbudowany jako integralny element, segment jednolitego zaprojektowanego ciągu budynków nr 29, 31, 33, 35. Elewacja frontowa domu nr 35 organizowana układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Przed 2015 r. gruntownie odnowiony i ocieplony. Wykonana nowa ceglana licówka dolnych części elewacji frontowej i bocznej, na wzór starej, z różnym układem cegły. Przełożone pokrycie dachowe. W większej części otynkowana facjata w połaci dachu. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego jednym dachem czterospadowym z domami nr 29, 31 i 33. W połaci dachu nad domem nr 35 wydłużona, dwuokienna facjata z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i bocznej, południowej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych). Odtworzony układ ceglanej licówki dolnej części elewacji (na skrajach elewacji cegła w układzie poziomym, na pozostałych partiach elewacji cegła w układzie pionowym. Na części facjaty zachowany fragment odeskowania w ujęciu z lat 20. XX w.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, relikty wystroju elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 29, 31, 33 i 35.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 37

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony w latach ok. 1880-1905 w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem. Bryła (korpus z ryzalitem środkowym ze szczytem) kształtowana tradycyjnie, w nawiązaniu do śląskiego neoklasycyzmu 1 poł. XIX w. Wystrój elewacji utrzymany w duchu historyzmu na wzorach z tzw. szkoły berlińskiej. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., wewnątrz. Nie przeprowadzony remont elewacji. Wymieniona w większości stolarka okienna. W latach 2010-2018 przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni. Już na pocz. XX w. budynek dotknięty przez szkody górnicze.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjowego częściowo z mieszkalnym poddaszem, częściowo z podstryszem oraz ze środkowym ryzalitem pozornym (z trójkątnym szczytem) w elewacji frontowej. Budynek nakryty dachami dwuspadowymi, nad korpusem i nad ryzalitem w fasadzie, dachami z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Bardzo zniszczone tynki zewnętrzne oraz elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana artykulacja wykonana w cegle i tynku: ceglany cokół i gzyms cokołowy, pasowe, tynkowe boniowanie przyziemia, profilowany gzyms nad przyziemiem, profilowany gzyms pod oknami I piętra, odcinki profilowanego gzymsu pod oknami podstrysza, odcinki profilowanego gzymsu koronującego oraz artykulacja pionowa ujmująca skraje środkowego ryzalitu pozornego (boniowane lizeny w przyziemiu i gładkie lizeny wielkiego porządku doprowadzone do podstawy szczytu). Boki szczytu podkreślone uskokowym obramieniem, a okapy dachu spięte ozdobnym, drewnianym wieszarem. witryna sklepowa i wejście do sklepu usytuowane skrajnie. Okna oparte na gzymsie lub z podokiennikami, w tym z podokiennikami na kostkowych konsolach. Ujęte profilowanymi obramieniami. Pod oknami I piętra prostokątne płyciny podokienne na postumentach. Nad oknami I i II piętra dodatkowo prostokątne płyciny nadokienne i nadokienne gzymsy, a w osi ryzalitu środkowego — naczółki trójkątne lub segmentowe. Okna podstrysza ślepe, w wąskich obramieniach. W polu szczytu kolisty, obramiony okulus. Elewacje boczne z układami otworów, zwieńczone trójkątnymi szczytami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem brakujących elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. Drzwi sklepu i witryna sklepu (piekarni) do odtworzenia na podstawie ikonografii.

ul. Niepodległości 46

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony na pocz. XX w. w stylu historyzmu (neoklasycyzmu łączonego z neobarokiem) oraz z elementami secesji (kute balustrady balkonów, drzwi frontowe). Bryła (korpus z ryzalitem środkowym ze szczytem) kształtowana tradycyjnie, w nawiązaniu do śląskiego neoklasycyzmu 1 poł. XIX w. Wystrój elewacji utrzymany w duchu historyzmu. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., wewnątrz. Nie przeprowadzony remont elewacji. Wymieniona stolarka okienna. W latach 2010-2018 przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z aneksami, budynku trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, ze środkowym ryzalitem pozornym w elewacji frontowej zwieńczonym wolutowym szczytem oraz z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem pulpitowym z ukośną połącią (z facjatami) nad elewacją frontową.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne oraz z papy bez widocznych uszkodzeń. Znacznie zniszczone tynki zewnętrzne oraz elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana artykulacja wykonana w cegle i tynku: ceglana licówka cokołu, pasowe boniowanie przyziemia, profilowany gzyms nad przyziemiem i odcinki profilowanego gzymsu koronującego. Szczyt ryzalitu (facjaty) wykreślony linią falistą, bez oprawy. Prostokątne płyty balkonowe oparte na dekoracyjnych konsolach. Secesyjne balustrady balkonów kute, o prostym wzorze geometrycznym, zdobione dekoracją roślinną. W ryzalicie, w przyziemiu częściowo zachowane profilowane obramienie otworu wejściowego. Okna z podokiennikami na kostkowych konsolach, ujęte profilowanymi obramieniami z cokolikami. Nad oknami I i II piętra płyciny nadokienne z tabulaturą oraz gzymsy nadokienne.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana drewniana stolarka okienna. Zachowane secesyjne drzwi frontowe, z nadświetlem, drewniane, ramowo-płycinowe, dwuskrzydłowe, częściowo przeszklone, zdobione dekoracją geometryczną.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem brakujących elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 66

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, obecnie mieszkalno-usługowy wzniesiony na pocz. XX w. w stylu historyzmu z dominacją neoklasycyzmu. Wszystkie szczegóły pierwotnego wystroju budynku nie znane autorom niniejszego opracowania. Bryła (korpus z ryzalitem środkowym ze szczytem) kształtowana tradycyjnie, w nawiązaniu do śląskiego neoklasycyzmu 1 poł. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. oraz remontowany obecnie, w 2018 r. Ocieplony, a wystrój elewacji odtworzony (z uproszczeniami) z elementów z masy plastycznej lub malowany. Wykonana nowa, ceramiczna licówka cokołu. Niektóre okna zamurowane. Wymieniona w większości stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, ze środkowym ryzalitem pozornym (z trójkątnym szczytem) w elewacji frontowej oraz ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachami dwuspadowymi, nad korpusem i nad ryzalitami. Do elewacji tylnej domu dostawiona bezstylowa przybudówka na planie prostokąta, dwukondygnacyjowa, nakryta dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek kotwiony na poziomie przyziemia.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (z podwyższonym, środkowym ryzalitem pozornym) i kompozycja elewacji bocznych, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych i o łuku pełnym). Otwór wejściowy umieszczony w głębokiej niszy. Odtworzony detal architektoniczny: profilowany gzyms nad przyziemiem, profilowany gzyms pod oknami I piętra, odcinki profilowanego pod ślepymi oknami podstrysza, odcinki gzymsu koronującego boczne partie fasady, profilowany gzyms pod oknami II piętra w ryzalicie, profilowany gzyms nad tymi oknami i u podstawy szczytu ryzalitu oraz — artykulacja pionowa ujmująca skraje środkowego ryzalitu (malowane boniowane lizeny w przyziemiu i gładkie lizeny wchodzące w pole trójkątnego szczytu ujętego profilowaną ramą). Skraje elewacji frontowej podkreślone narożnymi lizenami (na poziomie przyziemia i I piętra). Obrazienia okien gładkie, listwowe. Okna w polu szczytu ryzalitu posadowione na wspólnym gzymsie podokiennym. Elewacje boczne z układami otworów, w tym ślepych, zwieńczone trójkątnymi szczytami. Dzielone gzymsami nad przyziemiem i pod oknami I piętra. Wschodnie naroża elewacji bocznych podkreślone lizenami, boki szczytów ujęte profilowanymi ramami, okna w listwowych obrazieniach. Wystrój elewacji tylnej to nowa aranżacja.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym. Zachowane drzwi frontowe, drewniane, ramowo-płycinowe, w stylu neoklasycyzmu, zdobione kolumną.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 70

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony na przełomie XIX i XX w. w stylu neoklasycyzmu. Dom zbudowany według projektu typowego wykonanego na bazie rozwiązań formalnych opracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., kiedy to elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym oraz pasami witromosaiki. Przebudowane okna w elewacji bocznej południowej. Wymieniona w większości stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z podstryszem oraz z podwyższonym, czterokondygnacyjnym skrajnym członem, nakrytego dachami dwuspadowymi o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (z podwyższonym, skrajnym członem) i kompozycja północnej elewacji bocznej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Otwór wejściowy umieszczony w północnej elewacji bocznej, w głębokiej niszy. Detal architektoniczny elewacji frontowej złożony z: profilowanego gzymsu pod oknami podstrysza oraz z obramień okiennych. Obramienia okien profilowane, na poziomie I piętra zaopatrzone w płyciny nadokienne z motywem rombów i trójkątne naczółki. Nad oknami II piętra podobne płyciny, a nad nimi gzymsy nadokienne. Pary okien posadowione na wspólnych gzymsach podokiennych. Elewacja boczna, północna z oknami klatki schodowej oraz głównie z oknami ślepyimi. Elewacja boczna, południowa z przebudowanymi oknami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym. Zachowane drzwi frontowe, drewniane, ramowo-płycinowe, w stylu historyzmu z elementami neorenesansu, częściowo przeszklone, zabezpieczone kutymi kratami.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 73

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w 1906 r. w stylu historyzmu, uproszczonego neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem. Dom zbudowany według projektu typowego wykonanego na bazie rozwiązań formalnych opracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., kiedy to elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym i zapewne wówczas uproszczony częściowo ich wystrój. Wymieniona stolarka okienna. W latach 2010-2018 budynek gruntownie wyremontowany. Odnowiony ceglany cokół, elewacje pomalowane z zachowaniem tynku cyklinowanego. Odtworzone brakujące elementy wystroju. Przebudowane elewacje boczne, w które wmontowane kominy instalacji grzewczej, blaszane lub w obudowie. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z podstryszem oraz ze środkowym ryzalitem pozornym w elewacji frontowej i z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem

dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (ze środkowym ryzalitem pozornym), układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych) i ceglana licówka cokołu. Otwór wejściowy umieszczony w osi środkowego ryzalitu pozornego. Detal architektoniczny elewacji frontowej złożony z: pasowego boniowania przyziemia, z profilowanych gzymsów pod oknami I-II piętra i podstrysza, z przemienne boniowania oraz z boniowanych lizen podkreślających naroża środkowego ryzalitu i naroża elewacji oraz z obramień okiennych na poziomie I piętra. Obramienia te listwowe, częściowo profilowane, z cokolikami i kluczami. Pod oknami ozdobne, zgeometryzowane fartuchy. Podobne fartuchy pod oknami II piętra.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe, drewniane, ramowo-płycinowe z nadświetlem, w stylu historyzmu z elementami neorenesansu i neobaroku, częściowo przeszklone.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazana zmiana kolorystyki elewacji na mniej kontrastową.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 74a, 74b, 74c

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Wielorodzinny, trzyklatkowy dom, mur., wzniesiony w latach ok. 1915, zbliżony formalnie do zbudowanej w tym czasie *Gospody pod następcą tronu* (*Gasthof zum Kronprinz*) przy ul. Niepodległości 24. Budynek nr 74a, 74b i 74c projektowany przez tego samego architekta, na co dowodem sposób kształtowania bryły domu, jego proporcje, sposób grupowania otworów i zastosowanie neogotyckich, zróżnicowanych luków blend (z oknami) i okien. Duży budynek na planie litery L utrzymany w stylu postsecesji z elementami neogotyku. Dwie elewacje frontowe ożywione paroma, podwyższonymi ryzalitami pozornymi ze szczytami, organizowane układem i formami otworów, grupowanych i pojedynczych. Wystrój elewacji bardzo oszczędny ograniczony do artykulacji (cokołu i odcinków gzymsu koronującego). Rozbudowana i urozmaicona formalnie strefa dachu. Elewacje boczne i tylne bez artykulacji i dekoracji. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Otynkowany tynkiem cyklinowanym. Wymieniona stolarka okienna. Zamurowane otwory loggii i wypełnione oknami. Przed 2012 r. przełożone pokrycie dachowe. W elewacje tylne oraz w niektóre partie elewacji frontowych wbudowane blaszane kominy instalacji grzewczej. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy, na działce położonej na tyłach działek przyulicznych.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie litery L, trzykondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, ożywionego podwyższonymi ryzali-

tami pozornymi i facjatami (z trójkątnymi, trapezowymi szczytami), nakrytego dachem płaskim z wysokimi, ukośnymi połaciami nad elewacjami frontowymi. Wyraźny podział bryły budynku na trzy segmenty rozdzielone murami ogniowymi.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne oraz z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja dwóch elewacji frontowych, północnej i zachodniej, układy osi okiennych i wykroje blend i otworów o różnych proporcjach, o różnych zamknięciach. Dominacja okien prostokątnych rozmieszczonych w blendach lub bezpośrednio w elewacjach. Elewacja północna złożona z dwóch powiązanych ze sobą kompozycyjnie członów. Człon wschodni komponowany osiowo. W centrum przyziemia półkolistie zamknięta blenda z otworem wejściowym obok blenda o łuku zbliżonym do gotyckiego, dwuramiennego. Podobnie zamknięte grupowane po trzy blendy z jednoskrzydłowymi oknami lub okna w tej kondygnacji. Na poziomie I piętra blendy o łukach półkolistych, z oknami, zestawione w rytmie AAA-AA-AAA. Między oknami półkolumny. Na poziomie II piętra podobne rozwiązanie, ale blendy zamknięte ostrołucznie. W partii dachu usytuowana facjata z trapezowym szczytem nakryta dachem naczółkowym, flankowana przez dwie facjaty z dachami pulpitowymi. W facjatach okna prostokątne. Zachodni człon elewacji północnej komponowany asymetrycznie, z podwyższonym, skrajnym ryzalitem pozornym zwieńczonym trójkątnym szczytem z pseudomachikułami. Ponadto w połąci dachu facjata z dachem pulpitowym. Otwory przeprute bezpośrednio w elewacji: odcinkowe o zaokrąglonym łuku (okna w przyziemiu ryzalitu, oraz otwory loggii w bocznej partii elewacji), jednoskrzydłowe, prostokątne zestawione parami (w pozostałych kondygnacjach) oraz zamknięte fantazyjnym łukiem utworzonym z łuku odwróconego połączonego z kotarowym (w szczycie ryzalitu). Artykulacja obu części elewacji północnej wspólna, złożona z cokołu oblicowanego nieregularnym kamieniem oraz z odcinków profilowanego gzymsu koronującego nad partiami elewacji pomiędzy ryzalitami i okazalszymi facjatami. Elewacja zachodnia także złożona z dwóch powiązanych ze sobą kompozycyjnie członów. Człon północny elewacji ożywiony w partii dachu trójkątnym szczytem z pseudomachikułami oraz dwiema facjatami z dachami pulpitowymi. W elewacji okna prostokątne o różnych proporcjach i w różnych układach. Cokół i odcinki gzymsu koronującego — jak w północnej elewacji frontowej budynku. Południowy człon elewacji zachodniej złożony z dwóch części. Jedna z nich wysunięta ryzalitem ku przodowi, ale tylko częściowo zwieńczona szczytem (facjatą) ze szczytem trapezowym i z dachem naczółkowym. W tej elewacji najbardziej ujednolicona kompozycja otworów, podobnych, prostokątnych, zestawianych parami. Z elementów artykulacji wykonana tylko kamienna licówka cokołu. Elewacja osłonięta wysuniętym okapem dachu. Ukośna połąć dachu łamana, z wbudowaną w załamanie szkieletową ścianą mieszkalnego poddasza. Na jej tle wyeksponowany trapezowy szczyt facjaty, również o konstrukcji szkieletowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniane stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku z otwarciem arkad loggii.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z pocz. XX w.

ul. Niepodległości 77

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1884-1907, w stylu historyzmu, uproszczonego neoklasycyzmu. Dom zbudowany według projektu typowego wykonanego na bazie rozwiązań formalnych opracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w., głównie wewnątrz. Wymieniona w większości stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego z podstryszem oraz ze środkowym ryzalitem pozornym w elewacji frontowej, nakrytego dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji. Budynek skotwiony na poziomie dwóch kondygnacji, przyziemia i I piętra.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, frontowej (ze środkowym ryzalitem pozornym) oraz obu bocznych, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych i o łuku odcinkowym) i ceglana licówka cokołu. Zachowany wykonany w tynku detal architektoniczny elewacji frontowej złożony z: profilowanych gzymsów nad przyziemiem, pod oknami I-III piętra i pod oknami podstrysza, z szerokiego, gładkiego, pasowego gzymsu koronującego podcinanego nad oknami podstrysza oraz z profilowanych obramień okiennych, które na poziomie I i II piętra zaopatrzone dodatkowo w prostokątne płyciny nadokienne oraz w gzymsy nadokienne. Analogicznie jak wystrój elewacji frontowej opracowany wystrój elewacji bocznych. W osi południowej elewacji bocznej umieszczone otwór wejściowy o łuku odcinkowym prowadzący do klatki schodowej i jej okna. Otwór wejściowy w dolnej części ujęty ceglana licówką cokołu, w górnej — profilowanym, tynkowym obramieniem. W elewacjach bocznych głównie okna ślepe.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku oraz jego elewacji, z odtworzeniem zniszczonych elementów wystroju.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

ul. Niepodległości 78

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony ok. 1910 r., w stylu postsecesji, z elementami neobaroku. Nie wykluczone, że budynki nr 78, 80, 82 i 85 wznoszone dla tego samego przed-

siębiorcy i zapewne wg projektów jednego architekta. Remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w., głównie wewnątrz. Ale też przebudowane niektóre otwory i witryny sklepowe. W bramie zamontowana nowa krata. Przełożone pokrycie dachowe. Przebudowane facjaty w dachu. Wymieniona w większości stolarka okienna. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym łamanym z dużymi facjatami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy oraz ceramiczne bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów o różnych proporcjach (prostokątnych i o łuku koszowym). Zachowany wykonany w tynku detale architektoniczne złożony z: profilowanego gzymsu nad przyziemiem, z lizen wielkiego porządku wydzielających oś środkową i naroża elewacji, z profilowanego gzymsu koronującego oraz z płytkich, prostokątnych blend, w których umieszczone osie okienne.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktury budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku oraz jego elewacji, z odtworzeniem zniszczonych elementów wystroju.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru na zdjęciu z karty adresowej (z 1986 r.) w archiwum Delegatury WUOZ w Wałbrzychu. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z początku XX w.

ul. Niepodległości 79

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1884-1907, w stylu historyzmu, uproszczonego neoklasycyzmu. Dom zbudowany według projektu typowego wykonanego na bazie rozwiązań formalnych opracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w., głównie wewnątrz. Przełożone pokrycie dachowe. Zlikwidowane gładkie, listwowe obramienia okien przyziemia. Wymieniona w większości stolarka okienna. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego z podstryszem, ze skrajnymi ryzalitami pozornymi w elewacji frontowej oraz ze środkowym, płytkim ryzalitem klatki schodowej w elewacji bocznej, północnej. Budynek nakryty dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie dwóch kondygnacji, przyziemia i I piętra. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, frontowej (ze skrajnymi ryzalitami pozornymi) oraz elewacji bocznych, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych i o łuku odcinkowym) i ceglana licówka cokołu. Zachowany wykonany w tynku detal architektoniczny elewacji frontowej złożony z: profilowanych gzymsów podokiennych pod oknami I-III piętra i pod oknami podstrysza oraz z profilowanych obramień okiennych. Analogicznie jak wystrój elewacji frontowej opracowany wystrój elewacji bocznych. W płytkim ryzalicie w północnej elewacji bocznej umieszczone prostokątne otwór wejściowy i okna klatki schodowej. Otwór wejściowy w dolnej części ujęty ceglana licówką cokołu, w górnej — profilowanym, tynkowym obramieniem. W elewacjach bocznych głównie okna ślepe. Okna przyziemia zaopatrzone we wspólne gzymsy podokienne.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku oraz jego elewacji, z odtworzeniem zniszczonych elementów wystroju.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

ul. Niepodległości 80

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dom wielorodzinny, budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w latach ok. 1910-1915 w stylu postsecesji. Wystrój elewacji bardzo oszczędny, zasadniczo ograniczony do wprowadzenia fragmentu elewacji o konstrukcji szkieletowej i obramień okiennych. Elewacja frontowa ożywiona paroma zróżnicowanymi facjatami z elewacjami o zróżnicowanych wykrojach. Tylko dwie facjaty obramione. Nie wykluczone, że budynki nr 78, 80, 82 i 85 wznieszone dla tego samego przedsiębiorcy i zapewne wg projektów jednego architekta. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Przed 1986 r. m.in. przebudowane witryny sklepowe, po 1986 r. w północną część fasady wbudowana nowa witryna sklepowa. Na pocz. XXI w. przełożone pokrycie dachowe, część przyziemia oblicowana płytkami ceramicznymi. Wymieniona stolarka okienna. Budynek nr 80 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnego czworoboku, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, ożywionego trzema facjatami (z elewacjami w obrysie trójkąta, trapezu i prostokąta), nakrytego dachem płaskim z wysoką, ukośną, łamaną połącią nad elewacją frontową.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne oraz z papy bez widocznych uszkodzeń. Uszkodzone tynki i obramienia okienne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych lub o łuku pełnym). Elewacja frontowa bez artykulacji, gładko tynkowana. W północnej jej części, na poziomie II piętra nadwieszona, szkieletowa konstrukcja o prostym rysunku, z wypełnieniem z cegły, wprowadzona w strefę mieszkalnego poddasza i zwieńczona małym trójkątnym szczytem. Oprawa okien w formie częściowych, tynkowych, gładkich obramień, ujmujących okna w $\frac{3}{4}$. Węgary u dołu ukośnie ścięte. W partii dachu dwie facjaty z ujętymi ramami trapezowymi elewacjami, nakryte naczółkowymi dachami. Obok facjaty z trójkątnym szczytem umieszczona facjata prostokątna z dachem pulpitowym.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym, z pionowym podziałem kwaterowym w górnych skrzydłach.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem obramień okiennych.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 81

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w latach ok. 1907-1913, w stylu historyzmu, z elementami neoklasycyzmu, neorenesansu i neobaroku. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w., głównie wewnątrz. Przełożone pokrycie dachowe. Dawny otwór wejściowy w elewacji bocznej zamurowany. Przeniesiony do elewacji tylnej. Wymieniona w większości stolarka okienna. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachem pulpitowym z ukośną połącią nad elewacją frontową.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy oraz ceramiczne bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowany wykonany w tynku detal architektoniczny elewacji frontowej złożony z: gładkiego cokołu, z pasowego boniowania przyziemia, z profilowanych gzymsów nad przyziemiem i pod oknami II piętra, z boniowanych lizen na poziomie I i II piętra wydzielających nieregularnie osie okienne, z belkowania koronującego oraz z obramień okiennych. Okna I i II piętra w profilowanych obramieniach, z prostokątnymi płycinami nadokiennymi i z trójkątnymi naczółkami lub z gzymsami nadokiennymi na konsolach. W połąci dachu ozdobne, metolowe, blaszane, neobarokowe lukarny. Elewacja boczna, północna

bez artykulacji, z oknami klatki schodowej. Dawny otwór wejściowy znajdujący się w tej elewacji zamurowany.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku oraz jego elewacji, z odtworzeniem zniszczonych elementów wystroju.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z początku XX w.

ul. Niepodległości 82

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dom wielorodzinny, budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w latach ok. 1910-1915 w stylu postsecesji, obecnie bez wystroju elewacji. Elewacja frontowa komponowana asymetrycznie. Nie wykluczone, że budynki nr 78, 80, 82 i 85 wznoszone dla tego samego przedsiębiorcy i zapewne wg projektów jednego architekta. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Przed 1986 r. i na pocz. XXI w. przebudowywana m.in. witryna sklepową. Na pocz. XXI w. przełożone pokrycie dachowe i część przyziemia z witryną sklepową oblicowana płytkami ceramicznymi. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Budynek nr 82 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie czworoboku, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, ożywionego skrajną, podwyższoną częścią zwieńczoną pięciobocznym szczytem. Korpus budynku nakryty dwuspadowym dachem z łamaną połacią nad elewacją frontową, a podwyższona część elewacji — dachem dwuspadowym łamanym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Uszkodzone tynki zewnętrzne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa bez artykulacji, gładko tynkowana. Otwory bez obramień. Okna przyziemia i I piętra z ceramicznymi parapetami. Facjaty drewniane, z trójkątnymi szczytami i dwuspadowymi daszkami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym, z pionowym podziałem kwaterowym w górnych skrzydłach.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i relikty stolarki.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem obramień okiennych.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z ok. 1910 r.

ul. Niepodległości 85

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dom wielorodzinny, mur., wzniesiony w latach ok. 1910-1915 w stylu postsecesji z elementami stylu rodzimego, obecnie bez wystroju elewacji. Elewacja frontowa komponowana symetrycznie. Nie wykluczone, że budynki nr 78, 80, 82 i 85 wznoszone dla tego samego przedsiębiorcy i zapewne wg projektów jednego architekta. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Przed 1986 r. i na pocz. XXI w. przebudowywana m.in. witryna sklepowa. Na pocz. XXI w. część przyziemia z witryną sklepową oblicowana płytkami ceramicznymi. W latach 2004-2010 położone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna. Budynek nr 85 usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, ożywionego środkowym, podwyższonym ryzalitem środkowym zwieńczonym pięciobocznym szczytem. Korpus budynku nakryty dachem dwuspadowym, łamanym, z naczółkiem.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Na poziomie I piętra budynek skotwiony. Znacznie uszkodzone tynki zewnętrzne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i bocznej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych), w tym ślepych. Elewacja frontowa gładko tynkowana, dzielona pasowym gzymsem nad przyziemiem. Nie wiadome, czy wąskie, wgłębne obramienia okien pierwotne, czy już wtórne. Frontowa ściana mieszkalnego poddasza, w tym facjata wieńcząca środkowy ryzalit pozorny zbudowana w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem z cegły. Górna, trójkątna część szczytu facjaty (i ryzalitu) odeskowana.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drewniane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów.
- Wskazany remont budynku z odtworzeniem wgłębnych, wąskich obramień okiennych.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z ok. 1910 r.

ul. Niepodległości 88

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Szkoła ewangelicka, następnie Centrum Kształcenia Ustawicznego, budynek mur., wzniesiony w końcu XIX w. w stylu uproszczonego neoklasycyzmu. Częściowo przebudowany w okresie międzywojennym. Wykonane też wówczas obecne schody terenowe przy ulicy,

z kutymi, segmentowymi balustradami zdobionymi zgeometryzowanym ornamentem (art déco). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym, zapewne uproszczony wystrój elewacji. Wymieniona stolarka okienna. Wykonana nowa licówka schodów do budynku, remontowane schody przy ulicy.

Budynek nr 88 wolnostojący, usytuowany po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie litery H, trzykondygnacyjny częściowo z użytkowym poddaszem i częściowo z podstryszem, nakrytego dachem płaskim oraz dachami dwuspadowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Na poziomie przyziemia i I piętra budynek skotwiony.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji. Front budynku trzykondygnacyjny z podstryszem, flankowany przez dwa skrajne ryzality zwieńczone trójkątnymi szczytami. Zachowany detal architektoniczny złożony z cokołu, profilowanych gzymsów, nad przyziemiem i nad I piętrzem, złożony z profilowanych ram ujmujących boki szczytów skrajnych ryzalitów i przechodzących w gzymsy koronujące na bocznych ścianach tychże ryzalitów. Zachowany układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych) i otwory bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniane stolarka okienna i drewniane drzwi frontowe. Zachowane drewniane, asymetryczne drzwi frontowe, ramowo-płycinowe o prostym wzorze geometrycznym, w stylu neoklasycyzmu, wykonane zapewne w okresie międzywojennym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i drzwi frontowe.
- Wskazany remont budynku z wymianą tynku cyklinowanego na gładki.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX na XX w. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 89

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny należący dawniej do małego przedsiębiorstwa, wraz z obecnymi budynkami nr 89a i 89b, mur., wzniesiony na pocz. XX w. w stylu uproszczonego neoklasycyzmu. Remontowany w 2 poł. XX w. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. W latach 2008-2018 przełożone pokrycie dachowe. Budynek nr 89 wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, dwukondygnacyjny z podstryszem, nakrytego dachem dwuspadowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Na poziomie przyziemia budynek skotwiony. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznych. Zachowany układ osi okiennych w elewacjach i wykroje nieobramionych otworów (prostokątnych). Zachowany detal architektoniczny elewacji frontowej, w formie profilowanego gzymsu koronującego. Fasada poprzedzona podcieniem na murowanych z cegły krępych kolumnach (o uproszczonych głowicach), wspierających prostokątną, wydłużoną płytę balkonową. Podcień wygrodzony kutym ogrodzeniem zdobionym girlandami z liści laurowych. Rynna na doniczki dekorowana rozetami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym z kwaterowym podziałem (w pionie) górnych skrzydeł okien.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane remont budynku i jego elewacji oraz konserwacja i uzupełnienie ubytków kutego ogrodzenia podcienia.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z pocz. XX w., najlepiej w duchu neoklasycyzmu.

ul. Niepodległości 90

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny lub użyteczności publicznej, obecnie Przedszkole niepubliczne *Pod Grzybkiem*. Budynek mur., wzniesiony na pocz. XX w. w stylu rodzimym, w tym przypadku inspirowanym śląską architekturą czasów fryderycjańskich (4 ćw. XVIII w.). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. Na pocz. XXI w. przełożone pokrycie dachowe. Budynek nr 90 wolnostojący, usytuowany po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, jednokondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym z naczółkami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznych. Zachowany układ osi okiennych w elewacjach i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowany detal architektoniczny elewacji frontowej w formie markowanego w tynku ryzalitu środkowego utworzonego z pilastrów ujmujących trzy osie (w tym głęboką centralnie usytuowaną niszę z otworem wejściowym), wspierających odcinek belkowania koronującego oraz w formie tegoż belkowania nad bocznymi partiami elewacji. Otwór wejściowy bez obramienia. Okna w profilowanych obramieniach. Powyżej nad nimi wąskie płyciny nadokienne oraz nadokienne gzymsy.

W elewacjach bocznych podobne belkowanie koronujące i obramienia okienne jak w fasadzie. Elewacje boczne zwieńczone trapezowymi szczytami ujętymi ramami. W polach szczytów prostokątne okna we wgłębnych, wąskich obramieniach. W połaci dachu drewniana facjata w stylu historyzmu zwieńczona trapezowym, obramionym szczytem, nakryta dwuspadowym dachem.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowym, według wzoru na fotografii z karty adresowej budynku z 1986 r. w posiadaniu Delegatury WUOZ w Wałbrzychu. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z pocz. XX w., w duchu wczesnego, śląskiego neoklasycyzmu.

ul. Niepodległości 94

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony ok. poł. XIX w. w stylu neoklasycyzmu, z tradycyjnym układem przestrzennym wnętrza, z trójbiegową, jednoprzestrzenną klatką schodową z podestami w trakcie tylnym. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Zasadniczo wymieniona stolarka okienna. Budynek nr 94 wolnostojący, usytuowany po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym z oknami powiekowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony do poziomu I piętra włącznie. Miejscami uszkodzone tynki zewnętrzne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana artykulacja wspólna dla elewacji frontowej i bocznych: profilowany gzyms nad przyziemiem i profilowany gzyms koronujący stanowiący podstawę obramień szczytów bocznych elewacji. Ponadto w centrum elewacji frontowej nadwieszony, trójosiowy pseudowykuszwicz zwieńczony trójosiową facjatą z trójkątnym naczółkiem. Pseudowykuszwicz rozczłonkowany pilastrami posadowionymi na konsolach wbudowanych w gzyms nad przyziemiem. Nad pilastrami odcinek belkowania przerywający gzyms koronujący elewacji. Dzielona pilastrami także elewacja facjaty i zwieńczona trójkątnym naczółkiem w profilowanym obramieniu. W trzech elewacjach okna w profilowanych obramieniach, w elewacji tylnej okna bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna (w oknach klatki schodowej). Zachowane drzwi frontowe, drewniane, z nadświetlem, dwuskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w stylu neoklasycyzmu.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowym, według wzoru na fotografii z karty adresowej budynku z 1986 r. z archiwum Delegatury WUOZ w Wałbrzychu lub stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowo-kwaterowym, według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 102

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, pierwotnie z restauracją lub kawiarnią, mur., wzniesiony w latach ok. 1905-1910, w stylu secesji z elementami neoklasycyzmu i neobaroku. Pierwotnie elewacje bardziej dekorowane, szczególnie elewacja frontowa⁷. W okresie międzywojennym zlikwidowane schody zewnętrzne i zadaszenie mieszczące się elewacji bocznej wejścia do lokalu i w tym miejscu wzniesiona murowana, jednokondygnacyjna przybudówka nakryta dachem trójspadowym. Przez nią wejście do kawiarni lub do sklepu. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Zlikwidowana dekoracja w osiach okiennych wykuszy, na płycinach pomiędzy oknami I i II piętra (w elewacji frontowej) oraz — dekoracja górnych części lizen (w elewacji bocznej). Skrócone okapy dachu. Zmieniony obrys okapu dachu nad elewacją frontową z prowadzonego prosto, nad wykuszymi, na prowadzony linią elewacji i wykuszy. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Po 1986 r. jeszcze raz przebudowana wspomniana powyżej dobudówka. Przed 2014 r. przełożone pokrycie dachowe. Pokrycie z blachy na dolnych partiach ukośnych połaci dachu malowane, w formie naśladownictwa układu dachówek. Budynek nr 102 wolnostojący, usytuowany po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnego czworoboku, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem oraz ze skrajnym ryzalitem klatki schodowej przy elewacji tylnej i z parterową przybudówką przy elewacji bocznej. Budynek nakryty dachem pulpitowym z dwiema ukośnymi, łamanymi połaciami, nad fasadą i nad południową elewacją boczną.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne i z blachy bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzone tynki zewnętrzne i elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja dwóch elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych i o łuku pełnym). Elewacja frontowa ożywiona na poziomie I i II piętra dwoma półcylindrycznymi wykuszymi, nad którymi w partii dachu dwie facjaty z pięciobocznie wykrojonymi elewacjami. Zachowane pozostałości wystroju elewacji: pasowy gzyms pod oknami I piętra, tablatura pod oknami I piętra, z relikdami ozdobnych plakiet oraz dekoracja górnych części wykuszy (przewiązki z cekinami i owalne medaliony otoczone girlandami z liści laurowych. Okna bez obramień. W elewacji bocznej poprowadzony gzyms pod oknami

⁷ Wałbrzych, ul. Niepodległości 102, fotografia z pocz. XX w, <https://polska-org.pl/856008.foto.html>

I piętra i na nim posadowione lizeny wydzielające dwie centralne osie okienne. Powyżej, w połąci dachu facjata o wykroju falistym, w formie wolutowego szczytu.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 106

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony ok. poł. XIX w. w stylu neoklasycyzmu. Remontowany doraźnie w 2 poł. XX w. Przebudowana elewacja tylna. Wymieniona stolarka okienna. W 2010 r. budynek jeszcze użytkowany, obecnie praktycznie wysiedlony. Użytkowane nie-liczne mieszkania. Budynek nr 106 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w ciągu zabudowy zwartej. Najstarszy z budynków przy tym odcinku ul. Niepodległości.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, budynek od 2010 r. jedynie częściowo użytkowany.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym z oknami powiekowymi oraz z małymi facjatami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana artykulacja: profilowane gzymsy nad przyziemiem i pod oknami I piętra. Otwory bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniane, pierwotne stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i relikty wystroju elewacji.
- Wymagane zagospodarowanie budynku i remont.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowo-kwaterowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z ok. poł. XIX w., w duchu neoklasycyzmu.

ul. Niepodległości 108

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, wzniesiony w latach ok. 1905-1910, w stylu secesji Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Zlikwidowany wystrój elewacji. Częściowo wymieniona sto-

larka okienna. Wymienione drzwi frontowe i witryna sklepowa. Przed 2010 r. przełożone pokrycie dachowe. Budynek nr 108 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w ciągu zabudowy zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem pulpitowym z trzema ukośnymi połaciami, w tym połacią łamaną nad fasadą.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne i z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa dzielona profilowanym gzymsem nad przyziemiem. Otwory bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, relikty wystroju elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z kamienicy nr 102.

ul. Niepodległości 110

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy projektowany przez architekta gminy Podgórze Dehmela⁸, wzniesiony w latach ok. 1925-1930 przez gminę Podgórze. Dom zbudowany w stylu modernizmu łączącego z art déco, ze stylem wyrażającym się w kompozycji elewacji oraz w formach detalu. Elewacja organizowana układem otworów. Widoczne też odniesienia do śląskiego renesansu (gzyms nad otworami wejściowymi, aranżacja obramień par okien). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i zasadniczo wystroju elewacji. Fasada na poziomie I-III w. otynkowana tynkiem cyklinowanym, później pomalowanym. Okno w południowej części elewacji przebudowane na drzwi sklepu, a sąsiednie okna — na witryny sklepowe. Zamurowany jeden z otworów wejściowych i jego nadświetle? Wykonana nowa, ceglana licówka pod witrynami drugiego sklepu, sięgająca zamurowanego otworu wejściowego. Przeszklone loggie. Zlikwidowane trójkątne lukarny. Wymieniona stolarka okienna. W fasadę domu wbudowane blaszane kominy instalacji grzewczej. Przed 2010 r. przełożone pokrycie dachowe. Budynek nr 110 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w ciągu zabudowy zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.

⁸ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930; fotografia: <https://dolny-slask.org.pl/3207550.foto.html>.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych oraz pięciobocznych). Elewacja frontowa dzielona ceglanym, profilowanym gzymsem (z przeciwnym układem cegieł) nad przyziemiem i podobnymi, krótszymi gzymсами pod otworami loggii i u podstaw ich trójkątnych zamknięć. W centrum fasady trzy zgrupowane, prostokątne otwory wejściowe ze wspólnym gzymsem, wyżej szereg pierwotnie trzech, a teraz dwóch prostokątnych, wydłużonych otworów (z kratą o wzorze geometrycznym), Powyżej motyw zdobniczy w formie listwy ze zwieńczeniem. Nad otworami wejściowymi, w dwóch osiach fasady otwory loggii. W bocznych partiach elewacji skrajnie rozmieszczone trójskrzydłowe okna w listwowych obramieniach, z podokiennikami, a bliżej centrum elewacji — pary okien dwuskrzydłowych, także w listwowych obramieniach, ze wspólnymi podokiennikami. Nad oknami I i II piętra także wspólne gzymsy nadokienne. W północnej części przyziemia zachowane obramienie wejścia do sklepu, listwowe z odcinkiem gzymsu.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki, z likwidacją przeszklenia loggii, z uczynieniem układu trzech otworów wejściowych, z nadaniem dwóm witrynom sklepu w południowej części elewacji frontowej form okien i wypełnieniem stolarką, wg ikonografii drzwi sklepu. Wskazane też przywrócenie trójkątnych lukarn w dachu. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystroju elewacji.
- Wymagane poprowadzenie w inny sposób kominów instalacji grzewczej lub przynajmniej zamaskowanie ich.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów utrwalonych na zdjęciu budynku z okresu międzywojennego. W przyziemiu i na I-II piętrze — okna z podziałem krzyżowo-kwaterowym, na III piętrze — z podziałem kwaterowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki także według wzoru utrwalonego na wskazanym powyżej zdjęciu budynku. A w zamurowanym portalu można zamontować drzwi takie jak w pozostałych, sąsiednich otworach wejściowych.

ul. Niepodległości 112

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy zapewne też projektowany przez architekta gminy Podgórze Dehmela, projektanta domu nr 110, wzniesiony w latach ok. 1925-1930, może również przez gminę Podgórze. Dom zbudowany w stylu modernizmu łączonego z art déco, ze stylem w formach detalu. Elewacja organizowana układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i zasadniczo wystroju elewacji. Jedno z okien przyziemia przekształcone na otwór wejściowy. Wymieniona stolarka okienna. Przed 2010 r. przełożone pokrycie dachowe. Budynek nr 112 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w ciągu zabudowy zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa z ceglany cokołem, dzielona ceglany, profilowanym gzymsem (z przeciwnym układem cegieł) nad przyziemiem, z uskokiem nad portalem. W centrum fasady szeroki, prostokątny otwór wejściowy umieszczony w rozglifionej niszy licowanej ceglą (z ozdobnym zygzakiem), flankowanej lizenami i jeszcze fragmentami licówki. Nisza zamknięta od góry płytą, której wąski bok licowany ceglą. Powyżej zwieńczenie portalu złożone z szerokiego ceglano pasa ze szlakiem (zygzakiem) i z komponowanego elementu koronującego. W podobnych obramieniach (tylko bez ozdobnych zwieńczeń) pary okien przyziemia zaopatrzone we wspólne gzymsy pod- i nadokiennie. Nad portalem, w dwóch osiach fasady pary okien trójskrzydłowych, w listwowych obramieniach, ze wspólnymi podokiennikami. Nad oknami I i II piętra także wspólne gzymsy nadokiennie. W skrajnych osiach również okna trójskrzydłowe w listwowych obramieniach, z podokiennikami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów utrwalonych na zdjęciu budynku nr 110 z okresu międzywojennego. W przyziemiu i na I-II piętrze — okna z podziałem krzyżowo-kwaterowym, na III piętrze — z podziałem kwaterowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat ok. 1925-1930.

ul. Niepodległości 114

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony w latach ok. 1925-1930, może również przez gminę Podgórze. Inny niż domy nr 110 i 112, ale nie wykluczone, że również projektowany przez architekta gminy Dehmela. Sugerowane to przez koncepcję obramiania węgarów otworów i stosowanie form dwubocznych wykuszy lub elementów zdobniczych. Dom zbudowany w stylu modernizmu łączonego z neoklasycyzmem. Elewacja organizowana układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i zasadniczo wystroju elewacji. Wymieniona stolarka okienna i drzwiowa. W latach 2010-2018 budynek wyremontowany. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek nr 114 usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w ciągu zabudowy zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja licowana w przyziemiu ciemną cegłą klinkierową, w której wyrobione także obramienia witryn sklepowych i otworów wejściowych oraz detal na wyższych kondygnacjach. Tak opracowane przyziemie zwieńczone profilowanym gzymsem. Drugi, pasowy, ceglany gzyms poprowadzony nad II piętrem. Centralna część elewacji ożywiona na poziomie I-II piętra dwoma dwubocznymi wykuszami z balkonami na poziomie III piętra, ograniczonymi kutymi balustradami o prostym wzorze geometrycznym. Naroża wykuszy i ich styki z elewacją ozdobione motywami geometrycznymi wykonanymi z cegły. Okna w wykuszach bez obramień, pozostałe okna z węgarami podkreślonymi listwami w cegły. Elewacja osłonięta wysuniętym okapem dachu. Powyżej w połac dachu wbudowana nad centrum fasady pełna attyka o uskokowym obrysie przepruta szeregiem okien termalnych.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów utrwalonych na zdjęciu budynku nr 110 z okresu międzywojennego. W przyziemiu i na I-II piętrze — okna z podziałem krzyżowo-kwaterowym, na III piętrze — z podziałem kwaterowym.

ul. Niepodległości 116

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony w latach ok. 1925-1930, może również przez gminę Podgórze i zapewne też zaprojektowany przez architekta gminy Podgórze Dehmela, projektanta domu nr 110. Przemawiają za tym podobne formy architektoniczne budynków przy ul. Niepodległości nr 110, 112 i 116, formy ceglano-gzymso- i nadokiennie. Dom zbudowany w stylu modernizmu łączonego z neoklasycyzmem (według wzorów z neoklasycystycznego, śląskiego budownictwa wiejskiego) oraz — łączonego z art déco. Elewacja organizowana układem otworów. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i zasadniczo wystroju elewacji. Wyższe kondygnacje elewacji pokryte tynkiem cyklinowanym. Przyziemie i jego ceglana licówka malowane. Wymieniona stolarka okienna. Przed 2010 r. położone pokrycie dachowe. Budynek nr 116, to obiekt „frontowy” od południa dla całego kompleksu budynków. Usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w ciągu zabudowy zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa, wschodnia z ceglanym cokołem. Połączona z listwowymi obramieniami węgarów drzwi i witryn sklepowych ożywionymi wąskimi i wydłużonymi dwubocznymi elementami zdobniczymi. Pozostała część przyziemia tynkowana. Nad przyziemiem pasowy gzyms z cegieł, jak na elewacjach domów nr 110 i 112. Elewacja frontowa osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna I-III piętra pogrupowane na każdej kondygnacji po 2 i po 4. Grupy okien I i II piętra zaopatrzone we wspólne gzymsy pod- i nadokienne, grupy okien III piętra — tylko we wspólne gzymsy podokienne. Południowa elewacji budynku szczytowa, zwieńczona trójkątnym szczytem sprowadzonym na odcinki profilowanego gzymsu z obdaszkami. Przyziemie elewacji licowane cegłą, przeparte czterema oknami w tynkowych opaskach, wydzielone podobnym gzymsem jak gzyms w elewacji frontowej. Okna wyższych kondygnacji grupowane po dwa, w listwowych obramieniach, zaopatrzone we wspólne gzymsy pod- i nadokienne. W polu szczytu ozdobne, nie obramione okno w formie zbliżonej do rombu, przypominającej zgeometryzowany pąk.
- Stan zachowania ogrodzenia: Przed południową, szczytową elewacją domu zbudowany na planie prostokąta z zaokrąglonymi narożami pełny, ceglany mur z bramą filarową. Obecnie zachowane jego pozostałości.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana drewniana, oryginalna stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe w stylu art déco, z elementami neobaroku, drewniane, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w dużej części przeszklone.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, drzwi frontowe i ogrodzenie.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki, z opracowaniem nowej kolorystyki elewacji z jaśniejszym przyziemiem i ciemniejszymi górnymi kondygnacjami, może na bazie badań stratygraficznych.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów utrwalonych na zdjęciu budynku z okresu międzywojennego. W przyziemiu i na I-II piętrze — okna z podziałem krzyżowo-kwaterowym, na III piętrze — z podziałem kwaterowym⁹. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.
- Wskazana odbudowa ogrodzenia według ikonografii, wspomnianego powyżej archiwalnego zdjęcia budynku z okresu międzywojennego.

ul. Niepodległości 138

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wzniesiony w latach ok. 1905-1910, w stylu secesji z elementami historyzmu. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Zapewne zlikwidowany wystrój elewacji. Górne partie elewacji frontowej i pozostałe elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Czę-

⁹ Wałbrzych, ul. Niepodległości 116, fot. z okresu międzywojennego <https://polska-org.pl/4297616.foto.html>.

ściowo wymieniona stolarka okienna. Budynek wolnostojący, usytuowany po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjowego (łącznie z naziemnymi piwnicami), z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, nakrytego dachem pulpitowym z ukośną połącią nad fasadą (ożywioną szczytem, pseudowieżowym dachem i wydłużonymi lukarnami z dachami pulpitowymi).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne i z papy bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony do wysokości II kondygnacji włącznie.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej z asymetrycznie umieszczonymi otworem wejściowym i wolutowym szczytem z półkolistym naczółkiem oraz z pseudowieżowym dachem nad skrajną, południową osią elewacji. Zachowane zakłócony pierwotnie układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych, o łuku odcinkowym oraz koszowym). Elewacja frontowa licowana cegłą do poziomu okien III kondygnacji. Jej wyższe partie tynkowane. Zachowana artykulacja fasady złożona z: ceglanego gzymsu nad naziemnymi piwnicami, z ceglanego gzymsu z denticuli pod oknami III kondygnacji, z odcinków tynkowego gzymsu koronującego oraz z obramienia boków i naczółka szczytu. Otwory bez obramień, okna z podokiennikami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna i zachowane drzwi frontowe. Drewniane, z nadświetlem, dwuskrzydłowe, ramowo-płycinowe, częściowo przeszklone.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, relikty wystroju elewacji, pozostałości stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 141

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Apteka z mieszkaniem aptekarza, obecnie Apteka *Podgórze*. Murowany, główny korpus obecnego budynku wzniesiony w końcu XIX w., w stylu historyzmu, z elementami neoklasycyzmu i neorenesansu północnego. Zbudowany z dwukondygnacyjową, drewnianą werandą z dachem trójspadowym przy elewacji południowej. Niedługo później dobudowana do apteki dwukondygnacyjowa przybudówka w stylu historyzmu, z neoklasycystycznym detalem. Następnie w latach 20. XX w. dostawiony do elewacji tylnej duży ryzalit licowany cegłą. Nie wiadomo kiedy rozebrana weranda, widoczny po niej ślad, przerwany w centrum południowej elewacji gzyms nad przyziemiem. Drzwi do pomieszczeń werandy przebudowane na okna. Uproszczona też bogata dekoracja laubzegowa dachów facjat. Na pocz. XX w. i jeszcze w latach 20. XX w. apteka dostępna przez most na potoku, w tym miejscu nie skanalizowanym. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju

elewacji. Do 1986 zbudowany w dachu nad elewacją frontową, centralnie, przed dużą facjatą balkon ograniczony pełną, tynkowaną balustradą. Stolarka okienna wymieniona, na plastikową, ozdobną, wykonaną według wzorów z końca XIX w. Wymienione pokrycie dachowe. Przebudowana tylna część przybudówki przy aptece oraz przekształcone niektóre obramienia okienne. Wymieniona stolarka okienna. Wolnostojący budynek nr 141 (apteka z przybudówką) usytuowany po wschodniej stronie ul. Niepodległości.

Główny budynek

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Bardzo dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła korpusu budynku na planie prostokąta (z ryzalitem w elewacji tylnej), dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym z naczółkami, z wysuniętymi okapami na drewnianych ozdobnych wspornikach i z facjatami. Nad ryzalitem dach dwuspadowy.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja trzech elewacji, frontowej, kształtowanej asymetrycznie i dwóch bocznych. Zachowane układy osi okiennych, wykroje otworów, ceglana licówka, detal wyrobiony w tynku. W elewacji frontowej zachowana artykulacja w formie: narożnych, boniowanych lizen na cokołach (w partii przyziemia), gzymsu nad przyziemiem, gzymsu pod oknami I piętra i podziału ramowego na poziomie I piętra, też z zaznaczeniem cokołów lizen. Główna ozdoba fasady — bogata oprawa wejścia do apteki i flankujących go okien. Złożona z cokołu, z pilastrów (przy otworze wejściowym), ze skrajnych boniowanych lizen oraz z wąskiego gzymsu z trójkątnym naczółkiem nad wejściem. Nad tą strukturą na poziomie I piętra trzy okna w profilowanych obramieniach, m.in. z cokolikami, z uszakami, z przewiązkami, z fartuchami podokiennymi. Nad oknami dekoracyjne, pseudokonstrukcyjne łuki złożone z cegieł i z tynkowych kłieców. Podobne okna w północnej części elewacji frontowej. Natomiast w południowej części fasady okna w obu kondygnacjach w rozbudowanych obramieniach. Okno w przyziemiu z podokiennikiem ujęte dwoma pilastrami (takimi jak pilastry przy otworze wejściowym), wspierającymi belkowanie pod gzymsem nad przyziemiem. Powyżej okno I piętra ujęte listwowym obramieniem z cokolikami i przewiązkami. Pod oknem prostokątna płycina z geometryczną dekoracją, nad oknem belkowanie z tryglifami i z gzymsem nadokiennym. W dachu nad elewacją frontową zachowane trzy, drewniane facjaty, ze środkową największą, nakryte dachami dwuspadowymi z wysuniętymi okapami na wspornikach i z ozdobnymi zastrzałami. Elewacja boczna południowa, jednoosiowa z narożnymi boniowanymi lizenami w przyziemiu. Nad przyziemiem dzielona gzymsem. Artykulacja piętra w formie narożnych lizen podziału ramowego (na cokołach) przechodzących w gładki pas belkowania u podstawy szczytu. Trapezowy szczyt ujęty uskokowo prowadzonym pasem tynku. Okna, w tym dwa w szczycie w obramieniach jak okna w elewacji frontowej (w wersji skromniejszej). Po obu stronach okna I piętra umieszczone dwie prostokątne, oprawione płyciny. W polu jednej zachowane relikty polichromii: pień drzewa, wyżej monogram, a u dołu drzewa data 1818? (założenie apteki?). Podobnie kształtowana jak boczna elewacja południowa północna elewacja boczna, częściowo zasłonięta przez przybudówkę.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym (w oknach szczytu elewacji bocznej, północnej). Zachowane drzwi frontowe, drewniane, ramowo-płycinowe, w stylu historyzmu, z nadświetlem, złożone z nieruchomych, wąskich,

bocznych części oraz z ruchomego skrzydła. Wszystkie elementy drzwi częściowo przeszklone i zabezpieczone kutymi kratami.

przybudówka

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Bardzo dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana rozcłonkowana bryła przybudówki (na nieregularnym rzucie) częściowo półtora- częściowo dwukondygnacyjowej, dostawionej do północnej, bocznej elewacji apteki, złożonej z trzech cofniętych względem siebie członów. Dwa człony przybudówki nakryte dachem trójpołaciowym z połączeniami o zróżnicowanej wielkości i o różnym nachyleniu. Nad trzecim, frontowym członem przybudówki także dach trójpołaciowy.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachów bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych, dwu- lub trójskrzydłowych), tynkowany cokół, ceglana licówka elewacji, fragment elewacji o konstrukcji szkieletowej i detal wyrobiony w tynku. Złożony z profilowanego gzymsu nad przyziemiem, z portalu i obramień okiennych. Portal we frontowej elewacji zachodniego członu przybudówki utworzony z lizen ozdobionych wyrytą tablaturą ze zwisem z paków kwiatów podwieszonych na taśmie. Powyżej profilowany gzyms i prostokątna supraporta z draperią obramiającą medalion (w układzie horyzontalnym). Górne, boczne partie supraporty też ozdobione pierwotnie medalionami (w układzie wertykalnym), nad którym girlandy kwietne na kokardach. Portal poprzedzony parostopniowymi schodami z pełnymi, niskimi balustradami. Okna z podokiennikami, w profilowanych obramieniach, z fartuchami. Przed oknem nad portalem ozdobna, kuta krata (z motywem rozety), dla zabezpieczenia donic z kwiatami. Na elewacji cofniętego członu przybudówki umieszczona tynkowa, neoklasycystyczna płycina z cokołem i trójkątnym naczółkiem przeznaczona zapewne na inskrypcję.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe, drewniane, ramowo-płycinowe, z nadświetłem, w stylu historyzmu, z motywami w stylu neoklasycyzmu i neobaroku, częściowo przeszklone, z kutymi kratami.

Zalecenia konserwatorskie dotyczące głównego budynku i przybudówki:

- Do zachowania struktura budynku i przybudówki: bryły, formy i pokrycia dachu, układy osi okiennych, wykroje otworów, wystroje elewacji, stolarka drzwi frontowych.
- Wskazane przeprowadzenie badań obu płycin na południowej elewacji budynku w celu odsłonięcia polichromii i zakonserwowanie jej.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 145

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w końcu XIX w. w tradycyjnym ujęciu, w stylu neoklasycyzmu i przebudowany w latach 20. XX w., wzorowany na formach śląskiego neoklasycyzmu z 1 poł. XIX w. (korpus z podwyższonym, środkowym ryzalitem pozornym zwieńczo-

nym szczytem, nakryty dachem dwuspadowym). W duchu neobaroku lat 20. XX w. wyprofilowany szczyt ryzalitu pozornego w fasadzie oraz wykonano dekorację ornamentalną na elewacji tegoż ryzalitu (w stiuku i metodą malarską). Podobną, ale skromniejszą dekoracją oprawiono okna w szczycie południowej, bocznej elewacji budynku. Z innych rozwiązań z lat 20. XX w. zastosowany wspólny gzyms nadokienny nad otworem wejściowym i nad sąsiednim oknem (por. zespół zabudowy szeregowej przy ul. Niepodległości 129, 131.). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Usunięty przy tym odcinek gzymsu z północnej części elewacji frontowej, a na elewacji bocznej, południowej zatynkowany gzyms nad przyziemiem. Blendy środkowego ryzalitu pozornego w fasadzie i pas między nimi dekorowane witromozaiką. Pasy witromozaiki wykonane także na elewacji bocznej, południowej. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. Na początku XXI w., do 2013 r. położone pokrycie dachowe. Budynek nr 145 wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, częściowo dwu- częściowo trójkondygnacyjnego, z mieszkalnym poddaszem na drugiej kondygnacji strychu. Budynek nakryty dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana artykulacja elewacji frontowej, profilowany gzyms pod oknami I piętra, podział ramowy na poziomie I i II piętra ryzalitu, odcinki profilowanego gzymsu koronującego, obramienie szczytu ryzalitu w fasadzie (trójkątnego z wklęsłymi bokami). Okna bez obramień, nad oknami w dwóch środkowych osiach ryzalitu i nad oknami w bocznych partiach elewacji gzymsy nadokienne. Nad otworem wejściowym i sąsiednim oknem wspólny gzyms nadokienny. Nad nim prostokątna płycina z ugowym tłem oraz ze sztukateryjną, bieloną dekoracją w formie stylizowanych motywów roślinnych przypominających wić akantu. Kompozycja motywu wzorowana na kompozycji ornamentacji późnobarokowo-rokokowej z 4 ćw. XVIII w. Powyżej nad płyciną i gzymsem dwa okna we wspólnym, sztukateryjno-malarskim obramieniu. Okna ujęte prostokątną, bieloną płyciną. Na jej tle między oknami wyobrażone ugrowe bonie. Następnie płycina z oknami ujęta dodatkowym obramieniem w kolorze ugru zamkniętym łukiem odcinkowym. W zamknięciu łuku — naturalistyczne, białe, motywy roślinne. Elewacja boczna południowa zwieńczona wysokim, trójkątnym szczytem. Przepruta tylko oknami bez obramień, niektórymi z gzymsami nadokiennymi. W górnej części szczytu para okien we wspólnym sztukateryjnym obramieniu w formie płyciny z naczółkiem wykreślonym łukiem. Pomiędzy oknami bonie, a w naczółku stylizowane motywy roślinne.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki oraz z usunięciem witromozaiki. Konieczna konserwacja sztukateryjno-malarskich obramień okien i zaprojektowanie harmonizującej z nimi jednolitej kolorystyki elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowym lub o podziale krzyżowo-kwaterowym. W przypadku wymiany

drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki w stylu neoklasycyzmu, w stylizacji z lat 20. XX w.

ul. Niepodległości 147

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dom wielorodzinny, mur., wzniesiony w latach ok. 1910-1915 w stylu postsecesji. Ozdobiony skromnym wystrojem elewacji. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Na pocz. XXI w. przełożone pokrycie dachowe. W szczyt ryzalitu w fasadzie wbudowane kominy instalacji grzewczej (w otynkowanej obudowie). W elewację boczną południową też wbudowane podobne kominy, ale bez obudowy. Wymieniona stolarka okienna. Budynek nr 147 wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w głębi działki.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, ożywionego w fasadzie środkowym ryzalitem pozornym z pięciobocznym szczytem. Budynek nakryty dwuspadowym dachem z naczółkami, w który wbudowane dwuspadowy dach z naczółkiem nad ryzalitem w fasadzie, i w który wbudowane pulpitowy dach nad ryzalitem klatki schodowej oraz pulpitowe dachy facjat.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i bocznych, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych, o łuku odcinkowym i o łuku pełnym). Elewacja frontowa komponowana symetrycznie, ze środkowym ryzalitem pozornym zwieńczonym pięciobocznym szczytem. Gładko tynkowana, dzielona pasowym gzymsem nad przyziemiem oraz skrajnie zwieńczona odcinkami tynkowej kratownicy. Zróżnicowane obramienia okien z podokiennikami. Okna przyziemia w gładkich opaskach z wypustkami u dołu. Obramienia okien I piętra w ryzalicie listwowe, teowate ze skrajną listwą zakończoną zgeometryzowanymi wolułtami. Obramienia okien II piętra w ryzalicie dwuczęściowe, złożone z listwy na poziomie podokienników oraz z wysoko podciętej części górnej. Podobne (bez listwy), obramienia okien w polu szczytu ryzalitu. Obramienia okienne w bocznych partiach elewacji częściowe, w formie gładkich opasek podciętych w połowie węgarów lub pełne, w formie opasek. Pomiędzy oknami I i II piętra dekoracja geometryczna w formie układu listew. Elewacja boczna, południowa bez artykulacji, z układem otworów. Okna na poziomie przyziemia oraz I i II piętra obramione podobnie jak okna w elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z ok. 1910 r.

ul. Niepodległości 149

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w latach ok. 1910-1915 w stylu postsecesji z elementami neobaroku i neoklasycyzmu. Kompozycyjnie dom powiązany z domem nr 151. Oba budynki komponowane w taki sposób, aby uzyskać efekt ich zróżnicowania, nawet na trzy obiekty, także przy pomocy zróżnicowanej kolorystyki elewacji. Wspólny dach bez muru ogniowego i z symetrycznie rozmieszczonymi murowanymi, podobnie zwieńczonymi facjatami łączył kompozycję zespołu¹⁰. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Na pocz. XXI w., przed 2013 r. przełożone pokrycie dachowe. Przyziemie przebudowane i niejednolicie oblicowane płytkami ceramicznymi w różnych kolorach i o różnych kształtach. Wymieniona w większości stolarka okienna. Budynek nr 149 usytuowany po wschodniej stronie ulicy, dobudowany do domu nr 151.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnego czworoboku, z ryzalitami w elewacji tylnej, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, z podwyższoną częścią fasady zwieńczoną trójkątnym szczytem. Budynek nakryty częścią dachu kryjącego także dom nr 151. Nad domem nr 149 zestawione prostopadłe dwa dachy mansardowe, z bardzo stromymi dolnymi połaciami, w których umieszczone okna mieszkalnego poddasza lub odcinki ścian (o konstrukcji szkieletowej) z oknami poddasza.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa komponowana asymetrycznie, z podwyższonym fragmentem, zwieńczonym trójkątnym, obramionym szczytem. Gładko tynkowana, dzielona na różnych poziomach odcinkami gzymsu nad przyziemiem. Dzielona też lizenami wyróżniającymi podwyższony fragment elewacji i wydzielającymi pary osi okiennych, zdobionymi u góry plakietai. Elewacja zwieńczona częściowo pasowym gzymsem, a częściowo osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Tylko pod oknami I piętra prostokątne płyciny z dekoracją roślinną. Ponadto na elewacji owalne medaliony ujęte od góry giętą listwą oraz dwukrotnie powtórzony układ trzech prostokątnych plaket.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z wymianą tynku fakturowego na tynk gładki oraz z usunięciem obecnych licówek przyziemia i z dokonaniem jego rekompozycji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

¹⁰ Wałbrzych, ul. Niepodległości 149-151, <https://polska-org.pl/4444194.foto.html>.

ul. Niepodległości 151

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w latach ok. 1910-1915 w stylu postsecesji z elementami neobaroku i neoklasycyzmu. Kompozycyjnie dom powiązany z domem nr 149. Oba budynki komponowane w taki sposób, aby uzyskać efekt ich zróżnicowania, nawet na trzy obiekty, także przy pomocy zróżnicowanej kolorystyki elewacji. A wspólny dach bez muru ogniowego i z symetrycznie rozmieszczonymi murowanymi, podobnie zwieńczonymi facjatami łączył kompozycję zespołu. Budynek nr 151 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Na pocz. XXI w., przed 2013 r. przełożone pokrycie dachowe. Przyziemie przebudowane i oblicowane płytkami ceramicznymi. Wymieniona w większości stolarka okienna. Budynek nr 151 usytuowany po wschodniej stronie ulicy, dobudowany do domu nr 149.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnego wieloboku, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem. Budynek nakryty częścią dachu kryjącego także dom nr 149. Nad domem nr 151 zestawione prostopadłe dwa dachy mansardowe, z bardzo stromymi dolnymi połaciami, w których umieszczone okna mieszkalnego poddasza lub ściany o konstrukcji szkieletowej z oknami poddasza. W połaci dachu nad centrum elewacji frontowej duża facjata zwieńczona trójkątnym szczytem.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i bocznej, południowej, ze ściętym narożem między nimi. Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa komponowana asymetrycznie, zwieńczona dużą facjatą z trójkątnym szczytem. Dzielona gzymsem nad przyziemiem, na którym posadowione lizeny (zdobione u góry wgłębными plakietami) wspierające gzyms koronujący. Osie okienne w prostokątnych blendach, a między oknami I i II piętra prostokątne płyciny. Parapety okien ceramiczne. Elewacja facjaty dzielona podobnymi lizenami, a nad skrajnymi oknami prostokątne płyciny. W polu nieobramionego szczytu facjaty okulus. Ścięty narożnik i boczna elewacja budynku rozwiązane jak elewacja frontowa.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana zabytkowa, drewniana stolarka okienna.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazane remont elewacji budynku z usunięciem obecnej licówki przyziemia i z dokonaniem jego rekompozycji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 152-154

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Bliźniaczy budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w końcu XIX w. w południowej części miejscowości, blisko funkcjonalnego jej centrum związanego z sąsiedztwem centralnego dla Wałbrzycha dworca kolejowego. Tu też zlokalizowane m.in. dwa duże hotele oraz okazałe kamienice. Jedną z nich dom nr 152-154, m.in. siedziba lokalnej spółdzielni zajmującej się drobnym handlem produktami żywnościowymi (*Konsum-Verein-Dittersbach*). Budynek wzniesiony w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem, w typie wielkomiejskiej kamienicy¹¹. W latach 20. XX w. dom przebudowany w stylu art déco. Zachowane w fasadzie boniowanie wysokich piwnic lub suterren oraz przyziemia, gzyms pod oknami I piętra, balkon domu nr 152 oraz trzy ryzality pozorne, dwa skrajne i jeden środkowy. W nowym ujęciu elewacji osie okienne podkreślone prostokątnymi, wertykalnymi blendami, a płyciny międzyokienne, w tychże blendach zdobione dekoracją ornamentalną. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., głównie wewnątrz. Zachowana bryła i wystrój elewacji. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe i pokrycie dachowe. Przebudowane schody zewnętrzne i ich balustrady. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła bliźniaczego budynku na planie dwóch prostokątów z ryzalitami klatek schodowych w elewacjach tylnych, czterokondygnacyjnych z podstryszami, nakrytych dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Budynek kotwiony do wysokości II piętra łącznie. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego oraz detalu architektonicznego.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (z ryzalitami pozornymi skrajnymi i środkowym) i kompozycja obu elewacji bocznych (z pozornymi ryzalitami środkowymi). Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych), kuta, ażurowa balustrada balkonu oraz detal architektoniczny wykonany w tynku. Zachowana artykulacja elewacji frontowej: pasowe boniowanie piwnic lub suterreny oraz przyziemia, gzyms pod oknami I piętra i pasowy gzyms pod oknami podstrysza. Piony osi okiennych w ryzalitach pozornych zawarte na wysokości I-III piętra w płytkich, prostokątnych blendach. Okna bez obramień, z podokiennikami na kostkowych konsolach. Pomiedzy oknami, w blendach dekoracja w formie gwiazd lub w formie kartuszy utworzonych z ornamentu roślinnego. Natomiast w partiach elewacji frontowej pomiedzy ryzalitami pozornymi blendami zamkniętymi trójkątnymi szczytami ujęte tylko okna I-II piętra. Pomiedzy oknami stylizowane motywy roślinne. Powyżej okna III piętra we wgłębnych, wąskich obramieniach z górnymi wypustkami. We wgłębnych, wąskich obramieniach także okna podstrysza. Przed otworami wejściowymi w fasadzie schody zewnętrzne z pełnymi balustradami. Elewacje boczne ze środkowymi ryzalitami pozornymi, z oknami głównie ślepyimi, bez obramień, zwieńczone mocno spłaszczonymi, trójkątnymi szczytami. Elewacja południowa z gzymsami pod oknami I piętra i pod oknami podstrysza, elewacja północna bez artykulacji.
- Stan zachowania stolarki okiennej: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym.

¹¹ Wałbrzych, ul. Niepodległości 152-154, <https://polska-org.pl/726768.foto.html>.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji, balustrada balkonu i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont elewacji z uzupełnieniem brakujących elementów detalu architektonicznego.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z końca XIX w. (z dominacją neoklasycyzmu) lub z lat 20. XX w., ale w z odniesieniami do neoklasycyzmu.

ul. Niepodległości 156

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy mur., wzniesiony w końcu XIX w. w południowej części miejscowości, blisko funkcjonalnego jej centrum związanego z sąsiedztwem centralnego dla Wałbrzycha dworca kolejowego. Tu też zlokalizowane m.in. dwa duże hotele oraz okazałe kamienice. Budynek zbudowany w stylu historyzmu, neoklasycyzmu, wg projektu typowego opracowanego w tzw. szkoły berlińskiej ok. poł. XIX w. Miał środkowy, podwyższony ryzalit, artykulację w formie gzymsowań, obramienia okienne z gzymsami nadokiennymi oraz charakterystyczne dachy dwuspadowe o małym nachyleniu połaci i z mocno wysuniętymi okapami. W latach 20. XX w. wystrój elewacji frontowej został przekształcony w stylu art déco. Ponadto skrócono okapy dachów, szczególnie dachu ryzalitu. W 2 poł. XX w. budynek remontowano w głównie wewnątrz. Zachowane jest bryła. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym, z zachowaniem elementów wystroju. Częściowo wymieniona stolarka okienna, wymienione pokrycie dachowe i drzwi frontowe. Przebudowana witryna sklepowa. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, trzykondygnacyjnego, nakrytego dachami dwuspadowymi o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycja elewacji frontowej (z podwyższonym, płytkim ryzalitem pozornym) i kompozycja obu elewacji bocznych (zwieńczonych spłaszczonymi, trójkątnymi szczytami). Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych), cokół z rustykowanych ciosów ze sztucznego kamienia oraz detal architektoniczny wykonany w tynku gładkim. Zachowana artykulacja elewacji frontowej: profilowane gzymsy: pod oknami I i II piętra (także na elewacji ryzalitu), szeroki trapezowo kształtowany gzyms koronujący ryzalitu zdobiony zygzakiem oraz attyka ryzalitu w formie trójkątnego szczytu z uskokowymi skrajami. Okna w listwowych obramieniach. Nad oknami I piętra dodatkowo motyw półparaboli flankowanej przez boczne wypustki. Okna II piętra w elewacji ryzalitu we wspólnym obramieniu. Złożone ono z trzech prostokątnych, wydłużonych płycin zdobionych ornamentem roślinnym kształtowanym jak ornament kandelabrowy oraz z połączonych trójkątnych, płaskich naczółków ze skrajnymi wypustkami ozdobionych w polach motywami roślinnymi. Elewacje boczne z gzymsem pod oknami I piętra.

- Stan zachowania stolarki okiennej: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na tynk gładki.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 158

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony na pocz. XX w. w południowej części miejscowości, blisko funkcjonalnego jej centrum związanego z sąsiedztwem centralnego dla Wałbrzycha dworca kolejowego. Tu też zlokalizowane m.in. dwa duże hotele oraz okazałe kamienice, w tym dom nr 158. Budynek ten zbudowany w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem, w typie wielkomiejskiej kamienicy. Remontowany w 2 poł. XX w. Zachowana bryła i wystrój elewacji. Wymienione pokrycie dachowe. Przyziemie częściowo oblicowane płytkami ceramicznymi, przebudowana witryna sklepowa. Wymieniona stolarka okienna. Budynek usytuowany po zachodniej stronie ulicy, dobudowany do domu nr 160.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie prostokąta, cztery kondygnacyjny z podstryszem, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego oraz detalu architektonicznego.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (z zaakcentowaną osią środkową) i kompozycja elewacji bocznej, północnej (też z wyróżnioną osią środkową). Zachowane pierwotne obrysy i obramienia wejścia do sklepu i okna sklepu. Zachowane również układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz detal architektoniczny wykonany w tynku. Zachowana artykulacja elewacji frontowej: cokół, gzyms cokołowy, profilowane gzymsy: nad przyziemiem, pod oknami I piętra i pod oknami podstrysza. Otwory wszystkich kondygnacji za wyjątkiem podstrysza ujęte bezpośrednio profilowanymi obramieniami okiennymi. Ponadto okna I piętra oraz okna w osi środkowej dodatkowo w architektonicznej oprawie w formie aedicul. Na poziomie I piętra aedicule utworzone z cokołu (z płycinami podokiennymi i bocznymi postumentami), na którym ustawione pilastry wspierające odcinki belkowania z segmentowym naczółkiem (w osi elewacji) lub z gzymsami nadokiennymi (w bocznych parach osi). Podobne, pojedyncze aedicule z belkowaniami i gzymsami nadokiennymi w środkowej osi elewacji, na poziomie II i III piętra. Pozostałe pary okien na wspólnych gzymsach podokiennych, z fartuchami podokiennymi. Obramienia okienne II piętra zaopatrzone dodatkowo w płyciny nadokienne z tablatką i w półkolistą naczółkę na pseudotryglifach, a obramienia okienne III piętra — w płycinę nadokienne z gzymsami nadokiennymi. Wystrój bocznej elewacji północnej — kształtowany jak wystrój fasady. W środkowej osi elewacji otwór wejściowy do budynku ujęty

w górnej części (nad cokołem) profilowanym obramieniem. Poprzedzony parostopniowymi schodami zewnętrznymi.

- Stan zachowania stolarki okiennej: Nie zachowana drewniana stolarka okienna. W otworze wejściowym w elewacji bocznej zachowane drewniane drzwi frontowe z nadświetlem, dwuskrzydłowe, ramowo-płycinowe, częściowo przeszklone, w stylu historyzmu, z dominacją neorenesansu, zabezpieczone kutymi kratami.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazany remont elewacji z uzupełnieniem brakujących elementów detalu architektonicznego.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. Niepodległości 159

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny nr 157 i budynek nr 159 tworzą jeden zespół budowlany powstały w wyniku rozbudowy. Ustawiony szczytowo względem ulicy i nakryty dachem dwuspadowym starszy dom nr 157 został częściowo rozebrany i rozbudowany o budynek nr 159 ustawiony względem ulicy kalenicowo. Dom nr 157 był przebudowywany, również w 2 poł. XX w. i na pocz. XX w. Po 2013 r. wymieniono neoklasycystyczne drzwi na obecne. Ogólnie po tych przebudowach budynek jest bezstylowy. Natomiast dom nr 159 ma nie tylko zachowany wystrój elewacji, ale był obiektem związanym z historią Podgórza, z lokalnym życiem gospodarczym. Należał do Katolickiego Związku Kupców (*Katholisch-Kaufmännischer Verein*) założonego w 1877 r. Budynek nr 159 wzniesiono zapewne na początku lat 20. XX w., ale w bardzo tradycyjnym ujęciu, zarówno bryły jak i elewacji tylnej, jeszcze w duchu budownictwa przełomu XIX i XX w. W tym przypadku w stylu uproszczonego neoklasycyzmu. W duchu neoklasycyzmu opracowano też elewację frontową, zachodnią i południową boczną. Niemniej w wystroju elewacji widoczne są też przejawy art déco, w formach zamknięcia blend z osiami okiennymi oraz w opracowaniu fragmentów ścian obok witryny sklepu. Budynek remontowano w 2 poł. XX w. Przebudowano przyziemie, wymieniono witryny sklepowe. Na początku XXI w. przełożono pokrycie dachowe. Częściowo wymieniono stolarkę okienną. Przebudowano dobudówkę przy elewacji bocznej. Budynek nr 159 połączony z domem nr 157 znajduje się po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej oraz z przybudówką przy bocznej elewacji południowej. Budynek trzykondygnacyjny, częściowo z podstryszem częściowo z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej (ze środkowym ryzalitem pozornym), układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). Zachowana artykulacja elewacji frontowej, profilowany gzyms pod oknami I piętra, gzyms pod oknami podstrysza i ustawiony pod kątem częściowo profilowany gzyms koronujący przechodzący w obramienie boków trójkątnych szczytów elewacji bocznych. W elewacji frontowej wyrobione prostokątne blendy zamknięte formą odwróconego trapezu lub formą pięcioboku z wypustkami. W blendach rozmieszczone okna. Pomiedzy nimi, na płycinach międzyokiennych obramione medaliony z dekoracją, z monogramem KKV, z przedstawieniem kaduceusza i skrzyżowanych kotwicy oraz krzyża (odniesienie do istoty związku), z przedstawieniem koła zębatego (odniesienie do działalności produkcyjnej) oraz — z dekoracją roślinną. Ponadto na elewacji przyziemia, przy otworze wejściowym dwa razy powtórzony kartusz z ówczesnym logo związku (KKV). Witryna sklepowa, południowa w architektonicznej oprawie. Nad nią wydzielone gzymsami miejsce na szyld, obok — ozdobnie profilowane fragmenty muru. Elewacja boczna, południowa zwieńczona trójkątnym szczytem, dzielona gzymsami. Okna bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z rekompozycją przyziemia, z wymianą witryn i z odtworzeniem brakujących elementów wystroju elewacji. Zalecane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla domów nr 159 i 157.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki w stylu neoklasycyzmu, w stylizacji z lat 20. XX w.

ul. Niepodległości 160

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony na pocz. XX w. w południowej części miejscowości, blisko funkcjonalnego jej centrum związanego z sąsiedztwem centralnego dla Wałbrzycha dworca kolejowego. Tu też zlokalizowane m.in. dwa duże hotele oraz okazałe kamienice, w tym dom nr 160. Dom zbudowany w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem, w typie wielkomiejskiej kamienicy. Remontowany w 2 poł. XX w. Zachowana bryła i wystrój elewacji. Wymienione pokrycie dachowe i zlikwidowane wysunięte okapy dachu. Cokół elewacji frontowej oblicowany płytkami ceramicznymi. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Budynek usytuowany po zachodniej stronie ulicy, dobudowany do domu nr 158.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie nieregularnego czworoboku, czterokondygnacyjnego z podstryszem, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego oraz detalu architektonicznego.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (z jednoosiowym, środkowym ryzalitem pozornym) i kompozycja elewacji bocznej, południowej. Zachowane w fasadzie pierwotne obrysy i obramienia otworu wejściowego do budynku oraz wejść do sklepów i pierwotne obrysy i obramienia ich witryn. Zachowane w elewacjach również układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz detal architektoniczny wykonany w tynku. Zachowana artykulacja elewacji frontowej: pasowe boniowanie przyziemia, profilowane gzymsy: nad przyziemiem, pod oknami I–III piętra i pod oknami podstrysza. Naroża fasady i środkowego ryzalitu pozornego podkreślone narożnikami, boniowanymi lizenami przerywanymi przez gzymsy. Otwory I–III piętra ujęte profilowanymi obramieniami okiennymi, w tym teowatymi i uszakowymi z kluczami (I i III piętro). Nad oknami I piętra trójkątne naczółki, nad oknami II piętra naczółki segmentowe. Okna w ryzalicie pozornym dodatkowo w architektonicznej oprawie w formie aedicul. Na poziomie I piętra aedícula utworzona z cokołu (z płycinami podokiennymi i bocznymi postumentami) i pilastrów wspierających odcinek belkowania z gzymsem. Podobna aedícula z belkowaniem i trójkątnym naczółkiem na poziomie II piętra. Nad uszakowym obramieniem okna III piętra naczółek segmentowy. W ryzalicie pozornym otwór wejściowy do budynku ujęty w górnej części (nad cokołem) profilowanym obramieniem. Poprzedzony parostopniowymi schodami zewnętrznymi. Elewacja boczna, południowa z wystrojem jak boczne partie fasady.
- Stan zachowania stolarki okiennej: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna. Drzwi frontowe przebudowane, częściowo przeszklone, z wtórnie użytymi kutymi kramami pochodzącymi zapewne z likwidowanych drzwi frontowych różnych budynków.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont elewacji z uzupełnieniem brakujących elementów detalu architektonicznego.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

ul. Niepodległości 165

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony w 1926, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z art déco (detal) i z historyzmem (dwuspadowy dach). Dom zbudowany jako integralny element zespołu budynków przy ul. Niepodległości 165 i 167 oraz przy ul. Poznańskiej 11a i 11b. Pary budynków ustawione naprzeciw siebie, zbliżone formalnie, połączone przestrzennie i funkcjonalnie wybrukowanym podwórzem. Budynek nr 165 połączony kompozycyjnie z budynkiem nr 167. Dom nr 165 remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Prymitywnie zabudowane balkony przy klatce schodowej. W większości wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z obniżonym ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, czterokondygnacyjowego, nakrytego dachem czterospadowym z połaciami nierównej wielkości. Nad ryzalitem klatki schodowej dach trójpółaciowy.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i tylnej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Zachowany detal architektoniczny wykonany w cegle, tynku i ze sztucznego kamienia. Zachowane: licówka cokołu wykonana z rustykowanych boni (sztuczny kamień), pasowy gzyms pod oknami przyziemia, szeroki pasowy gzyms pod oknami III piętra założony z odchyleniem od pionu, zdobiony zygzakiem oraz pasowy gzyms koronujący. W lewej, skrajnej osi przejazd bramny w portalowej oprawie utworzonej z fragmentów muru (jakby lizen) z cokołami i z nadwieszono belkowania-pseudobalkonu na rzucie pięcioboku. Lico belkowania ozdobione wklęsłą, prostokątną płyciną, a samo belkowanie zwieńczone pasowym gzymsem przechodzącym dalej w gzyms pod oknami I piętra fasady. Okna bez obramień, jedynie okna III piętra w rozglifionych obramieniach. Wnętrze przejazdu bramnego dzielone lizenami wspierającymi dźwigary stropu. Ściany przejazdu licowane dość wysoko cegłą klinkierową. W południowej ścianie przejazdu, bliżej podwórza, wejście na klatkę schodową kształtowane w formie portalu złożonego z rozglifionych, licowanych cegłą węgarów oraz z profilowanej wgłębnie półkolistej archiwolty. Pomiędzy portalem a właściwym wejściem do klatki schodowej niewielki, sklepiony przedsionek. Sam przejazd z symbolicznym podziałem na jezdnię i chodniki wydzielone krawężnikiem. Jezdnia i chodniki wybrukowane kostką granitową. Do wejścia do klatki schodowej zbudowane kilkustopniowe schody kamienne lub ze sztucznego kamienia. Elewacja tylna z osiowo umieszczonym, obniżonym ryzalitem klatki schodowej, do którego dobudowane balkony z pełnymi balustradami. W cokole licowanym cegłą rozmieszczone piwniczne otwory z nadprożami z rustykowanych ciosów ze sztucznego kamienia. Od strony podwórza przejazd bramny zaakcentowany bramą filarową, ukośnie dostawionymi ceglanyimi półfilarami z czapami. Elewacja tylna i ryzalit zwieńczone pasowymi gzymсами koronującymi. Okna bez obramień. Okna w ryzalicie zaopatrzone w ceglane parapety na kostkowych wspornikach. W osi pomiędzy oknami dekoracja geometryczna wykonana z cegły.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym, trójdzielnym (mieszkania) oraz o podziale krzyżowo-kwaterowym, z uchylnymi górnymi skrzydłami. Zachowane drzwi frontowe (w portalu), drewniane, jednoskrzydłowe, zamknięte łukiem, z płyciną w dolnej części. W górnej części przeszklone, z ozdobnym układem szprosów.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej oraz drzwi frontowe.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji, z wymianą tynku cyklinowanego na gładki. Wymagane usunięcie wtórnej zabudowy balkonów.
- Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 165 i 167.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 167

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony w 1926, w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu) z art déco (detal) i z historyzmem (dwuspadowy dach). Dom zbudowany jako integralny element zespołu budynków przy ul. Niepodległości 167 i 165 oraz przy ul. Poznańskiej 11a i 11b. Pary budynków ustawione naprzeciw siebie, zbliżone formalnie, połączone przestrzennie i funkcjonalnie wybrukowanym podwórzem. Budynek nr 167 połączony kompozycyjnie z budynkiem nr 165, lekko cofnięty względem niego. Dom nr 167 remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. W elewacji tylnej zbudowany balkon. Wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek usytuowany po wschodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z obniżonym ryzalitem klatki schodowej w elewacji frontowej, czterokondygnacyjne, nakrytego dachem czterospadowym z połaciami nierównej wielkości. Nad ryzalitem klatki schodowej dach pulpitowy.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynku na elewacjach ryzalitu klatki schodowej.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, bocznej i tylnej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Zachowany detal architektoniczny wykonany w cegle, tynku i ze sztucznego kamienia. Zachowane: licówka cokołu wykonana z rustykowanych boni (sztuczny kamień), pasowy gzyms pod oknami przyziemia, szeroki pasowy gzyms pod oknami III piętra, odchylony od pionu, zdobiony zygzakiem. Na jego poziomie poprowadzony spiętrzony gzyms koronujący ryzalit klatki schodowej, utworzony z dwóch stref ukośnie założonego gzymsu. Elewacja frontowa zwieńczona pasowym gzymsem koronującym. Okna bez obramień, jedynie okno III piętra w rozglifionym obramieniu. Obok niego, nad ryzalitem klatki schodowej rząd małych, kwadratowych okienek (z kratami na krzyż lub po przekątnych), doświetlający wylot schodów. W osi ryzalitu klatki schodowej prostokątna blenda z osią okienną z oknami bez obramień. W przyziemiu ryzalitu portal ze sztucznego kamienia. Otwór wejściowy ujęty dołu boniami cokołu, a w górnej części wgłębnym, uskokowym obramieniem. Elewacja boczna, południowa z asymetrycznie usytuowaną osią okienną, z cokołem licowanym cegłą, w którym rozmieszczone piwniczne otwory z nadprożami z rustykowanych ciosów ze sztucznego kamienia. Elewacja zwieńczona pasowym gzymsem. Z podobną artykulacją elewacja tylna, ale wzbogacona ceglanym, zgeometryzowanym detalem rozmieszczonym w osiach okiennych i pomiędzy nimi. Naroża elewacji podkreślone rytmicznie rozmieszczonymi odcinkami ceglanego, przemienneo pseudoboniowania.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana (w elewacji tylnej) drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, z płyciną w dolnej części. W górnej części przeszkłone, zabezpieczone kutą kratą.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji oraz drzwi frontowe.

- Wskazany remont budynku i jego elewacji, z wymianą tynku cyklinowanego na gładki. Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla elewacji budynków przy ul. Niepodległości 167 i 165.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 173

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, jeden z największych budynków w Podgórzu, zbudowany w południowej części miejscowości, blisko funkcjonalnego jej centrum związanego z sąsiedztwem centralnego dla Wałbrzycha dworca kolejowego. Tu też zlokalizowane m.in. dwa duże hotele oraz okazałe kamienice. Dom przy obecnej ul. Niepodległości 173 zbudowany na pocz. XX w. dla Friedricha Kammela, który urządził w nim sklep jako drugiego rodzaju swoje przedsięwzięcie (*Zweiggeschäft*). Budynek wzniesiony w stylu secesji łączonej z budownictwem ceglanym oraz z elementami neoklasycyzmu i neogotyku. W 2 poł. XX w. dom remontowany głównie wewnątrz. Zachowane bryła, kompozycja oraz wystrój elewacji. W latach 1992-2003 wymienione pokrycie dachowe z łupku lub szarej dachówki na dachówkę czerwoną. Wymieniona w większości stolarka okienna, z tym że w otwory o łukach pełnych lub odcinkowych wmontowane okna w obrysie prostokąta. Wymienione drzwi zewnętrzne. Malowana ceglana licówka przyziemi. Budynek usytuowany w zabudowie zwartej, po wschodniej stronie ulicy. Jeszcze w 2007 r. użytkowane pomieszczenia przyziemia na cele handlowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni. Od kilku lat nie użytkowane wnętrza w przednim traktcie, w przyziemiu budynku.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie prostokąta, pięcikonkondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, ożywionego w partii dachu trójkątnymi szczytami i nakrytego dachami dwuspadowymi z facjatami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej (z centralną częścią zwieńczoną szczytem), kompozycja elewacji bocznych (z trójkątnymi szczytami) oraz kompozycja elewacji tylnej. Zachowane: układy osi okiennych i wykroje otworów (o łuku odcinkowym lub pełnym) oraz ceglana licówka i ceglany detal. W elewacji frontowej zachowane: cokół, zróżnicowane gzymsy-ozdobne szlaki z denticuli: nad przyziemiem (z trójbarwnej cegły, czerwonej, żółtej i ciemnozielonej) i pod oknami III piętra (z cegły czerwonej i ciemnozielonej). Boczne partie fasady zwieńczone odcinkami gzymsu koronującego (z czerwonej cegły). Ponadto zachowane: ozdobne konsole między gzymsem koronującym a okapem dachu, ramy ujmujące boki szczytu, wykonane w secesyjnej stylizacji kamienne kule na postumentach flankujące szczyt u jego podstawy, zblokowane, fantazyjne sterczyny wieńczące szczyt fasady oraz sterczyny akcentujące naroża elewacji. Arkady przyziemia obwiedzione wzdłuż otworów wałkami i ujęte obramieniami (razem z wałkami) wykonanymi z przemiennie ułożonych cegieł czerwonych i ciemnozielonych. Okna wyższych kondygnacji oprawione podobnie, z tym że wałki dzielone na odcinki. Okna zaopatrzone w ukośne parapety z ciemnozielonej cegły. Pod oknami II i IV piętra wgłębne płyciny podokienne. Pod oknami III piętra rząd wgłębnych otworów i poniżej nadbudowane listwy z ciemnozielonej cegły. W polu szczytu biforium ujęte od góry półko-

listą arkadą obramioną przemiennie ułożonymi ceglami. Powyżej okulus z czterema kluczami. Boki szczytu ozdobione kutymi elementami dekoracyjnymi. Elewacje boczne bezokienne i bez artykulacji, ozdobione dużymi, prostokątnymi płycinami, w których dawniej było nazwisko właściciela domu. Elewacje boczne zwieńczone trójkątnymi szczytami z ozdobnymi sterczynami o podobnych lecz prostszych formach niż zwieńczenie szczytu w fasadzie. Elewacja tylna bez artykulacji, z układem otworów oraz z narożami podkreślonymi sterczynami. W dwóch oknach przyziemia zachowane kute kraty o prostym, geometrycznym rysunku, zdobione secesyjnym, zgeometryzowanym ornamentem.

- Stan zachowania stolarki okiennej: Częściowo zachowana drewniana, stolarka okienna o podziale krzyżowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji oraz relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont elewacji budynku i jego elewacji, z odczyszczeniem z farby ceglanej licówki przyziemia. Wskazane zaprojektowanie nowych wypełnień arkad w przyziemiu budynku (witryn, drzwi).
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku drzwi zewnętrznych i witryn sklepowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z pocz. XX w.

ul. Niepodległości 189

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny (kamienica czynszowa), mur., wzniesiony ok. 1900 r. Jego bryła kształtowana przy wykorzystaniu jednego z rozwiązań przestrzennych opracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej (korpus z ryzalitami pozornymi, specyficzna geometria dachu i jego wygląd) z przeznaczeniem dla neoklasycyzmu. Jednocześnie wykorzystane rozwiązania z tzw. budownictwa ceglano-cegłanego. Stolarka drzwi frontowych utrzymana jest w stylu secesji. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Elewacje pokryte niestarannie tynkiem cyklinowanym przesłaniającym miejscami wygląd detalu. Pomniejszony otwór wejściowy w ryzalicie klatki schodowej. W elewacje, w tym w elewację frontową wbudowane blaszane kominy instalacji grzewczej. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Dom usytuowany w zabudowie zwartej po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie prostokąta, cztero-kondygnacyjnego z podstryszem oraz ze środkowym ryzalitem pozornym w elewacji frontowej i z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętym okapem na wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego i detalu architektonicznego.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (ze środkowym ryzalitem pozornym), kompozycja południowej elewacji bocznej oraz kompozycja elewacji tylnej z ryzalitem klatki schodowej. Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (o łuku odcinkowym). Zachowany detal wyko-

nany w cegle, wyeksponowany na tle tynkowanych partii elewacji. Elewacja frontowa z ceglany cokołem, dzielona zróżnicowanymi gzymsami nad przyziemiem oraz nad I, II i III piętrem. Elewacja zwieńczona szerokim pasem o funkcji gzymsu koronującego obiegającym również mocno spłaszczony szczyt ryzalitu środkowego. Poza tym naroża elewacji i ryzalitu podkreślone przemiennym boniowaniem. Portal w ryzalicie w obramieniu z kluczem, okna w podobnych obramieniach, z przewiązkami i kluczami. Elewacja boczna, południowa bezokienna, z cokołem, ujęta narożnie przemiennym boniowaniem, zwieńczona mocno spłaszczonym, trójkątnym szczytem podkreślonym szerokim pasem z denticuli wykonanym z cegły czerwonej i żółtej oraz zdobionym obrysami dwóch prostokątnych płycin, wykonanymi z żółtej cegły. Elewacja tylna z cokołem, przemiennym, narożnym boniowaniem i z obramieniami okien kształtowanymi jak w elewacji frontowej.

- Stan zachowania stolarki okiennej: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym. Zachowane oryginalne drzwi frontowe z nadświetłem, utrzymane w stylu secesji, drewniane, dwuskrzydłowe, częściowo przeszklone, zdobione, uzupełnione kutymi kratami.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji, stolarka okienna i drzwiowa.
- Wskazany remont elewacji, z wymianą tynku cyklinowanego na gładki oraz z usunięciem farby z ceglanej licówki.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 207

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, mur., wzniesiony w końcu XIX w. w stylu neoklasycyzmu, według projektu typowego, z charakterystyczną dwuczłonową bryłą ze skrajnym członem wyższym. Bryła kształtowana przy wykorzystaniu jednego z rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych opracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Wykonany skromny wystrój elewacji budynku złożony z listwowych obramień okien oraz z gzymsów nadokiennych. W latach 20. XX w. budynek przebudowany w stylu art déco (swobodna kompozycja artykulacji) i z nawiązaniem do form historycznych, do neoklasycyzmu z 1 ćw. XIX w. (pilastry wielkiego porządku). Nowy wystrój elewacji wykonany bardzo płasko a stylizowane kapitele pilastrów — w technice sgraffita. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i zasadniczo wystroju elewacji frontowej, niemniej wystrój ten częściowo uszkodzony, miejscami zatynkowany. W większości wymieniona stolarka okienna. Dom wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie nieregularnego wieloboku złożona z członu ustawionego względem ulicy kalenicowo, trójosiowego, dwukondygnacyjnego z podstryszem oraz z członu poprzeczego, dwuosowego, trzykondygnacyjnego. Każda z części domu nakryta dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętym okapem na wspornikach.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego i detalu architektonicznego.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycja elewacji frontowej (ze skrajnym, poprzecznym członem), układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątne). Elewacja frontowa dzielona pasowym gzymsem nad przyziemiem, na którym ustawione stylizowane, jońskie pilastry wielkiego porządku wydzielające osie okienne lub naroża skrajnego członu budynku. Nad pilastrami gładkie odcinki pasa koronującego każdą z partii elewacji. Na elewacji podwyższonego członu fasady krzyżowy układ płycin, w tym pionowych między parami okien i poziomej między oknami I i II piętra. Natomiast w przypadku elewacji niższej części budynku wyrobione w tynku półkoliście zamknięte blendy z oknami I piętra. Okna bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym. Zachowane drzwi do sklepu pochodzące z okresu międzywojennego, jednoskrzydłowe, drewniane, częściowo przeszklone.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji oraz relikty stolarka okienna i drzwiowej.
- Wskazany remont elewacji, z uzupełnieniem brakującego detalu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 215

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Hotel (*Hotel Giehmann*), mur., wzniesiony w końcu XIX w. w południowej części miejscowości, blisko funkcjonalnego jej centrum związanego z sąsiedztwem centralnego dla Wałbrzyskiego dworca kolejowego. Tu też zlokalizowane m.in. dwa duże hotele oraz okazałe kamienice. Budynek wzniesiony w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem, w typie wielkomiejskiej kamienicy. Początkowo w elewacji frontowej dwoje drzwi frontowych poprzedzonych schodami, w tym jedno, główne w bogatej oprawie, w środkowej osi elewacji. Do 1945 r., oboje drzwi sukcesywnie zamurowane, a w ich miejsce umieszczone okna. Uzupełniony wystrój elewacji. Główne wejście do budynku urządzone w bocznej elewacji południowej, w miejscu dawnego, drugorzędowego. Nie można też wykluczyć zamurowania otworów wejściowych zaraz po 1945 r. Hotel po 1945 r. przeznaczony na budynek mieszkalny. Remontowany w 2 poł. XX w., głównie wewnątrz. Zachowana bryła i wystrój elewacji. Częściowo wymieniona stolarka okienna, wymienione pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, pięciokondygnacyjnego, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Budynek kotwiony do wysokości

II piętra włącznie. Widoczne ubytki i zniszczenia tynku zewnętrznego oraz detalu architektonicznego.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej (ze skrajnymi ryzalitami pozornymi i zaakcentowaną osią środkową) i kompozycja obu elewacji bocznych (tylko z wyróżnioną osią środkową). Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz detal architektoniczny wykonany w tynku. Zachowana artykulacja elewacji frontowej: cokół, gzyms cokołowy, profilowane gzymsy: pod oknami przyziemia, nad przyziemiem, pod oknami I piętra oraz — belkowanie koronujące zdobione metopami na konsolach rozmieszczonymi pomiędzy osiami okiennymi. Środkowa oś okienna, dawniej z portalem, wyżej podkreślona śpiętrzonymi, rozbudowanymi obramieniami okiennymi. Dawny portal, teraz obramienie okna w formie pilastrów na cokołach, wspierających odcinek belkowania. O podobnej strukturze obramienia okienne na wyższej kondygnacji, na poziomie I i II piętra zwieńczone gzymsami nadokiennymi oraz ślepymi, profilowanymi arkadami nad nimi. Obramienie okna III piętra zwieńczone segmentowym naczółkiem. W skrajnych ryzalitach pary okien, od I piętra wzwyż we wspólnych obramieniach, z masywniejszymi belkowaniami oraz z naczółkami trójkątnymi (I piętro), odcinkowymi z gzymsami (II piętro), oraz zwieńczone gzymsami nadokiennymi (III piętro), połączonymi wolutami ze wspólnymi gzymsami podokiennymi okien IV piętra. Pozostałe okna w fasadzie w gładkich, listwowych obramieniach, w partii I-III piętra zaopatrzone w naczółki (na konsolach) podobne jak w skrajnych ryzalitach. Wystrój elewacji bocznych, południowej i północnej rozwiązany identycznie jak wystrój centralnej części fasady. W prawej, skrajnej osi w elewacji południowej umieszczone główne wejście do budynku, zapewne dawne boczne, w listwowym obramieniu, poprzedzone schodami.
- Stan zachowania stolarki okiennej: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym. W otworze wejściowym w ryzalicie klatki schodowej zachowane drewniane drzwi z nadświetlem, dwuskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w stylu neoklasycyzmu.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji i stolarka okienna.
- Wskazany remont elewacji z uzupełnieniem brakujących elementów detalu architektonicznego.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 217

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek poczty cesarskiej (*Kaiserliches Post-Amte*), obecnie urząd pocztowy nr 5 w Wałbrzychu. Budynek murowany, wzniesiony w latach ok. 1908-1910 r. W 1910 r. określony jako nowy. Zbudowany zasadniczo w stylu postsecesji, z podobnym detalem jak szkoły, np. w Wałbrzychu-Białym Kamieniu (przy ul. W. Andersa 121a i I. Daszyńskiego 4), czy też fabryczny budynek biurowy w Wałbrzychu-Starym Zdroju (przy ul. Armii Krajowej 78). W przypadku budynku poczty w Podgórzu postsecesyjna stylistyka najwyrazistsza w formach detalu, zgrupowanych listew, obrysów płycin nadokiennych, giętych zastrzałów konstrukcji szkieletowej (na wzór angielski), w formach drewnianego spięcia okapów dachu szczytu, w formach falistego motywu na bocznej, tynkowanej elewacji budynku, czy w formach drzwi

zewnątrznych o geometrycznym wzorze. Ogólna kompozycja bryły budynku swobodna, co typowe już od końca XIX w., a bryła budynku, wieżyczka na dachu i kraty okienne kształtowane jeszcze w duchu historyzmu. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. głównie wewnątrz. Zachowana bryła i wystroje elewacji. Naprawiane pokrycie dachowe. Wykonana nowa balustrada balkonu. Malowana licówka ścian. Wymieniona pokrycie dachowe. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Budynek wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Zachowana bryła budynku na planie prostokąta z wydłużonym nieco traktem tylnym zawierającym skrajnie usytuowany od południa pion klatki schodowej. Budynek dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkiem nad północną elewacją boczną, i z podcięciami połaci nad uskokowo kształtowaną elewacją boczną południową. Ponadto w dach wbudowany dwuspadowy dach nad szczytem w fasadzie oraz ośmioboczna, przeszklona wieżyczka z ostrosłupowym hełmem, flankowana przez dwie facjaty.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy i ceramiczne bez widocznych uszkodzeń. Budynek kotwiony na całej wysokości. Widoczne ubytki tynku i detalu.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja wszystkich elewacji budynku, licówka z cegły klinkierowej, partie tynkowane, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych, o łukach pełnych oraz odcinkowych), detal architektoniczny wykonany w cegle i w tynku, ceglane parapety okien. Wystrój elewacji frontowej złożony z pasowych gzymsów nad przyziemiem i I piętrem. Istotnym elementem elewacji frontowej także fragment ściany o ozdobnej konstrukcji szkieletowej, z dekoracyjnymi wspornikami. Otwory przyziemia (wraz z wejściem do budynku) bez odrębnych obramień. W partii węgarów, ujęte licówką. Obramione tylko łuki, układem cegieł. Nad otworami tynkowane płyciny. Obramienia okien I piętra kształtowane podobnie, z tym że pod parapetami okien pionowe listwy grupowane po trzy. Część fasady zwieńczona asymetrycznie trójkątnym szczytem osłoniętym okapami dwuspadowego dachu. U jego podstawy prostokątna płycina przeznaczona na informację o obiekcie, zwieńczona odcinkiem gzymsu, na którym posadowione dwa okna rozdzielone płyciną. Tu dawniej herb Niemiec. Okapy osłaniające szczyt spięte ozdobnym pseudowieszarem o prostym układzie i wzorze geometrycznym. Elewacja boczna, północna z cokołem, zasadniczo bezokienna, z parą okien w trapezowym szczycie, licowana cegłą klinkierową, dzielona gzymsami nad przyziemiem i I piętrem. Elewacja boczna południowa, zasadniczo bezokienna, dwuczłonowa. Jej cofnięty człon bezokienny, bez podziałów, licowany klinkierową cegłą, zwieńczony półtrapezowym szczytem. Jednoosiowa zachodnia elewacja pionu klatki schodowej kształtowana jak boczna, południowa elewacja budynku. A południowa elewacja pionu klatki schodowej zwieńczona trójkątnym półszczytem, tynkowana, pokryta rytym w tynku falistym motywem. Elewacja tylna licowana cegłą klinkierową, bez artykulacji, przepruta otworami z obramionymi łukami, nad którymi płyciny nadokienne jak w fasadzie.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwiowej: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna. W trzech otworach zachowane oryginalne drzwi. W fasadzie to drzwi frontowe, drewniane z półkolistym nadświetłem, ramowo-płycinowe, dwuskrzydłowe, w niewielkim stopniu przeszklone, w stylu postsecesji geometrycznej. Dwoje pozostałych drzwi zewnętrznych, do klatki schodowej i w elewacji tylnej także z nadświetłami rozwiązanych jak jedno skrzydło drzwi frontowych. W oknach przyziemia zachowane kute kraty w stylu historyzmu.

- Stan zachowania ogrodzenia: Główne wejście do budynku poprzedzone stopniem i zaakcentowane dwoma niskimi, ceglanymi murkami, obecnie z kapnikami. Pierwotnie teren przy poczcie, wzdłuż ulicy wydzielony był drewnianym płotem z murowanymi słupami z czapami oraz z bramą filarową z ozdobniejszymi kapnikami¹².

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów w elewacjach, wystrój elewacji, stolarka okienna oraz drzwi zewnętrzne.
- Wskazany remont budynku, w tym elewacji. W przypadku elewacji wymagane oczyszczenie ceglanej licówki i przywrócenie balkonu w pierwotnych formach, z drewnianą balustradą o prostych geometrycznych formach, według ikonografii¹³.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Niepodległości 223

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy wzniesiony na przełomie XIX i XX w. w stylu historyzmu, neoklasycyzmu z elementami neobaroku. Budynek własnością kupca, bo w ślepym oknie w osi elewacji frontowej gmerk. Powyżej prostokątna płycina, dawniej z nazwiskiem właściciela domu. Niewielkie zmiany wystroju fasady budynku dokonane w latach 20. XX w., kiedy to wykonane pod oknami I piętra obecne płyciny w stylu art déco. Dom remontowany w 2 poł. XX w. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Przebudowane przyziemie, jego otwory. Ponadto przyziemie częściowo oblicowane płytkami ceramicznymi. Wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta dwukondygnacyjnego z podstryszem, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynku na elewacjach oraz ubytki detalu.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Zachowany detal architektoniczny wykonany w tynku: profilowany gzyms nad przyziemiem, profilowany gzyms koronujący i pełna attyka. Elewacja frontowa zwieńczona pasowym gzymsiem koronującym. Okna I piętra z podokiennikami, a pary okien podstrysza na wspólnych gzymsach podokiennych. Okna ujęte listwowymi obramieniami. Pod oknami I piętra gładkie, prostokątne płyciny podokienne, na tle których umieszczone mniejsze prostokątne płyciny z bocznymi wypustkami w formie odwróconych trapezów. Pod parami okien podstrysza płyciny o wklęsłe podciętych narożach. W ślepym oknie w osi elewacji wyrobiony w tynku gmerk. Nad ślepym oknem prostokątna, horyzontalna płycina w profilowanym obramieniu.

¹² Wałbrzych, ul. Niepodległości 217, ogrodzenie, fotografia z 1910 r. <https://polska-org.pl/764300.foto.html>.

¹³ Wałbrzych, ul. Niepodległości 217, balkon, fotografia z 1910 r. <https://polska-org.pl/901905.foto.html>.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji, z wymianą tynku cyklinowanego na gładki. Wskazane rekompozycja przyziemia, powrót do pierwotnego układu i charakteru otworów, usunięcie ceramicznej licówki i otynkowanie elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

Ul. Okrężna

Dawne nazwy ulicy: *Bogen Weg*.

Ulica o funkcji drogi wewnętrznej została wytyczona w latach 1920–1921 na terenie osiedla przy kopalni Mieszko (patrz: historia osiedla *Melchior Siedlung*) i poprowadzona łukiem po stoku wzniesienia opadającym w kierunku północno-wschodnim, ku ul. Niepodległości. Wytyczono ją podobnie jak połączone fragmenty obecnej ul. ks. Józefa Poniatowskiego 18-21 i obecnej ul. Handlowej, nr 1-2 na powstającym w tym samym czasie osiedlu Nowodworskim. Ul. Okrężną połączono też w dwóch miejscach z obecną ul. Małopolską, odpowiednikiem obecnej ul. M. Skłodowskiej-Curie na osiedlu Nowodworskim. Ul. Okrężna otrzymała zróżnicowany charakter dzięki kompozycji i cechom znajdujących się przy niej zespołów zabudowy. Jej początek (zachodni, wyżej położony wylot przy ul. Małopolskiej) został architektonicznie zaakcentowany budynkami gospodarczymi domów nr 1 i 2 tworzącymi swego rodzaju bramę. A wschodni, niżej położony wylot ul. Okrężnej przy ul. Małopolskiej otrzymał inną, mniej jednoznaczną oprawę, złożoną ze zwartego ciągu budynków (od północnego wschodu) oraz z domu i z budynku gospodarczego przy ul. Małopolskiej 6. Tego rodzaju rozwiązania należały w latach 20. XX w. do jednych z podstawowych zasad komponowania układów urbanistycznych i zabudowy osiedli. Ul. Okrężną zabudowano zasadniczo jednostronnie ciągiem zabudowy złożonej z domów i rozmieszczonych między nimi mniejszych budynków gospodarczych, o regularnie i rytmicznie różnicowanym gabarycie. Zadbano też o zróżnicowanie wyglądu fragmentów ulicy. Jej część zachodnią zabudowano dwustronnie komponowanymi zespołami domów z budynkami gospodarczymi, poprzedzonymi ogródkami frontowymi (nr 1-3, 2-4). Najwyżej położone domy nr 5-5a, 6 cofnięto względem linii zabudowy i poprzedzono urządzeniami, w tym zielenią platformami z rampami, murami oporowymi i schodami terenowymi. Pozostała, północno-wschodnia część ulicy została zabudowana jak ulica miejska (domy nr 7, 8, 9, 10), a szczególnie interesująco rozwiązano kompozycję zespołu domów nr 9-10. Przed domami 7-10 nie założono frontowych ogródków, a jedynie chodnik. Niemniej nawiązując do ich urządzenia poprowadzono od drzwi budynków ku jezdni krótkie, brukowane kostką dojścia. Jezdnię ulicy wybrukowano kostką granitową. W związku z powyższym ul. Okrężna o dużej różnicy poziomu pomiędzy jej wylotem zachodnim i wschodnim ma bardzo malowniczy charakter i zróżnicowany wyraz. Pozostaje najważniejszym elementem urbanistycznej kompozycji osiedla.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy, jej historyczna zabudowa, bruki i ogródki frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania przebieg ulicy, jej zabudowa, bruki i ogródki frontowe.

ul. Okrężna 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla

śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu, facjaty przebudowane niejednolicie. Przebudowane niektóre okna w elewacji tylnej. Zatynkowany cokół licowany pierwotnie nieobrobionym kamieniem. Ceglane balustrady schodów zewnętrznych pomalowane farbą olejną. W elewacje wbudowane blaszane kominy instalacji grzewczej. Wymieniona w większości stolarka okienna. Pomalowane przeszklenie drzwi frontowych.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami, w którego połacie nad elewacją frontową i tylną wbudowane wydłużone facjaty z pulpitowymi dachami z dodatkowymi, niewielkimi, bocznymi wklęsłymi połaciami (naśladownictwo okien powiekowych).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje części otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Otwory wejściowe poprzedzone zewnętrznymi schodami ze stopniami ze sztucznego kamienia ograniczonymi pełnymi, ceglanymi, prostopadłościennymi balustradami. Po południowej i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem (częściowo zatynkowanym), z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna (okno o podziale kwaterowym w elewacji tylnej). Zachowane też oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszkłone, z dekoracją w formie rombów.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, południowy, pojedynczy i północny, bliźniaczy zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 3. Południowy budynek na planie prostokąta, z elewacjami bez artykulacji, przeprutymi otworem wejściowym i dużymi arkadami, wszystkimi o łuku koszowym. Budynek nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami. Budynek północny, bliźniaczy, dla domów nr 1-3, zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Ele-

wacja frontowa z cokołem, otworem wejściowym i dwoma oknami. Częściowo zniszczone tynki zewnętrzne.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zatarty układ ogrodu frontowego zajmującego pierwotnie zapewne cały teren przed domem nr 3, łącznie ze skarpą.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki i drzwi frontowe.
- Konieczna korekta i ujednolicenie wyglądu przebudowanych facjat.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich bryły, formy i ceramiczne pokrycie dachu, układy osi okiennych, wykroje otworów, wystroje elewacji, deskowe drzwi, o ile pochodzą z lat 20. XX w.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji budynków gospodarczych wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7. Ponadto w budynku południowym konieczne deskowe zaślepienie arkad.
- Do urządzenia ogródek frontowy, w sposób korelujący z urządzeniem ogródka frontowego przy domu nr 3. Korzystnym byłoby wykonanie niskiego jego ogrodzenia w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Okrężna 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu, facjaty przebudowane, obite blachą, z zaślepieniem ich środkowych okien. Facjaty nakryte nowymi dachami pulpitowymi. Częściowo zatynkowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem. W elewacje wbudowane blaszane kominy instalacji wentylacyjnej. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami,

- w którego połacie nad elewacją frontową i tylną wbudowane wydłużone facjaty z pulpitowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów, spękania i uszkodzenia tynków zewnętrznych oraz elementów wystroju elewacji.
 - Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Po południowej i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem (częściowo zatynkowanym), z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.
 - Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane w obu otworach wejściowych oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszklone, z dekoracją w formie rombów.
 - Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, południowy, pojedynczy i północny, bliźniaczy zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 4. Południowy budynek na planie prostokąta, z elewacjami bez artykulacji. W elewacjach wschodniej i zachodniej otwory wejściowe i w elewacji południowej duże arkady. Arkady te i dwa z otworów wejściowych zamknięte łukiem koszowym. Budynek nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami. W otworach wejściowych drzwi deskowe. Przełożone pokrycie dachowe, obecne z blachodachówki. Budynek północny, bliźniaczy, dla domów nr 2–4, zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Elewacja frontowa z cokołem, otworem wejściowym o łuku koszowym i z dwoma oknami. Częściowo zniszczone tynki zewnętrzne. W otworze wejściowym drzwi deskowe. Przełożone pokrycie dachowe, ceramiczne. Przed wejściem do budynku gospodarczego pozostałości bruku z kamienia i z dużych kostek granitowych.
 - Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany układ ogrodzonego ogrodu frontowego z dwoma, równoległymi dojazdami do ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Konieczna korekta wyglądu przebudowanych facjat i powrót do pierwotnej ilości okien oraz do pierwotnych form zadaszenia, na wzór zadaszenia facjat w dachu domu przy ul. Okrężnej 1.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form dachów, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji, deskowych drzwi, o ile pochodzą z lat 20. XX w.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7. Konieczne deskowe wypełnienie arkad budynku południowego.
- Do urządzenia ogródek frontowy, w sposób korelujący z urządzeniem ogródka frontowego przy domu nr 4. Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Okrężna 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przebudowane niektóre okna w elewacji tylnej. Przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty, z zachowaniem proporcji i jednolitego wyglądu, oblicowane blachą, nakryte nowymi dachami pulpitowymi. Wymienione stolarka okienna i jedne drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami, w którego połacie nad elewacją frontową i tylną wbudowane wydłużone facjaty z pulpitowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów, ubytki tynków zewnętrznych i uszkodzone elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje części otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Otwory wejściowe poprzedzone zewnętrznymi schodami ze stopniami ze sztucznego kamienia ograniczonymi pełnymi, murowanymi, tynkowanymi, prostopadłościennej balustradami. Po południowej

i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem i z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane jedne oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszklone, z dekoracją w formie rombów.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Zachowany tylko jeden budynek gospodarczy dobudowany do bocznej, południowej elewacji domu, na linii jego tylnego traktu, murowany, tynkowany, bliźniaczy, zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 1. Wzniesiony na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa z tynkowym cokołem, z otworem wejściowym zamkniętym łukiem i z dwoma oknami. Częściowo zniszczone i zawilgocone tynki zewnętrzne. Przełożone pokrycie dachowe, ceramiczne. Północny budynek gospodarczy rozebrany.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zatarty układ ogrodu frontowego zajmującego pierwotnie zapewne cały teren przed domem nr 3, łącznie ze skarpą.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Konieczne w przyszłości przywrócenie dawnego kształtu dachów facjat, na wzorze z domu przy ul. Okrężnej 1.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: jego bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykrój otworów, wystrój elewacji i deskowe drzwi, o ile pochodzą z lat 20. XX w.
- Konieczne wyremontowanie budynku gospodarczego. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie jej kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Do urządzenia ogródek frontowy, w sposób korelujący z urządzeniem ogródka frontowego przy domu nr 1. Korzystnym byłoby wykonanie niskiego jego ogrodzenia w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Okrężna 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla

śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i zasadniczo wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu, facjaty pozostawione w dawnych formach, wyremontowane. Zatynkowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem. W elewacji wbudowane blaszane kominy instalacji wentylacyjnej. Elewacje malowane. Wymieniona stolarka okienna. Na niektóre okna założone rolety zewnętrzne.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami, w którego połacie nad elewacją frontową i tylną wbudowane wydłużone facjaty z dachami pulpituowymi połączonymi z bocznymi połaciami wklęsłymi, w naśladownictwie okien powiekowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów i uszkodzenia elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Po południowej i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem (zatynkowanym), z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane w obu otworach wejściowych oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszklone, z dekoracją w formie rombów.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, północny, pojedynczy i południowy, bliźniaczy zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 2. Północny budynek na planie prostokąta, z elewacjami bez artykulacji. W elewacji zachodniej prostokątny otwór wejściowy i okno. Budynek nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami i z pokryciem ceramicznym. W otworze wejściowym drzwi deskowe. Budynek północny, bliźniaczy, dla domów nr 2–4, zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem z dachówki cementowej. Elewacja frontowa z cokołem, z prostokątnym otworem wejściowym i z dwoma oknami. Częściowo zniszczone tynki zewnętrzne. W otworze wejściowym drzwi deskowe.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowany układ ogrodzonego ogrodu frontowego z dwoma, równoległymi dojazdami do ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form dachu, pokrycia dachu budynku północnego, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji, deskowych drzwi, o ile pochodzą z lat 20. XX w.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Do urządzenia ogródek frontowy, w sposób korelujący z urządzeniem ogródka frontowego przy domu nr 2. Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Okrężna 5a, 5b

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt II, ze zmianą formy dachu), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z dachem naczółkowym, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego późnego baroku 2 poł. XVIII w. i do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły. Przełożone pokrycie dachowe domu, facjaty niejednolicie przebudowane, nakryte nowymi dachami pulpitowymi. Budynek częściowo ocieplony. Częściowo zatynkowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem (patrz osiedle Nowodworskie). Wystrój elewacji zachowany tylko na elewacji bocznej i częściowo na elewacji tylnej. Wymieniona stolarka okienna. Zbudowane betonowe schody przed wejściem do części domu nr 5a.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem naczółkowym z wysuniętymi okapami i z facjatą z pulpitowym dachem.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne

miejskami zawilgocenia murów, spękania i uszkodzenia tynków zewnętrznych oraz elementów wystroju elewacji.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji bocznej, południowej i częściowo tylnej, układ osi okiennych i wykroje wielkości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Przed jednym z nich (nr 5) zachowane betonowe schody ujęte murem murem, tynkowanymi, prostopadłościennymi balustradami. Po południowej i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa bez wystroju. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Wystrój złożony z cokołu licowanego nieobrobionym kamieniem, z pasowego gzymsu nad przyziemiem i z uproszczonego odcinka belkowania koronującego zachowany na południowej elewacji bocznej z trapezowym szczytem i częściowo na elewacji tylnej. Okna we wszystkich elewacjach bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane w otworze wejściowym części budynku nr 5 oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszklone, z dekoracją w formie rombu. Drzwi trochę przekształcone, bez pierwotnego układu szprosów w przeszklonym otworze.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznej, północnej elewacji domu, na linii jego przedniego traktu dobudowany ukośnie bliźniaczy, murem, tynkowany budynek gospodarczy, zawierający także lokalność gospodarczą domu nr 6. Budynek ten zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. W osi elewacji frontowej umieszczony otwór wejściowy o łuku koszowym prowadzący do przechody nakrytego stropem belkowym. Elewacja frontowa części budynku należącej do domu nr 5 pomalowana.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Dom nr 5 wzniesiony w najwyższym położonym miejscu osiedla i cofnięty, podobnie jak i dom nr 6 względem linii zabudowy. Zapewne to zabieg celowy. Przed budynkiem uformowana platforma o nieregularnym obrysie, z dwiema obiegającymi ją od południa, i północy rampami łączącymi się pod budynkiem z chodnikiem. Rampa południowa wybrukowana kostką granitową i przez schody terenowe ze sztucznego kamienia skomunikowana z ulicą. Druga rampa północna to dojście do budynku gospodarczego i domu nr 6. Pozostała część platformy urządzona ogrodowo.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe części budynku nr 5.
- Konieczne dokończenie ocieplenia budynku z wykonaniem w tynku elementów wystroju elewacji. Konieczna też korekta wyglądu przebudowanej facjaty w dachu nad elewacją frontową i ujednolicenie wykrojów otworów, na wzór np. facjaty w dachu domu przy ul. Okrężnej 4.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według kompletnego wzoru, ze szprosami, np. z domu przy ul. Okrężnej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: jego bryły, formy i ceramicznego pokrycia dachu, układu i wykroju otworów, strop przechodu. Do zachowania urządzenie platformy przed budynkiem.
- Konieczne wyremontowanie budynku gospodarczego. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia platformy od strony ulicy, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Okrężna 6

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt II, ze zmianą formy dachu), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z dachem naczółkowym, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego późnego baroku 2 poł. XVIII w. i do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu z likwidacją facjaty w połąci dachu nad elewacją frontową. Wyremontowana elewacja frontowa. Wymieniona w większości stolarka okienna i wymienione drzwi frontowe. Naprawiane, obetonowane schody przed wejściami do budynku. Wybetonowana platforma przed północną częścią domu nr 6.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem naczółkowym z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów, spękania i uszkodzenia tynków zewnętrznych oraz elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznych, układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Przed otworami wejściowymi zachowane schody ujęte murowanymi, tynkowanymi, prostopadłościennymi balustradami. Po południowej i północnej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem, z pasowym gzymsem nad przy-

ziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Podobny wystrój na elewacjach bocznych, zwieńczonych trapezowymi szczytami posadowionymi na belkowaniu koronującym. Okna we wszystkich elewacjach bez obramień.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna (okno o podziale kwatrowym w północnej elewacji bocznej, na poziomie odsłoniętych piwnic).
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych, południowej i północnej elewacji domu, na linii jego przedniego traktu dobudowane ukośnie bliźniacze, murywane, tynkowane budynki gospodarcze, zawierające także lokalności gospodarcze domów nr 5 i 8. Budynek gospodarczy, południowy z lokalnościami nr 5 i 6 zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. W osi elewacji frontowej umieszczony otwór wejściowy o łuku koszowym prowadzący do przejścia nakrytego stropem belkowym. Elewacja frontowa części budynku należącej do domu nr 6 z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem, ze skrajnie usytuowanym prostokątnym otworem wejściowym (z deskowymi drzwiami) oraz z dwoma prostokątnymi małymi oknami. Przełożone pokrycie dachowe, ceramiczne. Drugi budynek gospodarczy, pomiędzy budynkami nr 6 i 7 posadowiony niżej od domu nr 6, na poziomie jego piwnic. Podobny w założeniu do budynku między domami nr 5 i 6. Zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. W osi elewacji frontowej umieszczony otwór wejściowy o łuku koszowym prowadzący do przejścia nakrytego stropem belkowym. Część budynku należąca do domu nr 6 przebudowana na garaż. Przełożone pokrycie dachowe, ceramiczne.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Dom nr 6 wzniesiony w najwyższym położonym miejscu osiedla i cofnięty, podobnie jak i dom nr 5, 5a względem linii zabudowy. Przed budynkiem uformowana platforma o nieregularnym obrysie, niejednolicie urządzona. Jej część południowa z rampą poprowadzoną wzdłuż budynku gospodarczego (nr 5 i 6) do schodów zewnętrznych w południowej części domu nr 6. Od nich z kolei wyprowadzona ku ulicy brukowane ścieżka. Pomiedzy rampą a ścieżką, na nachylonym ku północy stoku trawnik z kasztanowcem. Druga część platformy przed północną częścią domu nr 6 wtórnie wybetonowana, skomunikowana z ulicą. Umocniona od północy betonowym murem oporowym z niskim, pełnym ogrodzeniem, w którym wbudowane schody terenowe prowadzące ku niżej położonemu, wąskiemu tarasowi platformy, na skraju którego posadzony klon. Taras ten na poziomie północnej części ul. Okrężnej.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru np. z domu przy ul. Okrężnej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachu, układów i wykrojów oryginalnych otworów, stropy przejść. Do zachowania urządzenie platformy przed budynkiem, za wyjątkiem jej części wybetonowanej. Do zachowania także nasadzenia na terenie platformy.

- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Zalecane w przyszłości usunięcie wtórnej, betonowej nawierzchni z północnej części platformy i urządzenie jej (z układem dróg i zieleni). Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia platformy od strony ulicy, w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Okrężna 7

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły. Ocieplony, otynkowany. Przełożone pokrycie dachowe domu, facjaty przebudowane z zachowaniem pierwotnych form, obite blachą. Przebudowane niektóre okna w elewacji tylnej. W niej odsłonięty cokolś licowany nie obrobionym kamieniem. Przebudowane schody zewnętrzne przed otworami wejściowymi. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami, w którego połacie nad elewacją frontową i tylną wbudowane facjaty z pulpitowymi dachami połączonymi z wklęsłymi połaciami bocznymi na wzór okien powiekowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jedno-skrzydłowych okien. Otwory wejściowe poprzedzone zewnętrznymi schodami ograniczonymi pełnymi, murowanymi, wtórnie licowanymi, prostopadłościennymi balustradami. Po wschodniej i zachodniej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.

- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne, bliźniacze budynki gospodarcze, zachodni i wschodni, zawierające także lokalności gospodarcze domów nr 6 i 8. Budynek zachodni z pomieszczeniami gospodarczymi dla domów nr 6 i 7, zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa z centralnie usytuowanym otworem wejściowym zamkniętym łukiem koszowym, prowadzącym do przechodu. Część budynku należąca do domu nr 7 na nowo otynkowana, z dwoma małymi, prostokątnymi oknami. w elewacji frontowej. W elewacji tylnej, otynkowanej, z kamiennym cokołem z nieobrobionych kamieni oraz z dwoma oknami zachowane drzwi deskowe przechodu, o wykroju jego otworu. Wschodni budynek gospodarczy z pomieszczeniami dla domów nr 7 i 8, zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Przebudowany na garaż. Zachowana bryła.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie planowany ogród frontowy ze względu na konieczność zbudowania wzdłuż domów chodnika.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych i wykroje otworów.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru np. z budynku nr 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i pokrycia dachu, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji, deskowych drzwi, o ile pochodzą z lat 20. XX w.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.

ul. Okrężna 8

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt I), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i zasadniczo wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe domu z likwidacją facjat. Czę-

ściowo lub całkowicie zamurowane niektóre okna. Budynek częściowo ocieplony. Wymieniona stolarka okienna. Wymienione jedne drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterosпадowym z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne miejscami zawilgocenia murów i uszkodzenia elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie, złożona z dwóch segmentów wyróżnionych układem otworów. W przyziemiu dwa prostokątne otwory wejściowe we wgłębnych, wąskich opaskach, rozdzielone parą małych, jednoskrzydłowych okien. Otwory wejściowe poprzedzone zewnętrznymi schodami ze stopniami ze sztucznego kamienia, ograniczonymi pełnymi, niskimi, murowanymi z cegły, prostopadłościennymi balustradami. Po wschodniej i zachodniej stronie otworów wejściowych rozmieszczone po dwa dwuskrzydłowe okna. Piętro z dwuskrzydłowymi oknami rozdzielonymi w centrum kondygnacji parą małych okien jednoskrzydłowych. Elewacja frontowa z cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem, z pasowym gzymsem nad przyziemiem i z uproszczonym odcinkiem belkowania koronującego. Osłonięta wysuniętym okapem dachu. Okna bez obramień. Podobnie kształtowany wystrój pozostałych elewacji budynku.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane tylko jedne, oryginalne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, o podziale geometrycznym, w górnej części przeszklone, z dekoracją w formie rombów.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne, bliźniacze budynki gospodarcze, zachodni i wschodni, zawierające także lokalności gospodarcze domów nr 7 i 9. Budynek zachodni z pomieszczeniami dla domów nr 7 i 8 przebudowany na garaże. Zachowana bryła. Zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym krytym blachodachówką. Wschodni budynek gospodarczy z pomieszczeniami gospodarczymi dla domów nr 8 i 9 zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z nowym pokryciem z blachodachówki. Elewacja frontowa ze skrajnie usytuowanymi otworami wejściowymi. Otwór w części budynku należącej do domu nr 8 zamknięty łukiem koszowym. Zamurowane okna. Widoczne znaczne zniszczenie tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie planowany ogród frontowy ze względu na konieczność zbudowania wzdłuż domów chodnika.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form dachów, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów, np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.

ul. Okrężna 9

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny czterosegmentowy, ówczesna szeregówka (projekt III, wersja 1), mur., połączony bliźniaczymi budynkami gospodarczymi z sąsiednimi domami nr 8 i 10. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu szeregowego, budowania bryły na łuku, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek nr 9 złożony z dwóch dwusegmentowych członów różnej wysokości i komponowany tak, jakby chciano pokazać, że powstawał sukcesywnie. A jednocześnie tak zestawiony z odwróconym budynkiem nr 10, że tworzy z nim kompozycję zamkniętą. Jej centrum to miejsce lokalizacji bliźniaczego budynku gospodarczego między budynkami nr 9 i 10, zaakcentowane pierwotnie nie zachowanymi obecnie skrajnymi nasadzeniami (dwoma drzewami). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju tylko elewacji frontowej. Wszystkie elewacje wyremontowane. Przebudowane nieliczne otwory oraz schody przed otworami wejściowymi. Przełożone pokrycie dachowe z przebudową facjat na facjaty z dachami pulpitowymi. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W oknach skrajnego segmentu wschodniego zamontowane zewnętrzne rolety. W elewację wmontowane metalowe kominy instalacji wentylacyjnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła wydłużonego budynku zbudowanego na odcinku łuku, dwukondygnacyjnego, czterosegmentowego, złożonego z dwóch segmentów wyższych i z dwóch segmentów nieco niższych, nakrytego dwoma połączonymi dachami trójsпадowymi, z kalenicami na różnym poziomie oraz z wysuniętymi okapami. W połaciach dachu nad elewacją frontową i tylną facjaty z dachami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Dwie pary segmentów o zróżnicowanej nieznacznie wysokości kształtowane wspólnie jako kompozycje zamknięte, ze skrajnie usytuowanymi otworami wejściowymi. A jednocześnie elewacje wszystkich czterech segmentów ujednolicane elementami wspólnego wystroju złożonego z: niskiego cokołu, pasowego gzymsu nad

przyziemiem (w niższych segmentach poprowadzonego pod oknami piętra) oraz z założonych na różnej wysokości odcinków uproszczonego belkowania koronującego. Okna bez obramień. Otwory wejściowe w wąskich, wgłębnych obramieniach, poprzedzone stosowanie do poziomu terenu parostopniowymi schodami (w dwóch zachodnich wyższych segmentach) lub stopniem albo dwoma (w dwóch wschodnich niższych i niżej położonych segmentach). Pojedyncze stopnie przed drzwiami we wschodnich niższych segmentach budynku ujęte niskimi, pełnymi, murowanymi, tynkowanymi, prostopadłociennymi murkami. Elewacje boczne obecnie bezokienne i bez artykulacji.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu nr 9, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane, bliźniacze budynki gospodarcze, zachodni i wschodni, zawierające także lokalności gospodarcze domów nr 8 i 10. Budynek zachodni z pomieszczeniami dla domów nr 8 i 9 zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem z blachodachówki. W części budynku należącej do domu nr 9 skrajnie umieszczony prostokątny otwór wejściowy (z deskowymi drzwiami) oraz dwa prostokątne okna. Tynki zewnętrzne z ubytkami. Wschodni budynek gospodarczy z pomieszczeniami dla domów nr 9 i 10 zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Elewacja frontowa ze skrajnie usytuowanymi otworami wejściowymi zamkniętymi łukami koszowymi. W centrum elewacji (z niskim cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem) małe, prostokątne okna. Widoczne znaczne zniszczenie tynków zewnętrznych. Mocno omszałe pokrycie dachowe. W części budynku należącej do domu nr 9 zachowane drzwi deskowe, ale oryginalne drzwi chyba w otworze wejściowym części budynku gospodarczego należącej do domu nr 10.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie planowany ogród frontowy ze względu na konieczność zbudowania wzdłuż domu chodnika, ale chodnik ów przecięty równoległymi brukowanymi granitową kostką przejściami od otworów wejściowych do budynku ku jezdni ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji frontowej.
- Konieczne przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem elementów wystroju elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według np. wzoru z domu przy ul. Okrężnej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i ceramiczne pokrycia dachów, układów i wykrojów otworów, wystrojów elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru z części budynku należącej do domu nr 10 lub np. na wzór deskowych drzwi z budynku gospodarczego między budynkami przy ul. Okrężnej 6 i 7.

ul. Okrężna 10

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, wielorodzinny czterosegmentowy, ówczesna szeregówka (projekt III, wersja 1), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 9. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu szeregowego, budowania bryły na łuku, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Budynek nr 10 złożony z dwóch dwusegmentowych członów różnej wysokości i kompowany tak, jakby chciano pokazać, że powstawał sukcesywnie. A jednocześnie tak zestawiony z odwróconym budynkiem nr 9, że tworzy z nim kompozycję zamkniętą. Jej centrum to miejsce lokalizacji bliźniaczego budynku gospodarczego między budynkami nr 10 i 9, zaakcentowane pierwotnie nie zachowanymi obecnie skrajnymi nasadzeniami (dwoma drzewami). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju wszystkich elewacji. Przebudowane niektóre otwory w elewacji tylnej. Przełożone pokrycie dachowe z przebudową facjat na facjaty z dachami pulpitowymi. Wymieniona częściowo stolarka okienna. Niektóre okna w elewacji tylnej i bocznej obecnie zamurowane (opuszczone mieszkanie).

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła wydłużonego budynku zbudowanego na odcinku łuku, dwukondygnacyjowego, czterosegmentowego, złożonego z dwóch segmentów wyższych i z dwóch segmentów nieco niższych, nakrytego dwoma połączonymi dachami trójspadowymi, z kalenicami na różnym poziomie oraz z wysuniętymi okapami. W połaciach dachu nad elewacją frontową i tylną facjaty z dachami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne i z dachówki cementowej bez widocznych uszkodzeń. Widoczne zawilgocenie murów, ubytki tynków zewnętrznych i uszkodzenie elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Dwie pary segmentów o zróżnicowanej nieznacznie wysokości kształtowane wspólnie jako kompozycje zamknięte, ze skrajnie usytuowanymi otworami wejściowymi. A jednocześnie elewacje wszystkich czterech segmentów ujednolicane elementami wspólnego wystroju złożonego z: niskiego cokołu, pasowego gzymsu nad przyziemiem (w niższych segmentach poprowadzonego pod oknami piętra) oraz z założonych na różnej wysokości odcinków uproszczonego belkowania koronującego. Okna bez obramień. Otwory wejściowe w wąskich, wgłębnych obramieniach, poprzedzone stosowaniem do poziomu terenu parostopniowymi schodami (w dwóch wschodnich wyższych segmentach) lub stopniem albo dwoma (w dwóch zachodnich niższych i wyżej położonych segmentach). Pojedyncze stopnie przed drzwiami w zachodnich niższych segmentach budynku ujęte niskimi, pełnymi, murowanymi, tynkowanymi, prostopadłociennymi murkami. Elewacje boczna, wschodnia i tylna z wystrojem jak fasada. Ponadto w elewacji tylnej, na styku segmentu wyższego i niższego wnętrza dostępna po-

przez schody zewnętrzne ze sztucznego kamienia, zamknięta łukiem koszowym, nakryta stropem, mieszcząca dwa tylne, prostokątne otwory wejściowe.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym. We wszystkich otworach wejściowych zachowane oryginalne drzwi zewnętrzne.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do budynku nr 10 dobudowany na linii jego tylnego traktu tylko jeden murowany, tynkowany, bliźniaczy budynek gospodarczy, zachodni zawierający także lokalności gospodarcze domu nr 9. Budynek ten zbudowany na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa ze skrajnie usytuowanymi otworami wejściowymi zamkniętymi łukami koszowymi. W centrum elewacji (z niskim cokołem licowanym nieobrobionym kamieniem) małe, prostokątne okna. Widoczne znaczne zniszczenie tynków zewnętrznych. Mocno omszałe pokrycie dachowe. W części budynku należącej do domu nr 10 zachowane w otworze wejściowym oryginalne drzwi deskowe. Wg ikonografii z okresu międzywojennego drugi, pojedynczy już budynek gospodarczy dobudowany był prostopadłe i narożnie do elewacji tylnej domu nr 10. Został rozebrany.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie planowany ogród frontowy ze względu na konieczność zbudowania wzdłuż domu chodnika, ale chodnik ów przecięty równoległymi brukowanymi granitową kostką przejściami od otworów wejściowych do budynku ku jezdni ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji frontowej, relikty stolarki okiennej oraz drzwi zewnętrzne.
- Konieczne przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem elementów wystroju elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: jego bryły, formy i pokrycia dachu, układy i wykroju otworów, wystroju elewacji.
- Konieczne wyremontowanie budynku gospodarczego. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Ul. Pohulanka

Dawne nazwy ulicy: *Zeichen Weg, Knappen Weg*.

Ulica o funkcji drogi wewnętrznej, przecznica ul. Małopolskiej, została wytyczona w latach 1920–1921 na terenie osiedla przy kopalni Mieszko (patrz: historia osiedla *Melchior Siedlung*) i poprowadzona prosto w kierunku południowym, z intencją przedłużenia ulicy do granicznej ulicy Górniczej. Ulica została wytyczona prosto wzdłuż poziomicy, ale też mimo to wznosi się lekko ku górze. Planowano przy niej ok. 1925 r. powstanie dwóch ciągów zabudowy złożonej z domów w obecnych formach wznoszonych według projektu IV. Zrealizowano tylko część tej zabudowy. Obecnie ulica kończy się ślepo.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy, jej historyczna zabudowa, dwa ogródki frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy, jej zabudowa i ogródki frontowe.

ul. Pohulanka 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjowego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami. W połacie dachu nad elewacjami frontową i tylną wbudowane facjaty z dachami pulpitowymi połączonymi z wklęsłymi bocznymi połaciami, w naśladownictwie okien powiekowych.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne zawilgocenia murów, ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murowanym parapetem w formie belki. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien. W elewacji zachowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem, pasowy gzyms nad przyziemiem i uproszczone belkowanie koronujące. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. Pozostałe elewacje z wystrojem jak w przypadku elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe. Zachowane oryginalne drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię, drewniane, ramowo płycinowe, w większej części przeszklone.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, pojedynczy — do bocznej elewacji północnej, i bliźniaczy (także z lokalnością gospodarczą domu nr 3) — do jego bocznej elewacji południowej. Budynek pojedynczy, północny bez artykulacji, z elewacją frontową z otworem wejściowym o łuku koszowym i z dwoma prostokątnymi oknami, nakryty dachem trójsпадowym z wysuniętymi okapami i z ceramicznym pokryciem. W otworze wejściowym oryginalne drzwi deskowe. Budynek południowy, bliźniaczy dla domów nr 1 i 3 także zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa części budynku należącej do domu nr 1 bez artykulacji, z prostokątnym otworem wejściowym z drzwiami deskowymi oraz z prostokątnymi oknami. Uszkodzone tynki zewnętrzne obu budynków oraz ich pokrycia dachowe, widoczne ubytki.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowane urządzenie terenu przed budynkiem, wtórnie wyłożone płytami betonowymi przejście wzdłuż budynku, wyłożony kostką granitową oryginalny rów odpływowy oraz ogródek frontowy na skarpie obniżającej się w kierunku budynku. Ogródek przedzielony schodami terenowymi ze sztucznego kamienia na osi przejścia od domu w kierunku chodnika ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, formy facjat w dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi loggii.
- Konieczne przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem elementów wystroju elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1 lub Małopolskiej 5. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, np. drzwi frontowych domu przy ul. Małopolskiej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i ceramicznego pokrycia dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, drzwi deskowych z budynku gospodarczego między domami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia terenu dawnego ogródka frontowego, wzdłuż chodnika i w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. Pohulanka 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przemurowane kominy. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami. W połac dachu nad elewacją frontową wbudowana facjata z dachem pulpitowym połączonym z wklęsłymi bocznymi połaciami, w naśladownictwie okien powiekowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne zawilgocenia murów, ubytki tynków zewnętrznych i wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murowanym parapetem w formie belki. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien. W elewacji zachowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem (z wbudowanymi weń oknami piwnic z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia), pasowy gzyms nad

- przyziemiem oraz uproszczone belkowanie koronujące. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. Pozostałe elewacje z wystrojem jak w przypadku elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna w elewacjach budynku i drzwi frontowe. Zachowane oryginalne drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię, drewniane, ramowo płycinowe, w większej części przeszklone. Zachowany oryginalny, kwaterowy podział okien facjaty.
 - Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, pojedynczy — do bocznej elewacji północnej, i segment nie dokończony budynku bliźniaczego — do jego bocznej elewacji południowej. Budynek pojedynczy, północny bez artykulacji, z elewacją frontową z prostokątnym otworem wejściowym, nakryty dachem trójspadowym z wysuniętymi okapami i z ceramicznym pokryciem. Budynek południowy, segment bliźniaczego także zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa z prostokątnym otworem wejściowym oraz z prostokątnymi oknami. Nad nieotynkowaną elewacją boczną, południową trójkątny, odeskowany szczyt. Uszkodzone tynki zewnętrzne obu budynków oraz ich pokrycia dachowe, widoczne ubytki.
 - Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Nie zachowany ogródek frontowy, ponieważ teren przed budynkiem, łącznie z chodnikiem wybrukowany w całości kostką polbruk. Z dawnych nasadzeń zachowany klon (na wysokości północno-wschodniego narożnika budynku). Drugie drzewo na wysokości południowo-wschodniego narożnika domu ścięte.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, formy facjaty w dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, drzwi loggii, stolarka facjaty.
- Konieczne przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem elementów wystroju elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1 lub Małopolskiej 5. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, np. drzwi frontowych domu przy ul. Małopolskiej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i ceramicznego pokrycia dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, drzwi deskowych z budynku gospodarczego między domami przy ul. Okrężnej 6 i 7.

ul. Pohulanka 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, bliźniaczy (projekt IV), mur., połączony bliźniaczym budynkiem gospodarczym z sąsiednim domem nr 3. Wzniesiony w latach 1921–1923. Reprezentatywny dla śląskiego, dualistycznego formalnie budownictwa osiedlowego lat 20. XX w. cechującego się łączeniem nowoczesnych rozwiązań funkcjonalno-formalnych (np. koncepcji domu bliźniaczego, ogólnej organizacji elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, w formach zgeometryzowanego podcienia, drzwi frontowych w stylu art déco) z elementami stylu rodzimego (wyższe przyziemie niższe piętro, bryła z wysokim, czterospadowym dachem, formy facjat inspirowane neoklasycystycznymi oknami powiekowymi). Ogólnie bardzo czytelne nawiązania do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wprowadzony został też nowy element kompozycji fasady — sklepiona loggia na piętrze, co z jednej strony mogło być echem rozwiązań stosowanych w secesji, a z drugiej także przejawem historyzmu. Budynki z loggią wzniesione także przy ul. Pohulanka i przy ul. Kaszubskiej 22, 23, 24, na terenie omawianego osiedla oraz na terenie osiedla Nowodworskiego (ul. M. Beniowskiego 1). Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Malowana elewacja tylna. Naprawiane tynki fasady lub zakładane instalacje. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. W elewację frontową wmontowane dwa metalowe kominy instalacji grzewczej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym z wysuniętymi okapami. W połacie dachu nad elewacjami frontową i tylną wbudowane facjaty z dachami pulpitowymi połączonymi z wklęsłymi bocznymi połaciami, w naśladownictwie okien powiekowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne zawilgocenia murów, ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje większości okien (prostokątnych o różnych proporcjach, jedno- i dwuskrzydłowych). Elewacja frontowa komponowana osiowo i symetrycznie. W jej osi nakryty stropem podcień z otworem wejściowym, otwarty arkadą o obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Powyżej, na I piętrze wysoka loggia z otworem o łuku pełnym, nakryta sklepieniem kolebkowym. Ograniczona pełną balustradą z murowanym parapetem w formie belki. Loggia flankowana czterema małymi, prostokątnymi oknami. W bocznych partiach elewacji pary okien. W elewacji zachowany cokół licowany nieobrobionym kamieniem, pasowy gzyms nad przyziemiem i uproszczone belkowanie koronujące. Otwory w elewacji frontowej bez obramień. Pozostałe elewacje z wystrojem jak w przypadku elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe. Zachowane oryginalne drzwi prowadzące z klatki schodowej na loggię, drewniane, ramowo płycinowe, w większej części przeszklone. Zachowany oryginalny, kwaterowy podział okien facjaty.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji budynku dobudowane na linii jego tylnego traktu dwa murowane, tynkowane, jednokondygnacyjne budynki gospodarcze, segment budynku bliźniaczego — do bocznej elewacji południowej, i cały bliźniaczy budynek (także z lokalnością gospodarczą domu nr 1) — do jego bocznej elewacji północnej. Segment budynku bliźniaczego, południowy bez artykula-

cji, z elewacją frontową z prostokątnym otworem wejściowym nakryty dachem dwuspadowym z wysuniętymi okapami i z ceramicznym pokryciem. Nad jego nieotynkowaną elewacją południową odeskowany szczyt. Cały, bliźniaczy budynek północny z lokalnościami dla domów nr 1 i 3 także zbudowany na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym. Elewacja frontowa części budynku należącej do domu nr 3 bez artykulacji, z prostokątnym otworem wejściowym oraz z prostokątnymi oknami. Uszkodzone tynki zewnętrzne obu budynków oraz ich pokrycia dachowe, widoczne ubytki.

- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Zachowane urządzenie terenu przed budynkiem, wyłożony kostką granitową oryginalny rów odpływowy (teraz zarosnięty) oraz ogródek frontowy na skarpie obniżającej się w kierunku budynku. Ogródek przedzielony schodami terenowymi na osi przejścia od domu w kierunku chodnika ulicy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, formy facjat w dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi loggii i stolarka okien facjat.
- Konieczne przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem elementów wystroju elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru z domu przy ul. Okrężnej 1 lub Małopolskiej 5. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, np. drzwi frontowych domu przy ul. Małopolskiej 2.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: ich brył, form i ceramicznego pokrycia dachów, układów i wykrojów pierwotnych otworów.
- Konieczne wyremontowanie budynków gospodarczych. W przypadku malowania elewacji wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru, drzwi deskowych z budynku gospodarczego między domami przy ul. Okrężnej 6 i 7.
- Korzystnym byłoby wykonanie nowego ogrodzenia terenu dawnego ogródka frontowego, wzdłuż chodnika i w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

Ul. księcia Józefa Poniatowskiego

Dawne nazwy ulicy: *Gartenweg, Wiesenweg, Czettritzring*.

Ulica została wytyczona w latach 1920–1921 na terenie osiedla Nowodworskiego (patrz: historia osiedla) i poprowadzona okólnie, łukami o różnych zarysach. Jeszcze w 1931 r. składała się z dwóch odcinków o różnych nazwach. Ze względu na lokalizację osiedla na stoku wzniesienia ulica wspina się ku górze, łączy się z ul. Handlową i następnie osiąga swój najwyższy poziom na wysokości posesji nr 9-15. Tu biegnie po poziomicy i dalej ponownie ku dołowi. Pozostaje ważnym elementem urbanistycznej kompozycji osiedla. Przy ulicy zlokalizowano wolnostojące domy i towarzyszące im także wolnostojące budynki gospodarcze lub zespoły zabudowy złożone z domów i dobudowanych do nich budynków gospodarczych.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.

ul. J. Poniatowskiego 1

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — neoklasycyzm szeroko pojęty. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane facjaty z pulpitowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzony tynk zewnętrzny.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z rozmieszczonymi oknami piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia), z górnej części cokołu wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem

i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Wejście do budynku w elewacji frontowej ujęte częściowo cokołem, a w górnej części gładką opaską. Okna bez obramień.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany na nowo urządzony i ogrodzony ogródek frontowy przedzielony dojściem do budynku.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem czterospadowym.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Wskazana wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty i odczyszczenie z wtórnego tynku gzymsu nad przyziemiem. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowana ewentualna wymiana części jego ogrodzenia (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) na estetyczniejsze, jednolite dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem oraz formy facjaty — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Ocieplony z likwidacją gzymsu nad przyziemiem i otynkowany na nowo. W miejsce gzymsu wykonany gzyms nowy, pasowy, wgłębny. Zlikwidowane obramienie otworu wejściowego. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowana facjata. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim da-

chem czterospadowym, w który wbudowana facjata(nad elewacją frontową) z dachem dwuspadowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzony tynk zewnętrzny.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje frontowa i boczne z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia, z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia) i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory w bez obramień. W elewacji tylnej oraz w północnej bocznej kamienna licówka wprowadzona w górną, tynkową część cokołu jako obramienie wejść do piwnic i jako obramienie wysoko umieszczonych ich okien. Rozwiązanie malownicze. W elewacji tylnej komponowany układ otworów. Z licówki cokołu wyprowadzona także oprawa asymetrycznie usytuowanych drzwi do piwnicy (obmurowane węgary i nadproże). Przed wejściem do budynku parostopniowe schody.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze równoległej do ul. J. Poniatowskiego usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy w stylu neoklasycyzmu, nakryty wysokim dachem czterospadowym z ceramicznym pokryciem. Jego elewacja frontowa z komponowanym układem otworów i z ceglany cokołem oraz z gzymsem koronującym.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowana ewentualna wymiana części jego ogrodzenia (wzdłuż ulicy) na estetyczniejsze, jednolite dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Zbudowany wg tego samego projektu jak dom nr 2, stylistycznie z dominacją neoklasycyzmu wyrażającego się w formach bryły (nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w.) i w formach niezachowanego już detalu architektonicznego. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. Ocieplony, z likwidacją gzymsu nad przyziemiem, otynkowany na nowo i pomalowany. Malowany niski cokół i opaska drzwi frontowych. W rezultacie pierwotna kompozycja wystroju elewacji zatarta. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowana facjata. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowana facjata (nad elewacją frontową) z dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje osłonięte okapem dachu. Otwory bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, na działce usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy w stylu neoklasycyzmu, nakryty wysokim dachem czterospadowym z ceramicznym pokryciem. Jego elewacja frontowa z komponowanym układem otworów i z ceglany cokołem oraz z gzymsem koronującym.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku domu i wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowana ewentualna wymiana części jego ogrodzenia (wzdłuż ulicy) na estetyczniejsze, jednolite dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Zlikwidowany gzyms nad przyziemiem. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwie facjaty (nad elewacją frontową) z daszkami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia, z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia) i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień. Zachowana opaska drzwi w elewacji frontowej. W fasadzie i w elewacji tylnej kamienna licówka prowadzona uskokowo. Nad nią obramione, wysoko umieszczone okna piwnic. W elewacji tylnej komponowany układ otworów. Przed wejściem do budynku parostopniowe schody.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze równoległej do ul. J. Poniatowskiego usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy w stylu neoklasycyzmu, nakryty wysokim dachem czterospadowym z ceramicznym pokryciem. Jego elewacja frontowa z komponowanym układem otworów i z ceglanym cokołem oraz z gzymsem koronującym.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazany remont elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gruboziarnisty i z odtworzeniem gzymsu nad przyziemiem, według wzoru z elewacji budynku przy

ul. J. Poniatowskiego 1. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka, jednolitego dla całego osiedla (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy).

ul. J. Poniatowskiego 5

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwie facjaty (nad elewacją frontową) z daszkami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Miejscami widoczne ubytki tynku.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia, z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień. Zachowana opaska drzwi w elewacji frontowej. W fasadzie i w elewacji tylnej kamienna licówka prowadzona uskokowo. Nad nią umieszczone wysoko okna piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia. W elewacji tylnej komponowany układ otworów.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drewniane drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie częściowo zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego i na tyłach działki usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy w stylu neoklasycyzmu, nakryty wysokim dachem czterospadowym z ceramicznym pokryciem. Jego elewacja frontowa z komponowanym układem otworów i z ceglany cokołem oraz z gzymsem koronującym.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe i tylne.
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane uporządkowanie jego części i przywrócenie mu funkcji zielenca. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka, jednolitego dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 6

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem oraz z dużą facjatą zwieńczoną trójkątnym szczytem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Przebudowane (powiększone) niektóre okna. Elewacje pokryte wtórnie tynkiem gładkim. Zlikwidowany gzyms nad przyziemiem. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna. W elewację tylną wbudowane blaszane kominy instalacji grzewczej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim da-

chem czterospadowym, w który wbudowana duża facjata z trójkątnym szczytem (nad elewacją frontową) z dachem dwuspadowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia, z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia) i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień. Zachowana opaska drzwi w elewacji frontowej. W elewacji tylnej kamienna licówka prowadzona uskokowo. Nad nią obramione, wysoko umieszczone okna piwnic, w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia. W elewacji tylnej komponowany układ otworów. Z licówki cokołu wyprowadzona także oprawa asymetrycznie usytuowanych drzwi do piwnicy (obmurowane węgary i nadproże). Przed wejściem do budynku parostopniowe schody.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie częściowo zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze równoległej do ul. J. Poniatowskiego usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy w stylu neoklasycyzmu, nakryty wysokim dachem czterospadowym z ceramicznym pokryciem. Jego elewacja frontowa z komponowanym układem otworów i z ceglanym cokołem oraz z gzymsem koronującym.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka, jednolitego dla całego osiedla (wzdłuż dojścia do domu i ulicy).

ul. J. Poniatowskiego 7

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Portal w elewacji frontowej — nawiązanie do śląskiego renesansu. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Budynek odmienny trochę od domów przy ul. J. Poniatowskiego 1, 4, 5 ze względu na nieco inny układ otworów w elewacjach i szczegółowe rozwiązania formalne. Dom remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Przebudowane (powiększone) niektóre okna. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwie facjaty (nad elewacją frontową) z daszkami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia, z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia) i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. W elewacji frontowej zachowany portal ze sztucznego kamienia zwieńczony gzymsem. W elewacji tylnej kamienna licówka prowadzona uskokowo. Nad nią obramione, wysoko umieszczone okna piwnic, w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia. Z licówki cokołu wyprowadzona także oprawa asymetrycznie usytuowanych drzwi (pilasty i nadproże). Gzyms nad przyziemiem załamany, obiega również okno klatki schodowej. Okna domu bez obramień. Wejście do budynku poprzedzone kilkustopniowymi schodami z pełną balustradą.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi w głównych otworach wejściowych w elewacjach frontowej i tylnej. Zachowane tylko drewniane drzwi w portalu umieszczonym asymetrycznie w elewacji tylnej, drewniane, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, częściowo przeszklone, zabezpieczone kutą kratą.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie częściowo zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi piwnicy?
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka, jednolitego dla całego osiedla (wzdłuż dojścia do domu i ulicy).

ul. J. Poniatowskiego 8

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926, według tego samego projektu jak dom nr 7. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Portal w elewacji frontowej — nawiązanie do śląskiego renesansu. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Budynek odmienny trochę od domów przy ul. J. Poniatowskiego 1, 4, 5 ze względu na nieco inny układ otworów w elewacjach i szczegółowe rozwiązania formalne. Dom remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Przebudowane (powiększone) niektóre okna. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwie facjaty (nad elewacją frontową) z daszkami pulpitemowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia, z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia) i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. W elewacji frontowej zachowany portal ze sztucznego kamienia zwieńczony gzymsem. Przed portalem parostopniowe schody. W elewacji tylnej kamienna licówka prowadzona uskokowo. Nad nią okna piwnic, w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia. Z licówki cokołu wyprowadzona także oprawa asymetrycznie usytuowanych drzwi (węgary i nadproże). Gzyms nad przyziemiem załamany, obiega również okno klatki schodowej. Okna domu bez obramień. Wejście do budynku poprzedzone kilkustopniowymi schodami z metalową balustradą.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi w głównych otworach wejściowych w elewacjach frontowej i tylnej.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów zachowanych w innych budynkach osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 9-10

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, jednorodzinny, bliźniaczy, mur., wzniesiony w 1921 r. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna, dom w stylu neoklasycyzmu, z odniesieniami do śląskiego neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem i facjatami z trójkątnymi szczytami). Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Do części domu nr 9 dobudowany pierwotnie budynek gospodarczy z dachem trójspadowym, obecnie nie zachowany. Dom rozbudowany na pocz. XXI w. z zmianą bryły i zasadniczo z likwidacją wystroju elewacji. Przebudowane (powiększone) niektóre okna. Budynek ocieplony, malowane w dwóch kolorach elewacje. Wymienione pokrycie dachowe, przebudowane schody prowadzące do wejść do domu. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. Do bocznych elewacji budynku nr 9–10 dostawione nowe przybudówki, w tym garaże.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnym, jednokondygnacyjnego z wysoko założonymi piwnicami i z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwie facjaty z dachami dwuspadowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznej, wschodniej i układ otworów (prostokątnych). Wejścia do budynku poprzedzone kilkustopniowymi schodami. Elewacje z zachowanym cokołem z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach). Elewacje osłonięte wysuniętymi okapami dachu. Obie facjaty zwieńczone trójkątnymi szczytami ujętymi ramami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi zewnętrzne.
- Stan zachowania przedogródka: Ogródek frontowy zredukowany na rzecz rozbudowanych schodów do mieszkań.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: jego bryła w dawnym obrysie, forma dachu, układ otworów.

- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów zachowanych w innych budynkach osiedla.
- Dom znacznie przebudowany, ale kwalifikuje się do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków, jako element zabudowy osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 11–12

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, jednorodzinny, bliźniaczy, mur., wzniesiony w 1921 r. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna, dom w stylu neoklasycyzmu, z odniesieniami do śląskiego neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem i facjatami z trójkątnymi szczytami). Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Do budynku dobudowane dwa budynki gospodarcze z dachami trójspadowymi. Dom remontowany w 2 poł. XX w. ze zmianą bryły i częściowo wystroju elewacji. Przebudowane (powiększone) niektóre okna. Budynek ocieplony, malowane elewacje. Częściowo wymienione pokrycie dachowe, przebudowane schody prowadzące do wejść do budynków. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. Do bocznych elewacji budynku nr 11–12 dostawione prowizoryczne garaże.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnym, jednokondygnacyjnego z wysoko założonymi piwnicami i z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane trzy facjaty z dachami dwuspadowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ i częściowo wykroje otworów (prostokątnych). Wejścia do budynku poprzedzone kilkustopniowymi schodami. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), z pasowego gzymsu koronującego, Elewacje osłonięte wysuniętym okapem dachu. Każda z facjat z gładką listwą pod oknami, zwieńczona uproszczonym gzymsem koronującym. Szczyty wszystkich trzech facjat ujęte ramami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi zewnętrzne.
- Stan zachowania przedogródka: Zachowany, urządzony, ogrodzony ogródek frontowy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: jego bryła w dawnym obrysie, łącznie z dwoma budynkami gospodarczymi, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, relikty wystroju elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów zachowanych w innych budynkach osiedla.
- W przyszłości korzystne zbudowanie nowego ogrodzenia ogródka frontowego, ujednoliconego formalnie dla obszaru całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 13–14

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, jednorodzinny, bliźniaczy, mur., wzniesiony w 1921 r. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna, dom w stylu neoklasycyzmu, z odniesieniami do śląskiego neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem i facjatami z trójkątnymi szczytami). Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Do części budynku nr 13 dobudowany budynek gospodarczy z dachem trójspadowym. Dom przebudowany w XXI w. ze zmianą bryły i częściowo wystroju elewacji. Przebudowane (powiększone) niektóre okna. Budynek ocieplony, malowane elewacje. Wymienione pokrycie dachowe, przebudowane schody prowadzące do wejść do budynków. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. Do bocznej elewacji budynku nr 14 dostawiona duża przybudówka z tarasem na dachu.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnym, jednokondygnacyjnego z wysoko założonymi piwnicami i z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane obecnie dwie facjaty z dachami dwuspadowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznej, zachodniej (łącznie z elewacjami budynku gospodarczego), układ otworów (prostokątnych). Wejścia do budynku poprzedzone kilkustopniowymi schodami. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), z pasowego gzymsu koronującego. Odtworzone w innym materiale listwowe obramienie otworu wejściowego domu nr 13, ozdobione trójkątną wypustką (art déco). Elewacje domu osłonięte wysuniętym okapem dachu. Każda z facjat z gładką listwą pod oknami, zwieńczona uproszczonym gzymsem koronującym. Ponadto facjaty zdobione skrajnie rombami ułożonymi z cegły i pomalowanymi. Szczyty facjat ujęte ramami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi zewnętrzne.
- Stan zachowania przedogródka: Zachowany, urządzony, ogrodzony ogródek frontowy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: jego bryła w dawnym obrysie, łącznie z budynkiem gospodarczym, forma dachu, układ otworów, relikty wystroju elewacji.

- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów zachowanych w innych budynkach osiedla.
- W przyszłości korzystne zbudowanie nowego ogrodzenia ogródka frontowego, ujednoliconego formalnie dla obszaru całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 15

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, jednorodzinny, bliźniaczy, mur., wzniesiony w 1921 r. Ogólna kompozycja budynku tradycyjna, dom w stylu neoklasycyzmu, z odniesieniami do śląskiego neoklasycyzmu 1 ćw. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem i facjatami z trójkątnymi szczytami). Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Dom remontowany w 2 poł. XX w. oraz w latach 2013-2018 z zachowaniem bryły i częściowo z redukcją wystroju elewacji. Przebudowane otwory. Budynek ocieplony, malowane elewacje. Wymienione pokrycie dachowe, przebudowane schody prowadzące do wejść do budynku. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta (z przybudówką w elewacji tylnej), jednokondygnacyjnego z wysoko założonymi piwnicami i z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane: dwuosiowa facjata z dachem dwuspadowym (nad elewacją frontową) oraz mniejsze facjaty z daszkami pulpitowymi (nad elewacjami bocznymi).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji frontowej i bocznych, układ otworów (prostokątnych). Wejścia do budynku poprzedzone kilkustopniowymi schodami. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach) i z częściowo przerwanych gzymsów koronujących. Elewacje domu osłonięte wysuniętym okapem dachu. Facjata nad elewacją frontową zwieńczona uproszczonym gzymsem koronującym. Jej szczyt ujęty ramami.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi zewnętrzne.
- Stan zachowania przedogródka: Nie zachowany ogródek frontowy, przeznaczony m.in. na miejsce postojowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: jego bryła, forma dachu, układ otworów, relikty wystroju elewacji.

- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów zachowanych w innych budynkach osiedla.
- Zalecane odtworzenie, urządzenie i wydzielenie ogródka frontowego ogrodzeniem ujednoliconym formalnie dla obszaru całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 16

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924, wg nieco odmienionej wersji projektu, według którego wzniesione domy przy ul. J. Poniatowskiego 1-3, 2-8. Dodany podcień (por. dom przy ul. M. Beniowskiego 1). Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Podcień z otworem wejściowym — kontynuacja rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych z architektury secesyjnej i postsecesyjnej, geometryzacja otworu podcienia — art déco. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty. Przebudowane, powiększone niektóre otwory. Wymieniona stolarka okienna, założone zewnętrzne rolety. Przebudowane schody. W elewację frontową i połączyć dachu nad nią wbudowane blaszane kominy instalacji grzewczej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane dwie facjaty (nad elewacją frontową) z daszkami pulpitowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na wysokości obu kondygnacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). W osi elewacji frontowej płytki podcienia o wykroju po obrysie dwóch spiętrzonych nad sobą prostokątów, dolnego większego i górnego mniejszego. Przy posadzce otwór ten zwężony przez dwa prostokątne, niskie murki z czapami. Obramiony gładką listwą. W obrębie gładko tynkowanego podcienia wejście do budynku flankowane przez dwa małe okienka przedpokoju. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień. Przed podcieniem parostopniowe schody.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drewniane drzwi frontowe w stylu art déco, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w górnej części przeszklone z komponowanym układem szprosów.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i częściowo ogrodzony ogródek frontowy.

Zalecenia konserwatorskie

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane urządzenie go. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (przy schodach i od ulicy), ujednoliconego dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 17

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924, wg nieco odmienionej wersji projektu, według którego zbudowane domy przy ul. J. Poniatowskiego 1-3, 2-8. Dodany podcień (por. dom przy ul. M. Beniowskiego 1). Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterosпадowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Podcień z otworem wejściowym — kontynuacja rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych z architektury secesyjnej i postsecesyjnej, geometryzacja otworu podcienia — art déco. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i częściowo wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Wyeksponowane wałkami z tynku fugi w dolnej części cokołu. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjowego, z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterosпадowym, w który wbudowane nad elewacją frontową dwie oryginalne fałdy w formie zgeometryzowanych okien powiekowych, nakrytych łamanymi daszkami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). W osi elewacji frontowej płytki podcień o wy-

kroju po obrysie dwóch spiętrzonych nad sobą prostokątów, dolnego większego i górnego mniejszego. Przy posadzce otwór ten zwężony przez dwa prostokątne, niskie murki z czapami. Obramiony gładką listwą. W obrębie gładko tynkowanego podcienia wejście do budynku flankowane przez dwa małe okienka przedpokoju. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień. Przed podcieniem parostopniowe schody. Na elewacjach bocznych kamienna licówka dolnej części cokołu prowadzona uskokowo.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drewniane drzwi frontowe w stylu art déco, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w górnej części przeszklone z komponowanym układem szprosów.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy. Przedzielony dwustopniowymi schodami z pełnymi, tynkowanymi balustradami (z kapnikami) dobudowanymi do murków zwężających otwór podcienia. Zachowane reliktory bruku w obecnej nawierzchni dojścia od budynku ku ulicy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, formy oryginalnych facjat, wystrój elewacji, drzwi frontowe, schody zewnętrzne w obecnym kształcie.
- Wskazany remont elewacji, z wymianą tynku cyklinowanego na gruboziarnisty, z zachowaniem tynku gładkiego w obrębie podcienia. Zalecane usunięcie wałkowatych fug z licówki cokołu. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane urządzenie go i wydzielenie nowym ogrodzeniem (przy schodach i od ulicy), ujednoliconym z formami ogrodzenia dla całego osiedla. Korzystnym byłoby też wybrukowanie kostką granitową dojścia od budynku ku ulicy.

ul. J. Poniatowskiego 18

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926, wg innego jeszcze projektu. Nie zastosowany podcień, ale wprowadzony trójkątny szczyt (por. dom przy ul. M. Beniowskiego 1). Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dom połączony z dwoma budynkami gospodarczymi, dostawionymi do jego elewacji bocznych. Cały zespół zabudowy remontowany gruntownie na pocz. XXI w., z zachowaniem bryły. Dokonana zmiana koncepcji i szczegółów wystroju elewacji, niektóre okna zamurowane, przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowana facjata z trójkątną elewacją (szczytem) (nad elewacją frontową) z dachem dwuspadowym. Do bocznych elewacji budynku, na linii tylnego traktu dobudowane dwa jednokondygnacyjne budynki gospodarcze na planie prostokąta, nakryte dachami trójpołaciowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje domu z wtórnym, listwowym cokołem i z wtórnymi narożnymi lizenami. Otwory we wtórnych, listwowych obramieniach. Budynki gospodarcze bez artykulacji, integralnie związane z domem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z budynków osiedla.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (od ulicy), w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 19

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926, wg nieco odmienionej wersji projektu, według którego zbudowane domy przy ul. J. Poniatowskiego 1-3, 2-8. Dodany podcień (por. dom przy ul. M. Beniowskiego 1). Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Podcień z otworem wejściowym — kontynuacja rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych z architektury secesyjnej i postsecesyjnej, geometryzacja otworu podcienia — art déco. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Dom połączony z sąsiednim, identycznym, nr 20 budynkami gospodarczymi. Budynek nr 19 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji, wystroju elewacji i zadarszenia z oryginalnymi facjatami. W większości okien wymieniona stolarka okienna, na niektórych oknach założone zewnętrzne rolety.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane nad elewacją frontową dwie oryginalne facyjaty w formie zgeometryzowanych okien powiekowych, nakrytych łamanymi daszkami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzone tynki zewnętrzne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). W osi elewacji frontowej płytki podcień o wykroju po obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Przy posadzce otwór ten zwężony przez dwa prostokątne, niskie murki o strukturze jak cokół. Otwór podcienia obramiony gładką listwą. W obrębie gładko tynkowanego podcienia wejście do budynku flankowane przez dwa małe okienka przedpokoju. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drewniane drzwi frontowe w stylu art déco, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w górnej części przeszklone z komponowanym układem szprosów.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, zachodni pojedynczy i wschodni, bliźniaczy z budynkiem gospodarczym domu nr 20. Oba zbudowane na planie prostokąta, jednokondygnacyjne, utrzymane w stylu śląskiego, skromnego budownictwa gospodarczego z 1 ćw. XIX w. Budynek zachodni z cokołem licowanym kamieniem, z deskowym gzymsem koronującym nakryty trójpołaciowym dachem z oknem powiekowym i ceramicznym pokryciem. Drugi budynek gospodarczy pomiędzy domami nr 19 i 20 bliźniaczy, rozwiązany jako budynek bramny z centralnie usytuowanym przejazdem bramnym nakrytym stropem, otwartym łukami parabolicznymi. Elewacja frontowa z kamiennym cokołem i odbojnikami oraz z faliście wyładowanym deskowym gzymsem koronującym nad przejazdem bramnym. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z oknami powiekowymi i z ceramicznym pokryciem.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: bryły, formy i pokrycie dachów, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystroje elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynków gospodarczych wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (przy schodach i od ulicy) w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 20

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926, wg nieco odmienionej wersji projektu, według którego wzniesione domy przy ul. J. Poniatowskiego 1-3, 2-8. Dodany podcień (por. dom przy ul. M. Beniowskiego 1). Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterosпадowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — szeroko pojęty neoklasycyzm. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Podcień z otworem wejściowym — kontynuacja rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych z architektury secesyjnej i postsecesyjnej, geometryzacja otworu podcienia — art déco. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Dom połączony z sąsiednim, identycznym, nr 19 budynkami gospodarczymi. Budynek nr 20 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji i zadania z oryginalnymi facjatami. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterosпадowym, w który wbudowane nad elewacją frontową dwie oryginalne facjaty w formie zgeometryzowanych okien powiekowych, nakrytych łamanymi daszkami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzone tynki zewnętrzne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja elewacji, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). W osi elewacji frontowej płytki podcień o wykroju po obrysie spiętrzonych nad sobą prostokąta i trapezu. Przy posadzce otwór ten zwężony przez dwa prostokątne, niskie murki z czapami. Otwór podcienia obramiony gładką listwą. W obrębie gładko tynkowanego podcienia wejście do budynku flankowane przez dwa małe okienka przedpokoju. Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z oknami piwnic w rustykowanych obramieniach), z jego górnej części wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Otwory bez obramień.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drewniane drzwi frontowe w stylu art déco, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w górnej części przeszklone z komponowanym układem szprosów.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.
- Stan zachowania budynków gospodarczych: Do bocznych elewacji domu, na linii jego tylnego traktu dobudowane dwa murowane, tynkowane budynki gospodarcze, wschodni pojedynczy i zachodni, bliźniaczy z budynkiem gospodarczym domu nr 19. Oba zbudowane na planie prostokąta, jednokondygnacyjne, utrzymane w stylu śląskiego, skromnego budownictwa gospodarczego 1 ćw. XIX w. Budynek wschodni z cokołem licowanym kamieniem, z deskowym gzymsem koronującym, nakryty trójpołaciowym dachem z oknem powiekowym (pokrycie przełożone). Drugi budynek gospodarczy pomiędzy domami nr 19 i 20 bliźniaczy, rozwiązany jako budynek bramny z centralnie usytuowanym przejazdem bramnym nakrytym stropem, otwartym łukami parabolicznymi. Elewacja frontowa z kamiennym cokołem i odbojnikami oraz z faliście wyładowanym deskowym gzymsem koronującym nad przejazdem bramnym. Budynek nakryty dachem dwuspadowym z oknami powiekowymi.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i drzwi frontowe.
- Wskazany remont elewacji. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trój-skrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynków gospodarczych i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynków gospodarczych: bryły, formy i pokrycie dachów, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystroje elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynków gospodarczych wymagane dostosowanie ich kolorystyki do kolorystyki domu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (przy schodach i od ulicy) w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

ul. J. Poniatowskiego 21

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926, wg innego jeszcze projektu. Nie zastosowany podcień, ale wprowadzony trójkątny szczyt (por. dom przy ul. M. Beniowskiego 1). Ogólna kompozycja budynku tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — wi doczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dom połączony z dwoma budynkami gospodarczymi, dostawionymi do jego elewacji bocznych. Jeden z tych budynków przebudowany na garaż. Cały zespół zabudowy remontowany gruntownie na pocz. XXI w., z zachowaniem bryły, kompo-

zycji elewacji i z częściowym zachowaniem wystroju elewacji. Dom ocieplony, przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowana facjata z trójkątną elewacją (szczytem) (nad elewacją frontową) z dachem dwuspadowym. Do bocznych elewacji budynku, na linii tylnego traktu dobudowane dwa jednokondygnacyjne budynki gospodarcze na planie prostokąta, nakryte dachami trójpołaciowymi.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Odsłonięta dolna część cokołu licowana kamieniem. Odtworzone gzyms nad przyziemiem i gzyms koronujący. Otwory bez obramień. Budynki gospodarcze bez artykulacji, integralnie związane z domem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany i ogrodzony ogródek frontowy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, relikty wystroju elewacji i drzwi frontowe.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., to jest w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. Przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z budynków osiedla.
- Do zachowania ogródek frontowy. Zalecane wykonanie ogrodzenia ogródka (od ulicy), w formach ujednoliconych dla całego osiedla.

Ul. Poznańska

Dawne nazwy ulicy: *Posener Strasse*.

Ulica Poznańska to wytyczona do 1884 r. graniczna droga części siedliska w południowej partii wsi, łącząca obecne ulice Świdnicką (drogę do Świdnicy) i ul. M. Skłodowskiej-Curie (drogę do dóbr Nowy Dwór). Około 1884 r. ulica Poznańska mało zabudowana. Istniały już gospodarstwo przy obecnej ul. Poznańskiej 2 (1873) oraz nieliczne szerokofrontowe domy głównie po zachodniej stronie ulicy. Po wschodniej stronie ulicy stał wtedy dom nr 4 lub 5. Przy wylocie ul. Poznańskiej przy ul. M. Skłodowskiej-Curie znajdował się zespół zabudowy na planie podkowy związany z gospodą *Zur Burg* (M. Skłodowskiej-Curie 16). Na jego miejscu i z zachowaniem części budynków zbudowano w 1889 r. kościół katolicki pw. Św. Franciszka. W związku z tym prowadząca ku niemu ul. Poznańska nabrała większego znaczenia. Zabudowywana była sukcesywnie od końca XIX w., i znalazły się przy niej siedziba urzędu gminy (1898–1899), szkoła katolicka (k. XIX w.) i dobudowana do niej po 1903 r. szkoła ewangelicka. Wzniesiono też przy ulicy domy czynszowe, willę nr 6 (lata 20. XX w.) oraz dom wielorodzinny, nr 11a-b, (1928) powiązany kompozycyjnie i stylistycznie z domem nr 165-167 przy ul. Niepodległości (modernizm łączony z art déco). Zapewne na pocz. XX w. obsadzono ulicę dwustronnie lipami.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy, jej historyczna zabudowa oraz aleja.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy, jej zabudowa i aleja.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy pomiędzy posesjami nr 3 a 4, 4 a 6 i na południe od szkoły, wzdłuż granicy działki nr 41.

ul. Poznańska 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-gospodarczy, relikw zagrody, mur., wzniesiony w 1873 r. w stylu uproszczonego neoklasycyzmu. Budynek remontowany w 2 poł. XX w z zachowaniem bryły, kompozycji elewacji i częściowo ich wystroju. Przebudowane niektóre otwory ze zniszczeniem ich obramień. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona w większości stolarka okienna, malowane elewacje.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego, z częściowo z mieszkalnym poddaszem i częściowo z podstryszem, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji z cokołem. Zachowane układy osi okiennych i wykroje otworów, w tym ślepych (prostokątnych) oraz detal wykonany w tynku. Elewacja frontowa, północna dzielona profilowanymi gzymsami nad przyziemiem i pod oknami I piętra, gzymsem-wałkiem nad oknami I piętra oraz zwieńczona profilowanym gzymsem koronującym. Otwory w przyziemiu, w gospodarczej części budynku i ślepe okna podstryśza bez obramień. Okna I piętra części mieszkalnej w listwowych obramieniach, z prostokątnymi płycinami oraz gzymsami nadokiennymi. Podobny wystrój zachodniej elewacji szczytowej, do poziomu I piętra włącznie. Elewacja zwieńczona trójkątnym szczytem wydzielonym u podstawy gzymsem-wałkiem i obramionego bocznie profilowaną listwą. W dolnej części szczytu cztery okna posadowione na wspólnym gzymsie podokiennym, w tym dwa okna mieszkalnego poddasza w listwowych obramieniach z płycinami i gzymsami naokiennymi. Dwa skrajne okna mniejsze w profilowanych obramieniach. Pomiedzy oknami wmurowana tablica erekcyjna z nieczytelnym, częściowo skutym nazwiskiem inicjatora budowy domu i z datą budowy: 1873. Elewacja tylna, południowa z wystrojem jak północna elewacja frontowa.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna w szczycie elewacji zachodniej. Okna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z uzupełnieniem ubytków wystroju, szczególnie obramień okiennych. Należy też zaprojektować obramienia dla otworów przebudowanych, wzorowane na historycznych. Postuluje się zaprojektowanie jednolitej kolorystyki elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. A w przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z 4 ćw. XIX w., w stylu neoklasycyzmu.

ul. Poznańska 3

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Siedziba zarządu gminy Podgórze, w tym przewodniczącego gminy (*Amtsvorsteher*), policji, straży pożarnej, USC i urzędu finansowego. Budynek mur., wzniesiony w latach 1898–1899, w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem. Elewacja frontowa komponowana jak elewacje okazalszych, wielkomiejskich kamienic. Budynek wzniesiony według projektu bazującego na rozwiązaniach formalnych wypracowanych w ramach neoklasycyzmu około poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej (bryła z ryzalitami pozornymi oraz z charakterystycznymi artykulacją poziomą i dachem). Ale już detal architektoniczny (bliższy późnemu, historycznemu renesansowi) specyficzny dla architektury 4 ćw. XIX w. Obok siedziby zarządu gminy zbudowana remiza strażacka. W 1934 r. po przyłączeniu Podgórza do Wałbrzycha administracja gminą przeniesiona również do Wałbrzycha, a budynek urzędu przeznaczony na inne potrzebne wówczas cele. Nie wiadomo, czy budynek remontowany w 2 poł. XX w. W 1986 r. budynek wykorzystywany jako magazyn wytwórni wyrobów tytoniowych. Obecnie nie użytkowany. Budynek wolnostojący usytuowany po wschodniej stronie ul. Poznańskiej. Obok częściowo zachowana remiza strażacka.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego, częściowo z podstryszem, częściowo z mieszkalnym poddaszem i z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci i z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony do poziomu II piętra włącznie. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych i elementów wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja trzech elewacji, w tym frontowej (z trzema ryzalitami pozornymi, środkowym i skrajnymi) i bocznych, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych, o łuku pełnym i kolistych) oraz wykonany w tynku detal architektoniczny. W elewacji frontowej złożony z: cokołu z gzymsem cokołowym, z profilowanych gzymśów nad przyziemiem pod oknami I–II piętra oraz pod oknami podstrysza, z przemiennej boniowania naroży skrajnych ryzalitów pozornych oraz z szerokiej listwy wieńczącej pod okapem dachu. W osi środkowego ryzalitu pozornego portal. Otwór o łuku pełnym ujęty węgarami z wąskimi, profilowanymi głowicami, na których posadowiona profilowana archiwolta. Po obu stronach otworu ustawione pilastry na wysokich cokołach wspierające odcinek belkowania z profilowanym gzymsem zachodzącym na gzyms nad przyziemiem. Okna, łącznie z oknami podstrysza w profilowanych obramieniach. W środkowym ryzalicie pozornym para jednoskrzydłowych okien, w skrajnych ryzalitach okna trójskrzydłowe, w pozostałych partiach fasady okna dwuskrzydłowe. Elewacje boczne północna i południowa z artykulacją jak w przypadku fasady. Dodatkowo z narożami podkreślonymi przemianym boniowaniem. W obu elewacjach okna w większości ślepe, w profilowanych obramieniach. Obie elewacje zwieńczone mocno spłaszczonymi trójkątnymi szczytami. W ich środkowych partiach okna mieszkalnego poddasza.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Zachowana oryginalna, ozdobna, drewniana stolarka okienna oraz zachowane bardzo ozdobne drzwi frontowe, z nadświetlem, drewniane, ramowo-płycinowe, w stylu neorenesansu, częściowo przeszklone, zabezpieczone kutymi kratami.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystroj elewacji, stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Wymagane określenie nowych funkcji dla budynku i przeprowadzenie remontu kapitalnego. Konieczne wyremontowanie elewacji z uzupełnieniem brakujących elementów ich wystroju.
- Zalecana renowacja istniejącej stolarki, w przypadku jednak jeśli nie byłoby to możliwe wymaga się przy wymianie stolarki okiennej i drzwiowej stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. Poznańska 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony na przełomie XIX i XX w. w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem. Budynek zbudowany według projektu typowego.

Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji elewacji oraz zasadniczo elementów jej wystroju. Do 1986 r. elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym, może z likwidacją płycin podokiennych pod oknami I piętra (?). Przebudowane elewacje boczne i niektóre otwory także w fasadzie. Wymienione stolarka okienna i drzwi frontowe. W niektórych oknach złożone rolety. Budynek wolnostojący, usytuowany po wschodniej stronie ul. Poznańskiej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z wysokim podstryszem, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej (z dwoma skrajnymi ryzalitami pozornymi), licowany cokół, układ osi okiennych, wykroje większości otworów (prostokątnych) oraz wykonany w tynku detal architektoniczny. Złożony z: pasowego boniowania przyziemia, z profilowanych gzymsów: nad przyziemiem, pod oknami I piętra, pod oknami II piętra w ryzalitach pozornych oraz pod znajdującymi się na tym samym poziomie oknami podstrysza i — z boniowania naroży skrajnych ryzalitów pozornych. Otwory przyziemia w listwowych, gładkich obramieniach z kluczami z boniami. Okna w centrum elewacji, w partii I piętra w oprawie w formie aediculi złożonej z pilastrów, odcinków belkowania i naczółków segmentowych i skrajnych trójkątnych. W skrajnych ryzalitach na tej kondygnacji okna w listwowych obramieniach z trójkątnymi naczółkami na konsolach. Okna II piętra w ryzalitach i w pozostałej partii elewacji identyczne, gładkie, listwowe, z gzymsami nadokiennymi na konsolach. Jedynie nad oknem w osi fasady trójkątny naczółek. Okna III piętra w ryzalitach, przebudowane okno w środkowej części elewacji oraz znajdujące się tu okna podstrysza w listwowych, gładkich obramieniach.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazane wyremontowanie elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki, z uzupełnieniem brakujących elementów wystroju, prawdopodobnie prostokątnych płycin pod oknami I piętra w centrum elewacji. Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w., ze wskazaniem na neoklasycyzm z elementami neorenesansu. Zalecana wymiana rolet z zewnętrznych na wewnętrzne.

ul. Poznańska 8 budynek szkolny

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek szkolny, dawna szkoła katolicka i dawna szkoła ewangelicka, obecnie Publiczna Szkoła Podstawowa nr 5. Cały budynek mur., kształtowany w trzech etapach. Najpierw zbudowano, zapewne w końcu XIX w., przed 1895 r? szkołę katolicką, czyli południową część

obecnego wydłużonego budynku, siedmioosiową z podwyższonym ryzalitem środkowym z trójkątnym szczytem. Wzniesiono ją w stylu budownictwa ceglanego, w formach stosowanych także w architekturze przemysłowej, militarnej, szpitalnej (np. formy opraw szczytów, formy podziałów). Wielkość okien wynikała już z przepisów. W każdym razie bryła szkoły katolickiej komponowana była tradycyjnie, w duchu architektury wernakularnej 2 poł. XIX w., na bazie rozwiązań z neoklasycyzmu. Do tego budynku dobudowano od północy, po ok. 1903 r. budynek szkoły ewangelickiej, także w stylu budownictwa ceglanego, ale nieco inny. Inaczej rozwiązano jego bryłę (z dachem płaskim), kompozycję (z zaakcentowanymi podziałem ramowym skrajnymi osiami z otworami wejściowymi i z dwoma skrajnymi ryzalitami klatek schodowych w elewacji tylnej). Wystrój elewacji zaprojektowano wykorzystując głównie rozwiązania wypracowane ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej (całość kompozycji fasady, formy gzymsów nad otworami, gzyms z ukośnie ułożonych cegieł). Za przejaw secesji można uznać ewentualnie gzyms nad przyziemiem zbudowany w formie kratownicy. Najciekawsze jednak pod względem architektonicznym formy nadano w latach ok. 1928-1930 najnowszej części szkoły ewangelickiej, zbudowanej w stylu modernizmu łączonego z neoklasycyzmem i z art déco. Gabarytem i formami bryły nowej części szkoły nawiązano do bryły szkoły istniejącej. Zastosowano charakterystyczne dla modernizmu dach płaski i poziome pasy okien. Pod wpływem neoklasycyzmu nową część budynku zwieńczono gzymsem koronującym z denticuli. A w stylu art déco komponowano ceglaną licówkę elewacji, zestawiono ją z tynkowanymi partiami elewacji, ukształtowano spiętrzoną, ceglaną strukturę na podwórzowej elewacji ryzalitu klatki schodowej w elewacji tylnej i zaprojektowano szczyt elewacji bocznej, północnej. W duchu art déco stosowano też zgeometryzowane motywy zdobnicze oraz zaprojektowano balustradę balkonu w elewacji frontowej. A układ wglębnych płycin na bezokiennej elewacji bocznej można by uznać za dalekie echo rozwiązań z okresu secesji. W 2 poł. XX w. cały budynek szkolny był wielokrotnie remontowany z zachowaniem bryły, kompozycji elewacji oraz zasadniczo elementów jej wystroju. Ostatni remont przeprowadzono ok. 2013 r. Oczyszczono ceglane elewacje, przełożono pokrycie dachowe i wymieniono stolarkę okienną oraz drzwi zewnętrzne. Zamurowano otwory wejściowe od strony ulicy. Wolnostojący, wydłużony budynek szkolny usytuowany po zachodniej stronie ul. Poznańskiej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie wydłużonego prostokąta, złożona z trzech różniących się segmentów, trzykondygnacyjnych, nakrytych kolejno: dachem dwuspadowym oraz dachami pulpitowymi. Poziom szkolnego podwórza obniżony w stosunku do poziomu ulicy, w związku z czym od jego strony widoczne sutereny budynku szkolnego.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachów ceramiczne i z papy bez widocznych uszkodzeń. Południowy, najstarszy człon budynku, szkoła katolicka skotwiony na poziomie przyziemia.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólne kompozycje elewacji frontowych poszczególnych członów szkoły, układy osi okiennych, wykroje większości otworów (o łuku odcinkowym, pełnym, prostokątnych, dwu-, trójskrzydłowych) oraz detal architektoniczny wykonany w cegle i tynku. **Człon I — najstarsza szkoła katolicka.** Elewacje licowane cegłą klinkierową, z detalem wykonanym z cegle. Okna o łuku odcinkowym, bez obramień. Elewacja frontowa siedmioosiowa (w przyziemiu), z cokołem (z ciemniejszej cegły) ze środkowym, podwyższonym ryzalitem pozornym zwieńczonym trójkątnym szczytem z pseudomachikulami. Fasada ujęta skrajnie podziałem ramowym przerwany przez tenże ryzalit. Naroża ryzalitu podkreślone od-

rębnym podziałem ramowym przechodzącym w partii szczytu w uskokowy fryz arkadowy. Dodatkowo elewacja dzielona gzymsami podokiennymi. Przepruta dużymi oknami. W ryzalicie wejście do budynku. Elewacja boczna, południowa, z cokołem, zwieńczona trójkątnym szczytem z pseudomachikułami. Ujęta podziałem ramowym przechodzącym w partii szczytu w uskokowy fryz arkadowy. Ponadto dzielona gzymsami podokiennymi. Na poziomie przyziemia oraz I i II piętra — z oknami ślepyimi. Rzeczywiste okna — w szczycie. Elewacja tylna ze środkowym, ryzalitem pozornym, za którym w budynku klatka schodowa. Ryzalit ujęty odrębnym podziałem ramowym, podobnie jak boczne partie elewacji. Pozostałe elementy wystroju jak w fasadzie. **Człon II — szkoła ewangelicka.** Elewacja frontowa z cokołem z ciemniejszej cegły, wielosiowa ze skrajnymi osiami z otworami wejściowymi, wyodrębnionymi podziałem ramowym przechodzącym w centrum elewacji w listwę wieńczącą pod okapem dachu. Elewacja dzielona dodatkowo gzymsami-szlakami nad przyziemiem (motyw kratownicy) i nad I piętrzem (ukośne ułożone cegły). Nad półkoliście zamkniętymi otworami wejściowym gzymsy na konsolach o takim zarysie. Nad oknami podobne gzymsy o łuku odcinkowym. Elewacja tylna z dwoma skrajnymi ryzalitami klatek schodowych, bez artykulacji. W ryzalitach dwa otwory wejściowe o łuku odcinkowym, pomieszczone w płytkich wnękach, w które wbudowane parostopniowe schody. **Człon III — najnowsza część szkoły ewangelickiej.** Komponowana podobnie jak człon II, z wyróżnioną skrajną osią z otworem wejściowym oraz ze skrajnym ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Elewacje tynkowane, z fragmentami licowanymi cegłą klinkierową. Elewacja frontowa w głównej swej części organizowana pasami złożonymi z trójskrzydłowych okien rozdzielonych filarami z ciemnej cegły klinkierowej, szerszymi na krańcach pasów. Skrajny ryzalit pozorny z pojedynczymi oknami trójskrzydłowymi, z portalem balkonowym złożonym z uproszczonych filarów, odcinka belkowania z denticuli (na poziomie gzymsu). Balkon zabezpieczony kutą, ażurową, metalową, komponowaną balustradą. Umieszczony na tle licowanej cegłą prostokątnej płyciny przesuniętej względem ceramicznych licówek pasów okien. Podobnie przesunięta prostokątna ceglana płycina na ścianie ryzalitu pomiędzy oknami I i II piętra, częściowo wgłębna, zdobiona motywem rombów. Frontowa elewacja najnowszej części szkoły zwieńczona profilowanym gzymsem z denticuli. Elewacja tylna też częściowo z pasami okien jak w elewacji frontowej. Elewacja ryzalitu ozdobiona strukturą z cegły złożoną z elementów o różnym układzie cegły. W dolnej jej części portal w formie rozglifionej niszy, ujętej dookoła listwą ze szlakiem-zygzakiem na nadprożu. Nad portalem prostokątna, horyzontalna płycina z wgłębnyim polem zdobionym rombem. Powyżej ceglane obramienie dolnego okna klatki schodowej i prostokątna płycina z dwoma rombami. Nad nią górne okno klatki schodowej w ceglanyim, węższym obramieniu, a powyżej ponownie prostokątna płycina z wgłębnyim polem i rombem. Elewacja zwieńczona podobnie jak elewacja frontowa. Elewacja boczna, północna bezokienna, z wtórnym, ceglanyim cokołem, ozdobiona układem trzech prostokątnych płycin. Zwieńczona spłaszczonym szczytem z uskokami i zygzakami. Szczyt obramiony ceglanyim pasem.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryły, formy i pokrycie dachów, układy osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w. oraz z lat ok. 1928–1930 ze wskazaniem na neoklasycyzm.

ul. Poznańska 8, budynek z salą gimnastyczną

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek z salą gimnastyczną przeznaczoną do użytku publicznego, mur., wzniesiony został z inicjatywy lokalnego towarzystwa gimnastycznego. Obecnie to szkolna sala gimnastyczna. Jak wynika z ikonografii budynek powstał zapewne w latach ok. 1910–1915. Zwrócony został frontem ku ul. Poznańskiej i ku szkole oraz poprzedzony bocznie zlokalizowanym, dużym placem łączącym się od północy z podwórzem szklonym. Budynek został wzniesiony na platformie. Główny korpus na planie litery T otoczono z przybudówkami, w konsekwencji czego budynek otrzymał rozczłonkowaną bryłę. Nad dachach parterowych przybudówek we frontowej części budynku znajdowały tarasy wydzielone murowanymi, ażurowymi balustradami. Budynek otrzymał też dość bogaty wystrój elewacji oraz efektowną oprawę okien w szczytach. Zbudowany został w stylu neoklasycyzmu nawiązującego do śląskiego neoklasycyzmu lat 20. XIX w. i do architektury uzdrowiskowej. Remontowany był w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w., po 2010 r., z zachowaniem bryły, kompozycji elewacji oraz jej wystroju. Przełożono pokrycie dachowe. Pomalowano elewacje. Wymienione zostały stolarka okienna i drzwi frontowe. Budynek wolnostojący, usytuowany jest po zachodniej stronie ul. Poznańskiej, w głębi działki.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła dwukondygnacyjowego budynku na planie litery T, nakrytego dachami dwuspadowymi, obudowanego od północy i południa dwiema jednokondygnacyjowymi przybudówkami z dachami trójpółaciowymi i od wschodu — dwiema jednokondygnacyjowymi przybudówkami z dachami pulpitowymi. W dach głównego korpusu budynku wbudowane drewniane, odeskowane, ośmioboczne wieżyczki wentylacyjne nakryte ośmiobocznymi spłaszczonymi, bezprześwitowymi hełmami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachów, ceramiczne i bitumiczne bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji budynku, układ osi okiennych, wykroje większości otworów (prostokątnych i o łuku odcinkowym) oraz wykonany w tynku detal architektoniczny. Główny korpus budynku na planie litery T dwukondygnacyjny, z salą gimnastyczną wzniesioną na osi północ-południe, i z prostopadłym do niej członem (dawniej zapewne z wnętrzami reprezentacyjnymi) — na osi wschód-zachód. Jego wschodnia elewacja frontowa z podcieniem w przyziemiu, z prostokątnymi otworami, dzielona pilastrami wielkiego porządku wspierającymi belkowanie. W środkowej osi elewacji balkon z płytą na planie wycinka koła, wspartą na konsolach. Balustrada balkonu ażurowa, kuta, o prostym rysunku geometrycznym. Elewacja zwieńczona trójkątnym szczytem z bokami ujętymi profilowaną ramą. W polu szczytu blenda o wykroju okna termalnego, obramiona profilowaną listwą. W jej centrum okno o łuku odcinkowym flankowane przez odcinki ścian z dekoracją roślinną w formie wici akantu. Boczne elewacje wysuniętego ku wschodowi członu budynku i fragmenty wschodniej elewacji sali gimnastycznej z narożnymi pilastrami. Zwieńczone uproszczonym belkowaniem. Elewacje boczne, szczytowe sali gimnastycznej prawie w całości zasłonięte przez jednokondygnacyjne, zadaszone przybudówki (z szatniami?). Widoczne tylko fragmenty belkowania koronującego i obramione szczyty sali gimnastycznej z parami prostokątnych okien. Elewacja zachodnia sali gimnastycznej z cokołem, dzielona pilastrami wielkiego porządku, nad którymi belkowanie koronujące. Okna sali wydłużone, prostokątne z wgłębными płycinami podokiennymi, w których wgłębna także tablatura. Okna wraz z płycinami ujęte listwowy-

mi obramieniami z kluczami. Do głównego korpusu budynku dostawione **przybudówki**, integralne jego części i jednorodne z nim stylistycznie. We frontowej części budynku, w miejsca pomiędzy wysuniętym ku wschodowi członem a wschodnią elewacją sali gimnastycznej wbudowane symetrycznie dwie parterowe przybudówki z dachami pulpitowymi, na których dawniej tarasy. Elewacje przybudówek dzielone pilastrami wspierającymi belkowanie. Dwie następne przybudówki dobudowane do bocznych, szczytowych elewacji sali gimnastycznej. Półtorakondygnacyjne, bo odsłonięta od północy, zachodu i południa dolna, piwniczna kondygnacja budynku. Częściowo bezokienne elewacje tychże przybudówek z wysokim cokołem, na którym posadowione pilastry wspierające belkowanie koronujące. Przybudówki nakryte dachami trójpołaciowymi. Poprzedzone od frontu wyodrębnionymi przedsionkami na planie prostokąta, z elewacjami z pilastrami wspierającymi profilowany gzyms koronujący. Frontowe elewacje przedsionków z otworami wejściowymi (dawniej zamkniętymi łukiem pełnym), zwieńczone trójkątnymi, obramionymi szczytami. Przedsionki nakryte dachami dwuspadowymi.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazane w przyszłości przywrócenie nadświetli i ich dekoracyjnej stolarki, nad otworami wejściowymi w przedsionkach bocznych przybudówek sali gimnastycznej¹⁴.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z ikonografii. W przypadku wymiany drzwi zewnętrznych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z ok. 1910 r., ze wskazaniem na neoklasycyzm.

ul. Poznańska 11a-b

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony w 1926 r., w stylu łączącym modernizm (bryła do poziomu dachu), z historyzmem (odniesienia do rodzimego, śląskiego renesansu, czterospadowy dach) i z art déco (detal). Elewacja organizowana komponowanym układem otworów o różnych proporcjach oraz artykulacją. Dom zbudowany jako integralny element zespołu budynków przy ul. Poznańskiej 11a i 11b oraz przy ul. Niepodległości 165 i 167. Budynki te ustawione naprzeciw siebie, zbliżone formalnie, połączone przestrzennie i funkcjonalnie wybrukowanym podwórzem. Budynek przy ul. Poznańskiej 11a-b od strony ulicy jednolity, od strony podwórza podzielony na dwa segmenty, wyraźnie dwuklatkowy. Dom remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w., ale głównie wewnątrz. Prymitywnie zabudowane balkony przy klatkach schodowych, niektóre otwory w elewacji tylnej przebudowane. W większości wymieniona stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek usytuowany po zachodniej stronie ulicy, w zabudowie zwartej z domem przy ul. Poznańskiej 12.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.

¹⁴ Wałbrzych, ul. Poznańska 8, sala gimnastyczna, fotografia z ok. 1910 r., <https://polska-org.pl/6063371.foto.html>.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła dwuklatkowego budynku na planie prostokąta z dwoma obniżonymi ryzalitami klatki schodowej w elewacji tylnej, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem czterospadowym. Nad ryzalitami klatki schodowej dachy trójpółaciowe.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne, konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Znacznie zniszczone tynki zewnętrzne, szczególnie na elewacji tylnej.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej i tylnej, układy osi okiennych oraz wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach). Zachowany detal architektoniczny wykonany w cegle, tynku i ze sztucznego kamienia. W elewacji frontowej zachowane: licówka cokołu wykonana z rustykowanych boni (sztuczny kamień), gzyms pod oknami I piętra, profilowany, szeroki gzyms pod oknami III piętra. Elewacja osłonięta wysuniętym okapem dachu. W fasadzie na poziomie I i II piętra rozmieszczone osiowo i symetrycznie dwa pozorne, prostokątne w obrysie wykusze. W osi elewacji portal. Złożony ze zwężających się ku górze kamiennych cokołów (fragmentów licówki cokołu elewacji) i ceglanych węgarów oraz z wgłębnej, półkolistej archiwolty. Archiwolta zdobiona plastyczną dekoracją w formie wychodzącej z wazonów wici roślinnej, z liśćmi przypominającymi rokokowy koguci grzebień. Portal prowadzi do sklepionego przejścia na podwórze, wysoko licowanego cegłą i nakrytego sklepieniem kolebkowym. Przechód wybrukowany płytami granitowymi i kostką bazaltową, dostępny od strony podwórza przez schody. Okna przyziemia w elewacji frontowej, rozmieszczone częściowo mijankowo. Bez obramień. Okna w centrum elewacji kwadratowe, w listwowych opaskach, z gzymsami nadokiennym (tylko na poziomie I piętra). Okna w pseudowykuszach prostokątne obramione podobnie, z tym że nad obramieniem wykuszowych okien I piętra roślinny, zgeometryzowany motyw dekoracyjny, a wykuszowe okna II piętra zaopatrzone w klucze z motywem romboidalnego bonia. W skrajnych osiach elewacji okna trójskrzydłowe. Okna III piętra bez obramień. Elewacja boczna, południowa bezokienna, bez artykulacji, zwieńczona niewielkim szczytem. Elewacja tylna bez artykulacji, z dwoma symetrycznie i osiowo rozmieszczonymi, obniżonymi ryzalitami klatki schodowej, do których dobudowane bocznie balkony z pełnymi balustradami. W cokole licowanym cegłą rozmieszczone piwniczne otwory z nadprożami z rustykowanych ciosów ze sztucznego kamienia. Od strony podwórza przejście zaakcentowane bramą filarową, ukośnie dostawionymi ceglanyimi półfilarami z czapami. Okna bez obramień. Okna w ryzalitach zaopatrzone w ceglane parapety na kostkowych wspornikach. W osi każdego z ryzalitów pomiędzy oknami dekoracja geometryczna wykonana z cegły. Podobna dekoracja (gzyms z zygzakiem) nad drzwiami do klatek schodowych i nad towarzyszącymi im kwadratowymi oknami. Przed drzwiami schody ze sztucznego kamienia.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym oraz o podziale krzyżowo-kwaterowym, z uchylnymi górnymi skrzydłami (klatki schodowe). Zachowana ozdobna stolarka w kwadratowych oknach obok drzwi do klatek schodowych. Zachowane jedne drzwi frontowe, drewniane, jednoskrzydłowe, prostokątne, z płyciną w dolnej części. W górnej części przeszklone, z ozdobnym układem szprosów. Zachowane też drzwi do piwnic, o konstrukcji ramowej z wypełnieniem z desek w układzie opierzenia.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej oraz drzwi frontowe.

- Wskazany remont budynku i jego elewacji. Wymagane usunięcie wtórnej zabudowy balkonów. Wskazane zaprojektowanie jednolitej kolorystyki dla budynku.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Ul. Władysława Reymonta

Dawne nazwy ulicy: *Luther Strasse*.

Wytyczenie obecnej ulicy W. Reymonta związane jest z powstaniem kościoła ewangelickiego zbudowanego na wzniesieniu w południowej części wsi, na zupełnie nie zurbanizowanym terenie, z dala od zabudowanego siedliska. Najpierw, ok. 1901 r. wytyczono północny odcinek ulicy ku kościołowi, mający charakter polnej drogi bez zabudowy, jak można przypuszczać, wzdłuż granicznej drogi siedliska. Po 1907 r. rozpoczęto urbanizację najbliższego otoczenia kościoła, ale jeszcze wówczas ul. W. Reymonta miała charakter drogi nieutwardzonej. Prosto wytyczony jej północny odcinek docierał do kościoła i kończył się przy nim schodami. Od schodów zaczynał się południowy odcinek ulicy sięgający mniej więcej wysokości obecnej posesji nr 24, wówczas jeszcze nie istniejącej. Tu łączył się z polną drogą odbijającą ku południowemu wschodowi, w kierunku przejazdu w nasypie kolejowym. Po 1907 r. zabudowywano wschodnią stronę ulicy domami nr 1, 2, 4, 6, 7. Przed 1911 r. zbudowano dom nr 28 po zachodniej stronie obecnej ulicy. W 1911 r. wytyczono i zabudowano przecznice ulicy — ulicę Katowicką. Obecny przebieg południowego odcinka ul. W. Reymonta od kościoła, ku południowemu zachodowi i ku ul. Niepodległości wytyczono po 1922 r., a może dopiero w latach ok. 1925-30, kiedy go częściowo zabudowano domami nr 18-24. W latach 20. XX w. wzniesiono także budynki nr 9, 10, 13 przy ślepej odnodze ul. W. Reymonta odbijającej w kierunku nasypu kolejowego, a po 1931 r. zbudowano dom nr 8. Zapewne po zakończeniu kształtowania ulicy administracyjnie ją uporządkowano i przypisano do niej także starsze domy z ogrodami wzniesione w końcu XIX w., nr 27, 32. Były one początkowo związane z ul. Szkolną, zbudowane na tyłach jej działek i dostępne poprzez odrębne dojścia. Do ul. W. Reymonta przypisano też ewangelicki dom parafialny (nr 34) powstały wraz z kościołem w 1901 r., zwrócony frontem ku ul. M. Skłodowskiej-Curie.

Ulica W. Reymonta z powodu topografii terenu nie jest w całości przejezdna, dzieli się na dwa odcinki. Prosto wytyczony odcinek północny dociera do kościoła i nadal kończy się przy nim schodami. Od schodów zaczyna się południowy odcinek ulicy wiodący ku ul. Niepodległości. Zabudowę ulicy tworzą budynki w stylu postsecesji i modernizmu łączonego z art déco, wolnostojące lub w zespołach zabudowy zwartej. Najwartościowszym z nich pod względem artystycznym jest zespół budynków nr 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Dobry.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy pomiędzy posesjami nr 2 a 4, 4a (kościół) a 6, obok budynku nr 13 oraz po przeciwległej, wschodniej stronie ulicy, naprzeciw zespołu zabudowy nr 18-24.
- W wypadku podyktowanej względami technicznymi rozbiórki domów przy ul. W. Reymonta 18 i 19 zaleca się odtworzenie bryły obu budynków dla zachowania charakterystycznego, kaskadowego zakończenia pierzei.

ul. W. Reymonta 2

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach ok. 1907–1914 w stylu postsecesji. Jego elewacja tylna zwrócona ku południowemu wschodowi. Ożywiona skrajnym ryzalitem z loggiami (I-III piętro), o konstrukcji szkieletowej, zwieńczonym pięciobocznym szczytem¹⁵. Szczyt ten wbudowany w podobny, większy szczyt elewacji tylnej. Takie rozwiązanie bardzo charakterystyczne dla secesji, podobnie jak formy dachu i wykroje szczytów. Jednocześnie widoczne w architekturze budynku nawiązanie do stylu rodzimego (wprowadzenie konstrukcji szkieletowej lub dekoracji fachwerkowej, odeskowywanie szczytów, stworzenie pozoru, że szczyty nadwieszono). Budynek remontowany w 2 poł. XX w z zachowaniem bryły i kompozycji elewacji. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona w większości stolarka okienna, malowane elewacje. Przeszkłone loggie.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta ze skrajnym ryzalitem w elewacji tylnej, trzykondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym łamanym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia. Widoczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji z cokołem którego wysokość zaznaczona linią wrytą w tynku. Zachowane układy osi okiennych i wykroje nieobramionych otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa zwieńczona belkowym gzymsem koronującym, osłoniętym ceramicznym pokryciem. Powyżej pięcioboczny szczyt, w górnej części odeskowany. Odeskowane też okapy dachu ujmujące szczyt. W lewej, skrajnej osi elewacji otwór wejściowy z drzwiami z nadświetłem. Okna przyziemia (z ceglanyimi parapetami) zaopatrzone w drewniane okiennice. Elewacja boczna północna z podwyższoną częścią środkową zwieńczoną trójkątnym szczytem, za którą klatka schodowa. Boczne partie elewacji zwieńczone belkowym w formie gzymsem koronującym. Do elewacji dobudowany ganek, z którego dostępne wejście do budynku na poziomie I piętra. Ganek dolnej części murowany w górnej drewniany, o konstrukcji szkieletowej miejscami ozdobnie kształtowanej, połączony z jednobiegowymi, zadaszonymi schodami ze stopniami ze sztucznego kamienia. Ganek otwarty ku północy dużą arkadą o zgeometryzowanym łuku zbliżonym do odcinkowego. Ograniczony podobnie jak bieg schodów ażurową balustradą o konstrukcji szkieletowej i o podziale kwaterowym. Ganek z ozdobną posadzką ceramiczną nakryty dachem trójpołaciowym, a schody — dachem pulpitowym wspartym na słupach. Elewacja boczna, południowa w większej części bezokienna, z jedną środkową osią z oknami, osłonięta okapem dachu. Elewacja tylna ze skrajnym, płytkim ryzalitem (o konstrukcji szkieletowej lub z dekoracją fachwerkową) zawierającym pierwotnie loggie, obecnie przeszkłone. Ryzalit ten zwieńczony pięciobocznym szczytem wkomponowanym w podobny, większy szczyt elewacji tylnej. Górne partie obu szczytów oraz okapy dachu ujmujące te szczyty również odeskowane. Nad boczną partią elewacji tylnej podobny gzymś koronujący jak w fasadzie.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Okna o podziale krzyżowo-kwaterowym, z górnymi skrzydłami o podziale kwaterowym (w pionie). W sieni I piętra zachowana oryginalna

¹⁵ Wałbrzych, ul. W. Reymonta 2, widok od pd.-wsch., stan z ok. 1915 <https://polska-org.pl/7156060.foto.html>

armatura lub stolarka z barwnym szkłem witrażowym. Zachowane też drzwi w przyziemiu elewacji frontowej, z uchylnym nadświetlem, jednoskrzydłowe, częściowo przeszkłone.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, architektoniczne rozwiązanie ganku i schodów, relikty stolarki okiennej i drzwiowej.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji, konserwacja konstrukcji szkieletowej (szczytów oraz ganku i schodów), usunięcie przeszklenia loggii i zaprojektowanie jednolitej kolorystyki elewacji. Według ikonografii budynek miał elewacje utrzymane zapewne w odcieniu piaskowca.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. A w przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru (drzwi w elewacji frontowej) oraz stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z pocz. XX w. (drzwi zewnętrzne na poziomie I piętra).

ul. W. Reymonta 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony ok. 1910 w stylu postsecesji, mający rozczłonkowaną bryłę, ożywioną m.in. ryzalitami i prostopadłościennymi lub półcyldrycznymi wykuszami. W partii dachu szczyty i facjaty o konstrukcji szkieletowej. Zastosowane rozwiązania rzadko wybierane przez wałbrzyskich architektów z doby secesji i postsecesji — facjata złożona z wyższej części centralnej i z niższych części bocznych nakrytych odrębnymi daszkami. Drewniana weranda pierwotnie nie przeszklona. Budynek remontowany w 2 poł. XX w z zachowaniem bryły i kompozycji elewacji. Zaślepienie niektóre otwory, malowane elewacje. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona w większości stolarka okienna. W niektórych oknach założone zewnętrzne rolety. Wyremontowane ze zmianą wyglądu przyziemie werandy (odeskowane). Ażurowa ściana ganku i schodów wypełniona wtórnie kratownicą z listew.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie dwóch prostokątów częściowo na siebie nasuniętych (korpus i skrzydło), budynku dwukondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem mansardowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne ubytki warstwy malarskiej.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji z cokołem którego wysokość zaznaczona linią wyrytą w tynku. Zachowane układy osi okiennych, wykroje nieobramionych otworów (prostokątnych i o łuku pełnym) oraz ceramiczne parapety okien. Elewacja frontowa korpusu budynku z komponowanym układem otworów, z centralnie usytuowanym na poziomie I piętra, półcyldrycznym wykuszem, zwieńczona skrajnie odcinkami belkowego w formie gzymsu koronującego. Nad jej centrum wysunięty okap dachu, ponad którym duża facjata o konstrukcji szkieletowej złożona z wyższej części środkowej z dachem pulpityowym oraz z niższych części bocznych z dachami dwupołaciowymi. Elewacja

boczna północna korpusu jednoosiowa ze skrajnie usytuowanym wykuszem umieszczonym na poziomie I piętra. Wykusz zwieńczony pięciobocznym szczytem o lekko wklęsłych bokach, zachodzącym na trapezowy szczyt elewacji zbudowany w konstrukcji szkieletowej, wypełniony oknami. Elewacja boczna, południowa korpusu i elewacja frontowa skrzydła bocznego widoczne tylko częściowo (styk brył), łącznie z trapezowymi szczytami o konstrukcji szkieletowej. W styku korpusu i skrzydła umieszczony ganek ze schodami, z którego dostępne wejście do budynku. Ganek na niskiej podmurówce, zbudowany w zdobionej nacięciami i żłobieniami konstrukcji szkieletowej. Połączony z jednobiegowymi, zadaszonymi, drewnianymi schodami. Otwarty wraz z biegiem schodów ku południu jednym łukiem, nad którym też ażur. Podobna kompozycja oprawy wejścia na schody. Złożona z ramy z dekorowanymi słupami oraz z wmontowanej w ramę ażurowej, ozdobnej, drewnianej dekoracji zamkniętej od dołu łukiem. Ganek i bieg schodów ograniczone jednolitą, ażurową balustradą o konstrukcji szkieletowej i o podziale kwaterowym. Ganek i schody nakryte asymetrycznym dachem dwupołaciowym, wspartym na słupach. Elewacja boczna, południowa skrzydła zwieńczona belkowym gzymsem koronującym. Elewacja tylna korpusu i boczna skrzydła jednoosiowe, zwieńczone belkowym gzymsem koronującym. Elewacja tylna skrzydła zwieńczona trapezowym szczytem o konstrukcji szkieletowej, ożywiona drewnianą, trzykondygnacyjną werandą o stosunkowo prostej architekturze, nakrytą dachem pulpitowym.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna (w przyziemiu werandy). Zachowane drzwi frontowe, ramowo-płycinowe, drewniane, dwuskrzydłowe, o prostym wzorze geometrycznym, z secesyjną dekoracją ornamentalną, w górnej części przeszklone barwnym szkłem.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, architektoniczne rozwiązanie ganku i schodów, relikty stolarki okiennej werandy i drzwi frontowe.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji, konserwacja konstrukcji szkieletowej szczytów oraz ganku i schodów i zaprojektowanie jednolitej kolorystyki elewacji. Według ikonografii budynek miał elewacje utrzymane zapewne w odcieniu piaskowca. Zalecane wymiana rolet zewnętrznych na wewnętrzne oraz likwidacja przeszklenia werandy.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z ok. 1910 r. A w przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. W. Reymonta 4a

Dawny kościół ewangelicki, obecnie cerkiew Wszystkich Świętych.

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Podgórze długo było związane z parafią ewangelicką w Wałbrzychu i dopiero w 1894 r. utworzono dla tej wsi i dla paru okolicznych miejscowości odrębną parafię ewangelicką. Kościół i niezidentyfikowany obecnie dom parafialny zbudowano w 1901 r. Kościół wzniesiono na prostokątnej platformie, w stylu neogotyckim z odniesieniami do gotyku ceglanego i do architektury romańskiej, o czym świadczą np. lekko zaostrzone łuki, trójdzielne okna z kolumnami, biforia czy też struktura głównego portalu. Widoczne jest dążenie architekta do

archaizacji kościoła i do uzyskania wrażenia, że jest to stary, rozbudowywany kościół średniowieczny. Najstarsze w takim ujęciu byłyby prezbiterium, nawa i bocznie dostawiony główny trzon wieży. Drugą fazę reprezentowała by dwukondygnacyjowa, poprzecznie zadawszona nawa boczna z emporą. Do trzeciej, już, pseudonowożytniej fazy trzeba by zaliczyć sklepienie prezbiterium, kolebkowe z lunetami, neobarokowe. Kolejne rozwiązania architektoniczne współtworzące architekturę kościoła miały już genezę w twórczości wybitnego architekta Carla Friedricha Schinkla i skupionego przy nim środowiska twórczego określanego jako szkoła berlińska (ok. 1840–1872). A niektóre wykształcone w tym gronie rozwiązania funkcjonalno-formalne trwały bardzo długo, czego przykładem właśnie kościół w Podgórzu, a dokładnie sposób przekrycia nawy głównej otwartą więźbą dachową, formy górnej kondygnacji wieży i łączenie neogotyku z neoklasycyzmem (profilowane gzymsy z denticuli, zastosowanie w trójdzielnym oknie prezbiterium środkowej części wyższej. I można też w architekturze kościoła odnaleźć przejawy estetyki przełomu XIX i XX w. i presecesji. To skonstrastowanie tynkowanych blend z ceglanymi elewacjami kościoła i profilowanie kamieniarki. Trzeba też wspomnieć o nowych technologiach, jak spięcie stalową liną otwartej więźby dachowej nad nawą.

Parafia ewangelicka przetrwała wojnę i istniała jeszcze w latach 1945–1964 jako niemieckojęzyczna parafia ewangelicka. Użytkowała kościół. A od 1949 r. zakrystię tego kościoła otrzymała w użytkowanie parafia prawosławna. W 1964 r. parafię ewangelicką w Podgórzu zlikwidowano. Kościół przejęły władze miasta i prawosławnym dały w zarząd zakrystię. Natomiast główną część kościoła dano WZG *Kalkomania*. Został w nim urządzony magazyn papieru. Usunięto wyposażenie, podobno w południowej ścianie nawy przebito bramę wjazdową dla ciężarówek. Nie remontowano kościoła, nie usuwano szkód górniczych. W 1994 r. zakłady graficzne opuściły kościół, który wraz z terenem przejęła parafia prawosławna. Przystosowano kościół nabożeństw, niestety był niszczone (podpalana wieża, wybijane szyby). W 1999 r. kościół zniszczył w pożarze. Ostatecznie parafia prawosławna przestała go użytkować, ale w 2002 r. podjęto decyzję o odbudowie. Rozpoczęto prace zabezpieczające, ogrodzono teren kościelny, zatrudniono ochronę¹⁶. Wykonano strop z płyt betonowych w nawie bocznej. Pokryto papą na odeskowaniu dachy nad prezbiterium, nad nawą boczną, nad wieżową klatką schodową i nad nawą główną. Później prace przerwano, w związku z czym zniszczeniu uległy konstrukcja północnej części więźby dachowej nad nawą i pokrycie. Obecnie prace budowlane nie są prowadzone.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, kościół nie użytkowany, w stanie ruiny.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie w większości zachowana bryła kościoła z wyodrębnionym prezbiterium, dwunawowego z wąską nawą boczną z emporą, z bocznie dostawioną wieżą (od północy) z dostawioną wieżową klatką schodową oraz z zakrystią (od północy). Bryła kościoła zniekształcona ze względu na brak hełmu wieży, części dachu nawy oraz ze względu na brak dachu zakrystii. Bardziej szczegółowy opis elementów bryły w opisie poszczególnych części kościoła.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne bez widocznych spękań. Zniszczone zwieńczenie fasady, tynki zewnętrzne, konstrukcja schodów zewnętrznych, niektóre elementy wystroju elewacji i malarski wystrój tympanonu głównego portalu. Brak stropu nad zakrystią, brak empory. Zniszczone prawie całkowi-

¹⁶ *Silesia Sacra, historisch-statistisches Handbuch über das evangelische Schlesien*, Görlitz 1927; Dolnyślask.org.pl, strona poświęcona kościołowi ewangelickiemu w Wałbrzychu-Podgórzu, przy ul. W. Reymonta 4a (Kojakk); <http://www.boehm-chronik.com/EvKircheWabuBergl.pdf> (Reinhard Hausmann: *Die evangelische Kirche im Waldenburger Bergland von der Reformation 1545 bis heute*); http://www.przegladowprawoslawny.pl/articles.php?id_n=1363&id=8 (Podnoszenie z ruin, o. Anatol Kozicki).

cie wystrój wnętrza kościoła, tynki wewnętrzne i posadzki. Konstrukcja dachu nawy w połowie nie istnieje, zachowana tylko południowa połać dachu. Brak hełmu wieży, brak dachu nad zakrystią oraz brak pokrycia dachowego na pulpitowych dachach przybudówki fasady, nad bocznymi wejściami do kościoła. Mury w wielu miejscach porośnięte samosiewami, zniszczona armatura, brak przeszklenia okien.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji kościoła licowanych cegłą klinkierową i miejscami tynkowanych. Zachowane wykonane z ciemniejszej cegły klinkierowej parapety okien oraz kapniki przypór. Zachowane układy otworów i wykroje otworów, arkad oraz blend (głównie o lekko zaostrzonym łuku pełnym, rzadko o łuku ostrym, odcinkowym, czy otworów prostokątnych). Prezbiterium wyodrębnione, na planie prostokąta, jednoprzęsłowe, zamknięte prosto, oszkarpowane. W jego południowo-wschodniej elewacji (w zamknięciu) umieszczona duża blenda z trójdzielnym oknem dzielonym kolumnami. Środkowy otwór tego okna najwyższy. Elewacje prezbiterium zwieńczone pasem tynku i profilowanym gzymsem koronującym z denticuli. Nad prezbiterium dach trójpołaciowy, łączący się z dachem nawy. Wewnątrz prezbiterium nakryte sklepieniem kolebkowym z lunetami, zdobione polichromią dekoracyjną, otwarte ku nawie łukiem tęczowym. Nawa główna na planie prostokąta, wyższa od prezbiterium, z elewacjami szczytowymi, południowo-wschodnią i północno-zachodnią z trójkątnymi szczytami (z ozdobnymi zwieńczeniami). Od północnego wschodu nawa zamknięta ścianą okienną, a od południowego zachodu otwarta poprzez arkady o łuku pełnym ku wąskiej nawie bocznej z emporą. Filary arkad ze ściętymi narożnikami, z uproszczonymi bazami i głowicami. Przyścienne murowane i tynkowane, wolnostojące kamienne. Nawa obecnie pozbawiona stropu i części dwuspadowego dachu, z którego zachowana tylko jedna połać. Front kościoła z trójkątnym szczytem ze zwieńczeniem, trójosiowy z centralnie usytuowaną dużą blendą ze ślepym biforium i w górnej części z kolistą rozetą, ujętymi obramieniami z wąskich wałków i z cegieł. Biforium i pole blendy poza rozetą tynkowane. Po obu stronach blendy mniejsze okna ujęte wałkami. W przyziemiu przed frontem kościoła poprzedzona kamiennymi schodami, wąska przybudówka z portalem głównym, nad którym wysoki, trójkątny szczyt i z dwoma mniejszymi wejściami bocznymi o łukach odcinkowych, umieszczonymi w głębszych, sklepionych niszach. Boczne partie przybudówki (nad małymi wejściami nakryte pulpitowymi daszkami. Portal główny komponowany jako późnoromański, katedralny, podwójny, złożony z kamiennej kolumny (na tle ceglanego pilastra) i z kamiennego, profilowanego nadproża. Powyżej tympanon. W nim dwa łuki w oprawie z cegły (wałek z listwą) wypełnione dawniej polichromią, a nad nimi podobnie obramiony medalion z popiersiem Chrystusa, pozostałe fragmenty pola tympanonu malowane w nawiązaniu do marmoryzacji. Północno-wschodnia, boczna elewacja nawy oszkarpowana, z oknami ujęte wąskimi, ceramicznymi wałkami, zaopatrzonymi w wydłużone, ukośne parapety. Podobnie kształtowana elewacja nawy bocznej z emporą, z tym że pod dużymi oknami rozmieszczone pary małych okien (dla doświetlenia miejsc pod emporą. Elewacja boczna nawy głównej i elewacja nawy bocznej z emporą zwieńczone pasem tynku, i profilowanym gzymsem koronującym z denticuli. Nad nawą boczną cztery trójpołaciowe dachy poprzeczne do dachu nawy. Czterokondygnacyjny trzon wieży czworoboczny, narożnie oszkarpowany. Front wieży z dużym portalem i wyżej z parą okien o zaostrzonym łuku, z oknem szczelinowym i z okulesem na tarczę zegarową. Zwieńczony pasem tynku i profilowanym gzymsem z denticuli. Górna kondygnacja wieży zwieńczona pseudomachikulami i wyżej profilowanym gzymsem. W jej elewacjach duże, ostrołuczne blendy, w których zawarte ostrołuczne biforia i okulusy nad nimi. Górne partie blend tynkowane. Do północnej, bocznej elewacji wieży dobudowana wieloboczna, wieżowa, dwukondygnacyj-

na klatka schodowa z ostrosłupowym, ściętym dachem wieżowym. Jej elewacja dzielona gzymsem pod oknami piętra oraz zwieńczona gzymsem koronującym. Od północnego wschodu dobudowana do prezbiterium parterowa zakrystia na planie litery L, obecnie pozbawiona stropu dachu. W jej elewacjach skrajnie usytuowany duży otwór wejściowy i okna. Otwory ujęte ceramicznymi wałkami, jak inne okna w elewacjach kościoła.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Zachowana tylko oryginalna, metalowa armatura okienna.
- Stan zachowania wyposażenia: nie istnieje.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania architektoniczna struktura kościoła: bryła, formy dachów, układy osi okiennych, wykroje otworów, arkad i blend, pozostałości wystrojów elewacji oraz wnętrz, relikty armatury.
- Wymagane odbudowanie kościoła, hełmu wieży, dachu nawy i — remont elewacji. Zalecane odbudowa empory (według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.) i zaprojektowanie nowego wystroju wnętrza kościoła, w kontekście dostosowania go do liturgii prawosławnej.
- W przypadku projektowania lub wymiany armatury wymaga się stosowania nowej armatury według zachowanych wzorów. A w przypadku projektowania drzwi zewnętrznych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w.

ul. W. Reymonta 18

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany przez architekta gminy Podgórze Dehmela¹⁷, jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 18 skrajny, południowy, usytuowany uskokowo podobnie jak sąsiedni dom nr 19 względem dalszej części zespołu zabudowy wzniesionej wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Ta część zespołu zabudowy z trzema domami większymi (nr 21, 22, 23) zamknięta skrajnie budynkami mniejszymi (nr 20 i 24) o proporcjach zbliżonych do domów nr 18 i 19. Komponowany układ zespołu zabudowy przy ul. W. Reymonta 18–24 wyeksponowany szczególnie w widoku od południa. Widoczne z tego kierunku trzy uskokowo zestawione ze sobą budynki. Dom nr 18 zbudowany w stylu modernizmu (ogólna kompozycja bryły) łączonego z art déco (zgeometryzowane formy ozdobnych otworów, kompozycja ich oprawy, ozdobne zwieńczenia) i z neoklasycyzmem (bryła z dachem dwuspadowym, gzymśowania, formy odcinków gzymśu na narożach elewacji bocznej, okna powiekowe). Kompozycja elewacji oparta na zastosowaniu artykulacji oraz komponowaniu układu otworów głównie prostokątnych, o różnych wykrojach i proporcjach. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i wystroju elewacji. Przebudowana południowa część przyziemia elewacji tylnej (przebity nowy otwór, zamurowane okna), częściowo wymieniona stolarka okienna, naprawiane pokrycie dachowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.

¹⁷ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z podwyższonym, płytkim ryzalitem środkowym klatki schodowej (z dachem pulpito-
wym) w elewacji frontowej. Trzykondygnacyjny budynek nakryty dachem dwuspado-
wym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz kon-
strukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne
ubytki tynków zewnętrznych, szczególnie na bocznej elewacji południowej. Daszek nad
wejściem do budynku (w ryzalicie klatki schodowej porośnięty samosiewami).
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje wszystkich
elewacji, układy osi okiennych i wykroje nie obramionych otworów (prostokątnych
o różnych wykrojach i proporcjach oraz ozdobnych, pięciobocznych lub zamkniętych
dwubocznie), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły
otynkowanej. Elewacja frontowa z podwyższonym, środkowym, ryzalitem klatki
schodowej z jednym, wydłużonym, wąskim, prostokątnym oknem we wgłębnym, dwu-
uskokowym obramieniu. W przyziemiu ryzalitu główne wejście do budynku w cegla-
nym, wgłębnym obramieniu, osłonięte prostokątnym pulpitem dachem. Ryzalit
klatki schodowej nakryty pulpitem dachem z wysuniętymi okapami i ze zwieńcze-
niem ze sztucznego kamienia, w formie belki, w którą wstawiony pionowo romb.
Boczne partie elewacji z ceglanym cokołem i z odcinkami ceglanych gzymsów: coko-
łowego oraz podokiennych pod oknami I i II piętra. Zwieńczone odcinkami pasowego
gzymsu koronującego, tynkowanego przechodzącego w otynkowane spody odcinków
okapu dachu. Elewacja boczna, południowa w dużej partii bezokienna, częściowo
licowana w przyziemiu cegłą, z artykulacją jak boczne partie fasady. Zwieńczona skraj-
nie odcinkami pasowego gzymsu koronującego i trójkątnym szczytem. W jego polu
umieszczony zespół trzech okien rzeczywistych lub ślepych zamkniętych dwubocznie,
posadowionych na wspólnym ceglanym gzymsie, rozdzielonych ceglanymi filarami.
Zamknięcia okien ujęte wąskimi tynkowymi wgłębnymi listwami. Nad oknami ceglany
zygzakowaty gzyms nadokienny powtarzający obrysy zamknięć okien. Powyżej pięcio-
boczne okno z bocznymi wypustkami. Podobnie kształtowana częściowo widoczna
północna elewacja boczna budynku, ale bez grupy trzech okien w szczycie. Ele-
wacja tylna częściowo licowana na poziomie odsłoniętych piwnic cegłą, dzielona ce-
glanymi gzymsami nad piwnicami i pod oknami I i II piętra, zwieńczona pasowym
gzymsem koronującym, tynkowanym przechodzącym w otynkowany spód okapu da-
chu. Pary małych, kwadratowych okien w osi elewacji na wspólnych, ceglanych gzym-
sach podokiennych. W połaci dachu nad elewacją facjata z pulpitem dachem flan-
kowana przez dwa okna powiekowe. W oknach piwnicy zachowane kraty.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: W dość dużym stopniu za-
chowana drewniana stolarka okienna mocowana w linii lica elewacji (okna dwu- i trzy-
skrzydłowe z podziałem kwaterowym, okna jednoskrzydłowe, kwadratowe z podziałem
czterokwaterowym na krzyż, wydłużone okna jednoskrzydłowe z wertykalnym podzia-
łem czterokwaterowym). Zachowana stolarka o komponowanym podziale kwatero-
wym: w oknie klatki schodowej, w oknach w szczycie elewacji południowej i w oknach
powiekowych w dachu. Zachowane drzwi frontowe jednoskrzydłowe ramowo-
płycinowe, drewniane, z płyciną w dolnej części, komponowane geometrycznie, czę-
ściowo przeszklone z podziałem kwaterowym, zabezpieczone kratą.
- Stan zachowania przedogródka: Zachowany przed frontem budynku ogród frontowy
połączony z podobnym ogrodem przed domem nr 19. Oba ogrody wykreślone łukiem
zgodnie z przebiegiem ulicy. Wydzielone murem niskim ceglanym ogrodzeniem
ze słupkami i z niskimi segmentami, w które wmontowane metalowe listwy. W ogra-
dzenie wmontowane dwie filarowe furtki.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, pozostałości oryginalnej stolarki okiennej, drzwi frontowe, ogród frontowy z ogrodzeniem.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z przywróceniem wąskich, wgłębnych opasek okien. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. W. Reymonta 19

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany przez architekta gminy Podgórze Dehmela¹⁸, jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 19 drugi w kolejności, usytuowany uskokowo względem domu nr 18 i dalszej części zespołu zabudowy wzniesionej wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Ta część zespołu zabudowy z trzema domami większymi (nr 21, 22, 23) zamknięta skrajnie budynkami mniejszymi (nr 20 i 24) o proporcjach zbliżonych do domów nr 18 i 19. Komponowany układ zespołu zabudowy przy ul. W. Reymonta 18–24 wyeksponowany szczególnie w widoku od południa. Widoczne z tego kierunku trzy uskokowo zestawione ze sobą budynki. Dom nr 19 identyczny jak dom nr 18. Zbudowany w stylu modernizmu (ogólna kompozycja bryły) łączonego z art déco (zgeometryzowane formy ozdobnych otworów, ozdobne zwieńczenia) i z neoklasycyzmem (bryła z dachem dwuspadowym, gzymsowania, formy odcinków gzymsu na narożach elewacji bocznej, okna powiekowe). Kompozycja elewacji oparta na zastosowaniu artykulacji oraz komponowaniu układu otworów głównie prostokątnych, o różnych wykrojach i proporcjach. Elewacje pokryte tynkiem gruboziarnistym. W 2 poł. XX w. dom remontowany z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Zbudowane nowe kominy wentylacyjne, przebudowana facjata nad elewacją tylną. Wymienione pokrycie dachowe. Budynek na nowo tynkowany i malowany. Dom od dłuższego czasu użytkowany, w złym stanie technicznym.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, budynek nie użytkowany, wykwaterowany, zabezpieczony poprzez zamurowanie otworów.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z podwyższonym, płytkim ryzalitem środkowym klatki schodowej (z dachem pulpitowym) w elewacji frontowej. Trzykondygnacyjny budynek nakryty dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne znacznie spękane. Konstrukcja i pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje wszystkich elewacji, układy osi okiennych i wykroje nie obramionych otworów (prostokątnych o różnych wykrojach i proporcjach oraz ozdobnych, pięciobocznych lub zamkniętych dwubocznie), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły otynkowanej. Elewacja frontowa z podwyższonym, środkowym ryzalitem klatki schodowej z jednym, wydłużonym, wąskim, prostokątnym oknem we wgłębny, dwu-

¹⁸ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

uskokowym obramieniu. Ryzalit klatki schodowej nakryty pulpitowym dachem z wysuniętymi okapami i ze zwieńczeniem ze sztucznego kamienia, w formie belki, w którą wstawiony pionowo romb. Boczne partie elewacji z ceglanym cokołem i z odcinkami ceglanych gzymsów: cokołowego oraz podokiennych pod oknami I i II piętra. Zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego, tynkowanego przechodzącego w otynkowane spody odcinków okapu dachu. Elewacja boczna, południowa widoczna tylko częściowo licowana w przyziemiu cegłą, z artykulacją jak boczne partie fasady. Zwieńczona skrajnie odcinkami pasowego gzymsu koronującego i trójkątnym szczytem. W jego polu umieszczony zespół trzech okien zamkniętych dwubocznie, posadowionych na wspólnym ceglanym gzymsie, rozdzielonych ceglanymi filarami. Powyżej pięcioboczne okno z bocznymi wypustkami. Podobnie kształtowana częściowo widoczna północna elewacja boczna budynku, ale bez grupy trzech okien w szczycie. Elewacja tylna częściowo licowana na poziomie odsłoniętych piwnic cegłą, dzielona ceglanymi gzymsami nad piwnicami i pod oknami I i II piętra, zwieńczona pasowym gzymsiem koronującym, tynkowanym przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Pary małych, kwadratowych okien w osi elewacji na wspólnych, ceglanych gzymsach podokiennych.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana stolarka okienna i drzwiowa.
- Stan zachowania przedogródka: Zachowany przed frontem budynku ogród frontowy połączony z podobnym ogrodem przed domem nr 18. Oba ogrody wykreślone łukiem zgodnie z przebiegiem ulicy. Wydzielone murowanym niskim ceglanym ogrodzeniem ze słupkami i z niskimi segmentami, w które wmontowane metalowe listwy. W ogrodzenie wmontowane dwie filarowe furtki.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, ogród frontowy z ogrodzeniem.
- Budynek nr 19 jest bardzo ważnym kompozycyjnie elementem zespołu zabudowy przy ul. W. Reymonta 18-24 i też bardzo ważnym elementem pod względem konstrukcyjnym. Nie powinien być rozbierany. Wskazane remont kapitalny budynku ze wzmocnieniem konstrukcji i przywrócenie mieszkalnych funkcji.
- Wskazany remont elewacji z odnowieniem istniejących elementów wystroju, z uzupełnieniem ubytków oraz z przywróceniem wąskich, wgłębnych opasek okien. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystroju elewacji.
- W przypadku montowania stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z domu nr 18.

ul. W. Reymonta 20

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany zapewne przez architekta gminy Podgórze Dehmela¹⁹, jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 20 już w zespole zabudowy wzniesionym wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Z elewacji frontowych i tylnych budynków utworzone jednolite ciągi o kompozycji zamkniętej, osiowej i symetrycznej. Efekt przestrzennej unifikacji podkreślony jeszcze nakryciem domów jednym dachem, łączeniem gzymsów na

¹⁹ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

elewacjach poszczególnych budynków. Dom nr 20 stanowi południowe, kompozycyjne zamknięcie tego ciągu budynków. Zbudowany w stylu budownictwa osiedlowego lat 20. XX w., rozwiązany bardziej tradycyjnie niż budynki nr 18 i 19, bo np. podwyższony, środkowy, ryzalit pozorny nawiązujący formalnie do ryzalitów klatek schodowych domów nr 18 i 19 wypełniony już normalnymi oknami, a nie jednym, wydłużonym. To powoduje, że w architekturze domu widoczne bardziej cechy neoklasycyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, gzymsowania, formy odcinków gzymsu na narożach elewacji bocznej, portal). Słabiej, szczególnie w przypadku fasady uwidaczniają się cechy art déco (kompozycja układu gzymsów, zgeometryzowane formy dekoracji i zwieńczenia). Południowa elewacja boczna natomiast identyczna jak południowe elewacje domów nr 18 i 19, zapewne dla uzyskania jednolitego widoku kompleksu zabudowy od południa. Układ otworów w elewacji tylnej budynku nr 20 taki sam jak w elewacjach tylnych domów nr 18 i 19. Formy dekoracji elewacji frontowej podobne jak w przypadku budynków przy ul. Niepodległości 165-167 i Poznańskiej 11a-b. Dom remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty, malowane ceglane elementy wystroju fasady, wyremontowana elewacja tylna, wymienione stolarka okienna i drzwi zewnętrzne w elewacjach frontowej i tylnej. W elewację tylną wbudowany blaszany komin instalacji grzewczej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z wysokim parterem i mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje trzech elewacji, układy osi okiennych i wykroje w większości nie obramionych otworów (prostokątnych o różnych wykrojach i proporcjach, ozdobnych, pięciobocznych lub zamkniętych dwubocznie), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły otynkowanej. Elewacja frontowa pokryta tynkiem gruboziarnistym. Przyziemie z ceglany cokołem, w którym zawarte piwniczne okna z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia. W osi elewacji podwyższony, środkowy ryzalit pozorny klatki schodowej, z blendą we wgłębnym, dwuuskokowym obramieniu przeprutą oknami. W przyziemiu ryzalitu główne wejście do budynku w ceglany portalu, złożonym z wgłębnego obramienia, skrajnych lizen, wąskiego gzymsu i uskokowo kształtowanego zwieńczenia. Ryzalit klatki schodowej dzielony ceglany gzymsem nad przyziemiem, zwieńczony profilowanym gzymsem, nakryty pulpitowym dachem ozdobionym uskokowo kształtowanym zwieńczeniem ze sztucznego kamienia. Dodatkowo jego elewacja nad portalem i pola blendy z oknami klatki schodowej zdobione zgeometryzowaną, ceglana dekoracją i nadokiennymi gzymsami. Boczne partie elewacji dzielone odcinkami ceglanych gzymsów podokiennych pod oknami I i II piętra. Zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego, tynkowanego przechodzącego w otynkowane spody odcinków okapu dachu. Okna przyziemia ujęte ceglanymi węgarami, zaopatrzone w ceglane parapety oraz w listwowe, ceglane gzymsy nadokienne. Elewacja boczna, południowa w dużej partii bezokienna, częściowo licowana w przyziemiu cegłą, z artykulacją jak boczne partie fasady. Zwieńczona skrajnie odcinkami pasowego gzymsu koronującego i trójkątnym szczytem. W jego polu umieszczony zespół trzech okien rzeczywistych lub ślepych zamkniętych dwubocznie, posadowionych na wspólnym ceglany gzymsem, rozdzielonych ceglanymi filarami. Zamknięcia okien ujęte wą-

skimi tynkowymi wgłębnymi listwami. Nad oknami ceglany zygzakowaty gzyms nadokienny powtarzający obrysy zamknięć okien. Powyżej pięcioboczne okno z bocznymi wypustkami. Elewacja tylna czterokondygnacyjowa (niższy poziom), z cokołem lico-
wanym cegłą, wyżej tynkowana, dzielona ceglanymi gzymsami: nad przyziemiem i pod
oknami II piętra, zwieńczona pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym przecho-
dzącym w otynkowany spód okapu dachu. Gzymsy połączone z odcinkami gzymsów na
elewacji tylnej sąsiedniego budynku nr 21. Pary małych, kwadratowych okien w osi
elewacji na wspólnych, ceglanych gzymsach podokiennych.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna i drzwiowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów z budynku nr 18.

ul. W. Reymonta 21

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany zapewne przez architekta gminy Podgórze Dehmela²⁰, jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 21 w zespole zabudowy wzniesionym wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Z elewacji frontowych i tylnych budynków utworzone jednolite ciągi o kompozycji zamkniętej, osiowej i symetrycznej. Efekt przestrzennej unifikacji podkreślony jeszcze nakryciem domów jednym dachem, łączeniem gzymsów na elewacjach poszczególnych budynków. Dom nr 21 zbudowany w stylu budownictwa osiedlowego lat 20. XX w., rozwiązany tradycyjnie z bardziej widocznymi cechami neoklasycyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, narożne, boniowane lizeny, gzymsowania, facjaty) i historyzmu (neoromański portal). Słabiej, uwidaczniają się cechy art déco (kompozycja układu gzymsów, zgeometryzowany, uskokowy obrys facjaty). Kompozycja elewacji tylnej budynku nr 21, z pionem klatki schodowej i dobudowanymi do niego balkonami podobna jak w przypadku budynków przy ul. Niepodległości 165-167 i Poznańskiej 11a-b. Nie wykluczone, że balkony pierwotnie już obudowane i przeszklone. Dom remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty, w prymitywny sposób zabudowane niektóre balkony, malowane ceglane elementy wystroju fasady, wyremontowana elewacja tylna, w większości wymieniona stolarka okienna, wymienione drzwi zewnętrzne w elewacjach frontowej i tylnej. W okno loggii w elewacji tylnej wbudowany blaszany komin instalacji grzewczej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z płytkim, podwyższonym ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, trzykondygnacyjowego z wysokim parterem i mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym.

²⁰ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje elewacji frontowej i tylnej, układy osi okiennych i wykroje w większości nie obramionych otworów (prostokątnych o różnych wykrojach, proporcjach i zamkniętych dwubocznie), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły otynkowanej. Elewacja frontowa pokryta tynkiem gruboziarnistym. Przyziemie z ceglany cokołem, w którym zawarte piwniczne okna z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia. W osi elewacji główne wejście do budynku w ceglany portalu, złożonym z węgarów ze skrajną listwą oraz z obramienia zamknięcia otworu przypominającego zwieńczenia dziewiętnastowiecznych portali neoromańskich. Zachowane trójkątne nadświetle z kutą kratą w stylu art déco. Elewacja dzielona ceglany, podokiennymi gzymsami, pod oknami I i II piętra. Zwieńczona pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym, przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Okna przyziemia ujęte ceglany węgarami, zaopatrzone w ceglany parapety oraz w listwowe, ceglany gzymsy nadokienne. W osi elewacji duża, dwuokienna facjata o obrysie schodkowym (z uskokami podkreślonymi odcinkami ceglany gzymsów) zwieńczona trójkątnym szczytem. Okna facjaty z ceglany parapetami i listwowymi, ceglany gzymsami nadokiennymi. Elewacja tylna czterokondygnacyjowa (niższy poziom), z cokołem lirowanym cegłą, wyżej tynkowana. W osi elewacji płytki ryzalit klatki schodowej zdobiony zgeometryzowaną dekoracją wykonaną z cegły, zwieńczony profilowanym gzymsem, nakryty pulpitowym dachem. Do ryzalitu klatki schodowej dobudowane czworoboczne balkony z pełnymi balustradami. Dwa z drewnianą obudową w formach z 1 poł. XX w., górny z przeszkleniem o podziale kwaterowym. Boczne partie elewacji domu nr 21 dzielone ceglany gzymsami: nad przyziemiem i pod oknami II piętra, zwieńczone pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Gzymsy połączone z odcinkami gzymsów na elewacjach tylnych sąsiednich budynków nr 20 i 22.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i nadświetle drzwi frontowych.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji. Konieczne usunięcie wtórnej zabudowy balkonów i pozostawienie przestrzeni balkonów otwartej. Konieczne oczyszczenie z farby ceglany elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów z budynków nr 18 i 21.

ul. W. Reymonta 22

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany zapewne przez architekta gminy Podgórze Dehmela²¹, jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 22 w zespole zabudowy, wzniesionym wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Z elewacji frontowych i tylnych budynków utwo-

²¹ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

rzne jednolite ciągi o kompozycji zamkniętej, osiowej i symetrycznej. Efekt przestrzennej unifikacji podkreślony jeszcze nakryciem domów jednym dachem, łączeniem gzymsów na elewacjach poszczególnych budynków. Dom nr 22 największy w zespole, centrum kompozycji, zaprojektowany zasadniczo jak dom nr 21, ale z odmiennymi szczegółami: z dwoma dwubocznymi wykuszami, z trzema połączonymi facjatami, z innym portalem i bez boniowanych lizen. Wzniesiony w stylu budownictwa osiedlowego lat 20. XX w., rozwiązany tradycyjnie z widocznymi cechami neoklasycyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, gzymsowania, facjaty), ale też tu silniej niż innych budynkach przy ul. W. Reymonta 18-24 widoczne przejawy art déco (dwuboczne wykusze i dwuboczne balkony w elewacji tylnej, kompozycja układu gzymsów, zgeometryzowany, uskokowy obrys facjat, ceglana dekoracja wykuszy w fasadzie i pionu klatki schodowej w elewacji tylnej). Rozwiązania zastosowane w przypadku domu przy ul. W. Reymonta 22 bardzo przypominają rozwiązania formalne przejawiające się w architekturze innych budynków w Podgórzu, jak np. budynków przy ul. Niepodległości 114, 165-167, projektowanych prawdopodobnie przez radcę budowlanego Dehmela. Dom nr 22 remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty, w prymitywny sposób zabudowane balkony, malowane ceglane elementy wystroju fasady, wyremontowana elewacja tylna, w większości wymieniona stolarka okienna, wymienione drzwi zewnętrzne w elewacjach frontowej i tylnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, z podwyższonym ryzalitem pozornym w elewacji tylnej, trzykondygnacyjowego z wysokim parterem i mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje elewacji frontowej i tylnej, układy osi okiennych i wykroje w większości nie obramionych otworów (prostokątnych o różnych wykrojach, proporcjach), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły otynkowanej. Elewacja frontowa pokryta tynkiem gruboziarnistym. Przyziemie z ceglanym cokołem, w którym zawarte piwniczne okna z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia. W osi elewacji, mijankowo względem osi okiennych umieszczone główne wejście do budynku w ceglanym portalu, złożonym z węgarów oraz z węgarów i nadproża czworobocznego nadświetla, które zachowane oryginalne, wypełnione kutą kratą w stylu art déco. Boczne partie elewacji ożywione jednoosiowymi, tynkowymi, prostokątnymi, wertykalnymi płycinami (z trójdzielnymi oknami rozdzielonymi ceglanymi słupkami), jakby dolnymi partiami ryzalitów pozornych. Nad nimi na poziomie I piętra umieszczone dwa trójkątne (w rzucie) wykusze na uskokowo kształtowanych podstawach. Wykusze zdobione skromną, zgeometryzowaną ceglana dekoracją, nakryte pulpitowymi dachami z balkonami na dachach, ograniczonymi kutymi, ażurowymi balustradami o prostym wzorze geometrycznym. Elewacja dzielona ceglanymi, podokiennymi gzymsami, pod oknami I i II piętra. Zwieńczona pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym, przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Okna przyziemia ujęte ceglanymi węgarami, zaopatrzone w ceglane parapety. Nadproża podkreślone wąskimi, wgłębными listwami. Nad oknami listwowe, ceglane gzymsy nadokienne. Pozostałe okna w listwowych, wąskich, wgłębnych obramieniach. W osi elewacji trzy połączone facjaty o obrysach schodkowych (z uskokami podkreślonymi odcinkami ceglanych gzymsów) zwieńczone trójkątnymi szczytami. Okna facjat z ceglanymi parapetami i z listwowymi, ceglanymi gzym-

sami nadokiennymi. Elewacja tylna czterokondygnacyjowa (niższy poziom), z cokołem licowanym cegłą, wyżej tynkowana. W osi elewacji podwyższony ryzalit pozorny (klatki schodowej) zdobiony zgeometryzowaną dekoracją wykonaną z cegły, zwieńczony profilowanym gzymsem, nakryty dachem pulpitowym. Do ryzalitu klatki schodowej dobudowane trójkątne (w rzucie) balkony z pełnymi balustradami. Boczne partie elewacji domu nr 21 dzielone ceglanymi gzymсами: nad przyziemiem i pod oknami II piętra, zwieńczone pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Gzymsy połączone z odcinkami gzymsów na elewacjach tylnych sąsiednich budynków nr 21 i 23.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwatrowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i nadświetle drzwi frontowych.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji. Konieczne usunięcie wtórnej zabudowy balkonów i pozostawienie przestrzeni balkonów otwartej. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów z budynków nr 18 i 21.

ul. W. Reymonta 23

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany zapewne przez architekta gminy Podgórze Dehmela²², jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 23 w zespole zabudowy wzniesionym wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Z elewacji frontowych i tylnych budynków utworzone jednolite ciągi o kompozycji zamkniętej, osiowej i symetrycznej. Efekt przestrzennej unifikacji podkreślony jeszcze nakryciem domów jednym dachem, łączeniem gzymsów na elewacjach poszczególnych budynków. Dom nr 23 zbudowany w stylu budownictwa osiedlowego lat 20. XX w., rozwiązany tradycyjnie z bardziej widocznymi cechami neoklasycyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, narożne, boniowane lizeny, gzymsowania, facjata) i historyzmu (trochę neoromański portal). Słabiej, uwidaczniają się cechy art déco (kompozycja układu gzymsów, zgeometryzowany, uskokowy obrys facjaty). Kompozycja elewacji tylnej budynku nr 23, z pionem klatki schodowej i dobudowanymi do niego balkonami podobna jak w przypadku budynków przy ul. Niepodległości 165-167 i Poznańskiej 11a-b. Dom remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty, w prymitywny sposób zabudowane niektóre balkony, malowane ceglane elementy wystroju fasady, wyremontowana elewacja tylna, w większości wymieniona stolarka okienna, wymienione drzwi zewnętrzne w elewacjach frontowej i tylnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z płytkim, podwyższonym ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, trzykondyga-

²² Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

cyjowego z wysokim parterem i mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje elewacji frontowej i tylnej, układy osi okiennych i wykroje w większości nie obramionych otworów (prostokątnych o różnych wykrojach, proporcjach i zamkniętych dwubocznie), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły otynkowanej. Elewacja frontowa pokryta tynkiem gruboziarnistym. Przyziemie z ceglanym cokołem, w którym zawarte piwniczne okna z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia. W osi elewacji główne wejście do budynku w ceglanym portalu, złożonym z węgarów ze skrajną listwą oraz z obramienia zamknięcia otworu przypominającego zwieńczenia dziewiętnastowiecznych portali neoromańskich. Zachowane trójkątne nadświetle z kutą kratą w stylu art déco. Elewacja dzielona ceglanymi, podokiennymi gzymsami, pod oknami I i II piętra. Zwieńczona pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym, przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Okna przyziemia ujęte ceglanymi węgarami, zaopatrzone w ceglane parapety oraz w listwowe, ceglane gzymsy nadokienne. W osi elewacji duża, dwuokienna facjata o obrysie schodkowym (z uskokami podkreślonymi odcinkami ceglanych gzymsów) zwieńczona trójkątnym szczytem. Okna facjaty z ceglanymi parapetami i listwowymi, ceglanymi gzymsami nadokiennymi. Elewacja tylna czterokondygnacyjowa (niższy poziom), z cokołem licowanym cegłą, wyżej tynkowana. W osi elewacji płytki ryzalit klatki schodowej zdobiony zgeometryzowaną dekoracją wykonaną z cegły, zwieńczony profilowanym gzymsem, nakryty pulpitowym dachem. Do ryzalitu klatki schodowej dobudowane czworoboczne balkony z pełnymi balustradami, teraz zupełnie zabudowane. Boczne partie elewacji domu nr 23 dzielone ceglanymi gzymsami: nad przyziemiem i pod oknami II piętra, zwieńczone pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Gzymsy połączone z odcinkami gzymsów na elewacjach tylnych sąsiednich budynków nr 22 i 24.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale kwaterowym (okna trójskrzydłowe) i o podziale krzyżowo-kwaternym (okno dwuskrzydłowe).

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i nadświetle drzwi frontowych.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji. Konieczne usunięcie wtórnej zabudowy balkonów, odtworzenie płytkich loggii poprzedzających balkony i pozostawienie przestrzeni balkonów otwartej. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystrój elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów z budynków nr 18, 21 i 23.

ul. W. Reymonta 24

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny projektowany zapewne przez architekta gminy Podgórze Dehmela²³, jeden z siedmiu budynków w zabudowie zwartej, wzniesionych w latach ok. 1925-1930, tworzących komponowany zespół zabudowy. Budynek nr 24 w zespole zabudowy wzniesionym wzdłuż linii ulicy (nr 20, 21, 22, 23, 24). Z elewacji frontowych i tylnych budynków utworzone jednolite ciągi o kompozycji zamkniętej, osiowej i symetrycznej. Efekt przestrzennej unifikacji podkreślony jeszcze nakryciem domów jednym dachem, łączeniem gzymsów na elewacjach poszczególnych budynków. Dom nr 24 stanowi północne, kompozycyjne zamknięcie tego ciągu budynków. Zbudowany w stylu budownictwa osiedlowego lat 20. XX w., rozwiązany bardziej tradycyjnie niż budynki nr 18 i 19, bo np. podwyższony, środkowy, ryzalit pozorny nawiązujący formalnie do ryzalitów klatek schodowych domów nr 18 i 19 wypełniony już normalnymi oknami, a nie jednym, wydłużonym. To powoduje, że w architekturze domu widoczne bardziej cechy neoklasycyzmu (bryła z dachem dwuspadowym, gzymsowania, formy odcinków gzymsu na narożach elewacji bocznej, portal). Słabiej, szczególnie w przypadku fasady uwidaczniają się cechy art déco (kompozycja układu gzymsów, zgeometryzowane formy dekoracji i zwieńczenia). Układ otworów w elewacji tylnej budynku nr 24 taki sam jak w elewacjach tylnych domów nr 18, 19 i 20. Formy dekoracji elewacji frontowej podobne jak w przypadku budynków przy ul. Niepodległości 165-167 i Poznańskiej 11a-b. Dom remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, układu, wykrojów otworów i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe, przebudowane facjaty, malowane ceglane elementy wystroju fasady, wyremontowana elewacja tylna, wymienione stolarka okienna (w większości) i drzwi zewnętrzne w elewacjach frontowej i tylnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, trzykondygnacyjnego z wysokim parterem i mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem dwuspadowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane kompozycje dwóch elewacji, frontowej i tylnej, układy osi okiennych i wykroje w większości nie obramionych otworów (prostokątnych o różnych wykrojach i proporcjach), detal architektoniczny częściowo wykonany z cegły, częściowo z cegły otynkowanej. Elewacja frontowa pokryta tynkiem gruboziarnistym. Przyziemie z ceglany cokołem, w którym zawarte piwniczne okna z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia. W osi elewacji podwyższony, środkowy ryzalit pozorny klatki schodowej, z blendą we wgłębnym, dwuuskokowym obramieniu przeprutą oknami. W przyziemiu ryzalitu główne wejście do budynku w ceglany portalu, złożonym z wgłębnego obramienia, skrajnych lizen, wąskiego gzymsu i uskokowo kształtowanego zwieńczenia. Ryzalit klatki schodowej dzielony ceglany gzymsem nad przyziemiem, zwieńczony profilowanym gzymsem, nakryty pulpitowym dachem ozdobionym uskokowo kształtowanym zwieńczeniem ze sztucznego kamienia, zdobionym ceglany motywem. Dodatkowo jego elewacja nad portalem i pola blendy z oknami klatki schodowej zdobione zgeometryzowaną, ceglany dekoracją i nadokiennymi gzymсами. Boczne partie elewacji dzielone odcinkami ceglanych gzymsów podokiennych pod oknami I i II piętra. Zwieńczone odcinkami pasowego gzymsu koronującego, tynkowanego przechodzącego w otyn-

²³ Rogge O., Mittmann W., *Neubauten im Waldenburger Industriegebiet*, Berlin 1930.

kowane spody odcinków okapu dachu. Okna przyziemia ujęte ceglanymi węgarami, zaopatrzone w ceglane parapety oraz w listwowe, ceglane gzymsy nadokienne. Elewacja boczna, północna bezokienna z wtórnie aranżowanym wystrojem. Elewacja tylna czterokondygnacyjowa (niższy poziom), z cokołem licowanym cegłą, wyżej tynkowana, dzielona ceglanymi gzymsami: nad przyziemiem i pod oknami II piętra, zwieńczona pasowym gzymsem koronującym, tynkowanym przechodzącym w otynkowany spód okapu dachu. Gzymsy połączone z odcinkami gzymsów na elewacji tylnej sąsiedniego budynku nr 23. Pary małych, kwadratowych okien w osi elewacji na wspólnych, ceglanych gzymsach podokiennych.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna w kwadratowych oknach przyziemia.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji. Konieczne oczyszczenie z farby ceglanych elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów z budynku nr 18.

ul. W. Reymonta 27

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dom wzniesiony w końcu XIX w. w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem. Zbudowany według projektu typowego powstałego na bazie rozwiązań wypracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej (bryła z ryzalitem pozornym, nakryta charakterystycznym dachem z wysuniętymi okapami). Budynek zwrócony frontem ku ul. Szkolnej a tylną elewacją ku ul. W. Reymonta. Od ulicy W. Reymonta oddzielony murem, obecnie odcinkiem muru. Już na pocz. XX w. działka przy domu urządzona ogrodowo. Budynek remontowany w 2 poł. XX w., z usunięciem części wystroju elewacji. Wymieniona w większości stolarka okienna. Przełożone pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący po zachodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie liter L, częściowo dwukondygnacyjowego z podstryszem, częściowo trzykondygnacyjowego, z pionem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem dwuspadowym o małym nachyleniu, z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja trzech elewacji, układy osi okiennych, wykroje otworów, niektórych ślepych (prostokątnych) oraz detal architektoniczny wykonany w tynku. Elewacja frontowa, zachodnia ze środkowym ryzalitem pozornym zamkniętym prosto dzielona profilowanym gzymsem pod oknami I piętra, zwieńczona szerokim podokapowym pasem z profilowaną, dolną listwą. Nad parami dwuskrzydłowych okien w ryzalicie wspólne: trójkątny naczółek na konsolach (przyziemie) i gzyms nadokienny na konsolach (I piętro). Okna II piętra na wspólnym gzymse podokiennym. Nad trójskrzydłowymi oknami w bocznych partiach

elewacji pojedyncze naczółki segmentowe (przyziemie) i trójkątne na konsolach (I piętro). Powyżej pary okien podstrysza na wspólnych gzymsach podokiennych. Elewacja boczna, północna zwieńczona mocno spłaszczonym, trójkątnym szczytem, dzielona profilowanym gzymsem pod oknami I piętra, zwieńczona szerokim podokapowym pasem z profilowaną, dolną listwą. Nad oknami przyziemia gzymsy nadokiennie na konsolach, nad oknami I piętra centralnie trójkątne naczółki na konsolach, skrajnie — gzymsy na konsolach. Okna II piętra na wspólnym gzymsie podokiennym. Podobnie komponowana południowa elewacja boczna, z tym że w partii I piętra tylko jeden centralnie umieszczony trójkątny naczółek. Do elewacji dobudowana drewniana, jednokondygnacyjowa weranda na tynkowanej podmurówce, wzniesiona w konstrukcji szkieletowej, w dolnej części odeskowana, w górnej przeszklona, nakryta dachem pulpitowym. Zachowane podziały przeszklenia.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym i o podziale krzyżowo-kwaterowym (weranda).

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i relikty stolarki okiennej.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z uzupełnieniem wystroju o brakujące elementy: konsole pod segmentowymi naczółkami w elewacji frontowej oraz o bezpośrednie obramienia okien, listwowe, gładkie ze skrajną listwą lub profilowane (w komponowanych elewacjach).
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów historycznych z końca XIX w. ewentualnie z przełomu XIX i XX w.

ul. W. Reymonta 32

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dom, obecnie siedziba Ośrodka Profilaktyki Środowiskowej Fundacji Merkury. Budynek (bez przybudówki z tarasem) wzniesiono w końcu XIX w. w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neobarokiem i z elementami budownictwa drewnianego. Zbudowano go według projektu typowego powstałego na bazie rozwiązań wypracowanych ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej. Dom zbudowany znacznie poniżej poziomu ul. W. Reymonta i wbudowany w stok dostępny był przede wszystkim drogą od strony ul. Szkolnej i odrębną ścieżką odbiegającą od ul. W. Reymonta. Już na pocz. XX w. działka, na której stoi budynek urządzona była ogrodowo. Zapewne w 1 ćw. XX w. rozbudowano dom od wschodu o jednokondygnacyjową, dość dużą przybudówkę z tarasem na dachu, której przeznaczenie nie jest obecnie znane. W konsekwencji przebudowano też górną kondygnację wschodniej elewacji budynku. Jej fragment podwyższono dla umieszczenia w niej drzwi na taras i nakryto dachem dwuspadowym. Dostosowano się stylistycznie do architektury budynku. Remontowano dom w 2 poł. XX w. Przebudowano podstrysze na mieszkalne poddasze. Przebudowano okna podstrysza oraz niektóre inne otwory. Usunięto gzyms nadokienny nad oknem w szczytowej elewacji północnej. Naprawiano niektóre obramienia okienne, remontowano przybudówkę z werandą, wzmocniono metalowymi listwami balustradę tarasu. Wymieniono stolarkę okienną i drzwi frontowe. Wtórnie przeszklono werandę. Przełożono pokrycie dachowe. Budynek wolnostojący na zachód od ulicy, poniżej jej poziomu.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, z niewielką, przybudówką z werandą przy elewacji frontowej oraz z dużą, jednokondygnacyjną przybudówką z tarasem przy bocznej elewacji wschodniej. Budynek jednokondygnacyjny, podpiwniczony, dawniej z podstryszem obecnie z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci, z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzone tynki zewnętrzne oraz elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja wszystkich elewacji głównego korpusu budynku, układy osi okiennych, wykroje otworów, niektórych ślepych (prostokątnych i o łuku odcinkowym) oraz detal architektoniczny wykonany w tynku. Południowa elewacja szczytowa o funkcji elewacji frontowej. Zwieńczona spłaszczonym, trójkątnym szczytem, osłonięta wysuniętymi okapami dachu na drewnianych wspornikach, spiętymi w górnej części trójkątnym wieszarem z ażurową dekoracją laubzegową. Elewacja częściowo z ceglanym cokołem (z oknami odsłoniętej kondygnacji piwnic), ujęta skrajnie boniowanymi lizenami. Dzielona profilowanym gzymsem pod oknami mieszkalnego poddasza. Boki szczytu podkreślone szerokim, tynkowym pasem. W zachodniej części przyziemia małe, prostokątne, nie obramione, zakratowane okna, a we wschodniej — ślepe okno obramione jak okna w elewacjach zachodniej i północnej. Okna poddasza oraz dwa skrajne, mniejsze okna ślepe tylko w profilowanych obramieniach. Do elewacji dobudowana dwukondygnacyjna przybudówka w większej części murowana i tynkowana (z zewnętrznym wejściem do piwnic zamkniętym łukiem odcinkowym), w górnej partii drewniana. W niej główne wejście do budynku poprzedzone jednobiegowymi schodami ze sztucznego kamienia zaopatrzonymi w kutą balustradę w stylu historyzmu. Górna kondygnacja przybudówki to drewniana weranda o konstrukcji szkieletowej, pierwotnie otwarta, z ozdobnie wykonanymi słupami i z umieszczonymi nad prostokątnymi otworami płycinami z dekoracją laubzegową. Frontowa elewacja werandy zwieńczona trójkątnym szczytem, w związku z czym w niej dekoracja laubzegowa w dwóch strefach. Weranda nakryta dwuspadowym dachem o małym nachyleniu połaci i o wysuniętych okapach opartych na ozdobnych, drewnianych wspornikach, w tym na wspornikach w formie wklęsłe podciętych trójkątów wypełnionych dekoracją laubzegową. Elewacja zachodnia z cokołem licowanym cegłą, w którym okna (rzeczywiste lub ślepe) odsłoniętej kondygnacji piwnic. Elewacja ujęta skrajnie boniowanymi lizenami. Dzielona profilowanym gzymsem pod oknami obecnie mieszkalnego poddasza. Osłonięta wysuniętym okapem dachu na drewnianych wspornikach. Okna przyziemia w profilowanych obramieniach z prostokątnymi płycinami nadokiennymi z wklęsłe podciętymi narożami oraz z gzymсами nadokiennymi. Okno w osi elewacji z trójkątnym naczółkiem. Z podobnym wystrojem północna, szczytowa elewacja budynku zwieńczona spłaszczonym, trójkątnym szczytem, osłonięta wysuniętymi okapami dachu na drewnianych wspornikach, spiętymi w górnej części trójkątnym wieszarem z ażurową dekoracją laubzegową. Okna poddasza w profilowanych obramieniach. Nad tarasem na dachu wschodniej przybudówki widoczna przebudowana górna kondygnacja głównego budynku, bez artykulacji. Wschodnia przybudówka na planie prostokąta, jednokondygnacyjna nakryta dachem pulpitowym, na którym założony taras. Elewacje przybudówki, południowa i wschodnia dzielone boniowanymi lizenami, wszystkie elewacje zwieńczone gzymsem

koronującym. Okna bez obramień, balustrada tarasu metalowa, oryginalna, o prostym wzorze geometrycznym.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Wskazany remont budynku i jego elewacji z przywróceniem pierwotnej wielkości okna przyziemia w elewacji zachodniej, z uzupełnieniem wystroju elewacji o brakujące elementy. Konieczne konserwacja drewnianej werandy oraz usunięcie jej wtórnego przeszklenia. Zalecane usunięcie z północnej elewacji domontowanej do niej lampy i umieszczenie nad oknem nadokiennego gzymsu. Oświetlenie można zamontować w innym miejscu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według o podziale krzyżowo-kwaterowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z końca XIX w. ewentualnie z przełomu XIX i XX w.

ul. W. Reymonta 34

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszczący może mieszkanie pastora, dom parafialny i niewielką szkołę, związany z kościołem ewangelickim przy ul. W. Reymonta 4a, po 1945 r. użytkowany jako szkoła, obecnie nie użytkowany. Wzniesiony w stylu budownictwa ceglanego ze stosunkowo małym udziałem historyzmu. Jedynie można uznać, że bryła budynku z dachem dwuspadowym z naczółkami inspirowana była neoklasycyzmem 1 ćw. XIX w. Z kolei pasową artykulację elewacji można uznać za nawiązanie do średniowiecznej architektury włoskiej albo za próbę oddania boniowania elewacji w innym materiale — w cegle. Formy obramień otworów są już specyficzne dla budownictwa ceglanego o obiegowym charakterze. Ze względu na brak silnych znamion historyzmu budynek można uznać za reprezentujący fazę w architekturze bezpośrednio poprzedzającą secesję. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. głównie wewnątrz. Nie przeprowadzony remont elewacji. Nie wymieniona stolarka okienna i armatura w oknach sanitariatów. Zniszczone zewnętrzne drzwi klatki schodowej. Przebudowane facjaty.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły. Budynek nie użytkowany.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z użytkowym poddaszem oraz ze środkowym, obniżonym ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek i ryzalit nakryte dachami dwuspadowymi z naczółkami oraz z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane: kompozycja wszystkich elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów, w tym ślepych (o łuku odcinkowym), licówka elewacji i ich wystrój wykonany z barwnej, klinkierowej cegły. Elewacja frontowa, północno-wschodnia, szczytowa, zwieńczona trapezowym szczytem. Z zaznaczonym cokołem i gzymsem cokołowym z ciemniejszej cegły, dzielona układem pasów z cegły ciemnej oraz ceglanym gzymsem nad przyziemiem. Osłonięta

wysuniętymi okapami dachu ma ozdobnych, drewnianych wspornikach. W osi elewacji główny otwór wejściowy (poprzedzony schodami) i w partii szczytu wydłużona blenda flankowana parami okien złożonymi z okien większych i mniejszych. Portal z węgarami i nadprożem częściowo w formie wałka oraz z obramieniem łuku w formie układu klinców i ceglanego gzymsu nadokiennego. Tak samo oprawione blendy i dwuskrzydłowe okna w fasadzie, zaopatrzone dodatkowo w ceglane parapety. Elewacje boczne, północno-zachodnia i południowo-wschodnia z oknami dwu- i trójskrzydłowymi, osłonięte wysuniętymi okapami dachu. Artykulacja oraz obramienia okienne jak w fasadzie. Elewacja tylna, południowo-zachodnia także zwieńczona trapezowym szczytem, poprzedzona obniżonym ryzalitem klatki schodowej, także ze szczytem trapezowym. W ryzalicie komponowany układ otworów różnej wielkości, pojedynczych i zestawianych w pary, okien klatki schodowej i sanitariatów. Wystrój elewacji tylnej i ryzalitu klatki schodowej jak wystrój pozostałych elewacji. Szczyty korpusu budynku i ryzalitu osłonięte wysuniętymi okapami dachów. W bocznych partiach elewacji pary okien.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym. Zachowane drewniane drzwi frontowe, bardzo ozdobne, ramowo-płycinowe, częściowo przeszklone, z przeszkleniami wypełnionymi kutymi kratami, utrzymane w stylu historyzmu z dominacją neorenesansu i z ornamentacją w duchu neoklasycyzmu.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Wymagane określenie nowych funkcji budynku i konieczne przeprowadzenie remontu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Ul. Rolnicza

Dawne nazwy ulicy: *Albertistrasse, Methnerstrasse*.

Obecna ul. Rolnicza była już wykształcona przed 1884 r., kończyła się ślepo i zabudowana była na krótkim odcinku dwoma budynkami nr 5 i 6 ujmującymi przecznice w kierunku północnym, ku młynowi przy ul. B. Głowackiego. Ok. 1910 r. wzniesiono po przeciwnej, południowo-wschodniej stronie ulicy trzy postsecesyjne kamienice czynszowe (nr 1, 2, 3) dobudowując je do narożnego budynku przy ul. P. Skargi. W latach 1925–1926 ul. Rolnicza została przedłużona w kierunku zachodnim i wzniesiono przy niej bloki kopalnianego osiedla.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.

ul. Rolnicza 3a, 3b 3c — dom w obrębie osiedla górniczego związanego z kopalnią Ida (Zofia)

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Trzyklatkowy blok mieszkalny na terenie osiedla przy ulicach: Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej, wzniesiony w latach 1925-1926 w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w. Z jednej strony cechowała się ona nowoczesnością rozwiązań funkcjonalno-formalnych i formalnych, którymi były np. układy przestrzenne osiedli, koncepcja domu szeregowego, organizacja elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, czy ich dekoracja w duchu ekspresjonizmu i art déco. Z drugiej strony występowały elementy stylu rodzimego, inspirowanego śląskim neoklasycyzmem pocz. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem) oraz — elementy historyzmu, neobaroku (np. zasady kompozycji osi okiennych, umieszczanie okien górnych kondygnacji bezpośrednio pod gzymsem koronującym) czy też — nawiązania do architektury obronnej. Budynek przy ul. Rolniczej 3a, 3b, 3c remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, ogólnej kompozycji elewacji i ich wystroju. Wymienione pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty, przebudowane niektóre okna, wymieniona częściowo stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. W elewację frontową wmontowane blaszane kominy instalacji grzewczej. Blok usytuowany po południowo-wschodniej stronie ulicy.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła trzyklatkowego budynku na planie wydłużonego prostokąta, z wysokimi piwnicami, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego dachem czterospadowym ze zróżnicowanymi facjatami, wbudowanymi pojedynczo lub w rzędach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.

- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych). Detal architektoniczny wykonany w cegle. Zachowane wspólne elementy wystroju elewacji: cokół licowany rustykowanymi ciosami ze sztucznego kamienia, ceglana licówka elewacji (cegła o różnych odcieniach i stopniu wypału), pasowy gzyms koronujący. Osie okienne rozmieszczone regularnie. Otwory bez obramień. W połaciach dachu nad elewacjami frontową i tylną rząd jednoosiowych facjat mieszkalnego poddasza zwieńczonych trójkątnymi szczytami i nakrytych dwuspadowymi daszkami. W dachu nad elewacją boczną facjata z odeskowanym horyzontalnie frontem, zwieńczona trójkątnym szczytem odeskowanym wertykalnie. Elewacja frontowa głównego członu budynku wydłużona, dzielona na trzy segmenty. W każdym z tych trzech segmentów centralnie usytuowana klatka schodowa wyróżniona płytkim, jednoosiowym ryzalitem pozornym (z otworem wejściowym poprzedzonym schodami). Oś okienna ryzalitu wypełniona prostokątnymi płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu lub litery X. Płyciny zdobione dodatkowo ceramiczną rzeźbą figuralną. W pierwszym segmencie nr 3a na dwóch płycinach z motywem rombu przedstawione siedzące postacie męskie, a jako zwieńczenie ryzalitu pozornego klatki schodowej — siedząca postać kobieca z banderolą i inskrypcją Anno 1925. W drugim segmencie nr 3b na dwóch płycinach z motywem litery X umocowane stojące postacie putt, a jako zwieńczenie ryzalitu pozornego klatki schodowej — potraktowana klęcząca postać męska z łopatą (górnik?). W trzecim segmencie nr 3c na dwóch płycinach z motywem litery X przedstawione wiewiórka i sowa, a jako zwieńczenie ryzalitu pozornego klatki schodowej — siedząca postać kobieca z banderolą i inskrypcją 1926. Ryzalit klatki schodowej flankowany przez osie okienne ze szczelinowymi oknami sanitariatów, a cały układ — przez wyprowadzone od poziomu cokołu, ukośnie ustawione smukłe półfilary ze stylizowanymi kapitelami w stylu art déco, doprowadzonymi do wysokości gzymsu koronującego. W osiach okiennych w pozostałych partiach elewacji także prostokątne płyciny z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu, litery X lub w formie licówki ułożonej prostopadłe do przebiegu licówki zasadniczej. Elewacja tylna budynku ożywiona asymetrycznie dwoma płytkimi ryzalitami z trójkątnymi, neoklasyzystycznymi szczytami. W osiach okiennych już nie zastosowane dekoracyjne płyciny. W cokole elewacji tylnej okna i zagłębione wejścia do piwnic. Elewacja boczna, wschodnia segmentu nr 3a bezokienna, z artykulacją jak w elewacji frontowej. Elewacja boczna, zachodnia z artykulacją poziomą jak w pozostałych elewacjach budynku oraz z osiami okiennymi z płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym i kwaterowym. Nie zachowane drzwi frontowe. Zachowane zewnętrzne drzwi piwnic.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej, zewnętrzne drzwi piwnic, kute barierki schodów oraz kute barierki przy zejściach do piwnic.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z lat 20. XX w., może w nawiązaniu do form drzwi piwnic.

ul. Rolnicza 4a — dom w obrębie osiedla górniczego związanego z kopalnią Ida (Zofia)

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Segment wielorodzinnego bloku mieszkalnego na terenie osiedla przy ulicach: Cichej, B. Głowackiego, Mącznej i Rolniczej, wzniesiony w latach 1925-1926 w duchu dualistycznej, śląskiej architektury lat 20. XX w. Z jednej strony cechowała się ona nowoczesnością rozwiązań funkcjonalno-formalnych i formalnych, którymi były np. układy przestrzenne osiedli, koncepcja domu szeregowego, organizacja elewacji w duchu rodzącego się modernizmu, czy ich dekoracja w duchu ekspresjonizmu i art déco. Z drugiej strony występowały elementy stylu rodzimego, inspirowanego śląskim neoklasycyzmem pocz. XIX w. (bryła z wysokim, czterospadowym dachem) oraz — elementy historyzmu, neobaroku (np. zasady kompozycji osi okiennych, umieszczanie okien górnych kondygnacji bezpośrednio pod gzymsem koronującym) czy też — nawiązania do architektury obronnej (tu — szczelinowe okna sanitariatów). Budynek przy ul. Rolniczej 4a, remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, ogólnej kompozycji elewacji i ich wystroju. Wymienione pokrycie dachowe, wyremontowane facjaty, przebudowane niektóre okna, wymieniona częściowo stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. Blok usytuowany po północno-zachodniej stronie ulicy, dobudowany do budynku przy ul. B. Głowackiego 7a, 7b, 7c, 7d.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła jednoklatkowego budynku na planie prostokąta, z wysokimi piwnicami, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wspólnym dachem czterospadowym z domem przy ul. B. Głowackiego 7d. W dachu zróżnicowane facjaty, wbudowane wień pojedynczo lub w rzędach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja trzech elewacji, układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych). Detal architektoniczny wykonany w cegle. Zachowane wspólne elementy wystroju elewacji: cokół licowany rustykowanymi ciosami ze sztucznego kamienia, ceglana licówka elewacji (cegła o różnych odcieniach i stopniu wypału), pasowy gzyms koronujący. Osie okienne rozmieszczone regularnie. Otwory bez obramień. W połaciach dachu nad elewacjami frontową i tylną rzędy jednoosiowych facjat mieszkalnego poddasza zwieńczonych trójkątnymi szczytami i nakrytych dwuspadowymi daszkami. W dachu nad elewacją boczną dwuosiowa facjata z odeskowanym horyzontalnie frontem, zwieńczona trójkątnym szczytem odeskowanym wertykalnie. Elewacja frontowa jednosegmentowa z centralnie usytuowaną klatką schodową wyróżnioną płytkim, jednoosiowym ryzalitem pozornym z otworem wejściowym. Oś okienna ryzalitu wypełniona prostokątnymi płycinami z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu lub litery X. Płyciny zdobione dodatkowo ceramiczną rzeźbą figuralną. Jedna z rzeźb zniszczona. Na drugiej z płycin z motywem rombu zachowana postać putta, a jako zwieńczenie ryzalitu pozornego klatki schodowej — przedstawiona klęcząca postać. Ryzalit klatki schodowej flankowany przez osie okienne ze szczelinowymi oknami sanitariatów, a cały układ — przez wyprowadzone z poziomu cokołu, ukośnie ustawione smukłe półfilary z kapitelami w stylu art déco, doprowadzonymi do wysokości gzymsu koronującego. W jedynej osi okiennej elewacji także prostokątne płyciny z ozdobnym układem cegły-licówki, w formie rombu, litery X lub w formie licówki ułożonej prostopadłe do przebiegu licówki zasadniczej. Elewacja tylna budynku kompozycyjnie i formalnie ujednolicona z elewacją tylną domu przy ul. B. Głowackiego 7d. Komponowana osiowo i symetrycznie.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowo-kwaterowym i kwaterowym. Nie zachowane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z lat 20. XX w., może w nawiązaniu do form drzwi piwnic domów przy ul. B. Głowackiego 7a, 7b, 7c i Rolniczej 3a, 3b, 3c.

Ul. Piotra Skargi

Dawne nazwy ulicy: *Kirch Strasse, Strassburgerstrasse*.

Ulica P. Skargi składa się z dwóch fragmentów, północnego, obiegającego od wschodu zespół pałacowo-parkowy w Wałbrzychu Górnym przy ul. Zamkowej (poza obszarem rewitalizacji) oraz z fragmentu południowego wydzielającego od zachodu część dawnego siedliska Górnego Wałbrzycha z młynówką. Ten odcinek ulicy znajduje się w obszarze rewitalizacji.

Nie wiadomo, kiedy powstała obecna ulica P. Skargi zaznaczona na mapie topograficznej z 1884 r. Wcześniej mogła istnieć jako droga polna przecinająca wzdłużnie siedlisko Górnego Wałbrzycha lub jako graniczna droga tego siedliska. Może zaczęła nabierać charakteru ulicy od czasu powstania przędzalni przy ul. Cichej. W każdym razie miejski charakter mają jej dwa krańce, północny, z posesjami nr 27, 27a i 28 i południowy z posesjami 42-46 oraz z dawną szkołą ewangelicką przy wylocie ulicy przy ul. Niepodległości. Środkowy odcinek ulicy biegnący wzdłuż terenu tkalni bardziej przypomina wiejską drogę z bardziej rozproszoną zabudową, choć przed 1945 r. naprzeciw tkalni istniał zespół zabudowy zwartej

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny układ południowego fragmentu ulicy i jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy obok budynku nr 30 oraz między budynkami nr 35 i 39.

ul. P. Skargi 27a

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony ok. 1910 r. w stylu postsecesji. W 2 poł. XX w. remontowany z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe. Przebudowane niektóre okna, częściowo wymieniona stolarka okienna. Zabudowane loggie w elewacji tylnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie nieregularnego pięcioboku, trzykondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem, z dwukondygnacyjowym, odrębnie zadaszonym wykuszem w osi elewacji frontowej oraz pierwotnie z loggiami w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem pseudomansardowym. To w rzeczywistości dach pulpitowy z czterema ukośnymi połaciami nad elewacjami (jakby górnymi połaciami dachu mansardowego). Poniżej dwóch widocznych od frontu połaci nad elewacją frontową i boczną umieszczone niby dolne połacie dachu mansardowego. W rzeczywistości to kształtowana jak dach ceramiczna, prawie pionowo ukiepunkowana licówka elewacji II piętra.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Widoczne znaczne ubytki tynków zewnętrznych.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych) oraz wystrój elewacji wykonany w tynku. Elewacja frontowa z centralnie umieszczonym, dwukondygnacyjnym, prostopadłościennym wykuszem (na ozdobnej podstawie), nakrytym dachem trójsпадowym. Nad wykuszem trójkątny szczyt elewacji, obecnie pozbawiony tynku. Fasada z cokołem i z odcinkami gzymsu koronującego. Gzymsami tymi zwieńczone elewacje wykusza i boczne partie elewacji frontowej. Portal usytuowany skrajnie, złożony z lizen, na których górne partie nałożone spłaszczone pseudokonsole podpierające trójsпадowy daszek z pokryciem ceramicznym. Okna w wąskich, wglębnych obramieniach.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym. Drzwi frontowe z nadświetłem, drewniane, asymetryczne, jednoskrzydłowe, ze zgeometryzowanym detalem architektonicznym, częściowo przeszkłone.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru (w oknach II piętra, w bocznej, południowej elewacji wykusza i w oknie obok, w bocznej partii elewacji frontowej). W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki także według zachowanego wzoru.

ul. P. Skargi 39

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek obecnie mieszkalny, mur., wzniesiony na pocz. XX w., w stylu budownictwa ceglanego. Bryła kształtowana w nawiązaniu koncepcji formalnej wykształconej ok. poł. XIX w. w tzw. szkole berlińskiej (korpus i dostawiony do niego prostopadle podwyższony człon budynku, oba z dachami dwuspadowymi o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami). Takie bryły często stosowane w śląskim budownictwie wernakularnym w 2 poł. XIX w. Z kolei ze względu na formy wystroju elewacji budynek bliski formalnie stylowi ówczesnej zabudowy przemysłowej. Może to pierwotnie budynek biurowy lub mieszkalny związany z tkalnią przy ul. Cichej. Budynek wzniesiony niewątpliwie według projektu typowego. Zbudowany z surowej cegły, nie licowany. W 2 poł. XX w. remontowany z zachowaniem bryły i wystroju elewacji. Przełożone pokrycie dachowe. Malowane ceglane elewacje. Częściowo wymieniona stolarka okienna, z tym że w otwory o łukach odcinkowych wmontowane okna prostokątne. W niektóre okna założone rolety zewnętrzne. Wymienione drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, częściowo trzy-, częściowo czterokondygnacyjnego, nakrytego dwoma, prostopadłymi do siebie dachami dwuspadowymi o

małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami. W dach ten wbudowane także dwuspadowy dach pionu klatki schodowej oraz pulpitowe dachy facjat.

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z dachówki bitumicznej(?) bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólne kompozycje trzech elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów (zamkniętych łukiem odcinkowym, dwu- i trójskrzydłowych) oraz wystrój elewacji wykonany w cegle. Elewacja zachodnia, frontowa. Jej skrajna, północna, jednoosiowa część podwyższona o kondygnację, zwieńczona trójkątnym szczytem osłoniętym wysuniętymi okapami dachu, spiętymi prostym wiązarem. W drugiej, skrajnej, południowej części elewacji facjata z elewacją frontową prawie całkowicie wypełnioną przez okno, częściowo wbudowana w koronę muru. Nakryta dachem pulpitowym. Elewacja frontowa z cokołem z ciemniejszej cegły. Dzielona gzymsami-szlakami (z ukośnie ułożonej cegły i w formie szeregu wydłużonych denticuli) pod oknami I oraz II piętra, a podwyższona część elewacji ujęta skrajnie podziałem ramowym złożonym z lizen na konsolach oraz z uskokowo prowadzonej listwy ujmującej boki trójkątnego szczytu. Otwory bez obramień. Zaznaczone tylko w elewacji ich łuki konstrukcyjne, nad którymi wąskie gzymsy w formie szeregu cegieł. Elewacja boczna, północna z gzymsowaniem i oprawą okien jak w elewacji frontowej. Skrajne osie elewacji z oknami ślepyimi. Elewacja tylna wschodnia z gzymsowaniem i oprawą okien jak w elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym (w oknach trójskrzydłowych). Nie zachowane drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji oraz oczyszczenie ich z farby.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów w stylu historyzmu, z przełomu XIX i XX w. (neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem).

ul. P. Skargi 46

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny mur., wzniesiony na przełomie XIX i XX w., w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem, w wersji standardowej. Dom usytuowany w jednorodnym zespole jednolitych formalnie budynków mieszkalno-usługowych przy ul. P. Skargi 42-46, utrzymanych w typie wielkomiejskiej kamienicy, wzniesionych niewątpliwie według projektu typowego i określanych na pocz. XX w. jako *Teuberhäuser*. Może to być kompleks czynszowych domów zbudowany przez prywatnego inwestora. W 2 poł. XX w. budynek remontowany z zachowaniem bryły i z usunięciem wystroju elewacji. Po 1986 r. jego elewacje pokryte w całości tynkiem cyklinowanym, tak jak wcześniej elewacje pozostałych domów zespołu, nr 42-45. Przełożone pokrycie dachowe. Przebudowane schody przed głównym wejściem do budynku. Wymieniona stolarka okienna, zachowane drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła narożnego budynku na planie prostokąta z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: W elewacji frontowej zaznaczone ryzalitowanie skrajnej osi elewacji oraz zachowany układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych). W elewacji bocznej okna ślepe, zatynkowane wtórnie razem z elewacją.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe, drewniane, dwuskrzydłowe, ramowo-płycinowe, częściowo przeszklone, z kutymi kratami, wykonane w stylu neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, drzwi frontowe.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji z wymianą tynku cyklinowanego na gładki oraz z odtworzeniem wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki o podziale krzyżowym. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

ul. P. Skargi 49

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Szkoła ewangelicka, po 1945 r. Szkoła Podstawowa nr 7, obecnie Publiczne Gimnazjum, nr 3, im. Józefa Wybickiego. Szkoła budowana w dwóch etapach. Wydaje się, że starsza jest południowa część obecnego budynku (do ryzalitu pozornego) mająca bardziej archaiczny wygląd, skromniejsza, podobna do budynku szkolnego przy pl. Bohaterów Pracy 1 i bardzo bliska formalnie budownictwu przemysłowemu 2 poł. XIX w. Ta partia budynku szkolnego komponowana jest symetrycznie i osiowo. Ma elewację frontową z podziałem ramowym, z gzymsowaniem, ze stosunkowo małymi oknami oraz z podobnej wielkości, centralnie usytuowanym otworem wejściowym. Wszystko to pozwala datować budynek na 4 ćw. XIX w., najpóźniej na przełom XIX i XX w. Mógł być zbudowany po 1884 r. Druga, północna część budynku z ryzalitem pozornym wzniesiona została zapewne w latach ok. 1900-1908 i zaprojektowana nieco inaczej. Trochę inna jest wysokość kondygnacji, w związku z czym inny jest poziom prowadzenia gzymsów. Zastosowano większe okna trójskrzydłowe, redukując powierzchnię ścian, co było charakterystyczne dla budownictwa szkolnego pierwszego dziesięciolecia XX w. Inaczej poprowadzono podział ramowy i zaprojektowano ozdobniejszy wystrój elewacji wzbogacony m.in. o kute elementy zdobnicze. W 2 poł. XX w. budynek szkolny był remontowany. Na początku XXI w., do 2012 r. budynek ocieplono. Zachowano oryginalny fragment elewacji frontowej, ryzalitu pozornego z głównym wejściem do szkoły. Pozostałe części fasady, elewacje boczne i elewację tylną ocieplono styropianem, otynkowano i pomalowano. Lizeny i gzymsy na elewacjach frontowej i bocznych wykonano z nowej cegły klinkierowej. Przełożono pokrycie dachowe. Wymieniono stolarkę okienną. Na niektóre okna założono zewnętrzne rolety. Zachowano drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie wydłużonego prostokąta z płytkimi ryzalitami klatek schodowych w elewacji tylnej, częściowo trzykondygnacyjnego z podstryszem, częściowo czterokondygnacyjnego, nakrytego dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci oraz z wysuniętymi okapami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane: kompozycje trzech elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów (zamkniętych łukiem odcinkowym, dwu- i trójskrzydłowych) oraz relikty wystroju elewacji wykonanego w cegle. Elewacja wschodnia, frontowa z asymetrycznie umieszczonym, lekko podwyższonym ryzalitem pozornym ujętym podziałem ramowym (z listwą wieńczącą podpartą konsolkami). Powyżej profilowany gzyms koronujący na wydatnych konsolach i uskokowo kształtowana, pełna attyka. Fasada z podziałem ramowym o odmiennej kompozycji w każdej z części budynku. Ponadto pod oknami wszystkich kondygnacji wąskie gzymsy. Otwory bez obramień. Elewacja boczna, południowa z artykulacją i układem otworów jak w starszej części budynku, a elewacja boczna, północna z artykulacją i układem otworów jak w nowszej części budynku. Elewacja tylna bez artykulacji.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe w obu otworach wejściowych, podobne, drewniane, z nadświetlami, dwuskrzydłowe, ramowo-płycinowe, wykonane w stylu neoklasycyzmu.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, ogólna koncepcja i relikty wystroju elewacji, drzwi frontowe.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzoru (podział krzyżowy) na fotografii z karty adresowej budynku przechowywanej w Delegaturze WUOZ w Wałbrzychu. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Ul. Marii Skłodowskiej-Curie

Dawne nazwy ulicy: *Neuhauser Allee*.

Obecna ulica M. Skłodowskiej-Curie to odcinek starej drogi z Podgórza do zamku Nowy Dwór położonego na południe od wsi. Ulica bierze początek od obecnej ulicy Niepodległości i bardzo długo w obrębie siedliska, do zbiegu z ulicami Poznańską i W. Reymonta nie była zabudowywana. Do 1884 r. zbudowano przy niej tylko dawną plebanię lub szkołę katolicką (obecnie ul. W. Reymonta 34). Następnie w latach ok. 1884-1900 wzniesiono po południowo-zachodniej stronie ulicy M. Skłodowskiej-Curie trzy budynki, nr 14, 15, 16 częściowo w zwartej zabudowie, a na pocz. XX w. po przeciwnej stronie ulicy ukośnie względem ulicy rozmieszczono dwa wolnostojące budynki, nr 1 i 2. W 1920 r. dalszy, wchodzący na stok wzniesienia, południowy odcinek obecnej ul. M. Skłodowskiej-Curie został wykorzystany przy projektowaniu osiedla Nowodworskiego jako oś jego układu urbanistycznego. Miała to być obsadzona lipami aleja, ale nie wiadomo, czy powstała. W każdym razie ul. M. Skłodowskiej-Curie zachowała na terenie osiedla swoją szerokość. Po obu jej stronach ukształtowano nasypy obniżające się w kierunku południowym. Brzegiem tych nasypów poprowadzono wąskie chodniki, a na ich linii i poprzecznie do nich zbudowano krótkie schody terenowe z podestami prowadzące ku ścieżkom ku budynkom. Schody te ze stopniami ze sztucznego kamienia umieszczone na linii wschodniego chodnika, przy wylocie ul. Ks. J. Poniatowskiego ujęto pełnymi balustradami z naturalnego, nieobrobionego kamienia. Jedne z takich schodów zaopatrzone w metalową poręcz opartą na metalowych kulach? Schody terenowe prowadzące ku ścieżkom ku domom wykonano z lastriko (stopnie) i z betonu (pełne balustrady i kule).

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy i jej historyczna zabudowa oraz relikty małej architektury.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy, jej zabudowa.
- Do odtworzenia na terenie osiedla Nowodworskiego chodniki oraz schody terenowe. Postulowane dwustronne obsadzenie ulicy, na terenie osiedla lipami.
- Proponowane uzupełnienie linii zabudowy ulicy pomiędzy posesjami 5 i 5b oraz wzdłuż granic działki nr 112/3.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 4

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny wzniesiony ok. 1910 r., w stylu postsecesji. Remontowany w 2 poł. XX w., z zachowaniem bryły, kompozycji elewacji i zasadniczo ich wystroju. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona w dużym stopniu stolarka okienna. Budynek wolnostojący, po wschodniej stronie ul. M. Skłodowskiej-Curie.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.

- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta z podwyższoną środkową częścią fasady zwieńczoną pięciobocznym szczytem i z podwyższoną środkową częścią elewacji tylnej (z klatką schodową) zwieńczoną szczytem trójkątnym. Trzykondygnacyjny budynek z mieszkalnym poddaszem nakryty dachem dwuspadowym, łamanym, z naczółkiem. W dach wbudowane dach dwuspadowy nad klatką schodową w elewacji tylnej oraz dach dwuspadowy łamany nad facjatą w elewacji frontowej.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu, ceramiczne oraz z dachówki bitumicznej bez widocznych uszkodzeń. Znacznie uszkodzone tynki zewnętrzne i elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, w tym układy osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych). Elewacja frontowa z podwyższoną środkową częścią zwieńczoną pięciobocznym szczytem, poprzedzoną środkowym, obniżonym ryzalitem pozornym zwieńczonym nadwieszonym balkonem na wspornikach. Balustrada balkonu pełna, z ozdobnym podcięciem od frontu wypełnionym kutą, ażurową balustradą o prostym wzorze geometrycznym. Artykulacja elewacji ograniczona do licówki dolnej części cokołu wykonanej z rustykowanego, sztucznego kamienia i z pasowego gzymsu cokołowego nad górną, tynkowaną partią cokołu. Okapy ujmujące szczyt facjaty odeskowane. Boczne partie elewacji osłonięte okapami dachu. Okna przyziemia z rustykowanymi nadprożami ze sztucznego kamienia. Okna z podokiennikami, bez obramień. Elewacja boczna, południowa zwieńczona trójkątnym szczytem. W obniżonym ryzalicie środkowym pary okien. Artykulacja w formie cokołu wykonanego z rustykowanego, sztucznego kamienia, z gzymsu cokołowego oraz z listwowej dekoracji pod gzymsem wieńczącym ryzalit. Elewacja tylna z podwyższoną częścią środkową (z klatką schodową) zwieńczoną szczytem trójkątnym. Zachowany cokół wykonany z rustykowanego, sztucznego kamienia i gzyms cokołowy. Poprzedzony schodami otwór wejściowy bez obramienia.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna o podziale krzyżowym, z podziałem kwaterowym w górnych skrzydłach okien oraz zachowane drzwi frontowe, drewniane, ramowo-płycinowe, częściowo przeszklone, w stylu postsecesji.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, stolarka okienna i drzwi frontowe.
- Wskazany remont kapitalny budynku z uzupełnieniem ubytków wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 6 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Jego ogólna kompozycja dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. Bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. oraz na pocz. XXI w., kiedy to ocieplony. Przełożone pokrycie

dachowe, przebudowane facjaty na obecne z dachami pulpitowymi. Niektóre okna przebudowane? Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane facjaty z pulpitowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Odsłonięta dolna część pierwotnego cokołu licowana nie obrobionym kamieniem.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze gruntowej (wzdłuż tylnych elewacji domów przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 6, 7, 8) usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem czterospadowym. Jego elewacja frontowa z cokołem licowanym kamieniem oraz z gzymsem koronującym, przepruta szeregiem otworów.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany ogródek frontowy przedzielony dojściem do budynku, wydzielony częściowo drewnianym płotem a częściowo ogrodzeniem z siatki.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. A przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji. Dach i jego pokrycie w złym stanie technicznym.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane urządzenie go i wykonanie jego nowego ogrodzenia (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) jednolitego formalnie dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 7 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Bliźniaczy dom wielorodzinny, mur., wzniesiony w latach 1924–1926. Ogólna kompozycja budynku dość tradycyjna, bo bryła z wysokim, czterospadowym dachem projektowana w na-

wiązaniu do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Z kolei formy zdwojonego szczytu, portalu, drzwi i stolarki okiennej formalnie nowocześniejsze, w stylu art déco. Natomiast wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. W latach 2013–2018 przełożone pokrycie dachowe, wyremontowane duże facjaty z trójkątnymi elewacjami (szczyty) oraz przebudowane facjaty mniejsze, ze zgeometryzowanych okien powiekowych, na facjaty z prostokątnymi ścianami frontowymi i z daszkami pulpitowymi. Przebudowane niektóre okna. Częściowo wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterosпадowym, w który wbudowane dwuspadowe dachy czterech dużych facjat z trójkątnymi elewacjami i pulpitowe dachy małych facjat.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki lub z dachówki ceramicznej, zakładkowej, bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia. Miejscami uszkodzony tynk zewnętrzny.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ prostokątnych otworów o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych. W elewacji frontowej otwory w układzie mijankowym. Częściowo zachowane wykroje okien w elewacjach. Elewacje frontowa i boczne z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z rozmieszczonymi oknami piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia), z górnej części cokołu wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Wejście do budynku w elewacji frontowej ujęte częściowo cokołem, a w górnej części gładką opaską. Powyżej trójkątny naczółek wykonany z cegły. Elewacja tylna też z artykulacją i oprawą wejścia jak w przypadku elewacji frontowej. Różnica: gzyms nad przyziemiem przekształcony częściowo w trójkątny naczółek obiega okno klatki schodowej. Okna bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna w stylu art déco, o podziale krzyżowym zdobiona szlakiem-zygzakiem. Zachowane też identyczne drewniane drzwi, frontowe i tylne, w stylu art déco, jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, w górnej części przeszklone z komponowanym układem szprosów, dekorowane szlakiem-zygzakiem.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany na nowo urządzony, ogródek frontowy przedzielony dojściem do budynku. Częściowo ogrodzony drewnianym płotem, a częściowo żywopłotem.

Zalecenia konserwatorskie

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, rodzaj pokrycia dachu jeśli ceramiczne, układ otworów, wykroje oryginalnych otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- Wskazana wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane ogrodzenie go (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) ogrodzeniem jednolitym dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 8 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — neoklasycyzm szeroko pojęty. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Na pocz. XXI w., przed 2013 r. ocieplony fragment przyziemia (jedno mieszkanie), z odsłonięciem cokołu licowanego kamieniem, z likwidacją górnej, tynkowanej strefy cokołu oraz części opasek otworów wejściowych w elewacjach frontowej i tylnej. Sprymitywizowane profilowanie gzymsu nad przyziemiem w elewacji frontowej i nad strefą ocieplenia. Przełożone pokrycie dachowe i przebudowane facjaty, ze zgeometryzowanych okien powiekowych na obecne z prostokątnymi ścianami frontowymi i z daszkami pulpityowymi. Do 2018 r. zlikwidowana górna, tynkowana strefa cokołu na bocznej, południowej elewacji budynku. Przebudowane niektóre okna. Wymienione stolarka okienna i drzwi zewnętrzne. W elewację tylną wbudowane blaszane kominy wentylacyjne.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane facjaty z pulpityowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki bez widocznych uszkodzeń. Miejscami uszkodzony tynk zewnętrzny i elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z rozmieszczonymi oknami piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia), z reliktyw górnej części cokołu wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Wejścia do budynku w elewacjach frontowej i tylnej ujęte częściowo cokołem, a w górnej części gładkimi opaskami. Okna bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany urządzony na nowo i ogrodzony ogródek frontowy przed północną częścią budynku. Układ południowej części ogródka częściowo zatarty, czytelna tylko jego zachodnia granica, bo zachowane słupki dawnego ogrodzenia.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze gruntowej (wzdłuż tylnych elewacji domów przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 6, 7, 8) usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem

czterospadowym z pokryciem z dachówki cementowej. Jego elewacja frontowa z cokołem licowanym kamieniem oraz z gzymsem koronującym, przepruta szeregiem otworów.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów i wystrój elewacji.
- Wskazane: rozbiórka częściowego ocieplenia przyziemia, wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty, korekta profilowania gzymsu nad przyziemiem wg form gzymsu z bocznej, południowej elewacji budynku oraz uzupełnienie ubytków opasek otworów wejściowych. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. A przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu. Zaleca pokrycie dachu budynku dachówką ceramiczną.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane odtworzenie południowej części ogródka frontowego i wykonanie nowego ogrodzenia (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) jednolitego dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 9 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem i artykulacja szczytu — nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — neoklasycyzm szeroko pojęty. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Na pocz. XXI w., przed 2013 r. Przełożone pokrycie dachowe z zachowaniem zgeometryzowanych okien powiekowych. W większości wymieniona stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe. Przebudowane niektóre okna. W elewację tylną wbudowany blaszany komin wentylacyjny.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane: facjata z trójkątnym naczółkiem, nakryta dachem dwuspadowym (nad elewacją frontową) oraz dwie małe, oryginalne facjaty w formie zgeometryzowanych okien powiekowych z daszkami łamanymi (nad elewacją tylną).

- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z rozmieszczonymi oknami piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia), z reliktyw górnej części cokołu wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Elewacja facjaty z pasowym gzymsem, na którym posadowione kanelowane, uproszczone, krępe pilastry wspierające uproszczone belkowanie. Powyżej naczółek ujęty ramą. Otwory w elewacjach i w facjacie bez obramień. Przed otworem wejściowym w elewacji tylnej kilku-stopniowe schody.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Reliktowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany ogrodzony ogródek frontowy przedzielony dojściem z budynku ku ulicy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze gruntowej (wzdłuż tylnych elewacji domów przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 9, 10, 11, 12) usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem czterospadowym z pokryciem z dachówki cementowej. Jego elewacja frontowa z cokołem licowanym kamieniem oraz z gzymsem koronującym, przepruta szeregiem otworów.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów i wystrój elewacji.
- Wskazane: wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym (jedno takie okno zachowane). A przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu. Zaleca pokrycie dachu budynku dachówką ceramiczną.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane wykonanie nowego ogrodzenia (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) jednolitego dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 10 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem — to nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w., a dominacja podziałów poziomych — neoklasycyzm szeroko pojęty. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Na pocz. XXI w., przed 2013 r. przebudowane niektóre okna, wymieniona stolarka okienna i drzwi frontowe. Przełożone pokrycie dachowe i przebudowane facjaty, ze zgeometryzowanych okien powiekowych na obecne z prostokątnymi ścianami frontowymi i z daszkami pulpitowymi. W elewację tylną wbudowane blaszane kominy wentylacyjne.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane facjaty z pulpitowymi dachami.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z blachodachówki lub ceramiczne z dachówki zakładkowej bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia. Miejscami uszkodzony tynk zewnętrzny.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowana ogólna kompozycja wszystkich elewacji, układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z rozmieszczonymi oknami piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia), z reliktyw górnej części cokołu wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Wejścia do budynku w elewacjach frontowej i tylnej ujęte częściowo cokołem, a w górnej części gładkimi opaskami. Okna bez obramień. Przed drzwiami w elewacji tylnej jednobiegowe schody.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz drzwi frontowe.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany urządzony i ogrodzony ogródek frontowy przed północną częścią budynku. Układ południowej części ogródka zatarty.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze gruntowej (wzdłuż tylnych elewacji domów przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 9, 10, 11, 12) usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem czterospadowym z pokryciem ceramicznym. Jego elewacja frontowa z cokołem licowanym kamieniem oraz z gzymssem koronującym, przepruta szeregiem otworów.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów i wystrój elewacji.
- Wskazane: wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty, remont budynku i elewacji, z odsłonięciem dolnej części cokołu licowanej kamieniem. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. A przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu. Zaleca pokrycie dachu budynku dachówką ceramiczną.
- Do zachowania istniejąca część ogródka frontowego. Postulowane odtworzenie południowej części ogródka i wykonanie nowego ogrodzenia całego ogródka frontowego (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) jednolitego dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 11 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Jego ogólna kompozycja dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterosпадowym dachem — to nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w., a dominacja podziałów poziomych — neoklasycyzm szeroko pojęty. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. Na pocz. XXI w., przed 2013 r. przebudowane niektóre okna, wymieniona stolarka okienna. W latach 2013–2018 ocieplone w większości przyziemie. Odslonięta dolna część cokołu licowana kamieniem, zatarty w dużej części gzyms nad przyziemiem. W bocznej elewacji południowej przebity otwór wejściowy do mieszkania.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterosпадowym, z oryginalnymi facjatami w formie zgeometryzowanych okien powiekowych.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych). Elewacje z artykulacją złożoną z cokołu, z jego dolnej części z nieobrobionego kamienia (z rozmieszczonymi oknami piwnic w rustykowanych obramieniach ze sztucznego kamienia), z reliktyw górnej części cokołu wykonanej w tynku (sięgającej do okien przyziemia), z pozostałości profilowanego gzymsu nad przyziemiem i z bardzo wydatnego gzymsu koronującego. Okna bez obramień. Przed drzwiami w elewacji tylnej jednobiegowe schody.

- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna. Zachowane drzwi frontowe, ramowo-płycinowe, drewniane, jednoskrzydłowe, częściowo przeszklone.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany urządzony i ogrodzony ogródek frontowy przed południową częścią budynku oraz nie ogrodzony, wydzielony żywopłotem ogródek frontowy przed jego północną częścią.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze gruntowej (wzdłuż tylnych elewacji domów przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 9, 10, 11, 12) usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem czterospadowym z pokryciem ceramicznym. Jego elewacja frontowa z cokołem licowanym kamieniem oraz z gzymsem koronującym, przepruta szeregiem otworów.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i ceramiczne pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów, wystrój elewacji i zgeometryzowane okna powiekowe w dachu.
- Wskazane: wymiana tynku cyklinowanego na gruboziarnisty, remont budynku i elewacji, z odsłonięciem dolnej części cokołu licowanej kamieniem. Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. A przy wymianie stolarki drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanego wzoru.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- Do zachowania istniejąca część ogródka frontowego. Postulowane odtworzenie południowej części ogródka i wykonanie nowego ogrodzenia całego ogródka frontowego (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy) jednolitego dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 12 — na terenie osiedla Nowodworskiego

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1922–1924. Ogólna kompozycja budynku dość tradycyjna. W doborze szczegółowych rozwiązań — widoczny historyzm. I tak bryła z wysokim, czterospadowym dachem i artykulacją szczytu — to nawiązanie do śląskiego neoklasycyzmu pocz. XIX w. Dominacja podziałów poziomych — neoklasycyzm szeroko pojęty. Wykonanie cokołu z nieobrobionego kamienia polnego lub rustykowanie obramień okien piwnic — to przejaw stylu rodzimego, ewentualnie dążenie do uzyskania efektu malowniczości. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i wystroju elewacji. Elewacje pokryte tynkiem cyklinowanym. W latach 2013–2018 budynek remontowany raz jeszcze, ocieplony w całości z zachowaniem tylko gzymsu koronującego. Przełożone pokrycie dachowe z zachowaniem zgeometryzowanych okien powiekowych. Wymieniona stolarka okienna i wymienione drzwi frontowe. Przebudowane niektóre okna, w tym okna facjaty w elewacji frontowej. W elewację tylną wbudowany blaszany komin instalacji grzewczej. Zadaszone wejście do budynku, w elewacji tylnej.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjnego z częściowo mieszkalnym poddaszem, nakrytego wysokim dachem czterospadowym, w który wbudowane: facjata z trójkątnym naczółkiem, nakryta dachem dwuspadowym (nad elewacją frontową) oraz dwie małe, oryginalne facjaty w formie zgeometryzowanych okien powiekowych z daszkami łamanymi (nad elewacją tylną).
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i ceramiczne pokrycie dachu bez widocznych uszkodzeń. Budynek skotwiony na poziomie przyziemia, a skotwienie to zasłonięte obecnie ociepleniem.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane układ osi okiennych i częściowo wykroje otworów (prostokątnych o różnych proporcjach, dwu- i trójskrzydłowych) oraz bardzo wydatny gzyms koronujący. Elewacja facjaty z relikami wystroju: Zdobiona dwiema skrajnymi, prostokątnymi płycinami, zwieńczona uproszczonym belkowaniem oraz trójkątnym, obramionym naczółkiem. Otwory w elewacjach i w facjacie bez obramień. Przed otworem wejściowym w elewacji tylnej kilkustopniowe schody.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna i drzwi zewnętrzne.
- Stan zachowania przedogródków i otaczającej zieleni: Obecnie zachowany ogrodzony ogródek frontowy przedzielony dojściem z budynku ku ulicy.
- Stan zachowania budynku gospodarczego: Na tyłach budynku mieszkalnego, przy drodze gruntowej (wzdłuż tylnych elewacji domów przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 9, 10, 11, 12) usytuowany wolnostojący, murowany budynek gospodarczy nakryty wysokim dachem czterospadowym z ceramicznym pokryciem. Jego elewacja frontowa z cokołem licowanym kamieniem oraz z gzymsem koronującym, przepruta szeregiem otworów.

Zalecenia konserwatorskie dla domu:

- Do zachowania struktura domu: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje oryginalnych otworów, wystrój elewacji oraz zgeometryzowane okna powiekowe w dachu.
- Kolorystyka elewacji wg projektu opracowanego dla całego osiedla.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów z lat 20. XX w., w przypadku okien dwuskrzydłowych i trójskrzydłowych o dodatkowym podziale kwaterowym. A przy wymianie stolarki drzwiowej, zewnętrznej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według wzorów występujących w budynkach osiedla.

Zalecenia konserwatorskie dla budynku gospodarczego i ogródka frontowego

- Do zachowania struktura budynku gospodarczego: bryła, forma dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji.
- W przypadku malowania elewacji budynku gospodarczego wymagane dostosowanie jego kolorystyki do kolorystyki domu.
- Do zachowania ogródek frontowy. Postulowane urządzenie ogródka frontowego i wykonanie nowego ogrodzenia całego ogródka (wzdłuż dojścia do budynku i ulicy), jednolitego dla całego osiedla.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 15

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur., wzniesiony w latach 1884–ok. 1900 w stylu historyzmu, uproszczonego neoklasycyzmu. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły, kompozycji i zasadniczo wystroju elewacji. Wymieniona częściowo stolarka okienna. Wymienione pokrycie dachowe. Przebudowane schody przed otworem wejściowym w elewacji frontowej. Budynek dobudowany do domu nr 14, usytuowany po południowo-zachodniej stronie ul. M. Skłodowskiej-Curie.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, z ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej, czterokondygnacyjowego z podstryszem, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń. Uszkodzone tynki zewnętrzne.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych i o łuku odcinkowym) oraz wykonany w tynku detal architektoniczny złożony z: cokołu, z profilowanych gzymsów nad przyziemiem oraz pod oknami I-III piętra i podstrysza. Elewacja frontowa osłonięta wysuniętym okapem dachu na drewnianych wspornikach. Otwór wejściowy o łuku odcinkowym usytuowany asymetrycznie, ujęty profilowanym obramieniem, poprzedzony kilkustopniowymi schodami. Zachowane obramienia okienne, profilowane (w przyziemiu i na poziomie III piętra), profilowane z prostokątnymi płycinami nadokiennymi i gzymsami nadokiennymi lub z trójkątnymi naczółkami (I i II piętro).
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz zachowane drzwi frontowe, z nadświetlem, drewniane, ramowo-płycinowe, w stylu neoklasycyzmu, asymetryczne, zapewne z lat 20. XX w. oraz zachowane drzwi zewnętrzne w ryzalicy klatki schodowej, drewniane, ramowo-płycinowe, także w stylu neoklasycyzmu, częściowo przeszklone, zabezpieczone kutymi kratami, jedną częściowo zniszczoną.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i dwoje drzwi zewnętrznych.
- Wskazane docelowo remont budynku, zalecane odtworzenie brakujących elementów wystroju elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

ul. M. Skłodowskiej-Curie 16

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Gospoda *Zur Burg*, mur., budynek wzniesiony w latach 1884–ok. 1900 w stylu historyzmu, neoklasycyzmu łączonego z neorenesansem. Remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i ogólnej kompozycji elewacji ale z redukcją elementów jej wystroju. Zlikwidowana

większość gzymsów, wsporniki attyki, przebudowana attyka, uproszczone narożne pilastry i obramienia okienne. Wymieniona częściowo stolarka okienna. Wymienione pokrycie dachowe. Budynek wyremontowany gruntownie w latach 2013-2018, wolnostojący usytuowany po południowo-zachodniej stronie ul. M. Skłodowskiej-Curie.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Średni.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, z dwoma obniżonymi ryzalitami w elewacji tylnej, ryzalitem klatki schodowej i ryzalitem z lokalnościami sanitarnymi. Budynek czterokondygnacyjny z podstryszem, nakryty dachem pulpitowym osłoniętym attyką.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej (z szerokim, środkowym, lekko podwyższonym ryzalitem pozornym) i ogólna kompozycja obu elewacji bocznych, układ osi okiennych, wykroje otworów (prostokątnych) oraz wykonany w tynku detal architektoniczny złożony z: cokołu, z profilowanego gzymsu nad przyziemiem, z boniowanych lizen na narożach fasady i jej ryzalitu środkowego (w partii przyziemia). Nad lizenami i gzymsem nad przyziemiem umieszczone narożne, wąskie, gładkie listwy. Każdy z członów elewacji frontowej zwieńczony wgłębną prostokątną płyciną. Otwór wejściowy usytuowany asymetrycznie, ujęty profilowanym obramieniem z trapezowym, wysokim kluczem, poprzedzony kilkustopniowymi schodami wbudowanymi w głęboką niszę drzwiową. Zachowane obramienia okienne, profilowane, z trapezowym, wysokim kluczem (w przyziemiu), tylko profilowane (na poziomie I-III piętra w ryzalicie oraz profilowane z prostokątnymi płycinami nadokiennymi i gzymsami nadokiennymi (w bocznych partiach elewacji, na I-III piętrze). W osi fasady na poziomie II piętra balkon. Elewacje boczne z wystrojem jak w przypadku elewacji frontowej.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna oraz zachowane drzwi frontowe, z nadświetlem, drewniane, ramowo-płycinowe, w stylu neorenesansu, częściowo przeszklone, zabezpieczone kutymi kratami.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji, relikty stolarki okiennej i drzwi frontowe.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów.

Ul. Szkolna

Dawne nazwy ulicy: *Schul Strasse*.

Obecna ulica Szkolna, a przynajmniej jej zrab rozpoczynający się od drogi z Podgórza do dóbr Nowy Dwór (ul. M. Skłodowskiej-Curie) wykształciła się już przed 1824 r. Znajdowała się na terenie większego fragmentu siedliska wsi, na którym istniała też zabudowa odcinka ul. Niepodległości. Przy obecnej ul. Szkolnej znajdowała się wówczas wolnostojąca zabudowa szeregowa. Do 1884 r. wytyczono obecny przebieg ulicy równoległej do ulicy Niepodległości ujmującej od wschodu teren z potokiem później skanalizowanym. Siedlisko wsi związane z ul. Szkolną rozbudowane zostało ku wschodowi, a na nim znalazła się zabudowa rozproszona, złożona z dość oddalonych od siebie wolnostojących domów. Warto też zwrócić uwagę, że zabudowa ul. Szkolnej była i jest jednostronna. Znajduje się po wschodniej stronie ulicy. Od końca XIX w. zabudowę tę zagęszczano wznosząc budynki wernakularne lub typowo miejskie (domy czynszowe). Nazwa ulicy wywodzi się od znajdującej się tu dawniej ewangelickiej szkoły średniej zbudowanej na pocz. XX w., znajdującej między obecnymi posesjami nr 2 i 5, już nie istniejącej. Ulica i jej najbliższe otoczenie zostały znacznie zniszczone w czasie powodzi w 1997 r., w związku niektóre domy przy tej ulicy oraz przy sąsiedniej ulicy Niepodległości rozebrano.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Obecnie zachowane są: historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy i jej zabudowa.
- Postulowane uzupełnienie linii zabudowy pomiędzy posesjami nr 2 a 5 oraz na południe od posesji nr 17.

ul. Szkolna 11

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, mur. Jego główna część, korpus nakryty dwuspadowym dachem wzniesiony może w latach ok. 1850-1870 (w stylu neoklasycyzmu z ok. poł. XIX w.) i następnie, do 1884 r. dom rozbudowany w późniejszej fazie neoklasycyzmu (detal w stylistyce szkoły berlińskiej). Może też budynek jednorodny, z cechami neoklasycyzmu w dwóch fazach i zbudowany w latach 80. XIX w., do 1884 r. Ogólna koncepcja bryły budynku, korpusu z podwyższonym ryzalitem pozornym inspirowana neoklasycyzmem 1 poł. XIX w. I rozwiązanie takie bardzo chętnie stosowane przez architektów w 4 ćw. XIX w., w architekturze wernakularnej i w mieszkalnym budownictwie wiejskim. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. z zachowaniem bryły i kompozycji elewacji. Przełożone pokrycie dachowe. Przebudowane otwory w przyziemiu elewacji frontowej i elewacji bocznej, południowej (adaptacja części parteru na zakład fryzjerski). Budynek remontowany, malowany. Częściowo wymieniona stolarka okienna. Wymienione drzwi frontowe.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, dwukondygnacyjowego z mieszkalnym poddaszem oraz ze środkowym, podwyższonym, czterokondygnacyjowym ryzalitem pozornym w elewacji frontowej oraz ze środkowym, podwyższonym, podobnej wysokości ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem dwuspadowym. Nad ryzalitami dachy dwuspadowe o małym nachyleniu połączy, z wysuniętymi okapami na ozdobnych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne i z papy bez widocznych uszkodzeń. Częściowo zniszczone tynki i niektóre elementy wystroju elewacji.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólne kompozycje trzech elewacji, układy osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz wystrój elewacji wykonany w tynku. Elewacja frontowa, zachodnia z bardzo ozdobnie rozwiązany, podwyższonym środkowym ryzalitem pozornym. Elewacja na całej długości z cokołem licowanym ciosami kamienia oraz z gzymsem nad przyziemiem. Ryzalit obramiony wąskim podziałem ramowym powtarzającym jego obrys, z listwą wieńczącą wspartą na konsolach. W przyziemiu ryzalitu nie obramione otwory, w tym wejściowy poprzedzony zewnętrznymi schodami. Bogaty wystrój elewacji ryzalitu skupiony na poziomie I i II piętra. Wszystkie okna I-III piętra w ryzalicie z podokiennikami, ujęte bezpośrednio profilowanymi obramieniami. Pod oknami I piętra ryzalitu prostokątne płyciny podokienne wypełnione dekoracją ornamentalną w formie medalionów z psimi głowami? flankowanych wicią roślinną. Okna w środkowej osi obramione dodatkowo strukturą architektoniczną w formie par tokańskich pilastrów (opartych na gzymsie nad przyziemiem i na konsolach), wspierających belkowanie z płyciną-fryzem zdobioną gęstą wicią roślinną oraz z gzymsem dekorowanym astragalem i jajownikiem. Powyżej podobnie obramione okno II piętra z prostokątną, obramioną płyciną podokienną oraz z pilastrami z głowicami kompozytowymi. Nad oknami I piętra zdobione jajownikiem gzymsy nadokienne na dekorowanych konsolach z maskami. Nad oknami II piętra (z podokiennikami na konsolach) także zdobione jajownikiem gzymsy nadokienne na dekorowanych konsolach, ale skromniejszych, bez masek. Boczne partie elewacji frontowej dzielone dodatkowo gzymsem pod oknami I piętra i gzymsem koronującym. Okna I piętra w profilowanych obramieniach. Elewacja boczna północna zwieńczona trójkątnym szczytem. Elewacja z cokołem licowanym kamieniem, dzielona gzymsami nad przyziemiem i pod oknami I piętra. W polu szczytu okna poddasza na wspólnym, profilowanym gzymsie podokiennym, powyżej okna strychu także na wspólnym gzymsie podokiennym. Okna w profilowanych obramieniach. Podobnie rozwiązana boczna elewacja południowa.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Częściowo zachowana oryginalna, drewniana stolarka okienna w stylu historyzmu. Okna o podziale krzyżowo-kwaterowym oraz o podziale kwaterowym.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów, wystrój elewacji i stolarka okienna.
- Wskazane przeprowadzenie remontu budynku i jego elewacji, z uzupełnieniem ubytków wystroju elewacji. Zalecane zaprojektowanie nowej, jednolitej kolorystyki elewacji.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej wymaga się stosowania drewnianej stolarki według zachowanych wzorów. W przypadku wymiany drzwi frontowych wymaga się

stosowania drewnianej stolarki według wzorów historycznych z 4 ćw. XIX w., w stylu neoklasycyzmu.

ul. Szkolna 12

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalno-usługowy, kamienica czynszowa, mur. Zbudowana na przełomie XIX i XX w. według projektu typowego. Bryła budynku kształtowana na wzorach wypracowanych w szkole berlińskiej ok. poł. XIX w. Wystrój elewacji utrzymany w stylu historyzmu, z dominacją neoklasycyzmu i z elementami neorenesansu oraz neobaroku. Budynek remontowany w 2 poł. XX w. i na pocz. XXI w. z zachowaniem bryły, kompozycji elewacji i zasadniczo wystroju elewacji. Nie wykluczone, że dokonane pewne jego uproszczenia. Przełożone pokrycie dachowe. Wymieniona stolarka okienna.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Dobry.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, czterokondygnacyjnego z podstryszem, ze środkowym, ryzalitem pozornym w elewacji frontowej oraz ze środkowym ryzalitem klatki schodowej w elewacji tylnej. Budynek nakryty dachem pulpitowym. Nad ryzalitami dachy dwuspadowe o małym nachyleniu połaci, z wysuniętymi okapami na drewnianych wspornikach.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu ceramiczne i z papy, bez widocznych uszkodzeń.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz wystrój elewacji wykonany w tynku. Elewacja frontowa z niskim cokołem, z gzymsami nad przyziemiem, pod oknami I piętra i pod oknami III piętra. Ryzalit pozorny zwieńczony bardzo spłaszczonym, trójkątnym szczytem. Elewacja oraz szczyt ryzalitu osłonięte wysuniętymi okapami dachu. W przyziemiu elewacji nie obramione otwory, okna, witryna sklepu oraz dwa otwory wejściowe poprzedzone zewnętrznymi schodami, prowadzące jeden do sklepu, drugi do sieni budynku. Ten ostatni w obrębie ryzalitu środkowego. Okna w ryzalicie w profilowanych obramieniach, nad którymi prostokątne płyciny z trójkątnymi naczółkami (I piętro) lub prostokątne płyciny z tablaturą i naczółkami segmentowymi (II piętro). Okna III piętra ryzalitu tylko w profilowanych obramieniach. W bocznych partiach elewacji na poziomie I i II piętra okna w profilowanych obramieniach, z prostokątnymi płycinami naokiennymi z gzymsami nadokiennymi (I piętro) oraz w podobnych obramieniach z tablaturą w polach płycin nadokiennych (II piętro). Okna III piętra w uszakowych obramieniach. Okna podstrysza z podokiennikami, bez obramień.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane oryginalna, drewniana stolarka okienna w stylu historyzmu oraz drzwi frontowe. Obecne, neoklasycystyczne mogą pochodzić z lat 50. XX w. W elewacji tylnej zachowane drzwi drewniane z końca XIX w.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.

- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z przełomu XIX i XX w., w stylu neoklasycyzmu.

ul. Szkolna 13

Budynek w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Budynek mieszkalny, kamienica czynszowa, mur. Zbudowany ok. 1910 r., w stylu postsecesji łączonej z neobarokiem. W 1986 r. dom jeszcze zamieszkiwany, ale już wówczas widoczne na elewacji frontowej znaczne ubytki tynków zewnętrznych. Obecnie budynek wykwaterowany, zabezpieczony (zamurowane otwory) i przeznaczony do rozbiórki.

Stan zachowania historycznej substancji i formy:

- Zły, budynek nie użytkowany, przeznaczony do rozbiórki.
- Stan zachowania rzutu i bryły: Obecnie zachowana bryła budynku na planie prostokąta, pięciokondygnacyjnego, nakrytego dachem pulpitowym.
- Stan zachowania elementów konstrukcyjnych zewnętrznych: Ściany nośne oraz konstrukcja i pokrycie dachu z papy, bez widocznych uszkodzeń. Mocno zniszczone tynki i w znacznym stopniu zniszczony wystrój elewacji frontowej.
- Stan zachowania elementów wykończenia i detalu: Zachowane ogólna kompozycja elewacji frontowej, układ osi okiennych i wykroje otworów (prostokątnych) oraz relikty wystroju elewacji wykonanego w tynku. Elewacja frontowa z niskim ceglany cokołem, z profilowanym gzymsem nad przyziemiem przechodzącym w naczółek portalu o wykroju wklęsło-wypukłym. Zachowany też gzyms pod oknami I piętra oraz odcinki gzymsów po parami okien wyższych kondygnacji i wzdłuż pełnych balustrad loggii. Portal umieszczony asymetrycznie, z otworem o łuku koszowym. Ujęty pilastrami z profilowanymi, wąskimi głowicami. Nad nimi pasy tynku ze żłobkowaniem, przechodzące w oprawę naczółka o wykroju wklęsło-wypukłym, wykreśloną przebiegiem gzymsu nad przyziemiem. Skrajnie usytuowana brama wjazdowa na podwórze. W przyziemiu okna w wąskich, listwowych obramieniach, na I piętrze — w gładkich obramieniach uszakowych. Pod oknami I piętra prostokątne płyciny. Okna II piętra w listwowych obramieniach z przewiązkami. Otwory dwóch loggii na I i II piętrze ujęte wspólną, gładką listwą. Obramienia okien III i IV piętra na tyle już zniszczone, że trudno rozpoznać formy.
- Stan zachowania stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych: Nie zachowane stolarka okienna i drzwi frontowe.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania, struktura budynku: bryła, forma i pokrycie dachu, układ osi okiennych, wykroje otworów i wystrój elewacji.
- Konieczne przywrócenie budynkowi funkcji mieszkalnych, wyremontowanie go i odtworzenie wystroju elewacji na podstawie zdjęcia z 1986 r. z karty adresowej budynku pozostającej w posiadaniu Delegatury WUOZ w Wałbrzychu.
- W przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwi frontowych wymaga się stosowania drewnianej stolarki według historycznych wzorów z ok. 1910 r. z elementami neobaroku.

Ul. Świdnicka

Dawne nazwy ulicy: *Schweidnitzer Strasse*.

Ulica łącząca Podgórze z Rusinową. Na terenie objętym opracowaniem znajduje się jedynie jej zachodni fragment, z częściowo zachowaną zabudową północnej strony ulicy przy jej ujściu do ul. Niepodległości. Są to budynki nr 1, 3, 4. Najstarszy z nich to wzniesiony w 3 ćw. XIX w. dom mieszkalny nr 3. Kamienica nr 4 pochodzi z pocz. XX w. Wszystkie te budynki zostały znacznie przebudowane i utraciły wartości artystyczne mogące być podstawą do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Stan zachowania historycznej substancji:

- Średni.
- Zachowany historyczny przebieg ulicy i częściowo jej historyczna zabudowa, której wartość polega na tym, że wyznacza ona linię zabudowy.

Zalecenia konserwatorskie:

- Do zachowania: przebieg ulicy.
- Dopuszczalna wymiana zabudowy.